

ISSN 2518-7937

№ 2(86)/2017

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 2518-7937

Индексі 74622

Индекс 74622

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

№ 2(86)/2017

Сәуір–мамыр–маусым
30 маусым 2017 ж.

Апрель–май–июнь
30 июня 2017 г.

April–May–June
June, 30, 2017

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2017
Караганда, 2017
Karaganda, 2017

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары **Х.Б. Омаров**, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
техн. ғыл. д-ры, профессор

Жауапты хатшы **Г.Ю. Аманбаева**, филол. ғыл. д-ры, профессор

Редакция алқасы

Б.А.Жетпісбаева,	ғылыми редактор пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
М.Н.Сарыбеков,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Қ.М.Арынғазин,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.Т.Каргин,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Л.А.Шкутина,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Г.О.Тәжіғұлова,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Э.Пфейфер,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ш.М.Мухтарова,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.К.Әбілдина,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Б.Михайлова,	PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак,	PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
И.А.Федосеева,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
Д.А.Казимова,	жауапты хатшы пед. ғыл. канд. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100028, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Г.Қ.Қалел

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы.

ISSN 2518-7937

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж.
№ 13107–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 29.06.2017 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 28,5 б.т.
Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 62.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты.

100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б. Омаров**, чл.-корр. НАН РК,
д-р техн. наук, профессор
Ответственный секретарь **Г.Ю. Аманбаева**, д-р филол. наук, профессор

Редакционная коллегия

Б.А.Жетписбаева, научный редактор д-р пед. наук
(Казахстан);
М.Н.Сарыбеков, д-р пед. наук (Казахстан);
К.М.Арынгазин, д-р пед. наук (Казахстан);
С.Т.Каргин, д-р пед. наук (Казахстан);
Л.А.Шкутина, д-р пед. наук (Казахстан);
Г.О.Тажигулова, д-р пед. наук (Казахстан);
Н.Э.Пфейфер, д-р пед. наук (Казахстан);
Ш.М.Мухтарова, д-р пед. наук (Казахстан);
С.К.Абильдина, д-р пед. наук (Казахстан);
Н.Б.Михайлова, PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак, PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова, д-р пед. наук (Россия);
И.А.Федосеева, д-р пед. наук (Россия);
Д.А.Казимова, ответственный секретарь
канд. пед. наук (Казахстан)

Адрес редакции: 100028, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка

Г.Қ.Қалел

Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика».

ISSN 2518-7937

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 13107–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 29.06.2017 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 28,5 п.л. Тираж 300 экз. Цена договорная. Заказ № 62.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова
100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38, тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor

Kh.B. Omarov, Corresponding member of NAS RK,
Doctor of techn. sci., Professor

Responsible secretary

G.Yu. Amanbayeva, Doctor of phylol. sci., Professor

Editorial board

B.A.Zhetpisbayeva ,	Science Editor Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
M.N.Sarybekov ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
K.M.Aryngazin ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
S.T.Kargin ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
L.A.Shkutina ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
G.O.Tazhigulova ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
N.E.Pfeyfer ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
Sh.M.Mukhtarova ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
S.K.Abildina ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
N.B.Mikhaylova ,	PhD, professor (Germany);
A.Mikolaychak ,	PhD, professor (Poland);
T.V.Masharova ,	Doctor of ped. sciences (Russia);
I.A.Fedosseyeva ,	Doctor of ped. sciences (Russia);
D.A.Kazimova ,	Secretary Cand. of ped. sciences (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100028, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

G.K.Kalel

Bulletin of the Karaganda University. «Pedagogy» series.

ISSN 2518-7937

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13107–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 29.06.2017. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 28,5 p.sh. Circulation 300 copies.

Price upon request. Order № 62.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

38, Gogol Str., 100012, Kazakhstan, Karaganda, Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

МАЗМҰНЫ

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

<i>Жетписбаева Б.А., Жилбаев Ж.О., Байдельдинова Г.М.</i> Жоғарғы оқу орнының студенттерінің жеке дағдыларының қалыптасуы.....	11
<i>Тебенова К.С., Алишынбекова Г.К., Арбабаева А.Т., Садвакасова Н.А.</i> Мектепке дейінгі жастағы нашар көретін балалардың көру арқылы қабылдау қабілеттерін дамыту	18
<i>Байзақ У.А., Уалиханова Б., Байзакова Б., Минтасова А.</i> «Медициналық биофизика» пәнін кәсіби бағытта оқыту әдісі.....	25
<i>Увалиева С.К., Қуттықожаяева Ш.Н., Камалова Г.Б., Корнилов В.С.</i> Математикадағы білім беру жетістіктерін бағалау үшін геометрияның мәтінмәндік есептерінің рөлі.....	33
<i>Есенбаева Г.А., Макажанова Т.Х.</i> Ағылшын тілінде математикалық мәтіндердің жазылуы туралы.....	38
<i>Жекибаева Б.А., Каирбекова Б.Д.</i> «Болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығы» түсінігінің маңызы жайлы	46
<i>Көпжасарова У.І., Бейсенбаева Б.А., Шакинова А.Е.</i> Ағылшын тілі сабақтарында жоғары сынып оқушыларының рефлексивті дағдыларын дамыту	55
<i>Белгібаева Г.Қ., Бейсенбекова Г.Б., Жумкина Д.Б.</i> Мектеп жасына дейінгі балалардың ойын іс-әрекетінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері	62
<i>Одинцова С.А., Гаркуша К.Г.</i> Білім беруді реформалау мәнмәтінінде бастауыш сынып мұғалімін музыкалық даярлауға қойылатын қазіргі талаптар	69
<i>Құлтанова Ж.М.</i> Шетел тілін оқытудағы бұқаралық ақпарат құралдарының әсері.....	80
<i>Сатбергенова Б.Ж., Ашимханова С.З., Нуржигитова Г.</i> Реалияларға негізделген сабақтардың ағылшын тілін оқытуда тиімділігі.....	87
<i>Шаушекова Б.Қ., Тұрғанбекова Н.Н.</i> Болашақ бастауыш мұғалімдерін даярлауда өлкетану жұмыстары арқылы оқушыларға экологиялық тәрбие беру	93
<i>Султанова Г.С.</i> Экономикалық пәндерді оқытуда сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы әдісін қолдану.....	101
<i>Жумагулова С.К., Саданова Б.М., Сейдахматов М.Д.</i> Жоғарғы оқу орынының ақпараттық білім беру ортасында интернет-технологияларды қолдану	107
<i>Камалов М.Ю., Камалов Ю.Н.</i> Педагогтың әдістемелік құзыреттілігі және оны жетілдіру жолдары.....	112
<i>Иманбеков М.М., Маженова Р.Б., Абылайхан С.М.</i> Болашақ тәрбиеші мамандарды мектепке дейінгі ұйымдарда жаңа педагогикалық технологияларды пайдалануға даярлау	118
<i>Допира Р.И., Попова Н.В., Полупан К.Л.</i> Жадыны дамытуға арналған ақпараттық технологияларды қолдану	125
<i>Воронецкая Л.Н., Федорцова С.В., Толкина Т.В.</i> Беларусь Республикасында мектепке дейінгі мекемелерінде экспериментті жобаны сынап көру.....	130

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР

<i>Жетписбаева Б.А., Кубеева А.Е.</i> Үштілді білім беруді әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету туралы.....	138
<i>Чакликова А.Т., Кульгильдинова Т.А.</i> Шет тілдік білім беруді ақпараттандырудың аксиологиялық негіздері.....	146

<i>Жетписбаева Б.А., Станчу Н., Есказинова Ж.А.</i> Білім беру саласындағы қостілділіктің тиімді жақтары.....	153
<i>Муканова С.Д.</i> Педагогтардың біліктілігін арттыру жүйесін дамытудың стратегиялық бағыттары.....	159
<i>Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Таборек Я.</i> Қазақстан Республикасында кәсіби бағытталған шет тілін оқыту жағдайы туралы: техникалық мамандықтар студенттерін шет тілінде дайындығын талдау.....	166
<i>Чакликова А.Т.</i> Қазақстан Республикасындағы көптілділіктің ғылыми-әдістемелік негіздері...	176
<i>Бейсенбекова Г.Б., Кадина Ж.З., Манашова Г.Н., Нұрғалиева С.М.</i> Құндылық-мағыналық бағдар кәсіп таңдаудың тұлғалық детерминаты ретінде	183
<i>Адилова В.Х.</i> Зияткерлік еңбек ұғымы мен мәні.....	189
<i>Бахтиярова Г.Р., Рябова С.В., Сәндіғали Ж.С.</i> Шәкәрім Құдайбердіұлы мұраларындағы рухани-имандылық тәрбие идеялары	194
<i>Құрманбаева Д.Қ., Тажитова Г.З., Қасымбекова Н.С.</i> Магистранттар бағдарламасында академиялық жазуға оқытудың тиімділігі	201
<i>Әбікенова Д.Б.</i> Ирландия жоғарғы оқу мекемелерінде виртуалды-білім ортасы мен электрондық оқыту.....	207
<i>Дениварова Н.В., Костина Е.А., Сейлханова А.Е.</i> Үздіксіз білім беру аясында дыбыстап-айтуды оқытудың ерекшеліктері.....	212
<i>Ысқақнаби А., Батырбекова З., Оспанұлы Е.</i> Қытай тілін оқытудың кейбір ерекшеліктері	218
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	225

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

<i>Жетписбаева Б.А., Жилбаев Ж.О., Байдельдинова Г.М.</i> Формирование навыков самостоятельной работы студентов вузов.....	11
<i>Тебенова К.С., Алишынбекова Г.К., Арбабаева А.Т., Садуакасова Н.А.</i> Развитие зрительного восприятия у детей дошкольного возраста с нарушением зрения.....	18
<i>Байзак У.А., Уалиханова Б., Байзакова Б., Минтасова А.</i> Метод профессиональной направленности обучения медицинской биофизике.....	25
<i>Увалиева С.К., Куттыкыжаева Ш.Н., Камалова Г.Б., Корнилов В.С.</i> Роль контекстных задач геометрии при оценке образовательных достижений в математике.....	33
<i>Есенбаева Г.А., Макажанова Т.Х.</i> О написании математических текстов на английском языке.....	38
<i>Жекибаева Б.А., Каирбекова Б.Д.</i> О сущности понятия «готовность будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися».....	46
<i>Копжасарова У.И., Бейсенбаева Б.А., Шакенова А.Е.</i> Развитие рефлексивных умений учащихся старших классов на занятиях английского языка.....	55
<i>Бельгибаева Г.К., Бейсенбекова Г.Б., Жумкина Д.Б.</i> Психолого-педагогические особенности игровой деятельности детей дошкольного возраста.....	62
<i>Одинцова С.А., Гаркуша К.Г.</i> Современные требования к музыкальной подготовке учителя начальных классов в контексте реформирования образования.....	69
<i>Култанова Ж.М.</i> Влияние средств массовой информации при обучении иностранному языку.....	80
<i>Сатбергенова Б.Ж., Ашимханова С.З., Нуржигитова Г.</i> Эффективность использования реалей при обучении английскому языку.....	87
<i>Шаушекова Б.К., Турганбекова Н.Н.</i> Использование краеведческой работы в подготовке будущих учителей начальных классов к экологическому воспитанию школьников.....	93
<i>Султанова Г.С.</i> Использование приёмов технологии развития критического мышления при изучении экономических дисциплин.....	101
<i>Жумагулова С.К., Саданова Б.М., Сейдахматов М.Д.</i> Использование интернет-технологий в информационно-образовательной среде вуза.....	107
<i>Камалов М.Ю., Камалов Ю.Н.</i> Методическая компетентность педагога и пути её совершенствования.....	112
<i>Иманбеков М.М., Маженова Р.Б., Абылайхан С.М.</i> Подготовка будущих воспитателей дошкольных организаций образования к использованию новых педагогических технологий.....	118
<i>Допира Р.И., Попова Н.В., Полупан К.Л.</i> Применение информационных технологий для развития памяти.....	125
<i>Воронецкая Л.Н., Федорцова С.В., Толкина Т.В.</i> Содержание экспериментального проекта в учреждении дошкольного образования Республики Беларусь.....	130

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Жетписбаева Б.А., Кубеева А.Е.</i> К вопросу о методическом обеспечении трёхязычного образования.....	138
<i>Чакликова А.Т., Кульгильдинова Т.А.</i> Аксиологические основы информатизации иноязычного образования.....	146
<i>Жетписбаева Б.А., Станчу Н., Есказинова Ж.А.</i> Эффективные стороны двуязычия в системе образования.....	153

<i>Муканова С.Д.</i> Стратегические направления развития системы повышения квалификации педагогов	159
<i>Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Таборек Я.</i> О состоянии профессионально-ориентированного обучения иностранному языку в Республике Казахстан: анализ иноязычной подготовки студентов технических специальностей	166
<i>Чакликова А.Т.</i> Научно-методические основы полиязычия в Республике Казахстан.....	176
<i>Бейсенбекова Г.Б., Кадина Ж.З., Манашова Г.Н., Нұрғалиева С.М.</i> Ценностно-смысловые ориентации выбора профессии как личностные детерминаты	183
<i>Адилова В.Х.</i> Понятие и сущность интеллектуального труда.....	189
<i>Бахтиярова Г.Р., Рябова С.В., Сандигали Ж.С.</i> Нравственно-духовно-воспитательные идеи в произведениях Шакарима Кудайбердиулы.....	194
<i>Курманаева Д.К., Тажитова Г.З., Касымбекова Н.С.</i> Эффективность академического письма в учебной программе для магистрантов.....	201
<i>Абыкенова Д.Б.</i> Электронное обучение и виртуально-образовательная среда высших учебных заведений Ирландии	207
<i>Дениварова Н.В., Костина Е.А., Сейлханова А.Е.</i> Особенности обучения произношению в рамках непрерывного обучения	212
<i>Искакнаби А., Батырбекова З., Оспанұлы Е.</i> Некоторые особенности изучения китайского языка	218
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	225

CONTENT

THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

<i>Zhetpisbayeva B.A., Zhilbayev Zh.O., Baideldinova G.M.</i> The formation of skills of independent work among university students	11
<i>Tebenova K.S., Alshynbekova G.K., Arbabaeva A.T., Sadvakasova N.A.</i> The development of visual perception in preschool children with visual impairment.....	18
<i>Baizak U.A., Ualikhanova B., Baizakova B., Mintasova A.</i> Method of professional orientation of teaching medical biophysics.....	25
<i>Uvaliyeva S.K., Kuttykozhaeva S.N., Kamalova G.B., Kornilov V.S.</i> The role of contextual geometry tasks in the evaluation of educational achievements in mathematics	33
<i>Yessenbayeva G.A., Makazhanova T.Kh.</i> On Writing Mathematical Papers in English.....	38
<i>Zhekibaeva B.A., Kairbekova B.D.</i> On the essence of the concept of «Readiness of the future teachers to moral and aesthetic interaction with students».....	46
<i>Kopzhassarova U.I., Beisenbaeva B.A., Shakenova A.E.</i> Development of senior students' reflective skills at English language classes	55
<i>Belgibayeva G.K., Beysenbekova G.B., Zhumkina D.B.</i> Psycho-pedagogical peculiarities of preschooler's game activities.....	62
<i>Odintsova S.A., Garkusha K.G.</i> Modern requirements to the primary school teacher's musical training in the context of the educational reforms	69
<i>Kultanova Zh.M.</i> The impact of mass media on foreign language teaching.....	80
<i>Satbergenova B.Zh., Ashimkhanova S.Z., Nurzhigitova G.</i> The effectiveness of realia-based lessons in teaching english.....	87
<i>Shaushekova B.K., Turganbekova N.N.</i> Using the local history work in the preparation of future primary school teachers for the ecological education of pupils.....	93
<i>Sultanova G.S.</i> Using the techniques of critical thinking development technology while studying economic disciplines	101
<i>Zhumagulova S.K., Sadanova B.M., Seidahmatov M.D.</i> Use of internet technologies in information and education environment in universities	107
<i>Kamalov M.Yu., Kamalov Yu.N.</i> Teacher's methodical competence and it's problems of perfection... ..	112
<i>Imanbekov M.M., Mazhenova R.B., Abylaikhan S.M.</i> Training of future tutors of the preschool organizations using of new pedagogical technologies.....	118
<i>Dopira R.I., Popova N.V., Polupan K.L.</i> Application of information technology for development of memory.....	125
<i>Voronetskaya L.N., Fedortsova S.V., Tolkina T.V.</i> The content of the pilot project in the preschool education establishment of the Republic of Belarus.....	130

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN EDUCATION

<i>Zhetpisbayeva B.A., Kubeyeva A.E.</i> The question of methodical support for trilingual education	138
<i>Chaklikova A.T., Kulgildinova T.A.</i> Axiological bases of informatization of foreign language education	146
<i>Zhetpisbayeva B.A., Stanciu N., Eskazinova Zh.A.</i> Benefits of bilingualism in the sphere of education.....	153
<i>Mukanova S.D.</i> Strategic directions of development system of professional development of the teachers.....	159

<i>Zhetpisbayeva B.A., Shaikhyzada Zh.G., Taborek J.</i> The state of professionally-oriented teaching of a foreign language in the Republic of Kazakhstan: the analysis of foreign language training of technical students	166
<i>Chaklikova A.T.</i> Scientific-methodical bases of multilingualism in the Republic of Kazakhstan.....	176
<i>Beisenbekova G.B., Kadina Zh.Z., Manashova G.N., Nurgalieva S.M.</i> Value-sense orientation as the personal determinative in choosing profession.....	183
<i>Adilova V.H.</i> Concept and essence of intellectual work	189
<i>Bakhtiyarova G.R., Ryabova S.V., Sandigali Zh.S.</i> Moral and spiritual educational ideas in the works of Shakarima Kudayberdiuly	194
<i>Kurmanayeva D.K., Tazhitova G.Z., Kassymbekova N.S.</i> Effectiveness of Academic Writing teaching in Master's program	201
<i>Abykenova D.B.</i> E-learning and virtual-educational environment Higher education institutions in Ireland.....	207
<i>Denivarova N.V., Kostina Ye.A., Seilkhanova A.Ye.</i> Peculiarities of teaching pronunciation in life-long learning framework	212
<i>Iskaknaby A., Batyrbekova Z., Ospanuly E.</i> Some specialties of learning Chinese.....	218
INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	225

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

UDC 378.147.88(574)

B.A. Zhetpisbayeva¹, Zh.O. Zhilbayev², G.M. Baideldinova³

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*Y. Altynsarin National Academy of Education, Astana, Kazakhstan;*

³*Karaganda State Technical University, Kazakhstan*

(E-mail: baydeldinova76@mail.ru)

The formation of skills of independent work among university students

This article is dedicated to the organization of independent work of students in higher educational institutions. Here are considered such concepts as «autonomy», «self-learning» and «creative independence». The authors analyzed the data of domestic and foreign scholars on the nature, characteristics and distinctive features, challenges and benefits of self-education. They propose definition of «self-education» as part of continuing education, as well as a set of skills and strategies that support students' independent learning. The article also contains information about the specifics of independent work of students in the context of modernization of current education system. In addition, the authors propose to get acquainted with some aspects that affect the activity of self-education of students, and it is their psychological readiness for independence and autonomy in the educational process. One of the highlights, which received special attention in the article, is the study of the key skills required for successful implementation of student independent study at a higher educational institution. The authors examined the role of the student and the teacher in the process of performing independent work at the university, as well as the characteristics and difficulties associated with the transition to a more independent student learning.

Keywords: independent work, university students, education system, features and peculiarities, skills and abilities, teaching, professional training, self-education, development, specialists.

The process of modernization of the educational system, particularly the higher professional education, sets the task of training specialists who are able to adapt to changing life circumstances, to acquire the necessary knowledge independently, to apply it in practice skillfully to solve a variety of problems, to think critically, to deal with information competently and to engage in self-educational activity.

A person who has an experience of creative independent activity is always at a higher level than those who use standard methods. In addition, a specialist who has a certain intellectual level and the ability to raise it creatively, can rationally accept, develop and implement advanced technologies, this can become a stimulus to progress. Thus, society, consisting of individuals with a high creative potential, can provide decent living conditions. This explains great interest of pedagogical sciences in the process of formation of the creative independence of any person.

Independence is defined in pedagogy as one of the characteristics of the person. This characteristic is determined by two factors. The first factor includes the basic skills that a person possesses. The second is the attitude of a person to the process of activity, the result and the condition of implementation.

The classification of levels of independence is related to the separation of the activity into the reproductive and productive or creative. In the first case we have in mind the independence in the reproductive activity. In the second case changes occur in the activity itself (its purpose is not to obtain the final product, but to find new ways). This independence is defined as the creative. Studies have shown that creativity is the highest level of independence and human activity. «Creation can be defined as production of idea or product which is innovative and significant. Creativity is how we can move beyond our usual lives, reality and con-

sciousness, to gain access to the deeper ways of knowing, and even deep spiritual realizations». Today, such traits of personality as creativity and independence are fully studied by psychologists and educators. The studies cover various factors of creative independence that make it possible to develop one kind of function or another [1].

Self-education of a person - this is his deliberate systematic cognitive activity needed to solve the challenges that arise at different stages of life, and to solve socially significant tasks to meet his needs not only to improve the level of education, but also to master the second and third specialty.

Self-education is an integral part of lifelong learning. Lifelong learning is understood as the systematic, purposeful activity to acquire knowledge and develop the skills, abilities and required qualities both in all types of general and special educational institutions and in the process of self-education. Self-education and self-development are really important for the formation of student's personality.

Self-educational activity of the student - it is such an activity that is controlled externally by the teacher and is simultaneously self-guided by the student. Along with this, self-education is a means of self-improvement, as it promotes the development of purposefulness, persistence in achieving goals, internal organization, diligence and other moral qualities. Consequently, the self-education is a form of independent work of students, it allows a person to adapt to changing conditions and the content of professional work, promotes the enhancement of professional competence.

Success of self-education depends on a number of components of cognitive activity, paramount ones among them are: 1) to possess the necessary level of intellectual development, to have an ability to pose questions, identify problems and formulate them, to foresee and plan consistent steps to find answers and solutions; 2) an ability to mobilize and update the knowledge and methods of activity of those already learned, to select one needed to solve the problem, relate them to the terms of the problem, to draw conclusions from the studied facts; 3) a desire to solve the problem (task), to find the answer to emerged questions; to target oneself, if necessary, for further self-study, and in the process of solving the problem to know something new applying a variety of sources.

The educational process in the system of higher professional education plays a crucial role in the development and accumulation of cognitive independence among students as the basis to master any knowledge, including professional one. But in secondary schools and in institutions of secondary and higher vocational education the training focuses mainly on building knowledge and skills, and the development of students' abilities for cognitive independence has received little attention. Increasing the role of students' independent work denotes a fundamental review of the organization of educational process, which should be designed to promote the development of student's ability to use knowledge creatively, tendency for self-organization, to adapt to profession and society fast and successfully. To be ready for the future professional activity, students learn additional volumes of knowledge at their own initiative; acquire skills and abilities necessary for independent work and further self-education. The transition from compulsory education during the initial stages to the ability to learn independently throughout later life is one of the challenges in pedagogy of higher education. It is also necessary to take into account the degree of preparedness of students for independent work, a certain level of self-discipline of students. In this case, we need targeted teaching independent work, which includes the formation of methods to model the learning activity itself, students' determination of optimal daily routine, the awareness and the consistent refinement of rational work with the material, the acquisition of deep and at the same time dynamic (high-speed) reading techniques, drawing plans of various activities, note-taking, setting and solving educational and practical tasks. This is particularly necessary for the students of first and second courses. Within the educational process in the system of higher professional education it is important to show students that the willingness to work independently, to a continuous search for new, relevant knowledge, to the competent implementing of informational processes (search, storage, processing and dissemination of data) determine the success of personal growth and social demand.

Independent work is an integral and important form of learning. The purpose of individual work is to develop students' knowledge and skills as the main professional competences aimed at independent and creative solution of technological and scientific problems that arise in the practice of the future specialist. And the purpose and means of training, the relevance of search methods and ways to effectively manage the process are extremely high due to the independent work of the student. Acute urgency of management of student's independent work is evident. Self-education is an important component of the educational process, where there comes the formation of skills, abilities and knowledge, and, in addition, it provides students with the knowledge and techniques of cognitive activity, interest in creative work and, ultimately, the ability to solve technical and scientific problems. It is exactly in the course of independent learning there is a possibili-

ty to show motivation, determination, self-organization, self-reliance, self-control, and other personal characteristics of the student. In this regard, planning, organization and implementation of student, in the absence of the teacher, is important during his training at the university. The learning process should be organized so that students could learn not only the content of the teaching subjects, but also the ways of acquiring knowledge. Advantages of using computer technology in the organization of independent work include: the ability to provide the individualization and differentiation of education; expansion of the materials by providing access to different resources (including long-term, short-run, rare materials, etc.); stimulating activity and motivation of students in the development of teaching materials; intensification of the learning process; convenience and clarity of presentation; easy handling for rapid retrieval and simulation of processes and events, display them in the dynamics of growth of efficiency of educational process. The practical result of students' independent work is the creation of theoretical material; consolidation of knowledge of theoretical material through the use of necessary tools in practice; application of knowledge and skills to analyze the situation and make the right decision; application of knowledge and skills to create their own position.

The success of independent work is determined by the level of students' readiness. Self-education involves students' maximum activity in various aspects: the organization of intellectual work, search for information, the desire to make a discovery of new knowledge. Psychological conditions of the individual work among students is their academic performance, positive attitude towards it, interest and enthusiasm for the subject, understanding of necessity for proper organization of independent work to acquire skills and experience, as well as creativity.

The main difficulty is the need for self-organization. Many students have great difficulties related to the lack of skills of analysis, note-making, work with primary sources, ability to articulate, manage their time, take into account the individual characteristics of their mental and physiological features, almost complete lack of psychological readiness to work independently one from another, non-acquaintance with general rules of its organization.

Self-education is designed not just to master the discipline, but also to develop the skills of independent work in scientific and professional activities, the ability to take responsibility to solve the problem, to find constructive solutions how to escape from the crisis. In accordance with the new educational paradigm, regardless of specialization and its nature any budding professional should possess the fundamental knowledge, skills and abilities of his core business, have the experience and skills of creative research for new challenges. In addition, independent research has educational value: it creates independence, not only as a set of skills, but also as a character trait, which plays an important role in the structure of the personality of modern specialists with high qualification.

Modern technologies for the development of individual creative thinking are supported by self-training. Criteria of university education quality are radically changing; instead of the amount of knowledge the education system is intended to develop the ability for self-learning and creative thinking to support innovative behavior and motivational structure of personality which are developed with the aim to find adequate responses to the challenges of the rapidly changing economic, social, cultural and political environment. The problem is relevant for the modern university as the orientation of an active and independent learning activity of students, which is becoming the basis for preparing modern specialists. Today «cognitive independence» has become a subject of study of a number of authors (V.F. Torosyan), due to the fact that the quality of integrated personality is characterized by the need and ability of students to learn and practice the mastering knowledge and techniques, readiness to solve working problems, the ability to define the purpose of activities, proper use of the knowledge and techniques of cognitive activity for self-education and professional development [2].

An important contribution to the development of pedagogy of creativity has been given by many scientists. Works of V. Shubinskiy (1988) are devoted to the creative process. The criteria of creative activity are developed by I. Lerner (1981). Features of creative activity are studied by I. Kaloshina (1983) and M. Makhmutov (1977); creative thinking – by Z. Kalmykova (1981) and V. Krutetskiy (1976) [3-5].

The concept of independent learning is often associated with other approaches to learning, such as the «personification» and «student-centered learning». Discussion of self-learning often occurs in the context of important issues such as the role and relationship between student and teacher, as well as the role of information and communication technologies in the learning process.

Successful independent learning depends on a number of external and internal factors. External factors include the establishment of a strong relationship between teachers and students, and the creation of an «enabling environment» where ICT can become an important element. The internal factors are the skills that

some particular students should acquire. They include cognitive skills such as memory and focusing attention and problem-solving, meta-cognitive skills related to the understanding of how learning takes place, as well as affective skills associated with feelings and emotions.

Benefits include improved self-learning performance; enhanced motivation and self-confidence; better awareness of the students of their boundaries and possibilities of overcoming them; opportunities of teachers to provide differentiated tasks for students; and promoting social integration by means of countering the alienation.

Details of some studies have shown that the use of self-learning approaches have allowed teachers to organize a wide range of activities in their classrooms and give more attention to teaching and learning, than the organizational aspects and behavior of students. For example, it allowed teachers to work with certain groups, while the other groups operate independently of each other. Two studies have shown that students, who are independent in learning, work at higher standards, more motivated and have more self-esteem than others. Students develop skills that help them to continue their own learning, using their own ideas to form an opinion; solve the problems using a variety of strategies in their learning.

A key component of independent learning is the transfer of responsibility for the learning process from the teacher to the student. It is intended that students acquire an understanding of their own learning, being motivated to learn and work with teachers to structure the learning environment. Self-learning is not simply involving students in the work alone; teachers play a key role in promoting and supporting self-learning, for example, during the group work.

External elements that support independent learning include the development of a strong relationship between teacher and student, as well as the creation of «an enabling environment». «Enabling Environment» includes the proper «physical environment», a flexible approach to the time that the teacher gives the students to work on specific tasks and general willingness to carry out independent learning by students. Appropriate resources are also needed, and it is important that teachers know that the work is performed.

An essential element of independent learning is a positive relationship between teachers and students, based on trust. Mutual responsibility for training is also needed.

There are a number of skills that students need to acquire to be successfully engaged in independent learning:

– cognitive skills: such as the ability to build informal rules for solving problems; classification of objects based on specified criteria; hypothesis formulation and logical reasoning. These skills are important for the creation of «readiness to a learner»;

– meta-cognitive skills: some reviews have found evidence that for a year 6 students were able to describe how they learn, and to identify the key activities necessary for learning, such as listening, memorization, use of previously acquired knowledge and the use of formal strategies. Other studies have emphasized the importance of the fact that students are able to reflect on what they have achieved, monitor their progress and use the self-assessment in order to take responsibility for their own learning;

– emotional skills: these skills are associated with controlled senses. Studies define motivation as the most important influencing attribute towards the independent learning. One study showed that another important affective skill that is associated with motivation is «the delay of satisfaction». This refers to the ability to wait for the results of achievement.

The key role of a teacher in facilitating the students to become independent learners is to ensure that they participate actively in the learning process. There are a number of strategies that support students' independent learning:

- scaffolding: this refers to the assistance provided by a qualified person, in this case, the teacher who helps students in their learning. The goal is the gradual transfer of responsibility from the teacher to the student, where he mildly reacts to the students' responses, and does not follow a predetermined educational path;

- giving the students an opportunity of self-monitoring: self-control depends on two processes - setting goals and getting feedback from others and from oneself. The teacher promotes self-monitoring of students by helping them to use internal and external feedback to see whether the strategy that he used effective in achieving training objectives;

- giving the model of behavior: independent learning improves by means of encouragement of students to copy the behavior of their mentors, including, for example, when the teacher shows students how to categorize information so that it was easier to remember;

- development of communication, which includes language that focuses on the training: it helps students to understand the actions that are involved in learning better, to understand their own learning style, and helps students and teachers to share ideas;

• provision of feedback with accomplished homework: it was found that it increases the confidence of students in independent work and helps them to develop a reflexive aspect of independent learning.

During successful independent learning the role of a teacher, acting as an expert who gives knowledge, is shifted to the role of «coach», who helps students to master the strategies necessary for learning. It is assumed that the main type of activity is the teacher helping the students to create their own ideas about learning objectives.

A number of studies have suggested that ICT play a useful role in independent learning as: they provide opportunities for easy self-assessment and measurement; increase the speed of access to information; and provide an environment for interaction between students and between students and their teachers.

According to the review by the General Education Council of England it is believed that teachers need to plan classroom activities so as to stimulate creativity and diversity of responses, for example, giving students the opportunity to present their work in different ways, including in the form of video, written and oral presentations.

The process of students' training in the conditions of information-learning environment is the effective implementation of special information technologies to improve the perception of educational material. The spread of modern computers, free access for the students to the Internet, the development of applying technologies – everything is actively implemented into the educational sector, through the creation of specialized information services, entirely new systems and learning technologies. One of the main objectives is to acquaint students with modern means of information technologies necessary for qualitative performance of independent work.

Without teacher's direct involvement or participation the student must learn how to organize his activity, to regulate and control it in terms of information and learning environment. There is a problem of students' awareness about the opportunities to use special informational and educational Internet resources within their independent work. Another problem is the difficulty of choosing between educational online resources, and resources that are entertaining.

According to the conducted numerous polls, the computer and the Internet are the main sources in the independent work of students. Most of the students enjoyed special programs and the Internet for self-training. According to L. Ivanova: «Information technologies penetrated deeply into the life of modern youth. Multi-functional portable devices as mobile phones have become its integral part. Despite it is called «phone this means of communication is used to solve a variety of problems» [6].

The research results show that the principle how to choose necessary resources in the Internet is chaotic. An interesting fact is that the students, making a request in the search systems, go to different links, regardless of the source of information. Unverified information becomes prior, so there are difficulties in carrying out independent work, and as a result there are errors in the works of students.

How to make useful educational information for students more prior? The issue of self-organization in this case is one of the most important. Solving the problem of students' awareness of the availability of educational online resources, we can avoid the «chaotic wandering» of students in search of necessary material, hence temptations to distract become smaller.

On the one hand, in conditions of modern information and learning environment the students have opportunity to perform independent work more qualitatively, using different educational online resources and software, but on the other hand, when they get free access to information of any nature on the internet, there is a possibility to reduce the level of their performance. It is necessary to raise the awareness of students on this issue, to create conditions for the effective organization of independent work among them in the conditions of information and learning environment.

References

- 1 Андреев В. Преподавание курса для творческого саморазвития / В. Андреев. — Казань: Центр инновационных технологий, 2000. — С. 608.
- 2 Торосян В.Ф. Познавательная самостоятельность студентов технического колледжа как качество интегрированной личности: материалы VIII Междунар. конф. «Инновации в науке и образовании - 2010», посвящ. 80-летию со дня основания университета. — Калининград: КГТУ, 2010. — Ч. 3. — С. 293–295.
- 3 Гарунов М. Индивидуальная работа как средство накопления опыта творческой деятельности / М. Гарунов // Советская педагогика. — 1973. — № 4. — С. 52–57.
- 4 Лернер И. Дидактические принципы методов обучения / И. Лернер. — М.: Педагогика, 1981. — С. 186.

5 Махмутов М. Организация проблемного обучения в школе / М. Махмутов. — М.: Просвещение, 1977. — С. 240.

6 Иванова Л.А. Совместная адаптация медиа- и образовательного пространства — ключ к успешному решению проблемы космического лагуна в высшем профессиональном образовании / Л.А. Иванова // Вестн. Северо-Восточного федерального ун-та им. М.К.Аммосова. — 2009. — С. 38–44.

Б.А. Жетписбаева, Ж.О. Жилбаев, Г.М. Байдельдинова

Жоғарғы оқу орнының студенттерінің жеке дағдыларының қалыптасуы

Мақала университет студенттерінің өздік жұмысының түрлі аспектілері тақырыбына арналған. Мұнда келесі ұғымдар қарастырылды: «өздік жұмыс», «өздік білім алу», «өздік шығармашылық». Авторлармен отандық және шетелдік зерттеудің негізі мақсаты өзін-өзі білімі сипаты, ерекшеліктері, мәселелері және артықшылықтары туралы деректерді жинау және талдау жасалды. «Өздік білім алу» ұғымы білімнің үздіксіз негізгі болып табылады, сонымен бірге бірнеше дағдылар мен стратегиялар, студенттердің өздік жұмыстарында қолданылады. Сондай-ақ әлемдік білім беру кеңістігінде студенттердің өзіндік жұмысының ерекшелігі туралы ақпарат берілді. Авторлар білім алу үрдісінде студенттердің өздік білім алу құзыретіне әсер ететін тәуелсіздік пен өзіндік психологиялық дайындығында келесі аспектілермен танысуды ұсынды. Мақалада жоғарғы оқу орындарында студенттердің оқу процесінде өздік жұмыстарын табысты қамтамасыз ету үшін негізгі дағдылармен және біліктіліктеріне ерекше маңыз берілді. Авторлар жоо өздік оқу процесінде студенттің және оқытушының ролін, сонымен қатар өздік оқуына ауысуына байланысты ерекшеліктер мен қиындықтарды жан-жақты қарастырды.

Кілт сөздер: өздік жұмыс, жоғарғы оқу орындарының студенттері, білім жүйесі, ерекшеліктері және өзгешіліктері, дағдылар және ептіліктері, оқыту, кәсіби оқыту, өздік білім алу, даму, маман.

Б.А. Жетписбаева, Ж.О. Жилбаев, Г.М. Байдельдинова

Формирование навыков самостоятельной работы студентов вузов

Статья посвящена вопросам организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений. Рассмотрены такие понятия, как «самостоятельность», «самообразование», а также «творческая самостоятельность». Авторами проведен анализ данных отечественных и зарубежных исследователей о характере, особенностях и отличительных чертах, проблемах и преимуществах самообразования. Предложено определение понятия «самообразование» как составной части непрерывного образования, а также приведен ряд навыков и стратегий, поддерживающих самостоятельное обучение студентов. Дана информация о специфике самостоятельной работы студентов в контексте модернизации современного образования. Помимо этого, авторы предлагают ознакомиться с некоторыми аспектами, которые влияют на самообразовательную деятельность студентов, а именно на их психологическую готовность к независимости и самостоятельности в образовательном процессе. Один из основных моментов, которому уделено особое внимание — изучение ключевых навыков и умений, необходимых студентам для успешной реализации самостоятельной учебной работы в высшем учебном заведении. Выделены роль студента и преподавателя в процессе выполнения самостоятельной работы в вузе, а также особенности и затруднения, связанные с переходом на более самостоятельное обучение студентов.

Ключевые слова: самостоятельная работа, студенты высших учебных заведений, система образования, черты и особенности, навыки и умения, преподавание, профессиональное обучение, самообразование, развитие, специалисты.

References

- 1 Andreyev, V. (2000). *Prepodavanie kursa dlia tvorcheskoho samorazvitiia [Teaching the course for creative self-development]*. Kazan: Tsentr innovatsionnykh tekhnolohii [in Russian].
- 2 Torosyan, V.F. (2010). Poznavatelnaia samostoiatelnost studentov tekhnicheskoho kolledzha kak kachestvo intehrirovannoi lichnosti [Cognitive independence of students of technical college as a quality of integrated personality]. Proceedings from Innovations in science and education - 2010: VIII Mezhdunarodnaja konferentsiia posviashchennaia 80-letiiu so dnia osnovaniia universiteta – 8nd International conference, dedicated to the 80th anniversary of university. (Vol. 3, pp. 293–295). Kaliningrad: KHTU [in Russian].
- 3 Garunov, M. (1973). Individualnaia rabota kak sredstvo nakopleniia opyta tvorcheskoi deiatelnosti [Individual work as a means to accumulate the experience of creative activity]. *Sovetskaia pedahohika – Soviet pedagogy*, 4, 52–57 [in Russian].

4 Lerner, I. (1981). *Didakticheskie printsipy metodov obucheniia* [Didactic principles of teaching methods]. Moscow: Pedagogika [in Russian].

5 Makhmutov, M. (1977). *Orhanizatsiia problemnoho obucheniia v shkole* [Organization of problematic teaching at school]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

6 Ivanova, L.A. (2009). *Sovmestnaia adaptatsiia media- i obrazovatelnoho prostranstva — kluch k uspesnomu resheniiu problemy kosmicheskoho lakuna v vysshem professionalnom obrazovanii* [Co-adaptation of media- and educational space — a key of successful solving the problem of space lacunarity in higher professional education]. *Vestnik Severo-Vostochnoho federalnogo universiteta imeni M.K.Ammosov – Bulletin of North-East federal University named after M.K. Ammosov*, 38–44.

К.С. Тебенова, Г.К. Алшынбекова, А.Т. Арбабаева, Н.А. Садвакасова

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: Arbabaeva78@mail.ru)*

Мектепке дейінгі жастағы нашар көретін балалардың көру арқылы қабылдау қабілеттерін дамыту

Мақалада мектепке дейінгі нашар көретін балаларды оқыту және тәрбиелеу, орнын толықтыру және түзету және екінші ауытқудың алдын алу жұмыстары қарастырылған. Авторлармен мектепке дейінгі нашар көретін балалардың көру арқылы қабылдау ерекшелігін аша түскен, көру арқылы қабылдауды дамыту бойынша бағытталған жұмыс қажеттілігі негізделген және де осы жұмысты жүргізуге жаттығулар ұсынылған. Мектепке дейінгі мекемелердегі түзету топтарында көру арқылы қабілетті түзету жолдары көрсетілген. Осы қойылған талаптарды ынтымақтастықта бірлесе отырып, сәтті шешу айқындалды, осыған байланысты көру арқылы қабілетті және көру арқылы қабылдауды дамыту ең маңызды болып саналады. Мектепке дейінгі нашар көретін балалардың көру арқылы қабылдауды дамыту бойынша психологиялық, педагогикалық және ғылыми әдебиеттерге талдау жасалды, көру қабілетіндегі кемшілігі бар балалармен және ата-аналарымен және қызметтес әріптестерімен кәсіби деңгейде қарым-қатынас құру, арнайы құралдармен көру арқылы қабылдау кемшілігін анықтау және түзету және алдын алу мақсатта жұмыстар жүргізілді. Сондай-ақ мектепке дейінгі нашар көретін балаларды қазіргі жүргізіліп жатқан ерте жастан оқыту тәрбиелеу дамуындағы ауытқуды түзетуге, емдік қалпына келтіру жұмыстары көру қабілетін түзету шараларын мектепке дайындық жұмыстарын іске асырады.

Кілт сөздер: сенсорлы сезіну, перцептивті сезіну, апперцептивті сезіну, көру қабілеті, амблиопия, астигматизм, қылилық, апперцепция, көру алаңы, тифлопедагог.

Көз қоршаған ортада бағдар жасауда, басқа сезім мүшелеріне қарағанда, доминантты мағынаға ие. И.М. Сеченов психикалық өмірдегі көру қабілетінің алатын орны барлық психикалық қызметтер қатарында қарастырсақ, визуалды бағдарлау жетекші орын алады деп көрсеткен. Көру жүйесінің доминанттылығын, Б.Г. Ананьев жазғандай, төрт фактормен анықтауға болады: заттық бейненің бүтіндігі, заттық әрекеттің нысаны, қабылдаған нысананың белгілері және біруақыттағы бейненің кеңістіктегі ұйымдасуы [1].

Басқа сезім мүшелерінен айырмашылығы, көру қабілеті үш деңгейде жұмыс жасайды: сенсорлы (сезіну), перцептивті (қабылдау) және апперцептивті (елестете алуы) болып. Осының арқасында алдыңғы алты айда, басқа талдау жүйелерге қарағанда, көру қабілеті қалыптасу жағынан едәуір алдыда. Көру қабілетімен қабылдау әрекеті, көру ақпарат реакциясынан басталып, айырып қарау, қабылдаған нысана белгілерін айқындап, талдауға, осы ақпаратты түсініп, қабылдаудың бейнесі ретінде қалыптасқанға дейін жалғасады. Ары қарай аналитикалық-синтетикалық әрекеттің қорытындысында көру ақпараты ойлау, зейін бейнесіне ауысады, онда сақталып және сәйкес бағдарлауға, қоршаған шынайылықта оқуда және әрекетте қолданады.

Көру қабілетінің бірден бір жетекші қызметі *ынталандыру-айыру* болып саналады, қоршаған әлеммен белсенді әрекеттесуіне бағытталған, байланыс орнату үшін. Көру арқылы қабылдаудың ынталандыру-айыру қызметі жандану болып табылады, барлық психофизиологиялық тетіктердің іске қосылуы және қоршаған ортамен байланысқа түсуі.

Перцептивті әрекеттің қорытындысында заттың сапалы сипаттамасы белгіленіп, перцептивті ақпарат көру орталықтарына барады, мидың аналитикалық-синтетикалық әрекетін ынталандырады.

Келесі маңызды қызмет аналитикалық-синтетикалық жағы болып саналады, көру арқылы қабылдау, талдау сенсорлық эталондардың негізінде іске асады, заттарды, қоршаған орта құбылыстарын тану. Талдау және синтез процесі қоршаған орта шынайылығының белгілері және құрамын қабылдау, көру қабілетінің жетекші және негізгі қызметі. Көру қабілеті мен талдау мүмкіндігі жоқ болса, сезімдік тәжірибесі жұтаң болып көрінеді.

Көру қабілетінің ақпараттық-танымдық мағынасы талданған апараты, ойлау қабілетімен және зейінмен бірлесе жүйелейді, реттейді. Көру қабілетінің ақпараттық-танымдық процесі берілген нысананы зейінде бекітілген бейнемен салыстыру процесі деп анықтауға болады, осы нысананың немесе заттың үлгісі. Көру қабілетінің ақпараттық-танымдық процесінің ролі қоршаған әлемде

тәжірибелік бағдарлауға көру ақпаратын қолдануға білімдерін, шеберліктерін, біліктіліктерін қалыптастырушы құрал ретінде және әр түрлі әрекеттерін іске асыруға ықпал етеді.

Ойлау қабілеті бейнесі мен есте сақтау қабілетінің талдау жеткіліксіздігі сезімталдық тәжірибесімен бейнелі ойлау қабілетінің арасында алшақтық туғызады, көру қабілетінің бұзылысында ойлау қабілетінің вербализмі байқалады.

Көру қабілетінің ұйымдастырушы-реттеуші ролі мақсатты есті түрде, таңдаулы түрде көру ақпаратын қолдану және мақсатты мотивациялық-қажеттілікте, әлеуметтік-маңызды бағдарлау болып анықталады. Көру қабілетінің коммуникативті-тәрбиелік мағынасы баланың белгілі бір білім жүйесін қалыптастырушы, балаға өзінің қадамдарын мотивациялы негіздей алауына және адекватты әрекет жасауына ықпал етеді. Көру қабілетінің қызметімен және көру арқылы қабылдауды айрықша көрсету, өйткені көз бұзылысы бар балаларда білінуі жетіспеушілігімен байланысты, өйткені заттық әрекет баланың затқа жалпы бағдарлау түріне байланысты.

Көру бұзылысы бар балалардың көру арқылы қабылдауларының нақты функционалдық құрылымын елестете алуымыз және дамуындағы өзіндік ерекшеліктерін білу, нақты және айқын ақпарат беруге жағдай жасалынады, көру деривациясының алдын алу бойынша түзету жұмыстарына қатысты мақсатты әдістерді іске асыруға болады. Балалардың көру қабілетінің жағдайына сай көру қабілеттерін қолдана білу біліктіліктері, олардың әлеуметтік бейімделулері сәтті болуын айқындайды, басқаша айтқанда, балалар көру қабілеттерін, біліктерін жағдайға сай, яғни әр түрлі тапсырмаларды шешкенде қандайда бір әрекетте қолдана білулері.

Қоршаған орта туралы білім көзі болып сезіну және қабылдау, сезім мүшелеріне тікелей, заттар әр түрлі белгілерімен және құрамымен әсер етеді. Бала үшін ең маңыздысы сезімдік тану, өйткені үлкендердің танымдық процесінен айырмашылығы, әлемді танып, түсінудің жалғыз құралы болып есептеледі. Барлық қабілеттерінің ішінде ең бірінші қалыптасып және жетілетін осы сезім. Бала заттар туралы алғашқы білімдерін игереді, ең алғаш өмір кітаптары сияқты.

Қоршаған орта туралы білімді сәтті игеру үшін баланың сезім мүшелері қалыпты қызмет атқаруы қажет. Сезім мүшелерінің жоқтығы немесе жартылай сезім мүшелері зақымдалса, бала толық емес немесе мүлде ақпарат ала алмайды, сондықтан әлем туралы сезімдері тар және жұтаң болады. Соқыр туылған бала көру қабілетінің белгілерінен хабары болмайды, саңырау туғаннан дыбыстаған әлемді тани алмайды. Жартылай көру қабілеті зақымдалса, көру арқылы алатын сезімдері жұтаң болады.

Көру арқылы бағдар жасау жетіспеушілігі тікелей сезімдік тәжірибесінің толығын қиындатады және баланың қоршаған әлем туралы елестетуі нашар, бұл жиі баланың психофизикалық дамуының барлық жолын анықтайды.

Мектепке дейінгі жастағы нашар көретін балалардың қабылдау ерекшеліктері мен дамыту жұмыстарының мазмұны. Қабылдау – бұл психикалық процесс адам есінің айнасы, заттар мен құбылыстардың қасиеті, олардың сезім мүшелеріне (талдағыштарға) тікелей әсер етуі, қабылдауда заттың заттылығы, құрылымдылығы, мағыналылығы байқалады және т.б. [2].

Баланың заттық әлемі біртіндеп тереңдеген сайын заттық қабылдау қалыптасады. Заттармен ойнағанда, оқу және еңбек объектілерімен іс-әрекетке түскенде, ол сипап сезу, көру және қозғалыс арқылы танысады.

Сенсорлық даму барысында балада мимен бейнеленген заттар мен құбылыстар туралы бүтіндей бейне қалыптасады, заттардың бір бөліктерінен, сапасы туралы, бірақ олардың механикалық қатармен орналасуы бірікпейді. Бейне бүтіндігі заттық әлем туралы білім қалыптасу негізінде және де сезіну және әрекеттенуді қабылдағанда қалыптасады.

Қабылдау бүтіндігі оның құрылымымен байланысты. Қабылдау құрылымы — бұл қоршаған ортадағы заттардың бүтіндей бейнесінің өз уақытымен қалыптасуы. Қабылдаудың бүтіндігі және құрылымдығы талдағыштардың байланысқан әрекетінің қорытындысы. Қабылдау заттардың заттық қасиетін және белгілерін ғана бейнелемейді, мағыналы жағынан және заттың атауын да немесе құбылысты бейнелейді. Баланың өткен тәжірибесі заттар немесе құбылыс бейнесі қалыптасуына және оның іс-әрекетінің қызығушылығына, ынтасына, мақсатымен тапсырмаларына байланысты. Жинаған тәжірибесі көп болса, ынтасы және қайырымды тапсырмалары, соншалық балалардың қабылдауы және бейнелі көрінісі бай болады.

Ми бөлімдеріне сәйкес көру, есту, сипап сезу, дәм, иіс сезу, қабылдауларды бөліп қараймыз. Адам көздің көмегімен заттардың түсін, көлемін қабылдайды, заттардың қозғалысын, бағытын нықтайды, кеңістікте бағдар жасай алады.

Нашар көретін және жартылай көретін адамдарда көру қабілеті бұзылысы кезінде көзбен қабылдау функциясы қысқарады және көзбен қабылдау әлсірейді, ал көру қабілеттерін толық

жоғалтқан адамдарда толығымен көзбен қабылдауы, көзбен сезінуді толығымен жоғалтады. Нашар көретін балаларда заттарды және суреттерді тануда қиындықтар туындайды. Келесі суреттерді қабылдаудың бұзылыстары анықталды: бейненің айқын болмауы, бөлшектерін қалдырып кету [2]. Бөлек элементтерін анық қабылдамағаннан және анық емес елестете алмау салдарынан сурет туралы қате түсінік қалыптасады.

Нашар көретін балалардың суретті бөлшектеп қараған соң, оның мазмұнын түсіну қиынға түседі, ондағы бейнеленген заттар арасындағы кеңістік қатынасын қабылдау бұзылады. Кенеттен көзбен қабылдау: геометриялық фигураларды, сандарды, ұқсас дыбыстарды бұлар жартылай көз жасушаларының атрофиясында, сары дақтың дегенерациясында, афакияда, екінші катарактада, глаукомада жылдамдығы төмендейді. Нашар көретін балалардың қабылдауы, оқуы мен жазуыда өте жай, айқын емес, бұрмаланған. Оқуында оптикогностикалық бұзылыс туындайды негізгі себептері көзбен қабылдау бөлшектенбеген, бірдей формалар араласып кеткен, кеңістік туралы түсінік қалыптаспаған. Көру қабілетінің төмендеуі графикалық жазу біліктілігіне теріс әсер етеді. Балалар көбіне дәптердегі сызықты айырмағандықтан, қисық жазады. Әріптер элементтері дұрыс жазылмауы байқалады, олардың сөздерде, сөз жолдарында бір бірінен дұрыс орналаспауы, әріптердің алмастырылуы, бейнелеу элементтері қалып қояды [1].

Көру қабілетінің қабылдауының бұзылысы көру қабілетінің өткірлігі 0,2-ден төмен болса байқалады. Бірақ қалдық көру қабілеті, көру бейнесі қалыптасуына және кейбір іс-әрекет түрлерінде және кеңістікте бағдар жасай алуына жетекші болып қала береді. Заттың негізгі белгісі, яғни оның сенсорлы мазмұны, форма болады. Қабылдау сұрақтарымен айналысатын көптеген отандық ғалымдар заттың формасын бөліп көрсетеді, өйткені ол ақпараттық белгі болып саналады.

Балалардың заттарды қабылдауы физиологиялық зерттеу куәлік етеді, қабылдаған зат белгілері бірдей емес, физиологиялық күшінен тұрады. Қабылдаудың физиологиялық механизмінің құпиясы әлсіз компоненттің индукциялық тежелуінен мықты болуынан тұрады. Заттық тітіркенуде форма физиологиялық мықты компоненттер қатарына жатады, ол мазмұнымен тығыз байланысты. Заттың формасын қарастырғанда балалар затты сипаттайтын сапасын және құрамын қарастырады. Заттың формасы геометриялық фигураларға: шар, шаршы, үшбұрыш, тікбұрыш және т.б. бөлінеді. Форманың геометриялық параметрлері өлшемдер, сызық арасындағы бұрыштары және элементтердің жазықтығы, тіксызықтығы және форманың шекарасының қисықтығы болып саналады. Осының барлығы форманың өлшемділігін және динамикалық, статикалық күйін сипаттайды.

Балалар геометриялық формалар мен элементтерді визуалды қабылдағандағы қиындықтар, көрнекіліктерді түсіну, зат туралы бейне қалыптасуы қиындатылады. Заттың формасын зерттегенде өзіндік мазмұнына қарай әр түрлі сипаттағы бағдарлау, іздеу, перцептивті-танымдық және логикалық операциялармен байланысты. Нашар көретіндердің форманың элементтерін байқау мүмкіндіктері, түсті қабылдау, стереоскопты иілімді және де басқаны сезу көру анализаторының мүмкіндіктеріне байланысты.

Көру жүйесі нысана мен фон арасындағы шекараны айырып қана қоймай және соның артынан қадағалай білу керек. Мұның барлығы көз қозғалысымен іске асады, контурын екінші рет айқындағанда және бұл заттың формасын бейнелегенде міндетті талап. Заттың формасын көзбен қабылдауға заттың көлемі, көзге дейінгі арақашықтық, нысана мен фонның жарықтылығы мен ашықтығының қарама-қарсылығы әсер етеді және т.б.

Форманы тану үшін мағыналы қабылдауды іске қосу керек және ойлау қабілетін дамыту болжанады. Заттың көлемін қабылдауда маңызды шарт болып, біруақытта шолу мүмкіндігі болып саналады. Затты көзқараспен қамту қабілеті, баланың көру алаңының шекарасына, заттың көлеміне және қашықтығына байланысты.

Нашар көретіндер арасында көру алаңы тарылған тұлғалар бар, оларда көрнекілік затты біркездік шолуды қиындатады (суреттерді, макеттерді, приборларды). Нашар көретіндердің көру қабілеті затты қабылдау мен тануда сұлбаның бірізді жиегін жасайды.

Көру алаңы тар тұлғалар фигураны көзқараспен бірнеше рет қоршайды, оларда жиегінен сырғып кету туындайды, жиі қозғалыс бағыты өзгереді, кейін қайту, бекіту уақыты ұзарады.

Нашар көретін балаларда көз қозғалысы бұзылысы байқалады: көзқарасты тұрақсыз бекіту және біркелкі емес көздің қозғалысы, нистагмды қозғалыс (көздің дірілдеуі), көзбен бақылау функциясы, көз алмасының қозғалысы амплитудасы өзгереді, көзді бұрғанда кейбір шектеулік байқалады.

Нашар көретін балалардың көзқозғалыс функциясының дамымау деңгейі ауруына және орталық көру өткірлігінің жағдайына байланысты. Көз аппаратының қозғалыс функциясының дамымауы

немесе бұзылысы толық емес көру қабілетінде заттарды және суреттерді қабылдауы, пропорцияларды көзбен өлшеп арақашықтықты бағалау қиынға түседі.

М.И. Земцова күрделі жүйелі байланысы көздің оптикалық және қозғалыс компоненттері арасында көзді қозғау функциясы оқыту барысында білімге сүйене отыра дамиды және жетіледі деп белгілеп көрсетті. Бұл үшін барлық жағдайды жасау қажет, яғни балалар заттарды, қоршаған ортаның болып жатқан процестер мен жайттарды тікелей бақылау үшін. Арнайы бағытталған жаттығулар көлемдерді қабылдауын дамыту, көлемдер қатынасын, бағыттар арақашықтығын бағалау үшін қолдану маңызды роль атқарады [3].

Заттар мен суреттер туралы ақпарат беретін маңызды белгілері — олар түсі мен қанықтылығы. Визуалды түрде және ұзақ уақыт түс бала есінде бекітіледі. Нысананы тапқан кезеңнен бастап түс көңілін аударатын дабыл құралы болады. Түсті дақтың өзі, көру реакциясын ынталандырады. Келесі қабылдау кезеңдерінде қоршаған ортамен байланысқа түскенде, түс заттың түсін, көлемін айқындаушы құрал қызметін атқарады.

Түс форманың объективті құрамы және ауқымды эмоционалды айқындаушы құралы болып табылады. Алдымен, барлық түс түрлерінің спектрі эмоционалды түрде, дене температурасымен сезімді қабылдаумен байланысады. Қызыл, қызғылт сары, сары түстері жылылықпен, жасыл, көгілдір, көк, күлгін түстері суықпен байланысты, түс белсенді түрде баланың көңіл-күйіне әсер етеді. Мысалы, қызыл түс қоздырады және шектейді, ал жасыл және көгілдір түстері тыныштандырады.

Түсті көру заттарды және суреттерді тануда, нысананың бөлшектерін айыруға және көп көлемді ақпаратты белгілерді қабылдауда үлкен роль атқарады.

Көпшілік нашар көретіндер балаларда қызыл, жасыл, көк, түстерін қабылдау әлсіз екендігі белгілі. Түсті айыру бұзылысының формасының деңгейі, көру қабілетінің бұзылысының клиникалық формасынан және оның туындауы шектелуі мен барысына байланысты.

Түстер және көлеңкелі қарама-қарсы түстер әдетте көлемді форманы үлгілеу құралы немесе кеңістік қатынастар дейді. Қарама-қарсы түстерді білікті пайдалану көптеген композициялық құралдары мен әдістерінің әсер ету күші осыған байланысты.

Көптеген зертеушілер нашар көретін оқушылар қарама-қарсы түстерді саралап жіктеп сезеді деп көрсетеді. Оқулықтарда, бейнелі көрнекілікті таратпа заттарда әр түрлі деңгейлі қарама-қарсы түстер болады. Осылардың көпшілігі қабылдауда жеткіліксіз, оқушылар фоннан ақ-қараны және түрлі түсті бейнелерді жеткіліксіз бөледі және қарама-қарсы түстерді қабылдауы төмен. Осыған байланысты олар түрлі түсті бейнелі заттарды және қоршаған орта болмысын нашар салыстырады.

Тоналды қарама-қарсы түстер шкала көмегі суреттерді іріктегенде бейнелерге қызыл, сары, жасыл және көк түстерін дұрыс қолдануы, көп түсті көрнекілік құралдарын пайдалану, заттарға және қоршаған орта болмысына сай таңдаулы элементтерін дұрыс тану үшін және олардағы ақпаратты белгілерін бөліп көрсетуге көмегі тиеді.

Бейнелердегі жоғары үндесетін қарама-қарсы түстер арқылы (90–95 %) біртекті және күрделі түстерді балалардың көпшілігі заттардың формасын, көлемін нақты танып біледі. Осыған байланысты олар көп түсті бейнелерді жеткілікті түрде сипаттайды. Бұл түсті қабылдау бұзылысы, нақты біртекті түстерді айыру, басқа сақталған түсті айыру функциясымен, түсті бейнелерді нақты түсті заттармен және қоршаған орта құбылыстарымен көзбен көріп салыстыру тәжірибесі болғандықтан, толықтырылады.

Бұл түрлі-түсті суретті-графикалық көрнекілік құралдарын қолдану керектігі туралы куәлік етеді, оларды нашар көретін балалар бейнелерді таңдай білу біліктілігі және оларда салыстыру, бөліп қарау, белгілерін саралап қарау процесін және сай келетін заттарда және құбылыстарда дамыту. Осыған байланысты арнайы тест-фигуралар өңделді, балалардың ақ-қара және түрлі-түсті әр түрлі қарама-қарсы түсті бейнелерді қабылдау мүмкіндіктерін анықтау үшін суретті-көрнекілікті таңдау әдісі қолданылады.

Бейнелерді таңдау келесі қалыппен іске асады: түстер үндестігі тесттермен әр түрлі қарама-қарсы түстерді саралау үшін балалардың көзбен көру мүмкіндіктері анықталады, кейін қарама-қарсы түстер үндестігі шкаласына (максималды — 90–95 %-нан минималды — 5 %-ке дейін) суретті-графикалық көрнекілік құралдары таңдалып алынады.

Қимыл-қозғалысты қабылдау — бұл кеңістікте орын алған нысананың бейнеленуінің өзгеруі. Көру алаңының перифериясында нысананы тапса, рефлексі көздің бұрылуы орын алады, осының салдарынан нысана бейнесі орталық көру алаңына ауысады, осы жерде нысананы айыру және тану

іске асады. Қимыл-қозғалысты қабылдауда ең маңызды роль атқаратын талдағыш — ол көру және кинестикалық. Нысананың қимыл-қозғалыс параметрлері жылдамдық, үдеткіш және бағыт болып саналады. Бала нысананың кеңістікте орнының орналасу мәліметті екі әр түрлі жолмен алады: 1) орналасуды қабылдаудың тікелей әрекеті арқылы; 2) нысананың қозғалысы туралы негізі түйін арқылы.

Көру қабілетінің көмегі арқылы нысана қозғалысы туралы ақпаратты бекіткен көзқарас пен көзбен бақылап отыру көмегімен алады. Көру қабілеті дамымай қалуы және бұзылысы, көру жүйесіндегі қозғалыс қабылдауы қиындатылады, көру өткірлігі, көру алаңы, көзді қозғау функциясы бұзылады. Осыған байланысты нашар көретін балаларда қозғалыс қабылдауын қалыптастыру үшін басқа сенсорлы функцияларға жүгіну қажеттілігі туындайды, олар көру, есту, сипап сезу, кинестикалық және басқа сенсорлы функциялар.

Есту арқылы қабылдау мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балаларда соқырлық және нашар көрудің орнын толтыруға қатысады. Соқыр бала заттың дыбыстық белгілерін қолдануға, ата-аналарының дауысына бағдар жасау, тану үшін және қоршаған әлем туралы бейнелер қалыптастыруға үйренеді. Дыбысқа бағдар жасау дамуы бірнеше кезеңнен өтеді. Көзі көрмейтін балаларда есту арқылы қабылдауы нақты саралауы кіші мектеп жасынан қалыптасады. Ерте жаста дыбыстар сәйкестігі заттық қабылдауы, орта және үлкен жастағы мектепке дейінгі балалармен салыстырғанда төмен болады. Көру қабілеті жоқтығынан есту қабілетінің дамуы әрқилы танымдық іс-әрекетіне, бағдар жасауына, балалардың тәртібіне әсер етеді [2].

Балаларда есту қабілеті төмендегенде көбіне бағдар жасауға және қозғалысы үшін сипап сезу қабылдауына жүгінеді. Есту қабілетімен қабылдауды оқыту мәселесінде бағалай алмаса, балалар дамуына кері әсері тиетіні сөзсіз.

Соқыр және нашар көретіндерге кеңістікте бағдар жасауына және қимыл қозғалысына, есту қабілетімен қабылдауы ең маңызды роль атқарады. Соқырлар есту қабілетімен қабылдау арқылы кеңістікте және уақытқа бағдар жасап қана қоймайды және олар өздерінше дыбыстық жергілікті пейзаж шығарады, табиғи пейзажға жақын. Осылайша көрмейтіндер және нашар көретін балалардың психикалық дамуы үшін есту қабілетімен қабылдауы маңызды құрал болып саналады. Көру қабілеті бұзылысы бар балалардың есту қабілетімен қабылдауын әрдайым дамытып және сақтауымыз керек. Сипап сезу арқылы қабылдау тері және қимыл талдағышымен заттардың кеңістіктегі және физикалық құрамы туралы ақпарат береді. Сипап сезу арқылы қабылдауына әр түрлі сезіну түрлері қатысады: тактильді, ауырсыну, температуралық және бұлшығетті буындар.

Әрбір қабылдау әдісінде, затты дәлме дәл түйсінуде бейне туындайды. Күрделі нысананы бір қолмен сипап сезгенде сигналдар тұрақсыздығы байқалады, нысананың бөлшектері және басқа нысана арасында пропорционалды қатынасы бұзылады және екі қолмен сипап сезумен салыстырғанда қабылдау жылдамдығы төмендейді.

Заттарды сипап сезу арқылы зерттегенде тиімді үрдіс — ол екі қолмен сипап сезу. Ол үш негізгі фазадан тұрады: 1) бағдарлау фазасы, сипап сезу алаңында, қозғалыс нысананың жағдайын анықтайды; 2) нысананы ұстап көру фазасы, бөлшектер жиегіне талдау жасалынады; 3) нысананы ұстап көру фазасында, осы кезеңде сипап сезу сигналдары талданып, кеңістіктегі бейне толығымен қалыптасады.

Соқырлардың рельефті бейнелерді қабылдауын мысал түрінде бейнелейміз. Рельефті бейнелерді қол саусақтарымен орындалған қабылдаудағы қозғалысты талдау, қозғалыстың бірнеше түрлері бар екендігі көрсетіледі. Алғашқысы бағытталған жұмыс орны зонасына бағдар жасауға және қағаз бетінен табуға. Бұл қозғалыс біршама үлкен жылдамдықпен сипатталады. Олар әдетте үздіксіз болады. Екі қол синхронды және симметриялы қозғалады, бір-біріне біресе жақындайды, біресе алыстайды. Қол саусақтары жұмыс бетінен және сурет алаңынан жеңіл сырғиды. Осы уақытта алынған тактильді ақпарат минималды және бөлшектелген болады және жұмыс орнын сипаттайтын мәліметтер және бейнесі бар қағаздарды табу болып табылады [4].

Бұл қозғалыстар бейне мен қолдың арасындағы байланысын орнатып аяқталады. Келесі қол саусақтарының қозғалысы бейнені көшіріп алады, оның формасын, өлшемін, пропорционалды қатынасын, яғни бастапқы мәліметтер туралы, осының негізінде сәйкес көрініс қалыптасады.

Оқушылардың іздену қозғалысы әдетте сәтті іске асады. Бұл мынамен түсіндіріледі, олар бағдар жасауда сипап сезу алаңында осы қозғалыстарды жиі қолданады. Ізіне түсу қозғалысы, олардың тиімділігі бейнелерді оқу ережесін білулеріне және бейнелердің формасымен және өлшемдеріне байланысты. Кейбір жағдайда соқырлар ерекше ұсақ бөлшектерді қабылдауда ауызбен сезуді қолданады, мысалы, инеге жіпті кіргізгенде, жіптің жуандығын анықтағанда т.б.

Сипап сезу қабылдаудың түрлері. Жалпы психологияда және тифлопсихологияда сипап сезу арқылы қабылдаудың үш түрін (формаларын) айырып қарайды: пассивті, белсенді (гаптика) және жанама (аспаппен).

Сипап сезудің пассивті түрі әр түрлі тері сезімталдығын біріктіре тыныштық кезінде рецепторлы бетіне затпен байланысқанда байқалады.

Қорытындысында затпен жанасқанда бірқатар физикалық, кеңістіктік, уақытты құрам қабылдаулары затқа қатысты сезіну туындайды. Пассивті сезіну заттар белгілері туралы толық бейне қалыптастырмайды. Белсенді сезіну (гаптика) нысананы белсенді ұстап көргеннен соң қалыптасады. Осы белсенді сезіну негізі болып тері бұлшықеті және қозғалыс талдағыштарының қосылысы табылады. Қол қозғалысы процесінде заттың жиегін және формасын бөлшектеуі болады. Жартылай көретін балаларда кеңістік белгілерін және заттық әлем құрылымын қалдық көрумен белсенді сезіну негізгі айнасы болып саналады.

Белсенді сезіну көзі көрмейтіндердің сезім танымының негізін құрайды және де оқу және еңбек іс-әрекетінде негізгісі болып саналады. Бір зат арқылы сипап сезу (құралдармен) бұл сипап сезу қабылдау формасы нысананы инструментпен немесе құрал көмегімен іске асады, мысалы, жолды таяқ арқылы сезіну, рельефті-нүктелі шрифті грифель көмегімен көзі көрмейтіннің оқуы, жолдың рельефін аяқкиім өкшесімен сезінуі. Бір зат арқылы сипап сезу әлдебір жағдайда ғана орынды, егер заттар тікелей сезінуге қолжетімсіз болған жағдайда.

Сезімдік танымды әлдеқайда кеңейту үшін, әр түрлі приборлар қолданады, көру қабілеті бұзылысы бар және көзі көрмейтін тұлғаларға қолжетімсіз жағдайда ақпаратты заттар арқылы қабылдауға мүмкіндіктері үшін. Тифлотехникалық заттар арқылы қабылдау, құрылғы арқылы қабылдау деген атау алды. Бұл үшін фотоэлектрлі сигнализаторлар, өлшегіш аспаптар, кеңістікте бағдар жасау үшін тактильді индикациясымен құрылғы жасалған [3].

Арнайы оқытудың қорытындысында соқыр балаларда кеңістік белгілерін сипап сезу қабылдауы (форма, көлем және т.б.) және кеңістікке қатысты жетік дамуы мүмкін. Осылайша оқытудың әсерінен олар заттардың шар тәрізді немесе сопақша формасын (көкөністер, жемістер, жидектер және т.б.) және де тікбұрыш немесе шаршы тәріздес (конверт, линейка, блокнот және т.б.) екендігін жеңіл жіктеп таниды. Олар біршама қиынырақ, қиын геометриялық конфигурациялы заттарды (ойыншықтар, тұрмыстық заттар және т.б.) жіктеп таниды, себебі бұл конструктивті ерекшеліктерін және олардың іс-әрекет қағидаларын болжайды. Нысананың бөлшектерінің ара қатынасы, форманың өлшемінің динамикалық өзгерісін қабылдау үшін біраз қиындықтар туғызады. Оқыту жағдайында көзі көрмейтін балаларда сипап сезу қабылдау дамиды, тереңірек дамып және бөлшектене түседі, бұл оларға көлемді және өлшемді бағалауға, өзінше сипап сезу «көзөлшемін» қолдануға мүмкіндік береді [5].

Сипап сезу көмегімен көзі көрмейтіндер өлшеу әрекетінде үлкен мүмкіндікке ие. Заттарды өлшеу және салыстыру үшін олар саусақтарын, қолдың басы, саусақ арақатынасын қолданады. Әдетте өлшегіш қызметін алақан ені, саусақ ұзындығы мен қалыңдығы, олардың арасындағы арақашықтық атқарады.

Тифлопедагогикалық тәжірибесі көру патологиясы әр түрлі ауыр дәрежедегі мектепке дейінгі балалар (соқырлар, нашар көретіндер, қылилығы және амблиопиясы бар балалар) әрбір аталған категориядағы балалардың қоршаған ортаны танып білудегі ерекшеліктерін және де көру бұзылысы бар балаларына сай жалпы ерекшеліктерін есепке ала отырып, оқу және тәрбиесінде дифференциалды түрде жүргізу қажеттілігін айқындап береді және барлық нашар көретін балаларға тән жалпы ерекшеліктерін де ескеру қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Плакшина Л.И. Развитие зрительного восприятия у детей с нарушением зрения в процессе обучения математике / Л.И. Плакшина. — Калуга: Адель, 1998. — С. 83–88.
- 2 Основные виды деятельности детей с нарушениями зрения // Найновите постижения на европейската наука – 2014: материали за X Междунар. науч. практ. конф. (17-25 июня 2014 г.). — София: «Бялград-БГ» ООД, 2014. — Т. 12. Педагогические науки. — С. 33–35.
- 3 Григорьева Л.П. Роль перцептивного обучения в преодолении последствий зрительной дераивации у детей с низким зрением / Л.П. Григорьева // Физиология человека. — 1996. — № 5. — С. 122–124.
- 4 Солнцева Л.И. Тифлопсихология / Л.И. Солнцева. — М.: Полиграф, 2002. — С. 79–81.
- 5 Мектепке дейінгі көру қабілеті бұзылған балалардың көру қабілеттерін дамытуға арналған коррекциялық көмек // Современное образование. — 2014. — VII-б. — 12, 13-б.

К.С. Тебенова, Г.К. Алшынбекова, А.Т. Арбабаева, Н.А Садвакасова

Развитие зрительного восприятия у детей дошкольного возраста с нарушением зрения

В статье рассмотрены обучение и воспитание, компенсация и коррекция вторичного отклонения зрительного восприятия у детей дошкольного возраста с нарушением зрения. Авторами раскрыты особенности зрительного восприятия таких детей, обоснована необходимость целенаправленной работы по развитию зрительного восприятия, а также предложены примеры упражнений для проведения этой работы. Показаны пути решения проблем коррекции зрения в дошкольных учреждениях, коррекционных группах. Отмечено, что для успешного решения поставленных задач необходимо совместное сотрудничество. Проведен анализ психолого-педагогической и научной литературы по вопросам коррекционной работы по развитию зрительного восприятия у детей дошкольного возраста с нарушением зрения, которая направлена на профессиональное построение взаимоотношений с детьми, имеющими нарушение зрения, с их родственниками и коллегами по работе с целью предупреждения, выявления и устранения нарушений зрительного восприятия специальными средствами. Сделаны выводы, что существующее дошкольное обучение в детских садах для слабовидящих детей направлено на коррекцию отклонений в развитии детей, на коррекцию зрения посредством лечебно-восстановительной работы и, следовательно, на подготовку их к школе.

Ключевые слова: ощущение, перцептивное чувство, апперцептивное чувство, способность видеть, амблиопия, астигматизм, косоглазие, апперцепция, площадь, тифлопедагог.

K.S. Tebenova, G.K. Alshynbekova, A.T. Arbabaeva, N.A. Sadvakasova

The development of visual perception in preschool children with visual impairment

The article deals with education and training, compensation and correction of secondary abnormalities of visual perception in children with visual impairment preschool. The author reveals the peculiarities of visual perception of preschool children with visual impairments, the necessity of purposeful work on the development of visual perception, and offers examples of exercises for this work. The ways of solving the problems of correction in preschool institutions, correctional groups. It is noted that for the successful solution of the tasks necessary to joint cooperation in solving them, in connection with the development of vision and visual perception is considered to be an important point. The analysis of psychological and educational and scientific literature on remedial work on the development of visual perception in preschool children with visual impairment, which aims to build professional relationships with children with visual impairment, with their families and colleagues, in order to prevent, identify and eliminate the visual disturbances special means. It is concluded that the existing pre-school education in nursery schools for visually impaired children is aimed at education from an early age, to correct deviations in the development of children, through the correction of treatment and recovery operations and, therefore, this work is ready for school.

Keywords: sensory feeling, perchetiv feeling, aperchetiv feeling, visuo gnosis, amblyopia, astigmatism, cross-eye, apperception, eyeshots, tiflopedagog.

References

- 1 Plaksina, L.I. (1998). *Razvitie zritelnoho vospriiatiia u detei s narusheniem zreniia v protsesse obucheniia matematike [Development of visual perception in children with visual impairment in learning mathematics]*. Kaluga: Adel [in Russian].
- 2 Osnovnye vidy deiatelnosti detei s narusheniami zreniia [The main types of activity of children with visual impairments]. Proceedings from Nainovite comprehension on evropeyskata science – 2014: *X Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferentsiia (17-25 iunია 2014 h.) – International scientific practical conference.* (2014, Vol. 12, pp. 33–35). Pedagogical sciences. Sofia: «Byalhail-BG» OOD [in Russian].
- 3 Grigorieva, L.P. (1996). Rol pertseptivnoho obucheniia v preodolenii posledstviu zritelnoi derivatsii u detei s nizkim zreniem [The role of perceptual learning in overcoming the effects of visual deprivation in children with low vision]. *Fiziolohiia cheloveka – Human physiology*, 5, 122–124 [in Russian].
- 4 Solntseva, L.I. (2002). *Tiflopsikhologiiia [Tiflopsihologi]*. Moscow: Polihraf [in Russian].
- 5 Mektepke deiinhi koru kabileti buzylhan balalardyn koru kabiletterin damytuha arnalhan korrektsiialykh komek [Pre-school for visually impaired children develop the ability to see correction]. *Sovremennoe obrazovanie – Modern education.* (2014, Part. VII, p. 12–13) [in Russian].

У.А. Байзақ, Б. Уалиханова, Б. Байзақова, А. Минтасова

*Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан
(E-mail: usen1948@mail.ru)*

«Медициналық биофизика» пәнін кәсіби бағытта оқыту әдісі

Мақалада медициналық жоғарғы оқу орындарында оқылатын медициналық физика курсының, медициналық жоғары білім стандарттары және клиникалық пәндер бағдарламалары алдында тұрған негізгі міндеттер қарастырылған. Бұл құжаттарға сәйкес студенттерге медициналық физикадағы негізгі іргелі заңдар мен қағидаларды білдірумен қатар, физикалық факторлардың адам ағзасына тигізетін әсерлерін, оларды диагностикалық және терапевтік, клиникалық, лабораториялық құрал-жабдықтарда пайдалануды және бұл құралдармен жұмыс істетуді және оны меңгеруді басты бағыт ретінде қарастыру жүктелген. Осы мақсатты іске асыру үшін 5В30100 — «Жалпы медицина» мамандығы бойынша білім алатын 3-5 курс студенттері оқитын «Ішкі арулар», «Хирургиялық арулар», «Балалар арулары», «Акушерия және гинекология» пәндерінің типтік бағдарламаларын және осы пәндердің негізгі оқулықтарында түрлі физикалық құбылыстардың медицинада, оның ішінде диагностикалық мақсатта қолданылуын талдадық. Талдау барысында физикалық құбылыстардың, әдістердің тікелей медицинада, оның ішінде түрлі аурулардың диагностикалауда қолданылатындығына және оның қажеттілігіне көз жеткіздік. Олардың қатарына ультрадыбысты (УД) зерттеуді жатқызуға болады, ол адам ағзасының ішкі мүшелерін диагностикалауда қолданылады. Сонымен қатар радиоизотоптар (қалқанша безде жинақталған йод арқылы оның күйін анықтау), рентген, лазер сәулелері диагностика мен терапияда кеңінен пайдаланылады. Осы анықталған диагностикалық мәліметтерді «Медбиофизика» пәнінде нақты тақырыпты оқуда қолдануды ұсындық.

Кілт сөздер: медициналық биофизика, студент, кәсіби оқыту, кәсіби бағыт, медициналық техника, педагогикалық технология.

Зерттеудің қажеттілігі

Мемлекеттің байлығы жер астындағы темір мен көмір, мұнай мен газ, тағы басқа кен байлықтармен ғана өлшенбейді, оның басты — байлығы халықтың денсаулығы. Мұны Елбасы, ҚР Тұңғыш Президенті Ә.Назарбаевтың әр жылғы Қазақстан халыққа арналған Жолдауында халықтың денсаулығы туралы мәселені Жолдаудың басты бағыттарының бірі ретінде қарастыратындығынан көруге болады.

Осы міндеттерді іске асыру — денсаулық сақтау қызметкерлерінің, оның ішінде дәрігерлердің алдында тұрған басты міндеттердің бірі, олай болса, болашақ дәрігерлерді-медициналық факультет студенттерін заман талабын қанағаттандыратындай, нарықтық қарым-қатынастағы бәсекелестікке төтеп беретіндей деңгейде дайындау медициналық жоғары оқу орындары (жоо) алдында тұрған мемлекеттік, әлеуметтік маңызы бар міндеттердің бірі деп қарау керек.

Жалпы, жоғары білім беру жүйесін ғылыми-педагогикалық тұрғыдан құрылған, жүйелі түрде бір-бірімен тығыз байланысқан, бір мақсатқа негізделген процестерден тұрады деп санаған дұрыс. Осындай процестер арқылы фундаменталды, базальк және клиникалық ғылыми біліммен қаруланған, мамандығы бойынша теориялық білім мен кәсіби дағдыларды толық меңгерген, сонымен қатар ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге дағдыланған, өз бетінше білімін жетілдіре алатын маман дайындауға болады, бұл болашақ маманды кәсіби дайындаудың алғышарты.

Осындай міндеттерді іске асырудың бір жолы ретінде медициналық жоо оқылатын «Медициналық биофизика» пәнін кәсіби бағытта оқытудың педагогикалық технологиясын қарастырмақпыз.

Медициналық жоғарғы оқу орындарында оқылатын медициналық физика курсының алдында тұрған негізгі міндеттер ҚР Жоғары медициналық білім стандарттарында көрсетілген дәрігердің біліктілік сипаттамасынан және арнаулы клиникалық пәндер бағдарламаларынан келіп шығады [1, 2]. Бұл бағдарламаларға сәйкес студент-болашақ дәрігерлердің медициналық физикадағы негізгі фундаменталды заңдар мен қағидаларды меңгерумен қатар, бұл физикалық факторлардың адам ағзасына тигізетін әсерлерін, оларды диагностикалық және терапевтік, клиникалық лабораториялық құрал-жабдықтарда пайдалануды және бұл құралдармен жұмыс істетуді және оны меңгеруді басты бағыт ретінде қарастыру жүктелген [3–5].

Зерттеу әдістері мен жолдары

Медициналық жоғарғы оқу орындары студенттерін «Медициналық биофизика» пәніндегі түрлі физикалық құбылыстарды «жалаң» түрде оқытпай, физикалық құбылыстардың жоғары курстарда оқылатын клиникалық пәндерде қарастырылатын диагностикалық және терапиялық құрал-жабдықтарда қолданылатындығы арасындағы байланысқа назар аудару керек. Соңғы жылдары медициналық жоо студенттерінің физикалық білім деңгейін кәсіби бағыт бойынша дайындауға арналған ғылыми зерттеулер көптеп жүргізілуде [6–8]. Осы бағыттағы ғылыми жұмыстарды шет ел ғалымдары да жүргізген, олар медициналық жоо студенттеріне физиканы белсенді меңгерудің инновациялық жолдарын ұсынған [9, 10].

Осы ғылыми тұжырымдар мен көзқарастарды талдай келе, медициналық факультет студентін - болашақ дәрігерді кәсіби тұрғыдан дайындау көп факторларлы құбылыс екендігіне көз жеткіздік, яғни оның болашақта заман мен қоғам талабын қанағаттандыратын, нарықтық қатынасқа бейімделген, ғылым мен білімнің, оның ішінде медициналық білімнің терең теориялық негізін меңгерген кәсіби маман болып шығуына төмендегі факторлар әсер етеді деген қорытындыға келдік: мемлекеттік медициналық білім стандарты, пәннің типтік бағдарлама мазмұны, оқулықтар, жоо материалдық жағдайы, жоо оқытушы-профессорлар құрамыны, қоғам талабы, нарықтық қатынастың талаптары, мотивация, психологиялық күй, танымдық іс-әрекетер, тағы басқа факторлар кіреді.

Зерттеу нәтижелері

«Медициналық биофизика» пәнінің типтік бағдарламасы ұсынған оқулықтардағы қарастырылған түрлі физикалық құбылыстар мен заңдылықтар «жалаң», яғни кейін бұл құбылыстардың немесе заңдылықтардың қандай клиникалық пәнде, қандай ауруларды диагностикалауда мен емдеуде және қандай медициналық құралдарда қолданылатындығы қарастырылмаған, бұл өз кезегінде болашақ дәрігерді кәсіби бағытта дайындауды қиындатады және білім беру процесіндегі педагогикалық үйлестіктіке сай келмейді. Бұл жерде біздің айтайын деген ойымыз мынандай психологиялық жайт. Өздеріңізге белгілі, егер студент, медбиофизика бойынша оқыған тақырыбындағы физикалық құбылыстың тікелей медицинадаға қатысы бар екендігіне көзі жетсе, онда ол бұл тақырыпты терең меңгеруге тырысады және оның тарапынан бұл тақырыпқа деген үлкен қызығушылық пайда болады, бұл студенттің үлгерімін жоғарылататын бірден бір педагогикалық фактор. Осы себепті біз медициналық биофизика оқулықтарында қарастырылған «таза» физикалық түсініктерді, заңдылықтарды және олардың қандай клиникалық пәндерге қажет болатындығын қарастырдық.

Осы мақсатты іске асыру үшін біз алдымен клиникалық пәндердің типтік бағдарламаларындағы тақырыптарды және типтік бағдарлама көрсетілген оқулықтардағы түрлі физикалық құбылыстардың медицинада, оның ішінде диагностикалық мақсатта қолданылуын қарастырдық. Ол үшін 5В30100 — «Жалпы медицина» мамандығы бойынша білім алатын 3-5 курс студенттері оқитын «Ішкі аурулар», «Хирургиялық аурулар», «Балалар аурулары», «Акушерия және гинекология» пәндерінің типтік бағдарламаларын және осы пәндердің негізгі оқулықтарына талдау жүргіздік. Мұндағы басты мақсат — аталған клиникалық пәндерде және оқулықтарда қолданылатын түрлі физикалық құбылыстардың, әдістердің тікелей медицинада, оның ішінде түрлі ауруларды анықтауда қолданылуын және олардың қажеттілігіне көз жеткізу. Зерттеу нәтижелерін төмендегі кестеде бердік.

К е с т е

Р/с №	Диагностикалық әдістер (диагностикалық іс-әрекеттер)	Диагностикада қолданылған физикалық құбылыс	Физикалық тұрғыдан диагностикалық көріністі түсіндіру
1	2	3	4
1	Аскультация арқылы өкпе пневмониясын анықтау	Турбулентті ағыс	Патология әсерінен өкпе қолқасының көлденең қимасы тарылады, сондықтан турбулентті ағыс пайда болады, нәтижесінде өкпеден шығатын дыбыстар өте жуан немесе жіңішке шу түрінде естіледі

1	2	3	4
	ФКГ арқылы «өкпе-текті» жүрек ауруын диагностикалау		Қан ағысының құйынды болуынан шығатын дыбысты тіркеу арқылы анықталады
	ЭхоКГ арқылы жүрек күйін зерттеу		Жүректен шығатын дыбыстың тоны өзгереді, сол арқылы жүректің күйін анықтайды
2	ФКГ арқылы қолқа қақпақтарының ақаулары анықтау	Дыбыстың физикалық сипатамалары (қаттылығы, тон, тембр, шу т.б.)	Фонокардиография кезінде дыбыстың I және II тоны өзгереді
	ФКГ арқылы жас балалардың жүрек қызметін зерттеу		Жас баланың жүрегі шығаратын дыбыс тонының өзгеруі арқылы анықталады
	ФКГ арқылы жатырдағы ұрықтың жүрек ұрысын тіркеу		Жүректен шығаратын дыбыс тоны арқылы анықталады
3	УДЗ арқылы сүт безіндегі диаметрі 0,5 см дейінгі ісіктерді анықтау	Ультрадыбыстың тығыздығы екі түрлі ортада таралу ерекшелігі	7–10 мГц жиілікті УД өте кіші кедергілерден жақсы шағылады
	УДЗ арқылы өт қапшығын зерттеу		Өт қапшығының ұлғаюы, қабырғасының қалындауы УД толқынының мұндай ортадан шағылуы деңгейін өзгертеді
	УДЗ арқылы паразитті хирургиялық аурлар: эхинококоз т.б. анықтау		Эхинококк әсерінен бауырдың тығыздығы өзгереді, сол себепті УД толқынының шағылуы да өзгереді
	УДЗ арқылы балалардың жүрек, қан тамырларының өлшемдерін анықтау		УД таралу бағытындағы қалыңдығы әр түрлі орта шекарасынан шағылу деңгейі әр түрлі
	Гипертонияны УДЗ арқылы зерттеу		Сол жақ қарыншаның қалыңдығы өзгереді, соған сәйкес УД толқынның шағылу деңгейі өзгереді
	УДЗ арқыл бауыр гепатитін, цирозын зерттеу		Бауыр тығыздығының өзгеруі УД толқыны бауырдан шағылу қарқындылығын кемітеді
	УДЗ арқылы созылмалы панкреатитті зерттеу		Мұндай кесел әсерінен өт қабының түрі, көлемі, қабырғасының қалыңдығы өзгереді, мұндай ортадан УД толқыны әр түрлі деңгейде шағылады
	УДЗ арқылы бауыр ауруларын анықтау		Бауыр тығыздығы күрт өзгереді, мұндай ортадан УД толқынның шағылу дәрежесі өзгеше болады
4	УДЗ арқылы ұйқы безінің күйін зерттеу		Қалқанша безінің мөлшері өзгереді, түйіндер пайда болады, бұл өзгерістерден УД толқынының шағылуы, қалыпты жағдайдағыдан өзгеше болады
	УДЗ арқылы жатырдағы ұрықтың, плацентаның көлемі, күйін зерттеу		Панкреатит кезінде ұйқы безінің көлемі ұлғаяды, қалыпты жағдайға салыстырғанда мұндай ортадан УД толқынның шағылуы да өзгереді
			Плацентаны тығыздығы оны қоршаған ортадан өзгеше, сол себепті одан УД толқыны шағылады

1	2	3	4
	УДЗ арқылы нәресте миын тексеру		Ми тығыздығы оны қоршаған ортадан өзгеше, сол себепті одан УД толқыны шағылады
	УДЗ арқылы жатырдағы ұрықтың жүрегінің ұрысын тексеру		Жүрек тығыздығы оны қоршаған ортадан өзгеше, сол себепті одан УД толқыны шағылады
5	Қолқа қақпақтарының ақауларын анықтау	Доплер құбылысы	Сол жақ қарыншаға қайта оралған қан ағысы көрінеді
	«Ана–плацента–ұрық» жүйесіндегі қан айналымын зерттеу		Жүйеден шағылған УД толқынының жиілігі алғашқы толқын жиілігінен өзгеше
6	Жоғары температура және қысым арқылы медициналық, хирургиялық құралдарды залалсыздандыру	Температура T ⁰ C, P, атм.	Хирургиялық құралдарды қысымы P=2 атм., t=133 ⁰ C болатын ортада 20 мин, резеңке заттарды қысымы P=1,1 атм., t=120 ⁰ C ортада 45 мин бойы залалсыздандырады
7	ЭКГ арқылы жүрек ауруларын диагностикалау	Биопотенциал	Жүрек миокардының биопотенциалының нормадан өзгеше болуы нәтижесінде ЭКГ интервалдар уақыты мен тістерінің әлеуеті өзгереді
	ЭКГ арқылы жүрек қақпағының дұрыс жабылмауын зерттеу		Жүрек ревматизмі салдарына ЭКГ P-Q интервалы ұзарады, T тісінің биопотенциалы кемиді
	ЭКГ арқылы жүрек перикардитін анықтау		Кардиограммада ST-сегменті күмбез тәрізді болады, Q-ісі болмайды, ал QRS- биопотенциалы кемиді
	ЭКГ арқылы жүрек қолқа қақпақтарының ақаулары анықталады		ЭКГ интервалы мен тістерінің биопотенциалы өзгереді
	ЭКГ арқылы гипертонияны анықтау		ЭКГ 2 және 3-тармақтарындағы биопотенциал мәні және жүректің электр өсі өзгереді
8	Жүрек бұлшық етінің (миокард) биопотенциалды өткізуінің бұзылуын анықтау	Токтың орта арқылы өту ерекшелігі, биопотенциал	ЭКГ интервалдары күрт өзгереді
9	Реография арқылы қан тамырлар жүйесінде қанның таралу күйін зерттеу	Толық кедергі, импеданс, жоғары жиілікті токтың орта арқылы өту ерекшелігі	Қан тамырларының кедергісі оның көлденең қимасына тәуелді, яғни систол және диастол кезінде тамыр кедергісі әр түрлі болады. Кедергінің бірінші туындысы қанның тамыр бойымен ағу жылдамдығын сипатайды
10	МРТ арқылы ересектердің ішкі мүшелерін зерттеу	Жоғары жиілікті (ЖЖ) ток, ЭМ толқыны	ЖЖ радиотолқындардың әсерінен денедегі су молекулаларының қозу әсерінен шығатын толқынды тіркеу және оны компьютер арқылы өңдеп, кескінге айналдыру
	МРТ арқылы балалардың жүрек тамыр жүйесінің ауруларын; жүрек, тамыр өлшемдерін анықтау		Денедегі су молекулаларының қозу әсерінен шығатын толқынды тіркеу және оны компьютер арқылы өңдеп, кескінге айналдыру

1	2	3	4
11	Бронхоскопия арқылы созылмалы пневмониясын анықтау	Толық шағылу, сыну, оптикалық талшық	Ішкі мүшеден толық шағылған сәуле оптикалық талшық арқылы дәрігер көзіне түседі
	Фиброгастроуденоскопия арқылы асқазан гастритін анықтау		Ас қазаннан шағылған сәуле оптикалық талшық арқылы дәрігер көзіне түседі
	Эндоскопия арқылы асқазан жарасын көру		Жарадан шағылған сәуле оптикалық талшық арқылы дәрігер көзіне түседі
12	Медициналық құралдарды, хирургиялық бөлмелерді заласыздандыру	Ультракүлгін сәуле, УК сәуле диапазоны, фотон энергиясы	УК сәулесінің фотондарының энергиясы өте үлкен болғандықтан, олардың әсерінен химиялық, биологиялық өзгерістер орын алады
	Жас бала терісінде «D» витамині пайда болады, мешел ауруын емдеу		УК сәулесінің әсерінен химиялық, биологиялық өзгерістер орын алады
13	Зауыттық жағдайда хирургиялық тігіс жіптерін залалсыздандыру	γ-сәулесі	Сәуле энергиясы өте жоғары болу себепті
14	Рентген арқылы өкпе пневмониясын анықтау	Рентген сәулесі	Рентген сәулесінің жұтылу деңгейі ортаның күйіне байланысты, сондықтан қабынған өкпе тұсында көп жұтылады
	Ангиография арқылы перикардитті диагностикалау		Жүректің перикардит қуысында сұйықты көруге болады
	Рентген арқылы асқазан гастритін анықтау		Рентген сәулесі асқазан жарасында көп жұтылады
	Рентген арқылы ішек ауруларын анықтау		Қабынған ішек аймағында рентген сәулесінің жұтылу коэффициенті жоғары
	Маммография арқылы сүт безін зерттеу		Сүт безінің ісіктерінде рентген сәулесі көп жұтылады
	Рентген арқылы асқазанның көлемін, қалпын, кілегей қабығының жағдайын анықтау		Аталған айтақтың тығыздықтары әр түрлі болғандықтан, оларда рентген сәулесі әр түрлі деңгейде жұтылады
	Рентген арқылы обырдың түрлерін анықтау		Обыр аймағының тығыздығы оны қоршаған аймақтан өзгеше, оларда рентген сәулесі өзгеше жұтылады
15	Сүйектің күйін анықтау	Радиоизотоп	Сүйекте жиналған ^{32}P изотопы шығарған сәуле тіркеу арқылы ондағы «қан» плацдармының кеңейуін көруге болады
	Қалқанша бездің күйін анықтау		Безде жиналған ^{131}I изотопының жиналу аймағы және мөлшері арқылы анықтайды
16	Жараны антисептикамен өңдеу	Лазер сәулесі	Қуатты лазер сәулесі жара бетінде жұқа қабат пайда етеді, ол жараға микроорганизмдердің енуіне мүмкіндік бермейді
17	Эмбирионға әсер еткен иондаушы сәуле әсерінен ұрықтың (плацента) орталық нерв, көру және гемопэза жүйесі зақымдалады	Рентген, гамма және тағы басқа иондаушы сәулелер	Иондаушы сәуле фотондарының энергиясы өте үлкен, сондықтан олардың әсерінен ағза жасушалары зақымдалады

Жоғарыдағы кестеге жүргізілген талдау медициналық жоо негізгі 4 түрлі клиникалық пәндерде (ішкі арулар, хирургиялық арулар, балалар арулары, акушерия және гинекология) 5 түрлі физикалық факторларға (механикалық, термодинамикалық, электрлік, оптикалық, атомдық) негізделген 61 түрлі диагностикалық іс-әрекеттер қолданылатындығына көз жеткіздік. Олардың ішінде диагностикалық мақсатта ең көп қолданылатын физикалық құбылыстаға ультрадыбысты (19 рет), биопотенциалды (8 рет), рентген сәулесін (9 рет) жатқызуға болады. Ал мына физикалық құбылыстар мен заңдар сирек қолданылған: турбулентті ағыс (2 рет), Доплер құбылысы (3 рет), дыбыс құбылысы (4 рет), температура және қысым туралы мәлімет (2 рет), Кулон заңы мен электрлік диполь туралы мәлімет (2 рет), жоғары жиілікті ЭМ толқын (2 рет), толық шағылу құбылысы (3 рет), гамма-және ультракүлгін сәулесі туралы мәліметтер (3 рет), радиоизотоптар (3 рет).

Жоғарыда аталған оқулықтарға жүргізілген біздің зерттеулеріміз клиникалық оқу құралдарында тек диагностикалық іс-әрекеттерді ғана қарастырғандығын, ал физикалық факторларды емдеу (терапия) ісінде қолдану туралы ешқандай мәлімет жоқ екендігін көрсетті, ал қазіргі заманда медицинада түрлі физикалық факторларға сүйенген емдеу әдістері мен құралдары көптеп қолданылатындығы белгілі.

«Медициналық биофизика» пәнін жоо студенттеріне-болашақ дәрігерлерге кәсіби бағытта оқытуда осы анықталған жайттарды ескеру қажет деп санаймыз. Бірақ бұл анықталған жайттар әлі де толық зерттеуді талап етеді, өйткені біз тек 4 түрлі клиникалық оқулықты ғана талдадық, ал медициналық жоо бұлардан басқа көптеген оқулықтар мен оқу құралдары қолданылатындығы белгілі.

Енді осы зерттеулерде анықталған физикалық құбылыстарды және соған сәйкес диагностикалық мақсатта оларды қолдауды «Физика» пәнін оқып үйренуде студенттерге қалай жеткізудің педагогикалық технологиясын қарастырайық. Медициналық жоо студенттері физика пәнін 1 курста оқып үйренеді және олардың бұл пән бойынша білуі тиісті физикалық білімдері мен меңгеретін іс-әрекеттері ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің Білім, ғылым және кадрлық ресурстары департаментінің 18.06.2007 ж. бекіткен Типтік оқу бағдарламасы негізінде анықталды.

Жоо «Медициналық физика» пәні бойынша типтік бағдарламасын және негізгі оқулықтар бойынша дайындалған оқу жоспарларын талдай келе, студенттердің болашақта меңгеретін мамандығына сәйкес «физика» пәнін кәсіби бағыттап оқытуға болатындығына көз жеткіздік.

Жалпы, «медициналық физика» пәні биологиялық мембранадағы биопотенциалдық пайда болу тетігін талдаудан басталды. Студенттерге потенциал және биопотенциалдың негізгі түрлерін, олардың жасушада пайда болуы механизмін толық қарастырған соң, оның медицинадағы маңызын, қаншалықты қажет екендігін жүректің ЭКГ тіркеу арқылы көрсетеміз және клиникада тіркелген жүрек ЭКГ есептеу арқылы пациенттің жүрегінің күйін анықтаймыз. ЭКГ құрылымына терең талдау жасап, олардағы интервалдың ұзақтығы, ЭКГ тістерінің биіктігі диагностикалық мәлімет болатындығына баса назар аудару керек және осы педагогикалық іс-әрекеттерді мынадай мысалдармен нақтылаған жөн: жүрек ревматизі кезінде ЭКГ-ның P-Q интервалы ұзарады, бұл жүрек құлақшаның жиырылуының ұзарғандығын, яғни жүрек бұлшық етіндегі деполяризация құбылысының ұзақ уақытқа созылғандығын көрсетеді, сонымен қатар T-тісінің биопотенциалы кемиді, яғни тістің биіктігі төмендейді, бұл қарыншадағы биопотенциалдың кемігендігін көрсетеді. Осындай мысалдарғы жүрек перикардиті кезінде ST-сегменті күмбез тәрізді, Q-тісі болмайтындығын, QRS- биопотенциалы кемігендігін де атауға болады.

Осындай мәліметтерді тіркеу үшін түрлі деңгейдегі электрокардиографиялық құралдар қолданылатындығын және олардың түрлерімен студенттерді тікелей таныстыру және осы құралдар арқылы студенттердің тікелей қатысуымен пациенттің ЭКГ жазу, ол арқылы пациент жүрегінің физиологиялық күйін сипаттау сияқты іс-әрекеттер студенттердің үлкен қызығуын тудырады және биопотенциал ұғымының қажеттілігін тікелей сезінуге ықпал етеді.

Тағы бір физикалық құбылысты қарастырайық және оның медицинадағы қолдануына тоқталайық. Гемодинамика, яғни, қанның тамыр бойымен ағуы ерекшелігін зерттеу кезінде, қан ағысының ламинарлы және турбулентті болатындығы туралы айтылды. Физикадан белгілі, турбулентті ағыс өзіне тән дыбыс шығарумен қатар жүретін құбылыс. Бұл құбылыс медицинада, оның ішінде диагностикада кең түрде қолданылады. Аталған тақырыпты талдауда оның диагностикада қолданылуына физикалық тұрғыдан түсінік беру қажет, бұл, біріншіден, құбылыстың физикалық негізін түсіндірсе, екіншіден, бұл құбылыстың не себепті диагностикада қолданылатындығына жауап береді.

«Медициналық биофизика» пәнін жоо студенттеріне-болашақ дәрігерлерге кәсіби бағытта оқытуда осы анықталған жайттарды ескеру қажет деп санаймыз. Бірақ бұл анықталған жайттар әлі де толық зерттеуді талап етеді, өйткені біз тек 4 түрлі клиникалық оқулықты ғана талдадық, ал медициналық жоо бұлардан басқа көптеген оқулықтар мен оқу құралдары қолданылатындығы белгілі.

Осындай педагогикалық әдістер арқылы студенттерде физикалық құбылыстың медицинада, оның ішінде диагностикада маңызды орын алатындығына, яғни осы физикалық құбылыстардың негізінде түрлі диагностикалық әдістердің орындалатындығын, көптеген медициналық құралдардың жұмыс істеу принциптері осындай физикалық құбылыстар негізінде жүзеге астындыған көрсетеміз, осындай педагогикалық іс-әрекеттердің арқасында студенттердің физика пәніндегі тақырыптарды саналы түрде, терең оқып үйренуіне ықпал етеміз. Өздеріңіз байқағандай, барлық диагностикалық әдістердің соңғы кезеңі медициналық техниканы қолдануға алып келеді.

Қорытынды

Осы жүйе бойынша жинақталған мәліметтер арқылы медицина факультетінің студенттерін-болашақ дәрігерлерді физика пәніндегі физикалық құбылыстардың медицинада кең түрде қолданылатындығына, оның ішінде диагностикада үлкен маңызы бар екендігіне, сондықтан физиканы саналы түрде оқып, ондағы құбылыстардың физикалық мәнін терең түсіну болашақтағы дәрігер мамандығына үлкен ықпал ететіндігіне көздерін жеткізіп, студенттерде саналды түрдегі ынталандыруды тудырамыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Медицинская биофизика. Типовая программа для специальности 5В30100 — «Общая медицина» / Утв. Директором департамента образования, науки и кадровых ресурсов МЗ РК от 18.06.2007 г., Астана. — 12 с.
- 2 Маколкин В.И. Внутренние болезни / В.И. Маколкин, С.И. Овчаренко. — М.: Медицина, 1999. — 459 с.
- 3 Willis J. Design of Mikrocomputer-Based Medical Instrumentation / J. Willis, Tompkins, John G. Webster. — Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice-Hall, 1981. — 541 p.
- 4 Gross R. Rationelle Diagnostik in innere Medizin / R. Gross, H. Spehmerger, H. Loose, E. Wetzels. — Stuttgart, 1997. — P. 3–18.
- 5 Викторов К.А. Состояние и перспективы развития физиотерапевтической аппаратуры / К.А. Викторов, С.В. Белов // Медицинская техника. — 2003. — № 1. — С. 41–43.
- 6 Арзуманян Н.Г. Формирование обобщенных экспериментальных умений студентов медицинского вуза в процессе обучения физике. 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания: дис. ... канд. пед. наук / Н.Г. Арзуманян. — Омск, 2014. — 176 с.
- 7 Рязанова Е.Л. Реализация принципа профессиональной направленности в курсе физики медвузов (на примере факультета высшего сестринского образования): 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания: автореф. ... канд. пед. наук / Е.Л. Рязанова. — М., 1999. — 126 с.
- 8 Суrowикина С.А. Формирование профессиональных компетенций будущих врачей в процессе постановки физического эксперимента / С.А. Суrowикина // Фундаментальные исследования. — 2014. — № 5 (Ч. 6). — С. 1320–1324.
- 9 Thwaites D. The academic, medical physics university network: initial activity and progress / D. Thwaites, R. Franich, M. Carolan, A. Fielding, M. House, Z. Kuncic, P. Metcalfe, J. Pollard, A. Rosenfeld // DOI 10.1007/s13246-014-0248-y. Engineering & Physical Sciences in Medicine Conference 2013, Pan Pacific Hotel, Perth, Australia, 3–7, November, 2013, Australas Phys. Eng. Sci. Med. — 2014. — No. 37. — P. 153–269.
- 10 Hansen C. Using 2D and fully immersive 3D virtual reality linacs to enhance medical physics teaching / C. Hansen, P. Wilson, J. O'Byrne, Y. Jimenez, D. Thwaites // DOI 10.1007/s13246-014-0248-y. Engineering & Physical Sciences in Medicine Conference 2013, Australia, Australas Phys. Eng. Sci. Med. — 2014. — No. 37. — P. 165–167.

У.А. Байзак, Б. Уалиханова, Б. Байзакова, А. Минтасова

Метод профессиональной направленности обучения медицинской биофизике

В статье рассмотрены основные задачи медицинской биофизики, изучаемые студентами в медвузе, стандарты высшего медобразования Республики Казахстан и программы клинических дисциплин. Согласно этим источникам приоритетными задачами медбиофизики являются изучение и освоение студентами фундаментальных законов физики, изучение влияний физических факторов на живой организм человека, умение работать с диагностическими и терапевтическими аппаратами, действующими на основе физических законов. В статье показан один из вариантов решения этих проблем. Для дос-

тижения поставленной задачи были проанализированы типовые программы и учебники клинических дисциплин для специальности 5В300100 — «Общая медицина» для 3-5 курсов, такие как «Внутренние болезни», «Хирургические болезни», «Детские болезни» и «Акушерство и гинекология» на предмет применения различных физических явлений и законов в медицине в общем, более конкретно — в диагностике. Изучение этих типовых программ и учебников показало, что в медицине, в частности в диагностике, широко применяются различные физические факторы. Так, ультразвук используется для диагностики внутренних органов (УЗИ исследования), радиоизотопы — по количеству иодов определяется состояние щитовидной железы; рентгеновские и лазерные лучи применяются в терапии и т.д. Авторами предложено использовать эти диагностические данные при изучении конкретной темы в курсе медбиофизики.

Ключевые слова: медицинская биофизика, студенты, профессиональное обучение, профессиональная направленность, медицинская техника, педагогическая технология.

U.A. Baizak, B. Ualikhanova, B. Baizakova, A. Mintasova

Method of professional orientation of teaching medical biophysics

The main objectives of Medical Biophysics studied by students in a medical higher education institution are determined by the standard of the highest medical education of the Republic of Kazakhstan and by programs of clinical disciplines. According to these sources, priority tasks of medical biophysics are studying and understanding fundamental laws of Physics, studying of influences of physical factors on a live human body, ability to work with the diagnostic and therapeutic devices working on a basis of physical laws. One of versions of the solution of this problem has been offered in this article. We studied typical programmes and textbooks of clinical disciplines to achieve the goal for the speciality 5B300100 — «General Medicine» for 3-5 courses such as «Internal disease», «Surgical diseases», «Childhood diseases» and «Obstetrics and gynecology», for the application of various physical phenomena and laws, more specifically in diagnosis. The study has shown, that different physical factors are used widely in diagnosis. So, ultrasound is used to diagnose internal organs (ultrasound examination), radioisotopes (the amount of iodine is determined by the state of spine gland), X-rays and laser beams, etc. We are invited to use these diagnostic data when studying a particular topic in the course of mediobiophysics.

Keywords: Medical Biophysics, students, vocational education, medical equipment, professional orientation, pedagogical technology.

References

- 1 Meditsinskaiia biofizika. Tipovaia prohramma dlia spetsialnosti 5V30100 — «Obshchaia meditsina» / Utv. Direktorom departamenta obrazovaniia, nauki i kadrovyykh resursov MZ RK ot 18.06.2007 h. [Medical Biophysics. A typical program for the specialty 5B30100 — «General Medicine» Approved. Director of the Department of Education, Science and Human Resources of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, June, 18, 2007]. Astana [in Russian].
- 2 Makolkin, V.I., Ovcharenko, S.I. (1999). *Vnutrennie bolezni [Internal illnesses]*. Moscow: Meditsina [in Russian].
- 3 Willis, J. Tompkins, John, G. (1981). *Webster Desiqn of Mikrocomputer-Based Medical Instrumentation, Enqiewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall*.
- 4 Gross R., Spechmeger, H., Hrsq, H. Loose, & Wetzels, E. (1997). Rationelle Diaqnostik in innere Medizin. Stuttgart.
- 5 Viktorov, K.A., Belov, S.V. (2003). Sostoianie i perspektivy razvitiia fizioterapevticheskoi apparatury [State and perspectives of development of physiotherapy equipment]. *Meditsinskaiia tekhnika – Medical technology, 1*, 41–43 [in Russian].
- 6 Arzumanyan, N.G. (2014). Formirovanie obobshchennykh eksperimentalnykh umenii studentov meditsinskoho vuza v protsesse obucheniia fizike 13.00.02 – Teoriia i metodika obucheniia i vospitaniia [Formation of generalized experimental skills of medical students in the process of teaching physics 13.00.02 – Theory and methodology of teaching and upbringing]. *Candidate's thesis of Pedagogical*, Omsk [in Russian].
- 7 Ryazanova, E.L. (1999). Realizatsiia printsipa professionalnoi napravlenosti v kurse fiziki medvuzov (na primere fakulteta vyssheho sestriinskoho obrazovaniia): 13.00.02 – Teoriia i metodika obucheniia i vospitaniia [Realization of the principle of professional orientation in the course of physics of medical schools (on the example of the faculty of higher nursing education). 13.00.02 – Theory and methodology of teaching and upbringing]. *Candidate's thesis of Pedagogical*. Moscow [in Russian].
- 8 Surovikina, S.A. (2014). Formirovanie professionalnykh kompetentsii budushchikh vrachei v protsesse postanovki fizicheskoho eksperimenta [Formation of professional competencies of future doctors in the process of setting up a physical experiment]. *Fundamentalnye issledovaniia – Fundamental research, 5 (Part 6)*, 1320–1324 [in Russian].
- 9 Thwaites, D., Franich, R., Carolan, M., Fielding, A., House, M., Kuncic, Z., Metcalfe, P., Pollard, J., Rosenfeld, A. The academic, medical physics university network: initial activity and progress // DOI 10.1007/s13246-014-0248-y. Engineering & Physical Sciences in Medicine Conference 2013, Pan Pacific Hotel, Perth, Australia, 3–7 November 2013, Australas Phys. Eng. Sci. Med. (2014) 37, p. 153–269.
- 10 Hansen, C., Wilson, P., O'Byrne, J., Jimenez, Y., Thwaites, D. Using 2D and fully immersive 3D virtual reality linacs to enhance medical physics teaching // DOI 10.1007/s13246-014-0248-y. Engineering & Physical Sciences in Medicine Conference 2013, Australia, Australas Phys. Eng. Sci. Med. (2014) 37, p. 165–167.

S.K. Uvaliyeva¹, S.N. Kuttykozhaeva¹, G.B. Kamalova², V.S. Kornilov³

¹*Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, Kazakhstan;*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan;*

³*Moscow City Pedagogical University, Moscow, Russia*

(E-mail: SaltanatK_U@mail.ru)

The role of contextual geometry tasks in the evaluation of educational achievements in mathematics

The article shows the relevance of mathematical literacy assessment essential for testing school graduates' competence in the field of mathematics (geometry). The authors analyzed the participation of secondary schools in the external evaluation of educational achievements such as: Unified National Testing (UNT), External Evaluation of Educational Achievements (EEEE), PISA (Program for International Student Assessment) and TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study). The analysis showed that international evaluation systems tend to test students' competence using practice-oriented or contextual tasks. The authors included several contextual geometry tasks that were used to assess mathematical literacy in the aforementioned testing systems (UNT, EEEA, PISA, TIMSS). Basing on the results of the analysis, the authors conclude that in actual practice teaching mathematics in senior forms is oriented at forming the ability to solve only educational geometric tasks of various degrees of complexity.

Keywords: mathematical education, mathematical literacy, competence, geometry contextual tasks, cognitive intelligence, professional activity.

Modernization of Kazakhstani educational system of today is based, in response to the world trends, on the solution of several important tasks. One of the major tasks is focusing on the development of an individual possessing all the competencies essential to apply the acquired knowledge in professional activity in accordance with the needs of the labor market. Another important task is to encourage students' creative activity and develop the ability to feel confident in unusual life situations.

Starting from 2015 there have been made some amendments and additions to the RK Law on Education. The amended law brings about a phased transition to the updated content of school education [1].

One of the priority goals of education is the development of functional literacy of students [2].

According to A.A. Leontyev, *functional literacy* is the ability of a person to use knowledge acquired in the course of lifetime to solve a wide range of life problems in various spheres of human activity, communication and social relations [3].

One of the types of functional literacy that is assessed in the context of the external evaluation of students' academic achievements is *mathematical literacy*. Mathematical literacy is the basis of a high level of mathematical education at different levels of education.

In Kazakhstan we have two rapidly developing systems of external evaluation of students' educational achievements: the Unified National Testing (UNT) and the External Evaluation of Educational Achievement (EEEE). The results of UNT and EEEA are used to assess the quality of education. But the results of these assessments do not give us an opportunity to compare the quality of education in our secondary schools with the level of education in other countries. Kazakhstan should participate in international comparative studies in the field of education, such as TIMSS, PISA, PIRLS, etc., to assess the competence of students, namely in mathematics [1].

In the RK State Program of Development of Education and Science (SPDES RK) for 2016–2019 it is said that Kazakhstani secondary schools must improve their results obtained in the course of international comparative assessments carried out in the contexts of TIMSS and PISA: *TIMSS* (Trends in Mathematics and Science Study) is the international monitoring study of the quality of mathematical literacy of 4th and 8th graders; *PISA* (International Student Assessment Program) is an international system of assessing the level of mathematical literacy of 15 year old students [1].

According to the rating «Discrepancies in skills in the 21st century» carried out by the World Economic Forum (WEF), Kazakhstan is among those countries that have a *low level of cognitive intelligence of students*. According to the WEF rating one of basic skills essential for a successful person of the 21st century is *mathematical literacy*.

By mathematical literacy we understand students' abilities to recognize problems that arise in the surrounding reality and can be solved by means of mathematics; to formulate these problems in the language of mathematics; to solve these problems using mathematical apparatus; to analyze the employed methods of solution; to formulate and record the results of the solution.

Key instruments of developing and modeling students' mathematical literacy are contextual (practice-oriented), creative, recreational and research tasks.

Contextual mathematical tasks are tasks whose aim is to solve a standard or non-standard situation by finding an appropriate method of solution with the obligatory application of mathematical knowledge. The main peculiarity of such tasks is the development of cognitive intelligence [4].

In the modern world to possess encyclopedic literacy is no longer enough. It is extremely important to be able to apply generalized knowledge and skills in solving specific situations and problems.

Let us analyze the examples of contextual tasks solution. These tasks were included in such tests assessing mathematical literacy as PISA-2012 and TIMSS-2015, or were included in «mathematical literacy», a required subject in the context of UNT-2017.

Task 1. In a pizza restaurant they have two kinds of round pizza, having the same thickness but different sizes. The diameter of the smaller pizza is 30 cm, and it costs 1100 tenge. The diameter of the larger pizza is 40 cm, and it costs 1500 tenge. Which pizza is more profitable to sell for the owner of the pizza restaurant? Give your reasons.

You should start your reasoning with dwelling on the fact that, though the pizzas have the same thickness and different sizes, the difference in their prices depends only on the surface area of the pizza. There are two possible assumptions in determining pizza seller's benefits: the first assumption is based on the difference in the cost of the same unit of area of the larger and smaller pizzas, the second on the difference between the areas of the larger and smaller pizzas that can be bought for the same money.

The student should realize that the surface of the pizza has the form of a circle with a known diameter, and the most important thing is to resort to geometry. Applying the formula of the area of the circle the student needs to calculate the area of the larger and smaller pizzas. The radius of the circle equals to a half of the diameter $r = \frac{1}{2}d$. The radius of the smaller pizza is $r = \frac{1}{2}d = \frac{1}{2} \cdot 30 = 15$. The radius of the larger pizza is

$$R = \frac{1}{2}d = \frac{1}{2} \cdot 40 = 20.$$

According to the first assumption it is necessary to divide the price of pizza by its area.

$$S_{\text{smaller pizza}} \pi r^2 = 3,14 \cdot 15^2 = 706,5 \text{ (cm}^2\text{)}$$

1 cm² of smaller pizza will cost 1100: $706.5 \approx 1.557$ (tg).

$$S_{\text{larger pizza}} = \pi R^2 = 3,14 \cdot 20^2 = 1256 \text{ (cm}^2\text{)}$$

1 cm² of a larger pizza will cost 1500: $1256 \approx 1,194$ (tg)

The solution received due to the first assumption showed that it is more profitable for the owner to sell smaller pizzas because 1 cm² of a small pizza costs a little more to the buyer than the same area of a large one.

According to the second assumption it is necessary to divide the area of a pizza by its price.

For a smaller pizza: paying 1 tenge you can buy 706.5: $1100 = 0.64$ (cm²).

For a larger pizza: paying 1 tenge you can buy 1256: $1500 = 0.83$ (cm²).

The solution according to the second assumption showed that it is more profitable for the owner to sell small pizzas, because paying 1 tenge a customer can buy a smaller surface area of the smaller pizza and a larger surface area of the larger pizza paying the same sum of money. Consequently, the larger pizza is more beneficial for the customers, and the smaller one for the seller.

The key point in solving the problem consists in establishing functional connection between the size of the pizza and its price, so the assignment can be referred to the «changes and connections» section. The context itself seems to be of a personalized character. By the nature of the prevailing cognitive activity the task belongs to the cognitive domain «formulate» because it requires creating a model for solving the task.

Task 2. A revolving door has three glass partitions, which, together with this door, revolve inside the circular space. Three door partitions divide this space into three equal sectors. Figure 1 below depicts these door partitions in such a manner as if you look at them from above. How many degrees is the angle between two door partitions?

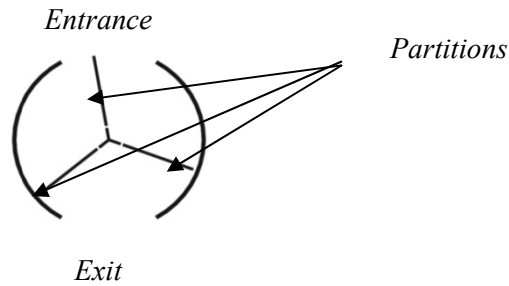

Figure 1. Revolving door

To solve this task a student must know the design of a revolving door with glass partitions and, if it is possible, he/she must apply their knowledge to project a geometric figure. In fact it is a cylinder, but, if we look at its design from above, it is a circumference with three radii. The partitions form three equal central angles, i.e. three equal parts of the circumference. As we know from the school course of geometry, circumference angular sum is 360° . This means that the angle between two door partitions is 120° , because $360^\circ : 3 = 120^\circ$.

However, many students were unable to answer this question. The point is that in the course of studying mathematics secondary school students' attention is not drawn to the fact that the central corner of the circumference consists of two supplementary angles and equals to 360° . A teacher can mention this fact when it is necessary to solve corresponding tasks, for example, for constructing circular diagrams when the circle must be divided into sectors in accordance with the ratio of the quantities that need to be shown in the diagram. The task is related to the «space and form» field, «scientific» context, cognitive activity dealing with "application".

Task 3. The gardener has 32 m of wire which he wants to use as a border for his flower bed. The shape of the flower bed should be selected from the following options (Fig.2).

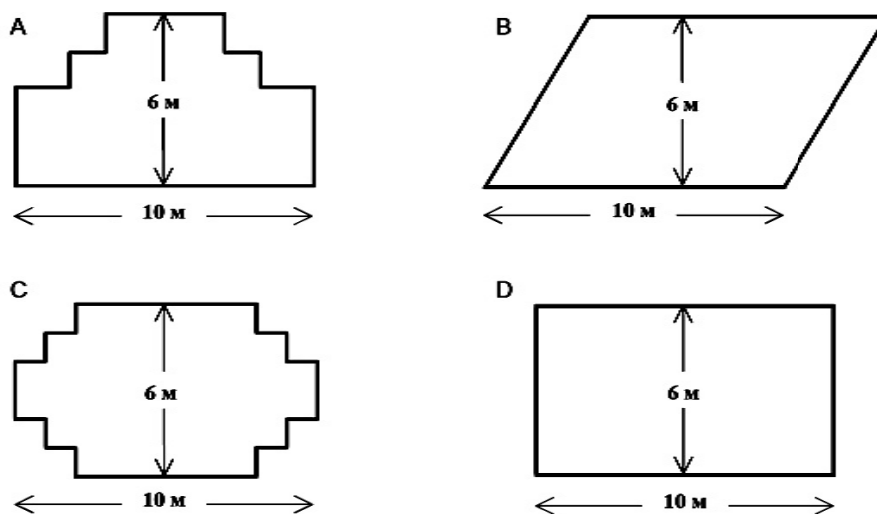

Figure 2. Flower bed shapes (variants A, B, C, D)

If you straighten out the sides of the polygons (shapes A and C), you get rectangles with the sides of 10 m and 6 m. Then the perimeters of the flowerbed on the schemes A, C, D equal to exactly 32 m.

To determine the length of the lateral side of the parallelogram (shape B), this reasoning is possible: figure 2 shows clearly that the (sloping) sides of the parallelogram (shape B) are longer than its 6 m height. It means that the perimeter of the flower bed B is more than 32 m.

The task was rather difficult for most of students. The key to solve this task is the reliance on spatial imagination when converting shapes A and C into rectangles as well as resorting to the knowledge of parallelogram properties and the concept of polygon perimeter. The assignment is related to the «space and form»

field. The context itself is of the professional character. By the nature of prevailing cognitive activity the task is referred to the cognitive domain «apply».

The results of the international assessment of «mathematical literacy» show that students cannot cope with geometry tasks that check their mathematical competence essential to facilitate students' readiness for everyday life in the modern society. At the same time, in contrast to everyday life in its narrow sense, the practical (professional) activity of people in various fields (mathematics, medicine, economics, technology, etc.) involves mastering more complex mathematical methods (methods of geometry and others) which are studied in the senior forms. Successful solution of contextual problems in geometry can be secured only when the educational process is oriented toward solving similar problems in the school course of geometry. The analysis of geometry textbooks shows that the applied component in them is represented quite poorly.

References

1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016–2019 годы. — Астана, [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U160000205>.

2 Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2016–2017 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. — Астана: Национальная академия образования им. И.Алтынсарина, 2016. — С. 278.

3 Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла / под ред. А.А. Леонтьева. — М.: Баласс, 2003. — С. 35.

4 Лебедева О.Е. Компетентностный подход в образовании / О.Е. Лебедева // Школьные технологии. — 2004. — № 5. — С. 3–12.

С.К. Увалиева, Ш.Н. Куттыкожаева, Г.Б. Камалова, В.С. Корнилов

Математикадағы білім беру жетістіктерін бағалау үшін геометрияның мәтінмәндік есептерінің рөлі

Мақалада математика білім беру саласында мектеп түлектерінің құзыреттілігін тексеру барысында математикалық сауаттылығының өзектілігі көрсетілген. Авторлар орта мектептерінің білім жетістіктерін сырттай бағалау Ұлттық бірыңғай тестілеу (ҰБТ), Оқу жетістіктерін сырттай бағалау (ОЖСБ), Математика білім беру саласындағы PISA (Programme for International Student Assessment) және TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) Халықаралық салыстырмалы зерттеулеріне қатысу бойынша зерттеулер жүргізілген. Халықаралық деңгейде оқушылардың құзыреттілігін тексеру мақсатында мәтінмәндік және практикалық мазмұны бар есептері қолданылатыны атап өтілді. Авторлар математикалық сауаттылығын бағалау (ҰБТ, ОЖСБ, PISA, TIMSS) кезеңінде кездесетін сәйкес геометрияның мәтінмәндік есептерін таңдап көрсеткен. Сонымен қатар жоғарыда айтылғандары негізінде білім беру тәжірибесінде жоғары сыныптарда математика әр түрлі күрделі деңгейлерінде тек таза оқу геометриялық есептерді шешу қабілетін қалыптастыруына бағытталғанын атап өтті.

Кілт сөздер: математикалық білім, математикалық есептер, құзыреттілік, геометриялық мәнмәндік есептер, математикалық сауаттылық.

С.К. Увалиева, Ш.Н. Куттыкожаева, Г.Б. Камалова, В.С. Корнилов

Роль контекстных задач геометрии при оценке образовательных достижений в математике

В статье показана актуальность исследования математической грамотности в проверке компетентности выпускников школы в области математики, в частности в геометрии. Авторами проведен анализ участия общеобразовательных школ во внешней оценке образовательных достижений учащихся, таких как Единое национальное тестирование (ЕНТ), Внешняя оценка учебных достижений (ВОУД), а также в Международных сравнительных исследованиях PISA (*Programme for International Student Assessment*) и TIMSS (*Trends in Mathematics and Science Study*) в области математического образования. Отмечено, что для проверки компетентности учащихся на международном уровне применяются контекстные задачи, задачи с практическим содержанием (практико-ориентированные). Авторами дана некоторая подборка соответствующих контекстных задач

геометрии, встречающихся в оценке математической грамотности (ЕНТ, ВОУД, PISA, TIMSS). Отмечено, что на практике обучение математике в старших классах ориентировано на формирование умения решать только чисто учебные геометрические задачи различного уровня сложности.

Ключевые слова: математическое образование, математическая грамотность, компетентность, геометрические контекстуальные задачи, когнитивный интеллект, профессиональная деятельность.

References

- 1 Hosudarstvennaia prohramma razvitiia obrazovaniia i nauki Respubliki Kazakhstan na 2016–2019 hody [The State Program of Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016–2019]. Astana. (2016). *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/eng/docs/U160000205> [in Russian].
- 2 Ob osobennostiakh orhanizatsii obrazovatelnoho protsessa v obshcheobrazovatelnykh shkolakh Respubliki Kazakhstan v 2016–2017 uchebnoy godu: Instruktivno metodicheskoe pismo [Peculiarities of organizing educational process in secondary schools of the Republic of Kazakhstan in 2016-2017: Instructive and methodological review]. (2016). Astana: Natsionalnaia akademiia obrazovaniia imeni I.Altynsarina [in Russian].
- 3 Leontyev, A.A. (Eds.). (2003). *Obrazovatelnaia sistema «Shkola 2100». Pedagogika zdoravogo smysla [Educational system «School 2100». Pedagogy of common sense]*. Moscow: Balass [in Russian].
- 4 Lebedeva, O.E. (2004). *Kompetentnostnyi podkhod v obrazovanii [Competence approach in education]*. *Shkolnye tekhnologii – School technology*, 5, 3–12 [in Russian].

G.A.Yessenbayeva, T. Kh. Makazhanova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail:esenbaevagulsima@mail.ru)*

On Writing Mathematical Papers in English

The article is intended to provide practical help for authors of mathematical papers. It is written mainly for non-English speaking writers but should prove useful even to native speakers of English who are beginning their mathematical writing and may not yet have developed a template of the structure of mathematical discourse. The article is oriented mainly to research mathematics but applies to almost all mathematics writing, except more elementary texts. There is no intention whatsoever to impose any uniformity of mathematical style. Quite the contrary, the aim is to encourage prospective authors to write structurally correct manuscripts as expressively and flexibly as possible, but without compromising certain basic and universal rules.

Keywords: language of mathematics, advice and rules on writing mathematical texts, research mathematics.

Mathematics writing is different from ordinary writing and harder - in addition to all the requirements of ordinary good writing, there are additional constraints and conventions in mathematics. An additional constraint is that mathematics follows much more demanding rules of logic than ordinary discourse, and your writing must follow and display this logic. However, this does not mean that there is only one right way to present a mathematical argument. Some of the additional conventions are those for defining new concepts and those for organizing the material through theorems and examples.

Communicating your ideas and knowledge through writing and other media is a very important skill to mathematicians. Mathematics often includes concepts and ideas that you cannot easily express using equations and formulae. Mathematicians must write their ideas down to add to the body of mathematical knowledge. They must communicate their thought processes to non-mathematicians, often their employers. The ability to write clearly is as important a skill to mathematicians as solving equations.

Writing mathematics is not the same as showing your work. You do not write papers to demonstrate that you have done your work, but rather to demonstrate how well you understand the ideas and concepts. A list of calculations without any context or explanation demonstrates that you have spent time doing computations, but it omits ideas. It contains no mathematics. Writing good, clear mathematical explanations will also help you improve your knowledge and understanding of the mathematical ideas and concepts you encounter. The act of writing the explanation will force you to think more carefully about what you are doing. This means clear, carefully-written mathematics will more likely be correct, and the process will help you learn and retain the concepts. This paper discusses some of the basic ideas involved in writing a mathematical paper. For more information, you can consult reference books such as Krantz [1997], Higham [1998], and Knuth [1989]. You might also consult Turner [1998] for a brief introduction to proofs [1].

A good mathematical paper has a fairly standard format. Most short papers are divided up into about a half dozen sections, which are numbered and titled. Most papers have an abstract, an introduction, a number of sections of discussion, and a list of references, but no formal table of contents or index. On occasion, papers have appendices, which give special detailed information or provide necessary general background to secondary audiences. In some fields, papers routinely have a conclusion. This section is not present simply to balance the introduction and to close the paper. Rather, the conclusion discusses the results from an overall perspective, brings together the loose ends, and makes recommendations for further research. In mathematics, these issues are almost always treated in the introduction, where they reach more readers; so a conclusion is rare [2].

A well-organized paper is easier to read than a disorganized one. Fortunately, there are some standard ways to order a mathematics essay. A math paper should be punctuated, spelled, and organized clearly, just as in papers for disciplines besides math.

The title of your paper should be informative. It should be informative without being too long. Choosing a good title in a mathematics paper is not so easy. Often a paper hinges on a concept that is defined only within the paper itself, so using the name of that concept in the title will convey no meaning at all. Generally, titles should have no more than ten words, although, admittedly, I have not followed this advice on several occasions.

The abstract is the most important section. First it identifies the subject; it repeats words and phrases from the title to corroborate a reader's first impression, and it gives details that didn't fit into the title. Then it lays out the central issues, and summarizes the discussion to come. The abstract includes no general background material. It is essentially a table of contents in a paragraph of prose. The abstract allows readers to decide quickly about reading on. While many will decide to stop there, the potentially interested will continue. The goal is not to entice all, but to inform the interested efficiently. Remember, readers are busy. They have to decide quickly whether your paper is worth their time. They have to decide whether the subject matter is of interest to them, and whether the presentation will bog them down. A well-written abstract will increase the readership.

Some writers list *key words* supplied by the author, usually after abstract. The number of key words is usually ten or less. Since the key words may be used in computer searches, you should try to anticipate words for which reader might search and make them specific enough to give a good indication of paper's content.

The Introduction is the most important part of your paper. Although some mathematicians advise that the Introduction be written last, I advocate that the Introduction be written first. I find that writing the Introduction first helps me to organize my thoughts. However, I return to the Introduction many times while writing the paper, and after I finish the paper, I will read and revise the Introduction several times.

Get to the purpose of your paper as soon as possible. Don't begin with a pile of notation. Even at the risk of being less technical, inform readers of the purpose of your paper as soon as you can. Readers want to know as soon as possible if they are interested in reading your paper or not. If you don't immediately bring readers to the objective of your paper, you will lose readers who might be interested in your work but, being pressed for time, will move on to other papers or matters because they do not want to read further in your paper.

To state your main results precisely, considerable notation and terminology may need to be introduced. At this point, you do not want the reader to be bogged down with technical definitions and notation, and so it is therefore preferable to informally describe your results in such instances. Try to be as informative and precise as possible without drifting off into too much technical jargon.

Why are you writing this paper? The logic in climbing a mountain, «because it is there», does not apply to writing and publishing a paper. Just because you can prove a theorem does not mean that you should publish it and its proof. For example, the theorem may be of interest to no one else, the proof may involve no new ideas, or, despite a proof not being in the literature, the theorem can be easily proved by many, in particular, students.

Put your paper in an historical context. Indicate what you have done in relation to what others have done. Briefly survey the pertinent results of others to your work. On the other hand, as you place your results in an historical perspective, do not name drop. Ramanujan, J.P. Serre, and P. Deligne are common names that writers like to drop to enhance their own particular work. Readers will recognize that you are referring to these famous mathematicians in an attempt to bring attention to your work, which likely may not receive any notice otherwise [3].

Write a good introduction. Most people who read a mathematics paper will only read the introduction and skim the theorems.

The paper body discusses the various aspects of the subject individually. First, present the material in small digestible portions. Second, beware of jumping haphazardly from one detail to another, and of illogically making some details specific and others generic. Third, if possible, follow a sequential path through the subject. If such a path simply doesn't exist, then break the subject down into logical units, and present them in the order most conducive to understanding. If the units are independent, then order them according to their importance to the primary audience.

After stating what the problem is, we usually then state the answer, even before we show how we got it. Sometimes we even state the answer right along with the problem. It's uncommon, although not so uncommon as to be exceptional, to read a math paper in which the answer is left for the very end. Explaining the solution and then the answer is usually reserved for cases where the solution technique is even more interesting than the answer, or when the writers want to leave the readers in suspense. But if the solution is messy or boring, then it's typically best to hook the readers with the answer before they get bogged down in details.

Math is difficult enough that the writing around it should be simple. «Beautiful» math papers are the ones that are the easiest to read: clear explanations, uncluttered expositions on the page, well-organized presentation. For that reason, mathematical writing is not a creative endeavor the same way that, say, poetry is:

you shouldn't be spending a lot of time looking for the perfect word, but rather should be developing the clearest exposition. Unlike humanities students, mathematicians don't have to worry about over-using 'trite' phrases in mathematics. In fact, at the end of this article is a list of trite but useful advice that you may want to use in your papers, either in this class or in the future.

This guide, together with the advice, should serve as a reference while you write and will also be referred to when I comment on the drafts of the problems for your writing paper. If you can master these basic areas, your writing may not be spectacular, but it should be clear and easy to read - which is the goal of mathematical writing, after all.

You should use this article as a guide while you write because you will be graded directly on the criteria outlined on the checklist. What follows here is a more detailed explanation of the criteria that will be used for grading your papers.

1. Clearly restate the problem to be solved. Do not assume that the reader knows what you're talking about. The person you're writing to might be out on vacation, for example, or have a weak memory. You don't have to restate every detail, but you should explain enough so that someone who's never seen the assignment can read your paper and understand what's going on, without any further explanation from you.

2. State the answer in a complete sentence which stands on its own. If you can avoid variables in your answer, do so; otherwise, remind the reader what they stand for. If your answer is at the end of the paper and you've made any significant assumptions, restate them, too. Do not assume that the reader has actually read every word and remembers it all (do you?).

3. The burden of communication lies on you, not on your reader. It is your job to explain your thoughts; it is not your reader's job to guess them from a few hints. You are trying to convince a skeptical reader who doesn't believe you, so you need to argue with airtight logic in crystal clear language; otherwise he/she will continue to doubt. If you didn't write something on the paper, then (a) you didn't communicate it, (b) the reader didn't learn it, and (c) the grader has to assume you didn't know it in the first place.

4. Clearly state the assumptions which underlie the formulas. For example, what mathematical assumptions do you have to make? No friction, no air resistance? That something is lying on its side, or far away from everything else? Sometimes things are so straightforward that there are no assumptions, but not often.

5. Use diagrams, tables, or graphs, to help explain the math and clearly label them (if these are used). In math, even more than in literature, a picture is worth a thousand words, especially if it's well labeled. Label all axes, with words, if you use a graph. Give diagrams a title describing what they represent. It should be clear from the picture what any variables in the diagram should represent. The whole idea is to make everything as clear and self-explanatory as possible.

6. Define all variables used. (a) Even if you label your diagram (and you should), you should still explain in words what your variables are. (b) If there's a quantity you use only a few times, see if you can get away with not assigning it a variable.

7. Explain how each formula is derived, or where it can be found. Don't pull formulas out of a hat, and don't use variables which you don't define. Either derive the formula yourself in the paper, or explain exactly where you found it, so other people can find it, too. Put important or long formulas on a line of their own, and then center them; it makes them much easier to read.

8. In this paper, are the spelling, grammar, and punctuation correct? It may surprise you that it is on spelling and grammar that people tend to lose most of their points on their mathematics papers. Please spell-check and proofread your work for grammar mistakes.

9. Use English words. Although there will usually be equations or mathematical statements in your proofs, use English sentences to connect them and display their logical relationships. If you look in your textbook, you'll see that each proof consists mostly of English words. In general, you should try to minimize your use of symbols, such as \Rightarrow , \forall , \exists , in order to make your writing easier for the reader to parse. These symbols are fine in homework or in scratch work, but should only be used if necessary in your portfolio problems.

10. Use complete sentences. If you wrote a history essay in sentence fragments, the reader would not understand what you meant; likewise in mathematics you must use complete sentences, with verbs to convey your logical train of thought. Some complete sentences can be written purely in mathematical symbols, such as equations (like $a^3 = b^{-1}$), inequalities (like $o(a) < 5$), and other relations (like $5, 7 \text{ or } 10 \in Z$). These statements usually express a relationship between two mathematical objects, like numbers (e.g., 10), matrices, or sets (e.g., R).

11. Show the logical connections among your sentences. Use phrases like «therefore» or «because» or «if . . . then . . .» or «if and only if» to connect your sentences.

12. Use whitespace. Don't cram your answer into a few lines of the paper, filled from left margin to right margin. Let your writing breathe! When you start a new thought, start a new line. Use indentation to organize your sentences. This helps the reader understand your thought much better, and it also encourages you to be clearer.

13. Use scratch paper. Finding your proof will be a long, messy process, full of false starts and dead ends. Does all that on scratch paper until you find a real proof, and Rules and Tips for Writing Mathematics Discrete Math Page 4 of 5 only then break out your clean paper to write your final proof carefully. Do not hand in your scratch work! Only sentences that actually contribute to your proof should be part of the proof. Do not just perform a brain dump," throwing everything you know onto the paper before showing the logical steps that prove the conclusion. That is what scratch paper is for.

14. « \Rightarrow » means equals. Don't write $A = B$ unless you mean that A actually equals B . This rule seems obvious, but there is a great temptation to be sloppy. For example in Calculus a student might write something like this: $f'(x) = x^2 = 2x$ when they really mean that the derivative of the function is $2x$.

15. Avoid weasel words. There are some notorious phrases that advertise that you don't really understand the logic you need. Be wary of phrases like, «clearly», «obviously», and, «the only way this can happen is». There is a time and a place for all of these phrases, but most likely that time and place will not be in your proofs in this class.

Types of Mathematical Results. In mathematics, results are labelled as a theorem, a lemma, or a corollary. What's the difference?

– A theorem is a main result.

– A lemma is a result whose primary purpose is to be used in the proof of a theorem but which, on its own, is not considered significant or as interesting.

– A corollary is a result that follows from a theorem. It could be a special case of the theorem or a particularly important consequence of it.

So theorems stand on their own, a lemma always comes before a theorem, and corollaries always come after a theorem. The order, in which these appear, then, is always Lemma, Theorem and Corollary.

There is no reason a theorem must have a lemma before it or a corollary after it. But if you have a string of lemmas which don't lead to a theorem, for instance, then it will look strange to anyone experienced with mathematical writing.

Here are two examples. First we give a lemma and a theorem whose proof depends on the lemma.

Lemma 1. In the integers, if d is a factor of a and b then d is a factor of $ax + by$ for any integers x and y .

Proof. Since d is a factor of both a and b , we can write $a = dm$ and $b = dn$ for some integers m and n . Then for any x and y we have

$$ax + by = dmx + dny = d(mx + ny),$$

which shows d is a factor of $ax + by$.

Theorem 2. If a and b are integers and $ax + by = 1$ for some integers x and y , then a and b have no common factor greater than 1.

Proof. This will be a proof by contradiction. Suppose there is a common factor $d > 1$ of a and b . Applying Lemma 1 to the particular combination $ax + by$, d is a factor of $ax + by$, so d is a factor of 1. But there are no factors of 1 which are greater than 1, so we have a contradiction. Therefore a and b have no common factor greater than 1.

Theorem 2 uses Lemma 1, but the statement of Lemma 1 was deemed (by the author writing it) to be worth isolating on its own. So it becomes a lemma rather than appear completely inside the proof of Theorem 2. Perhaps the author anticipates other uses of Lemma 1, and so wants to state it separately [4].

The following advice is aimed at students starting to write mathematical reports or theses, for undergraduate projects, MSc dissertations, PhD theses, or papers for publication. Most of these notes are informal suggestions, aimed at helping students develop a good written style.

*Advice on Writing Mathematics**Tone and Style:*

1. In most technical writing, the word I should be avoided unless the author's persona is important. Instead, use the word we when writing mathematics. We here mean you and me together. Often the word we can be omitted by rewriting the sentence.

Bad: I proved that S is closed and bounded, and thus compact.

Good: We proved that the set S is closed and bounded, so S is compact.

Good: The set S is compact since S is closed and bounded.

2. Try to write in the active voice and present tense.

Bad: S has the compactness property since S was closed and bounded.

Good: The set S is compact since S is closed and bounded.

3. Don't use the style of homework papers, in which a sequence of formulas is merely listed. Tie the concepts together with a running commentary. The commentary should scan smoothly if all but the simplest mathematical objects or expressions are replaced with noun. However, relations (like $=$ or \Leftrightarrow) should be read using their English equivalents. For instance, since $x = 2\theta$, the double angle formula shows that $\sin x = 2 \sin \theta \cos \theta$ scans fine as since noun equals noun, the noun shows that noun equals noun.

4. Less is more so eliminate unnecessary words. Pascal wrote, «I have made this letter longer than usual because I lack the time to make it shorter».

5. In general it is acceptable to omit simple steps in your arguments when your readers can fill in the details; however, it is important to explain your method. For example, rather than giving detailed calculations, you might just say using the chain rule, we find ... Of course, what is appropriate for one group of readers is not appropriate for another group, so keep your audience in mind. Your readers should be able to check your argument and replicate your analysis using the work that you present.

Organization:

1. A reader understands best when a paper is well organized. Your argument should be well organized and you should communicate this organization to the reader. Good organization can help you decide whether some interesting fact is actually extraneous and should be omitted.

Composition = Organization + Simplification

2. An important aspect of good organization is to clearly state your definitions and assumptions.

3. Figures and tables should be labeled. They should be referred to in the text before the figure appears. LaTeX makes it easy to manage references to figures and tables.

4. Sources must always be cited. One good way to do this is to use the author's last name, followed by a reference label.

Notation:

1. Symbols in different formulas should be separated by words and no sentence should start with a symbol. Avoid the use of the symbols \Rightarrow , \forall , \exists , \ni ; replace them with the corresponding words.

2. Some mathematical expressions should be written in-line, such as $x = 2$, but others are important enough to be displayed, such as

$$D_1 = \int_0^t \frac{1}{(t-\tau)^\beta} \cdot \exp\left(-\frac{x_0^2}{4(t-\tau)}\right) d\tau = \int_{\frac{1}{t}}^{\infty} \xi^{\beta-2} \cdot \exp\left(-\frac{x_0^2}{4}\xi\right) d\xi \quad (1)$$

or even displayed with a reference tag (1).

(Note the punctuation above.) In particular, long computations are usually displayed. Moreover, you should label equations that will be referred to later. When referring to previous equations, use the format Equation (1) implies ...

3. It is good form to indicate the type of a symbol when using it in a sentence.

Bad: For each D_1 and $D_2 \in E$, $D_1 + D_2 \in E$.

Good: If D_1 and D_2 are any two points on the elliptic curve E , then their sum $D_1 + D_2$ is also a point on E .

4. Avoid subscripts, particularly when indexing the elements of a set. Indeed, don't name the elements of a set X unless necessary. Then you can refer to elements x and y of X or a subset S of X in your subsequent discussion.

5. Don't use the same notation for two different things. Conversely, use consistent notation for the same thing, when it appears in several places.

Bad: ... using A_j for $1 \leq j \leq n$ in one place and A_k for $1 \leq k \leq n$ in another place.

Bad: ... for $a, b \in R^n$ and $c, \delta \in S$.

Good: ... for $a, b \in R^n$ and $\gamma, \delta \in S$.

6. Choose names for indices and ranges consistent with the usual ordering of the alphabet.

Bad: The index i ranges from 1 to n and j ranges from 1 to m .

Good: The index i ranges from 1 to m and j ranges from 1 to n .

Warning: This convention is commonly ignored when dealing with 4-dimensional space, where most authors call the components x, y, z and t .

Tricks and Pitfalls:

1. Many people use the two words which and that interchangeably, but this is not correct. The word which is used to introduce an idea or qualifier that isn't necessary to understand the sentence. Since we like to use as few words as possible in technical writing, such phrases shouldn't appear in your writing very often. So a safe rule is to use that unless it is obviously inappropriate.

Bad: Groups which have prime order are cyclic.

Good: Groups that have prime order are cyclic.

Good: Navy beat Army 18-14, which is good news.

2. One of the meanings of the word respectively is in the order given. This is a very useful word that allows you to define several things at once.

Good: Let O_1 and O_2 be the centers of circles γ_1 and γ_2 , respectively.

3. Capitalize when referring to a particular theorem, e.g., this proves Theorem 6.

4. Use a spellchecker.

Language:

Papers are not written in Mathematese, they are written in English. Remember: language is the main tool to convey information. Endless bright ideas have been rendered obscure and impenetrable by poor language.

1. First and foremost, even if your native language isn't English, avoid poor or careless linguistic presentation. Be sensitive to the language, its idiom and cadences.

2. Presentation shouldn't be overly flowery or informal: this is not a paper in literary criticism and you are judged on your ideas and their clear presentation, not on linguistic virtuosity. The language should be clear, unambiguous and informative.

3. Avoid the sort of lifeless formalism and dry linguistic economy.

4. Occasional flash of lighthearted humor or informal lingo is fine. Mathematical style is not such.

5. Be verbose enough to be clear – yet concise enough to privilege your core mathematical argument over its presentation.

6. Not using a spell-checker is major folly. Relying totally on a spell-checker is carelessness: no spell-checker will distinguish between «some» and «same» [5].

The book of Knuth [1] contains a lot of good advice from Don Knuth's technical writing class at Stanford University. Trzeciak [3] is also a good reference text. I've collected some of their best advice above, though I added a few thoughts of my own too.

As you write a mathematics paper remember that, unlike you, the reader has not been thinking intensely about the material for an extended period of time. Therefore, provide the reader with references, include useful comments, and give additional explication so that someone unfamiliar with the work can follow it.

Write a paper that you yourself would want to read. Make it accessible. Bear in mind that the referee for your paper will be a busy person who has no patience for a tract that he cannot fathom. Lay out the material so that it is rapidly apparent what your main result is, what the background for that result is, and how you are going to go about proving it. If the proof is long and complicated, then break it up into digestible pieces. Tell the reader what is going to happen before it happens. Tell the reader what has just happened before you go on to the next step. At the end of a long argument, summarize it.

Writing mathematics is not the easiest thing to do. Writing mathematics is a skill which takes practice and experience to learn. There are many resources here at Purdue Calumet which is available to you to help you with your mathematical writing. Among these are the Math Lab and the Writing Lab.

If you have not written mathematics much before, it may feel frustrating at first. But learning to write mathematics can only be done by actually doing it. It may be hard at first, but it will get easier with time and you will get better at it. Do not get discouraged! Being able to write mathematics well is a good skill to learn, and one which you will keep for a lifetime.

References

- 1 Knuth D.E. *Mathematical Writing* / D.E. Knuth, T. Larrabee, P.M. Roberts. — Washington: Publishing House of Mathematical Society of America, 1989. — 118 p.
- 2 Сосинский А.Б. Как написать математическую статью по-английски / А.Б. Сосинский. — М.: Факториал Пресс, 2000. — 112 с.
- 3 Trzeciak J. *Writing Mathematical Papers in English* / J. Trzeciak. — Warszawa: Publishing House of European Mathematical Society Publishing House, 1995. — 49 p.
- 4 Савченко А.А. Методическая разработка для аспирантов / А.А. Савченко. — М.: Изд-во МГУ, 2015. — 32 с.
- 5 Baber R.L. *The language of mathematics. Utilizing math in practice* / R.L. Baber. — New Jersey: Publishing House «John Wiley & Sons», 2011. — 44 p.

Г.А. Есенбаева, Т.Х. Макажанова

Ағылшын тілінде математикалық мәтіндердің жазылуы туралы

Мақала математикалық жұмыстар авторларына практикалық көмек ретінде арналған. Негізінде, ағылшын тілін еркін меңгермеген авторларға жазылған, бірақ ағылшын тілінде еркін сөйлейтіндерге пайдасы көп болуы мүмкін, яғни өзінің математикалық бағытын бастаған және математикалық мәлімдеме құрылымын әзірлемеген. Сонымен қатар бұл мақала ғылыми математикаға бағытталған, алайда оны жеңіл әрі оңай мәтіндерден басқа, барлық математикалық жұмыстардың мәлімдемелерінде қолдануға болады. Авторлар математикалық стильдің бірізділігін қолдануға қатаң тәртіп қоймайды. Керісінше, бұл мақаланың мақсаты құрылымы дұрыс жазбаларды жазу үшін әдебиеттерді және икемді, бірақ негізгі, әмбебап ережелерді бұзбай сақтау үшін арналуы мүмкін.

Кілт сөздер: математика тілі, математикалық мәтіндерді жазу бойынша кеңестер мен ережелер, ағылшын тілі, дұрыс жазбалар, зерттеу математикасы.

Г.А. Есенбаева, Т.Х. Макажанова

О написании математических текстов на английском языке

Статья предназначена для того, чтобы оказать практическую помощь авторам (в основном не англоязычным) математических работ. Отмечено, что она может оказаться полезной даже для носителей английского языка, которые начинают свое математическое письмо и, возможно, еще не разработали для себя шаблон структуры математического изложения. Статья ориентирована главным образом на исследовательскую математику, но ее также можно использовать почти в любом изложении математических работ, за исключением слишком элементарных текстов. Цель статьи состоит не в навязывании какого-либо единообразия математического стиля, а в поощрении потенциальных авторов писать структурно правильные рукописи настолько литературно и гибко, насколько это возможно, но без нарушения некоторых основных и универсальных правил.

Ключевые слова: язык математики, советы и правила написания математических текстов, исследовательская математика.

References

- 1 Knuth, D.E., Larrabee, T., Roberts, P.M. (1989). *Mathematical Writing*. Washington: Publishing House of Mathematical Society of America.
- 2 Sosinskii, A.B. (2004). *Kak napisat matematicheskuiu statiu po-anhliiski [How to write a mathematical article in English]*. Moscow: Factorial Press [in Russian].

- 3 Trzeciak, J. (1995). *Writing Mathematical Papers in English*. Warszawa: Publishing House of European Mathematical Society Publishing House.
- 4 Savchenko, A.A. (2015). *Metodicheskaia razrabotka dlia aspirantov [Methodical development for graduate students]*. Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].
- 5 Baber, R.L. (2011). *The language of mathematics. Utilizing math in practice*. New Jersey: Publishing House «John Wiley & Sons».

Б.А. Жекибаева¹, Б.Д. Каирбекова²

¹Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова, Казахстан;

²Инновационный Евразийский университет, Павлодар, Казахстан
(E-mail: bota2703@gmail.com, kairbekova.bagzhanat@mail.ru)

О сущности понятия «готовность будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися»

В статье представлен один из результатов научного исследования, связанного с разработкой проблемы формирования готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися. Выявлена сущность понятия «готовность будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися», которая уточнена на основе анализа многочисленных научных трудов педагогов и психологов и рассматривается как «системно-личностное качество, основанное на совокупности знаний содержания, форм и средств нравственно-эстетического взаимодействия, направленного на формирование у учащихся ценностных отношений и умений, связанных с сознательным использованием объективных закономерностей функционирования целостного педагогического процесса». Обоснованы критерии готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися, среди которых: профессиональная направленность личности будущего учителя; знание теоретических основ нравственно-эстетического взаимодействия; владение способами управления нравственно-эстетическим взаимодействием с учащимися. Определены компоненты готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися: мотивационно-личностный, содержательный, процессуальный и уровни ее сформированности у будущих учителей: оптимальный, допустимый, критический. Подробно раскрыты показатели сформированности каждого компонента, которые в совокупности с критериями, показателями, уровнями обозначены авторами как система измерителей результатов формирования исследуемой готовности.

Ключевые слова: готовность к нравственно-эстетическому взаимодействию, критерии, компоненты, показатели, уровни готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию.

Анализ основных категорий нравственно-эстетического взаимодействия и определение нравственно-эстетического взаимодействия учителя и учащегося как «согласованных действий субъектов педагогического процесса, направленных на формирование ценностных отношений», легли в основу изучения теоретических предпосылок данного процесса для анализа сущности предмета нашего исследования, а именно формирования готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися.

Необходимо подчеркнуть, что в теории профессионального образования сложность изучения педагогических явлений обусловлена их «двухслойностью». Связано это с понятием сложного, или квалифицированного, труда, подготовка к которому предполагает познание особенностей не только процесса формирования необходимых профессиональных качеств для осуществления предстоящей практической деятельности, но и специфику объекта этой деятельности. В нашем случае таковым является нравственно-эстетическое взаимодействие учащихся и учителей. Приступая к исследованию профессионально-педагогической подготовки к данному виду деятельности, мы сочли целесообразным использовать, прежде всего, общенаучный метод моделирования, так как он необходимо предполагает применение технологических процедур абстрагирования. Эти процедуры направлены на отвлечение от несущественных свойств и признаков изучаемого явления и одновременное выделение его основных сторон.

В первую очередь, следует выявить характеристику системообразующих компонентов процесса профессионально-педагогической подготовки в контексте исследуемой нами проблемы, к каковым относятся: цель, задачи, содержание, принципы, методы, формы, средства и результат. Логическая завершенность этой цепи определяется в понимании цели формирования готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися как ожидаемого, прогнозируемого результата данного процесса. Поскольку в педагогической науке категория «профессиональной готовности» имеет достаточно высокую степень разработанности, мы ограничились кратким теоретическим анализом данной проблематики для определения ключевых моментов исследуемой готовности.

Современные психолого-педагогические исследования готовности осуществляются на основе деятельностного подхода к формированию личности. Анализ работ, посвященных рассмотрению раз-

личных аспектов готовности, дает нам основание согласиться с выводами ряда ученых (К.М.Дурай-Новакова, М.В.Линенко, С.А.Николаенко и др.) о том, что намечено несколько направлений в изучении данной проблемы [1-3].

Одно из них осуществляется в рамках психологии, где «готовность» трактуется как особое длительное или кратковременное состояние (Н.Д.Левитов, Ш.А.Надирашвили, А.С.Прангишвили, Н.Д.Узнадзе и др.). Понятие готовности при этом тесно связано с понятием установки (Н.Д.Узнадзе) [4, 5].

Согласно концепции Н.Д.Узнадзе, «возникновению сознательных психических процессов предшествует состояние установки — готовности к определенному виду активности». На основе экспериментальных данных Н.Д.Узнадзе делает вывод о том, что «психология человека строится на принципе активности его как целого — на принципе установки» [5; 160]. В русле исследований грузинской психологической школы установку, т.е. готовность к определенной форме реагирования, следует связывать с основными проблемами теории единства личности и деятельности. А.С.Прангишвили доказал влияние установки на продуктивность учения, трактуя понятие «установка» как «функциональное состояние готовности индивида к определенной форме активности по отношению ко всем объектам и ситуациям». Автор отмечает, что понятие «установка» должно использоваться для указания на целостность субъекта в каждый момент его деятельности.

Обобщение работ грузинских ученых, исследовавших установку, мы находим в трудах А.Г.Асмолова. Автор монографии «Деятельность и установка» делает вывод, что процесс возникновения установки зависит от потребности как предпосылки возникновения деятельности, активности как момента деятельности и ситуации удовлетворения потребности [6; 37].

Следует отметить, что к указанному направлению примыкает А.В. Петровский, понимающий установку как «неосознанное личностное состояние готовности к определенной деятельности, с помощью которой может быть удовлетворена та или иная потребность». Иной подход представлен в исследованиях ученых, которые идентифицируют готовность с подготовленностью к различным видам деятельности. В своем исследовании мы опираемся на выводы, полученные ими в результате изучения профессиональной готовности как педагогической деятельности в целом, так и различных ее аспектов (Л.Г.Ахтариева, К.М.Дурай-Новакова, М.И.Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А.Крутецкий, Б.Ф.Ломов и др.) [1, 7, 8, 9]. Не противопоставляя готовность как психическое состояние и как качество личности, исследователи (М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович) отмечают: «как профессионально важное качество личности готовность является сложным психологическим состоянием и включает в себя следующие компоненты: а) познавательные; б) эмоциональные; в) мотивационные; г) волевые» [8; 58]. К.М.Дурай-Новакова определяет профессиональную готовность как сложное структурное образование, центральным ядром которого являются положительные установки, мотивы, освоенные ценности учительской профессии, профессионально важные черты характера [1; 254]. Так же как М.И.Дьяченко и Л.А.Кандыбович, К.М.Дурай-Новакова, определяя содержание и структуру готовности к педагогической деятельности, указывает, что ее формирование возможно в вузе.

С.А.Николаенко рассматривает «готовность» как сложное личностное образование, систему качеств, свойств, состояний личности, ставя перед собой задачу определить ее системно-структурные особенности [3; 89]. В структуре профессиональной готовности он выделяет две подструктуры: долговременная (устойчивая — синдром качеств личности) и динамическая (ситуативное психическое состояние).

Отметим, что попытки изучения готовности к различным аспектам педагогической деятельности предпринимались в разное время разными учеными. Категория «готовность» определяется ими как:

- наличие комплекса необходимых способностей (В.Г.Ананьев, С.А.Рубинштейн);
- установка на профессиональные ситуации и задачи (В.А.Петровский, К.К.Платонов, Н.Д.Узнадзе и др.);
- качество, свойство личности (К.К.Платонов, М.И.Дьяченко);
- определенное функциональное состояние личности (Н.Д.Левитов);
- результат подготовки к определенной деятельности (М.И.Дьяченко).

Последнее утверждение в соответствии с теорией целеполагания, в которой цель также рассматривается как результат, является дополнительным аргументом для характеристики образа готовности как ожидаемого результата, предвещающей моделирование процесса формирования данной готовности. В последующем этот образ явится одним из горизонтальных срезов модели формирования готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися.

В работах Ю.П.Азарова, С.Г.Вершловского, В.А.Кан-Калик, Н.В.Кузьминой, В.А.Сластенина, Л.Ф.Спирина, А.И.Щербакова и других «готовность» рассматривалась в контексте исследований структурных составляющих деятельности, особенностей ее функционирования, психологической характеристики учителя, требований к его личности [10, 11].

К примеру, В.А.Сластенин указывает на готовность как на один из показателей профессиональной направленности личности учителя и рассматривает ее как «целостное образование, в котором установки, мотивы, ценностные ориентации, с одной стороны, и знания, умения, навыки — с другой, обуславливают друг друга» [10; 123].

Рассматривая вопросы формирования личности учителя, его профессионально-педагогических качеств и умений, А.И.Щербаков определяет психолого-педагогическую готовность к деятельности «как сложную динамическую структуру, включающую интеллектуальную, мотивационную и волевою структуру психики человека» [11; 207].

В исследованиях Е.Р.Белозерцева разрабатываются критерии готовности учителя к воспитательной работе на основе целостного подхода к формированию социально зрелой личности будущего учителя: «Стремление к работе с детьми: профессиональные знания, умения и навыки, ... и методическая оснащенность в работе с детьми, сформированная установка на постоянное самовоспитание и самообразование; умение подобрать нужный комплекс методов в решении конкретных воспитательных задач». Автор рассматривает «готовность» как интегральное образование, включающее в себя личностный и процессуальный компоненты, где личностный компонент отражает мотивационно-ценностное отношение к воспитательной деятельности, а процессуальный — включает и взаимосвязывает комплексы научных знаний и профессиональных умений.

Согласно концепции профессионально-деятельностной подготовки будущего учителя к воспитательной работе в школе (Л.И.Рувинский) наиболее важными для деятельности учителя являются интеллектуальные педагогические знания и умения педагогической техники, включенные в эмоционально-волевою сферу личности учителя. Эффективность подготовки учителя, по мнению автора, возможна на основе принципа установления «диалектических взаимосвязей между усваиваемыми научными знаниями и опытом педагогической деятельности». В условиях вуза осуществление этого принципа максимально возможно в процессе педагогической практики.

Оригинальный подход к проблеме изучения готовности содержится в исследовании М.В.Линенко. Необходимо подчеркнуть, что автор пытается выяснить причины разночтений в определении данного понятия. Причина, по ее мнению, кроется в том, что готовность «исследуется на разных уровнях психологических процессов, регулирующих поведение человека». Вторую причину автор видит в произвольном толковании исследователями готовности относительно таких категорий, как явление, компонент и т.д. М.В.Линенко понимает готовность как особое психологическое состояние, которое характеризует избирательную, преобразующую активность личности на стадии подготовки и включения в деятельность, как отношение к деятельности (установке); мотивы деятельности; знание о предмете и способах деятельности; навыки и умения.

Таким образом, в современной психолого-педагогической литературе понятие «готовность» деятельности не получило однозначной трактовки. Это обусловлено как спецификой, так и особенностями теоретических подходов.

Дальнейший этап развития проблемы подготовки учителя характеризовался появлением различных исследований по вопросам профессионального становления учителя:

- изучение структурных элементов педагогической деятельности (О.А.Абдулина, Н.В.Кузьмина, В.А. Сластенин, А.И.Щербаков) [11];
- обоснование профиограмм учителя (Р.И.Хмельок);
- исследование профессионально-этической подготовки (Э.А.Гришин, В.И.Писаренко, И.Я.Писаренко, В.Х.Чернокозова и др.);
- выявление особенностей формирования педагогического мышления (В.Э.Тамарин, Д.С.Яковлева и др.);
- формирования профессиональных умений (Т.А.Засобина, С.Л.Кобылянская, Н.В.Савин и др.).

В настоящее время большинство исследований направлено на формирование коммуникативных умений будущих учителей (О.А.Абдулина, Н.В.Кузьмина, Е.Б.Орлова, И.Р.Петерсон и др.). При этом обращается внимание на роль педагогической практики в формировании умений управлять эмоциональным состоянием, эмоционально идентифицировать себя со школьной аудиторией, использовать

речевые средства. И.А.Зязюн, И.Ф.Кривонос, Л.И.Тарасевич видят пути формирования коммуникативных умений в осознании студентами собственного поведения, различных сторон общения.

В научных исследованиях К.А.Жукеновой, Л.А.Ивахновой, С.Т.Каргина, А.А.Калюжного, О.Салимбаева, М.Н.Сарыбекова, С.Смаилова, Н.Н.Хан и других, выполненных под руководством Н.Д.Хмель, опирающихся на концепцию целостного педагогического процесса, для определения сущности понятия готовности учителя к различным аспектам его профессиональной деятельности и разработки модели такой готовности выделяют структурные компоненты целостного педпроцесса, его двигательные и воспитательные механизмы, теоретическую и методическую подготовку учителя на основе системного видения всех компонентов педпроцесса [12]. В частности, С.Т.Каргин, выявляя влияние профессионально-педагогической направленности обучения на формирование педагогического мышления, указывает, что познание объекта деятельности учителя возможно лишь на основе научных понятий о целостном педпроцессе, и на этом основании заключает, что «установка на восприятие знаний о сущности педагогического процесса», «готовность к анализу состояния объекта деятельности», «готовность к постановке педагогической задачи», «установка на моделирование» являются критериями отражения сущности и особенностей целостного педагогического процесса [13; 107].

Готовность будущего учителя к осуществлению нравственного аспекта экологического образования школьников в понимании А.А.Сотникова — это один из аспектов профессиональной подготовки, связанный с организацией нравственно-экологической деятельности учащихся. К компонентам указанной готовности автор относит объем знаний учителя-предметника, владение организационными формами обучения.

Определяя готовность учителя к осуществлению нравственного воспитания учащихся в процессе обучения, А.А.Калюжный опирается на такие компоненты педагогического процесса, как личность учителя (его нравственные качества), содержание изучаемого предмета и его дидактического материала, руководство взаимодействием учащихся и корректировка их взаимоотношений [14; 56].

Для определения готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися мы считаем целесообразным выделение структурных компонентов, определенных Н.Д.Хмель и вытекающих из сущности целостного педагогического процесса, без которых он не существует. По определению Н.Д.Хмель, активными составляющими частями его являются педагоги и учащиеся, без взаимодействия которых нет их развития, а цель воспитания в значительной мере определяет как направленность педагогического процесса, так и его содержание [15; 102].

Нам представляется, что готовность учителя к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися в целостном педагогическом процессе определяется, прежде всего, пониманием сущности, содержания, форм и средств нравственного и эстетического воспитания, знанием сущности и особенностей целостного педагогического процесса как функционирующей системы «педагоги–учащиеся». В объем готовности педагога, стремящегося творчески применить указанные знания в практической деятельности по организации нравственно-эстетического взаимодействия с учащимися, входят педагогические способности и умения по организации различных видов деятельности, способов и форм искомого взаимодействия участников целостного педагогического процесса, а также определяющая роль учителя и его личного примера в обеспечении единства общения и взаимодействия между субъектами этого процесса.

Учитывая точки зрения представителей каждого из направлений, мы полагаем, что готовность будущего учителя к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися правомерно рассматривать как системно-личностное качество, основанное на совокупности знаний содержания, форм и средств нравственно-эстетического взаимодействия, направленного на формирование у учащихся ценностных отношений, и умений, связанных с сознательным использованием объективных закономерностей функционирования целостного педагогического процесса.

Достаточная степень обоснованности данного утверждения, на наш взгляд, обеспечивается за счет определения ключевого компонента объекта практической деятельности будущего учителя. В нашем случае это нравственно-эстетическое взаимодействие учителя с учащимися.

Учитывая особенности нравственно-эстетического взаимодействия, мы определили объем готовности будущего учителя, с помощью которого он смог бы успешно решить задачи всестороннего и гармонического развития личности школьников в целостном педагогическом процессе. Опираясь на компоненты профессиональной готовности, выделяем в структуре исследуемой готовности следующие компоненты: мотивационно-личностный, содержательный, процессуальный. Характеризуя

объем готовности будущего учителя к нравственно-эстетическому взаимодействию, мы выразили его в сочетании критериев и показателей, отражающих качественную и количественную стороны изучаемой готовности.

Исходя из содержания понятия готовности будущего учителя к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися мы определили критерии данной готовности следующим образом:

- 1) профессиональная направленность личности будущего учителя;
- 2) знание теоретических основ нравственно-эстетического взаимодействия;
- 3) владение способами управления нравственно-эстетическим взаимодействием с учащимися.

Поскольку одним из важных компонентов готовности является мотивационно-личностный, характеризующийся интересами, склонностями, убеждениями, качествами личности, то показателями первого критерия готовности будущего учителя к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися являются:

- интерес к выбранной профессии;
- эмоциональное отношение к педагогической деятельности;
- потребность в нравственно-эстетическом взаимодействии;
- осознание социальной ценности нравственно-эстетического взаимодействия.

Содержательный компонент готовности будущего учителя к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися предполагает наличие определенного объема теоретических знаний, необходимых и достаточных для организации нравственно-эстетического взаимодействия. В этом случае второй критерий искомой готовности определяется знанием:

- теории целостного педагогического процесса;
- теории нравственно-эстетического воспитания;
- гносеологии, теории личности, теории деятельности в контексте нравственно-эстетического взаимодействия;
- способов и форм организации, методов и средств нравственно-эстетического взаимодействия.

Следующие показатели, относящиеся к процессуальному компоненту изучаемой готовности, связаны с третьим критерием умением:

- планировать нравственно-эстетическое взаимодействие;
- организовывать нравственно-эстетическое взаимодействие;
- диагностировать результаты нравственно-эстетического взаимодействия;
- анализировать и оценивать результаты нравственно-эстетического взаимодействия;
- использовать специфику своего предмета в нравственно-эстетическом взаимодействии.

Анализ включенных в состав каждого из критериев и показателей готовности позволяет выделить три уровня ее сформированности: оптимальный, допустимый, критический. В основе указанной градации лежит определенный объем показателей, имеющих у будущего учителя: чем меньше признаков обнаруживается, тем ниже уровень готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися. Для оптимального уровня характерно следующее значение показателей: от 81 до 100 %; для допустимого уровня — от 41 до 80 %, а значение показателя критического уровня — ниже 41 %.

Показатели оптимального уровня сформированности мотивационно-личностного компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- устойчивый интерес и полная удовлетворенность;
- мотивация на успех; адекватная самооценка; благоприятное состояние САН; низкая личностная тревожность;
- направленность личности на общение;
- преобладание нематериальных (нравственно-эстетических) ценностей.

Показатели допустимого уровня сформированности мотивационно-личностного компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- интерес, частичная удовлетворенность (осознанная необходимость);
- тенденция на успех или тенденция на неудачу; неадекватная самооценка; нормальное состояние САН; умеренная личностная тревожность;
- направленность личности на деятельность;
- оптимальное сочетание материальных и нематериальных (нравственно-эстетических) ценностей.

Показатели критического уровня сформированности мотивационно-личностного компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- отсутствие интереса и неудовлетворенность;
- боязнь неудачи; заниженная самооценка; неблагоприятное состояние САН; высокая личностная тревожность;
- направленность личности на себя;
- преобладание материальных ценностей.

Показатели оптимального уровня сформированности содержательного компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- системные знания теории целостного педагогического процесса;
- системные знания теории нравственно-эстетического воспитания;
- творческий уровень знаний гносеологии, теории личности, теории деятельности в контексте нравственно-эстетического взаимодействия;
- высокий уровень знаний способов и форм организации, методов и средств нравственно-эстетического взаимодействия.

Показатели допустимого уровня сформированности содержательного компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- фрагментарные знания теории целостного педагогического процесса;
- фрагментарные знания теории нравственно-эстетического воспитания;
- конструктивный уровень знаний гносеологии, теории личности, теории деятельности в контексте нравственно-эстетического взаимодействия;
- обязательный уровень знаний способов и форм организации, методов и средств нравственно-эстетического взаимодействия.

Показатели критического уровня сформированности содержательного компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- общее представление о теории целостного педагогического процесса;
- общее представление о теории нравственно-эстетического воспитания;
- репродуктивный уровень знаний гносеологии, теории личности, теории деятельности в контексте нравственно-эстетического взаимодействия;
- интуитивный уровень знаний способов и форм организации, методов и средств нравственно-эстетического взаимодействия.

Показатели оптимального уровня сформированности процессуального компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- умение педагогического целеполагания и целеосуществления;
- демократический стиль взаимоотношений; преобладание типа косвенной агрессии; преобладание конструктивных конфликтов по принципиальным вопросам;
- владение методами педагогической диагностики для выявления результатов нравственно-эстетического взаимодействия;
- владение технологическими процедурами педагогической экспертизы для оценки результатов нравственно-эстетического взаимодействия;
- целенаправленное использование специфики своего предмета в нравственно-эстетическом взаимодействии.

Показатели допустимого уровня сформированности процессуального компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- умение педагогического целеполагания, умение целеосуществления сформированы недостаточно;
- либеральный стиль взаимоотношений; преобладание вербального типа агрессии;
- уход от конфликтов;
- владение методами педагогической диагностики;
- владение технологическими процедурами педагогической экспертизы;
- стихийное использование специфики своего предмета в нравственно-эстетическом взаимодействии.

Показатели критического уровня сформированности процессуального компонента готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися:

- умение педагогического целеполагания сформировано недостаточно;
- авторитарный стиль взаимоотношений;
- преобладание раздражительности, негативизма, подозрительности и обидчивости;
- преобладание деструктивных конфликтов по всем вопросам;
- недостаточное владение методами педагогической диагностики;
- недостаточное владение технологическими процедурами педагогической экспертизы.

Поскольку изложенные выше критерии, показатели, уровни, а также методы диагностики сформированности исследуемой готовности последовательны и взаимосвязаны, то есть основания говорить о системном характере их предъявления. В соответствии с этим весь этот комплекс мы сочли возможным обозначить как систему измерителей результатов формирования искомой готовности, которая по сути своей представляет собой образ ожидаемого результата. Дело в том, что предложенная интерпретация комплекса критериев и показателей в их совокупности с характеристикой уровней сформированности исследуемой готовности позволяет не просто прогнозировать ожидаемый результат, но и измерять процесс получения результата. Именно эта система измерителей как системообразующий компонент взята в основу моделирования процесса формирования искомой готовности.

Таким образом, результаты выявления сущности понятия «готовность будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися» и определение компонентов профессиональной готовности к данному виду деятельности, выраженные в сочетании критериев и показателей, послужили основой разработки теоретической модели формирования готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися. Эта модель в соответствии с положениями теории целостного педагогического процесса включает цель формирования искомой готовности, задачи, содержание, принципы, методы, средства и результат. При этом мы исходили из того, что цель формирования готовности к нравственно-эстетическому взаимодействию обуславливает специфику других компонентов исследуемой готовности. Кроме того, эти компоненты (содержание, задачи, принципы, методы, этапы) мы рассматриваем в совокупности, как комплекс средств преобразования исходной позиции (цель) в конечный результат (результат).

Список литературы

- 1 Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: дис. ... д-ра. пед. наук / Дурай-Новакова Кристина Мечиславовна. — М.: Изд-во МГУ, 1983. — 356 с.
- 2 Линенко М.В. Формирование готовности студентов к педагогической деятельности в условиях педагогической практики: дис. ... канд. пед. наук / М.В. Линенко. — Одесса: Изд-во ОНУ. — 1985. — 139 с.
- 3 Николаенко С.А. Системный анализ профессиональной подготовки будущего учителя к педагогической деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук / С.А. Николаенко. — Киев, 1985. — 158 с.
- 4 Левитов Н.Д. О психических состояниях человека / Н.Д. Левитов. — М.: Просвещение, 1964. — 343 с.
- 5 Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установок / Д.Н. Узнадзе. — Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР. 1961. — 210 с.
- 6 Асмолов А.Г. Деятельность и установка / А.Г. Асмолов. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. — 150 с.
- 7 Ахтариева Л.Г. Особенности психологической подготовленности студентов к профессионально-педагогической деятельности: дис. ... канд. психол. наук / Люция Габдулхаевна Ахтариева. — Л.: Изд-во ЛГУ. — 1978. — 15 с.
- 8 Дьяченко М.И. Психология в высшей школе / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. — Минск: Изд-во БГУ, 1993. — 320 с.
- 9 Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. — М.: МАКС-Пресс, 1998. — 286 с.
- 10 Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. — М.: Просвещение, 1976. — 298 с.
- 11 Щербаков А.И. О подготовке студентов – будущих учителей к исследованию педагогических явлений и процессов / А.И. Щербаков. — Л.: Изд-во ЛГУ. — 1977. — 301 с.
- 12 Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О.А. Абдулина. — М.: Просвещение, 1984. — 208 с.
- 13 Каргин С.Т. Влияние профессионального взаимодействия на качество подготовки будущих учителей / С.Т. Каргин // Вестн. высш. шк. Казахстана. — 2000. — № 1. — С. 105–111.
- 14 Калюжный А.А. Теория и практика профессиональной подготовки учителя к нравственному воспитанию учащихся в целостном педагогическом процессе: дис. ... д-ра. пед. наук / Калюжный Анатолий Афанасьевич. — Алматы, 1995. — 362 с.
- 15 Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя / Н.Д. Хмель. — Алматы: Ғылым, 1998. — 320 с.

Б.А. Жекибаева, Б.Д. Каирбекова

«Болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығы» түсінігінің маңызы жайлы

Мақалада болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығын қалыптастыру мәселесі бойынша өңделген ғылыми-зерттеу нәтижелерінің бірі ұсынылды. Педагог-психологтардың көптеген ғылыми еңбектеріне талдау жасау негізінде «болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығы» ұғымының маңыздылығы айқындалды және ол тұтас педагогикалық үдерістің қызмет етуінің объективті заңдылықтарын қолданумен байланысты оқушыларда құндылық қарым-қатынас пен дағдыны қалыптастыруға бағытталған адамгершілік-эстетикалық өзара әрекеттің құралдары мен формасына, білім мазмұнының жиынтығына негізделген «жүйелі-тұлғалық сапа» ретінде қарастырылды. Болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығының критерийлері негізделді, оның ішінде болашақ мұғалім тұлғасының кәсіби бағыттылығы; адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етудің теориялық негіздерін білу; оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуді басқару тәсілдерін меңгеру. Болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығының компоненттері айқындалды: мотивациялық-тұлғалық, мазмұндық, процессуалдық және болашақ мұғалімдерде оның қалыптасқандығының деңгейлері: тиімді, қолжетімді, сындарлы. Авторлармен болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығын қалыптастырудың нәтижесін өлшеу жүйесі ретінде әр компоненттің қалыптасқандығының көрсеткіштері егжей-тегжейлі мәні ашылған.

Кілт сөздер: адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындық, болашақ мұғалімдердің оқушылармен адамгершілік-эстетикалық өзара әрекет етуге дайындығының критерийлері, компоненттер, өлшемдер.

B.A. Zhekibaeva, B.D. Kairbekova

On the essence of the concept of «Readiness of the future teachers to moral and aesthetic interaction with students»

The article presents one of the research results related to the working up of problem of formation of readiness of future teachers for moral and esthetic interaction with students. Revealed the essence of the concept «readiness of future teachers for moral and aesthetic interaction with students» which is updated on the basis of the analysis of numerous scientific works of pedagogics and psychologists and is considered as «a system-personal quality, based on the totality of knowledge content, forms and means of moral and aesthetic interaction, directed on formation at students of the valuable relationship, and skills associated with the conscious use of objective rules of functioning of a holistic educational process». Criteria of readiness of future teachers for moral and aesthetic interaction with students, including: professional orientation of future teacher's personality; knowledge of the theoretical foundations of moral and aesthetic interaction; possession of ways of managing moral and aesthetic interaction with learners. Identified components of readiness of future teachers for moral and aesthetic interaction with learners: motivational and personal, meaningful, procedural and levels of its formation at future teachers: optimal, acceptable, and critical. Discussed in detail are indicators of formation of each component, which together with the criteria, indicators, and levels marked by the authors as a system of measuring results of the formation of readiness.

Keywords: readiness to moral and aesthetic interaction, criteria, components, indicators, levels of readiness of the future teachers to moral and aesthetic interaction with students.

References

- 1 Duray-Novakova, K.M. (1983). Formirovanie professionalnoi hotovnosti studentov k pedahohicheskoi deiatelnosti [Formation of professional readiness of students to teaching activity]. *Doctor's thesis*. Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].
- 2 Linenko, M.B. (1985). Formirovanie hotovnosti studentov k pedahohicheskoi deiatelnosti v usloviakh pedahohicheskoi praktiki [Formation of readiness of students to pedagogical activity in the conditions of pedagogical practice]. *Candidate's thesis*. Odessa: Izdatelstvo ONU [in Russian].
- 3 Nikolaenko, S.A. (1985). Sistemnyi analiz professionalnoi podgotovki budushcheho uchitelia k pedahohicheskoi deiatelnosti [System analysis of professional training future teachers to pedagogical activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev [in Russian].
- 4 Levitov, N.D. (1964). *O psikhicheskikh sostoianiakh cheloveka [About mental states of man]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

- 5 Usnadze, D.H. (1961). *Eksperimentalnye osnovy psikhologii ustanovok [Experimental foundations of psychology attitude]*. Tbilisi: Izdatelstvo AN Hruzinskoï SSR [in Russian].
- 6 Asmolov, A.G. (1979). *Deiatelnost i ustanovka [Activity and attitude]*. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].
- 7 Akhtarieva, L.G. (1978). Osobennosti psikhologicheskoi podgotovlennosti studentov k professionalno-pedahohicheskoi deiatelnosti [Features of psychological readiness of students to professional and educational activity]. *Candidate's thesis*. Leningrad: Izdatelstvo LHU [in Russian].
- 8 Dyachenko, M.I., Kandybovich, L.A. (1993). *Psikhologhiia v vysshei shkole [Psychology at high school]*. Minsk: Izdatelstvo BHU [in Russian].
- 9 Lomov, B.F. (1984). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii [Methodological and theoretical problems of psychology]*. Moscow: MAKS-Press [in Russian].
- 10 Slastenin, V.A. (1976). *Formirovanie lichnosti uchitelia sovetskoi shkoly v protsesse professionalnoi podgotovki [Formation of the person of the Soviet school teachers in the process of training]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 11 Shcherbakov, A.I. (1977). *O podgotovke studentov – budushchikh uchitelei k issledovaniiu pedahohicheskikh iavlenii i protsessov [About preparation of students – future teachers to study pedagogical phenomena and processes]*. Leningrad: Izdatelstvo LHU [in Russian].
- 12 Abdulina, O.A. (1984). *Obshchepedahohicheskaiia podgotovka uchitelia v sisteme vyssheho pedahohicheskogo obrazovaniia [General pedagogical preparation of the teacher in the system of higher pedagogical education]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 13 Kargin, S.T. (2000). Vliianie professionalnogo vzaimodeistviia na kachestvo podgotovki budushchikh uchitelei [Influence of professional interaction on the quality of training of future teachers]. *Vestnik vysshei shkoly Kazakhstana – Bulletin of high school of Kazakhstan*, 1, 105–111 [in Russian].
- 14 Kalyuzhny, A.A. (1995). *Teoriia i praktika professionalnoi podgotovki uchitelia k npravstvennomu vospitaniuu uchashchikhsia v tselostnom pedahohicheskome protsesse [Theory and practice of vocational training of the teacher to the moral upbringing of students in holistic pedagogical process]*. *Doctor's thesis*. Almaty [in Russian].
- 15 Khmel, N.D. (1998). *Teoreticheskie osnovy professionalnoi podgotovki uchitelia [Theoretical bases of vocational training of the teacher]*. Almaty: Hylım [in Russian].

У.И. Копжасарова, Б.А. Бейсенбаева, А.Е. Шакенова

*Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан
(E-mail: umit-55-hope@mail.ru)*

Развитие рефлексивных умений учащихся старших классов на занятиях английского языка

В статье освещена проблема формирования рефлексивных умений учащихся как феномена, оказывающего большое влияние на становление человека как личности, в том числе на совершенствование творческой и познавательной самостоятельности, критического мышления учащихся; как обязательного условия протекания учебного процесса и успешного овладения учащимися иностранным языком; а также как средства развития у обучающихся навыков саморегуляции и самооценки, отслеживания и мониторинга своей деятельности, на что делается особый акцент в Концепции развития иноязычного образования Республики Казахстан, как ведущего принципа национальной образовательной системы. В работе изучен и проделан анализ научно-теоретических литературных источников по проблеме исследования, дана характеристика показателей сформированности рефлексивных умений у обучающихся. Приведена классификация типов рефлексии в соответствии с выполняемыми функциями. Рассмотрены сущность, цель и задачи развития рефлексивных умений, а также приемы, методы и формы работы по ее развитию на занятиях английского языка в рамках прохождения и обсуждения конкретных тем согласно Типовой учебной программе по данной дисциплине.

Ключевые слова: рефлексивные умения, познавательная самостоятельность учащихся, развитие аналитического мышления, индивидуальная и групповая работа, осознанная мотивация.

В Концепции развития иноязычного образования Республики Казахстан отмечено, что одним из ведущих принципов национальной образовательной системы является принцип рефлексивной саморегуляции, который интерпретируется как способность понимания (самооценки) самого себя и окружающей среды. Приобретаемый обучающимися новый опыт органично включается в учебный процесс и отслеживается, осуществляется осознанная рефлексия и саморефлексия не только преподавателем, но и самим учащимся [1].

Многие ученые, исследовавшие проблему рефлексии, такие как В.В. Давыдов, Е.В. Ильина, И.Я. Лернер, П.И. Третьяков, А.В. Хуторский, Г.П. Щедровицкий, отмечают влияние этого феномена на становление личности человека, на развитие его творческой индивидуальности. Всевозможные аспекты этого явления, в том числе и влияние рефлексии на повышение эффективности преподавания, рассмотрены в трудах А.Ф. Бесчастнова, Н.В. Богомоловой, И.Ю. Алексашиной, Н.И. Кузнецовой. Несмотря на большое количество исследований по этой проблеме, на данный момент потребность в освоении учителями методик развития рефлексивных умений только возрастает.

В условиях современного быстроразвивающегося мира учебный процесс по иностранному языку отличается высокой интенсивностью и необходимостью концентрации внимания обучающихся, в связи с чем поиски все новых путей совершенствования урока и роста его эффективности являются требованием сегодняшнего дня. В этой связи необходимо уделять больше внимания развитию рефлексивных умений учащихся на уроке иностранного языка. Тем не менее анализ учебного процесса по иностранному языку в средней школе свидетельствует, что еще рано делать вывод о том, что рефлексивные виды деятельности активно применяются учителем и учащимися на уроке. Вместо этого зачастую осуществляется простое закрепление или обобщение полученных знаний. Рефлексия же помогает учащимся вспомнить и осознать пройденный материал, выявить все основные компоненты, смысл и проблемы, способы и пути их решения, получить результат, а затем составить цель для дальнейшей работы [2].

Рефлексия способствует развитию творчества и познавательной самостоятельности ученика, что является одним из обязательных условий успешного обучения и совершенствования знаний по иностранному языку. Отсутствие самостоятельности в выражении мысли учеников является одним из существенных недостатков в работе школьников, когда все сводится к принятию чужой мысли и готовых аргументов, без самостоятельного анализа и собственного мнения учеников. Известно, что сущность самостоятельной деятельности обучающихся на уроке — научить школьников мыслить,

анализировать, обобщать и усваивать учебный материал, не следуя слепо авторитетам и не принимая готовый материал на веру [3].

Сформированность рефлексивных умений у учащихся характеризуется наличием следующих умений:

1) *умение осмысленного запоминания*. Показателем осмысленного запоминания является готовность ученика изложить пройденный материал своими словами, привести собственные примеры, применить приобретенные знания на практике;

2) *умение быть внимательным*. Умение управлять своим вниманием возрастает с каждым годом. При методически грамотном менеджменте педагогического процесса у учеников чувство ответственности и контроля над своим вниманием, внимательность на уроке становятся автоматическими;

3) *умение планировать свою деятельность*. Ученик должен уметь планировать собственную деятельность в соответствии с поставленной задачей и условиями ее реализации и искать средства ее осуществления [4];

4) *умение сотрудничать друг с другом*. Для того чтобы учащийся достиг самостоятельности в контрольно-оценочной сфере, взрослый должен выйти из ситуации непосредственного взаимодействия, соорудив действия самих учеников. Как считает В.А. Лефевр, сотрудничество с партнерами является необходимым условием зарождения инициативности ребенка в учебных действиях, имеющих рефлексивную природу [5];

5) *умение самостоятельно приобретать новые знания, т.е. самостоятельно совершенствовать интеллектуальные и познавательные способности*. Учить учиться нужно на всех школьных предметах, но развитие учебных умений на уроках иностранного языка особенно важно, что объясняется спецификой предмета. Овладение иностранным языком происходит вне языковой среды, при ограниченном количестве часов, когда на одного ученика приходится в среднем одна-две минуты говорения за весь урок. Рассчитывать на успех в таких условиях можно только в случае, если у учащихся развиты способности самостоятельной работы на протяжении всего урока в школе, а также продуктивной организации работы над языком дома [6];

6) *умение работать с иноязычным текстом*. Навыки восприятия письменной речи (навыки понимания прочитанного) крайне важны, потому что в повседневной жизни мы очень часто имеем дело с письменными образцами. В процессе обучения чтению учащиеся должны овладеть следующими умениями:

- понять общее содержание и основные факты, о которых сообщается в тексте;
- выделить в тексте главное и второстепенное;
- найти в тексте необходимую информацию;
- полно и точно понять сообщаемую в тексте информацию;
- применять знания о структуре и функциях языка при анализе текста (задания на восстановление текста);

7) *умение рефлексировать и оценивать свои действия*. Ученик должен уметь контролировать и оценивать свои действия, вносить коррективы в их выполнение на основе оценки и учета характера ошибок.

В зависимости от функций рефлексии А.В. Карпов выделил ее типы.

1. Ситуативная рефлексия обеспечивает непосредственный самоконтроль поведения учащегося в актуальной ситуации, осмысление ее элементов, анализ происходящего, способность субъекта к соотношению своих действий с ситуацией и к их координации в соответствии с изменяющимися условиями и собственным состоянием. Поведенческими проявлениями и характеристиками этого вида рефлексии является, в частности, время обдумывания субъектом своей текущей деятельности; то, насколько часто он прибегает к анализу происходящего; степень развернутости процессов принятия решения; склонность к самоанализу в конкретных жизненных ситуациях.

2. Ретроспективная рефлексия проявляется в склонности к анализу уже выполненной в прошлом деятельности и совершившихся событий. Эта рефлексия выражается, в частности, в том, как часто и насколько долго субъект анализирует и оценивает произошедшие события, склонен ли он вообще анализировать прошлое и себя в нем.

3. Перспективная рефлексия соотносится с функцией анализа предстоящей деятельности и включает представление о ходе деятельности, планирование, выбор наиболее эффективных способов её осуществления, а также прогнозирование возможных её результатов [7].

Рефлексия может осуществляться не только в конце урока, как это принято считать, но и на любом его этапе. Рефлексия направлена на осознание пройденного пути, на сбор в общую копилку замеченного, обдуманного, понятого каждым. Её цель — учащийся должен не просто уйти с урока с зафиксированным результатом, а выстроить смысловую цепочку, сравнить способы и методы, применяемые во время занятия [8].

В начале урока возможно и целесообразно проведение рефлексии настроения и эмоционального состояния с целью установления эмоционального контакта с группой. Для этого можно использовать карточки с изображением лиц, цветное изображение настроения, эмоционально-художественное оформление (картина, музыкальный фрагмент). Одним из примеров рефлексии настроения и эмоционального состояния является так называемый прием «три лица». Учитель показывает учащимся карточки с изображением трех лиц: веселого, нейтрального и грустного. Учащимся предлагается выбрать рисунок, который соответствует их настроению; дорисовать в готовую форму смайлика свое «настроение».

Использование рефлексии деятельности создает благоприятные условия для осмысления способов и приемов работы с учебным материалом, поиска наиболее рациональных. Этот вид рефлексивной деятельности приемлем на этапе проверки домашнего задания, при защите проектных работ. Применение этого вида рефлексии в конце урока дает возможность оценить активность каждого на разных этапах урока, используя, например, прием «лестницы успеха», что означает выделение и написание на доске этапов деятельности.

В конце урока можно также предложить учащимся оценить свою работу на каждом этапе в виде ступенек, ведущих к успеху. В этом может помочь рефлексия содержания учебного материала, которая используется для выявления уровня осознания содержания пройденного.

А.В. Брушлинский и В.А. Полицарпов предлагают проведение индивидуальной и групповой форм рефлексии. При индивидуальной рефлексии человек самостоятельно описывает процессы, имевшие место в его сознании, мышлении и поведении. Обучающийся анализирует последовательность и содержание мыслительных операций, ошибки, затруднения, стереотипы, новые идеи, а также основания, мотивы и цели своих действий. При осуществлении групповой рефлексии участники группы выявляют, фиксируют и осознают особенности групповых действий с целью их дальнейшей координации [9].

Рефлексию можно также осуществлять в письменном виде. Письменная рефлексия позволяет учащимся остаться наедине со своими мыслями и способствует внутреннему диалогу, помогает углубить внутренний мир. Лучше всего ее проводить в конце урока, так как на выполнение письменной рефлексии требуется большее количество времени. Представим основные формы проведения письменной рефлексии.

Эссе — сочинение небольшого объема, раскрывающее конкретную тему или отвечающее на конкретный вопрос. Известно, что оно характеризуется подчеркнуто субъективной трактовкой, свободной композицией, ориентированностью на разговорную речь. Эссе предоставляет возможность человеку выражать свои индивидуальные впечатления и соображения по конкретному поводу или вопросу, заведомо не претендуя на определяющую или исчерпывающую трактовку предмета. Как правило, эссе предполагает новое, субъективно окрашенное произведение о чем-либо, которое может иметь философский, историко-биографический, публицистический, литературно-критический, научно-популярный или чисто беллетристический характер; в содержании эссе оценивается в первую очередь личность автора — его мировоззрение, мысли и чувства.

Бортовой журнал — здесь учащийся фиксирует полученную информацию с помощью ключевых слов, графических моделей, коротких предложений и умозаключений, вопросов.

Дневник. Существуют различные виды дневников: обычный дневник, художественный альбом, дневник из двух частей (в первой графе наблюдаемые факты, цитаты из высказываний, в другой — комментарии).

Письменное интервью — вариант групповой письменной рефлексии в форме вопросов и ответов участников группы. Один ученик выступает в роли интервьюера, а второй — отвечает на задаваемые вопросы. Данный способ позволяет в достаточно короткий промежуток времени провести письменную рефлексию с целью взаимообмена мнениями.

Стихотворные формы (например, синквейн – пятистишие) — это способ творческой рефлексии, который позволяет в художественной форме оценить изученное понятие, процесс или явление. Ученикам дается задание составить небольшое пятистишие на определенную тему, в котором они выражают свое мнение по данному вопросу.

Одним из значимых средств развития рефлексивных умений учащихся является ведение языкового портфолио, который представляет собой набор работ учащихся или студентов, связывает отдельные аспекты их деятельности в более полную картину. Портфолио может включать набор оценочных листов, листов наблюдений, фрагменты дневников, «бортовых журналов», видеофрагменты, проекты и планы выступлений. Портфолио — это нечто большее, чем просто папка студенческих работ, это спланированная заранее индивидуальная подборка достижений учащихся [10].

Рассмотрим некоторые приемы и формы работы по развитию рефлексивных умений учащихся на уроках английского языка в старших классах средней школы.

1) При прохождении темы «Environment» при подведении итогов можно использовать прием «Заверши предложение»: Ребята по кругу высказываются одним предложением, выбирая начало фразы из рефлексивного экрана на доске [11]:

Today I have learned...

It was interesting...

It was difficult...

It was easy...

I realized that....

Now I can...

I was surprised...

Lesson gave me ...

It's clear that...

2) При завершении темы «My role model» учащимся можно предложить написать эссе, в котором будут затрагиваться вопросы, требующие обоснования и аргументации своей позиции:

Why do I admire this person?

The person who inspires me.

Personal and professional qualities, enabling a person to gain success.

3) Для развития умения критического оценивания своей работы на уроке по теме «Phrasal verbs» можно использовать такой прием, как «Лесенка». По шкале в виде лестницы учащиеся определяют для себя ступеньку, которой они достигли; основной упор при этом делается на результаты, достигнутые ими при усвоении материала данного урока. Чем выше их позиция, тем выше они оценили свои достижения на уроке.

4) Такой прием, как аквариум можно применить во время работы в группах на уроке по теме «Современные технологии в нашем мире». Преподаватель должен разделить учащихся на группы. Затем он задает проблемный вопрос одной из групп и позволяет ей начать обсуждение, в это время представители других группы наблюдают и слушают, но не вмешиваются. В итоге первая группа высказывает свое сформировавшееся мнение. А наблюдающим группам задаются следующие вопросы:

Согласны ли Вы с мнением группы, которая высказалась?

Была ли эта мысль достаточно аргументированной?

Какой из аргументов Вы считаете наиболее убедительным?

Затем группы меняются местами и так далее.

5) На уроке, посвященном теме «Around the world», ученикам можно предложить организовать маршрут путешествия вокруг света. При этом нужно задать критерии, которым он должен соответствовать, например:

Путешествие должно быть безопасным.

Длительность поездки не должна превышать 100 дней.

В каждой стране Вы можете посетить не более двух городов.

Во время путешествия Вы должны посетить как можно больше достопримечательностей.

Затем все планы путешествия выносятся на общее обсуждение. Ученики анализируют то, насколько хорошо план соответствует критериям, выявляют положительные и отрицательные стороны. В итоге учащиеся выбирают лучший маршрут путешествия.

6) Для проведения рефлексии на уроке по теме «Nutrition and Health» можно использовать прием, предложенный Эдвардом де Боно, доктором медицинских наук, специалистом в области развития практических навыков в области мышления. Этот прием называется «Плюс–минус–интересно» [12]. Учащимся предлагается заполнить таблицу из трех столбцов.

В первый столбец «плюс» ученик записывает все то, что ему понравилось на уроке, включая атмосферу, формы работы, положительные эмоции и новые знания, которые ему кажутся полезными.

Под знаком «минус» ученик пишет о том, что ему не понравилось, показалось скучным, бесполезным и неприменимым в реальной жизни.

В графу «Интересно» учащийся пишет все то новое, что он узнал в ходе урока, что ему было неизвестно, а также те вопросы, которые он бы хотел изучить более подробно.

7) На уроке, посвящённом произведению Чарльза Диккенса «The Adventures of Oliver Twist», можно предложить провести такой прием рефлексии, как «Акрослово» [13]. Ученики выбирают персонажа из книги и дают ему характеристику. При этом каждая черта персонажа должна начинаться с буквы, присутствующей в его имени. Для того чтобы найти и написать такую характеристику, нужно собрать и проанализировать всю информацию, которая дается в книге о данном персонаже. Например:

O—orphan
L—loyal
I—intelligent
V—versatile
E—emotional
R—romantic

8) Чтобы оценить свою работу на уроке по теме «Reported speech», учащимся можно предложить прием «Фразеологизм или пословица». Каждый ученик должен выбрать для себя фразеологизм или пословицу, которая максимально близко отражает его работу на уроке.

Например:

To work fingers to the bone.
To know neither rest nor peace.
To turn as a squirrel in a wheel.
To work any old way.
To twiddle someone's thumbs.

9) Для работы в группах по теме урока «In the news» учащимся можно предложить снять свой небольшой выпуск новостей. При этом нужно заранее ознакомить обучающихся с критериями, по которым будет оцениваться проделанная работа.

Новости должны быть актуальными.

Подача новостей должна быть интересной.

Время не должно превышать 5 — ти минут.

О каждой новости автор должен высказать свое собственное мнение.

Во время выполнения этого задания учащиеся должны проанализировать новости, которые на данный момент входят в мировые тренды, изучить работу профессиональных журналистов и понять, в чем состоит успех хороших новостных программ. Затем все снятые ролики класс просматривает вместе, анализирует каждую работу, выявляя сильные и слабые стороны, оценивая информативность и подачу.

Для рефлексии своей активности на занятии учащимся в заключительной части работы можно предложить задание: охарактеризовать свою работу на уроке, выбрав один из вариантов ответа с обоснованием и аргументацией, например:

Ответил по просьбе учителя, но неправильно.

Ответил по своей инициативе правильно.

Дал полный/неполный ответ.

Не смог ответить.

При подведении итогов занятия можно провести прием рефлексии «Благодарю». Каждый ученик должен оценить работу своих одноклассников на уроке и выбрать одного, которого он хочет поблагодарить за сотрудничество на уроке за оказанную помощь или за интересные материалы, которые тот принес на урок. Этот прием позволит завершить урок на положительной ноте.

Все, что делается на уроке по организации рефлексивной деятельности, не самоцель, а подготовка к сознательной внутренней рефлексии, развитию востребованных на сегодняшний день качеств личности: самостоятельности, предприимчивости и конкурентоспособности.

Процесс рефлексии должен быть многогранным, оценка должна проводиться не только личностью для самой себя, но и окружающими людьми. Рефлексия на уроке — это совместная деятельность учащихся и учителя, позволяющая совершенствовать учебный процесс, ориентируясь на личность каждого субъекта.

Практика работы учителей общеобразовательных средних школ свидетельствует, что в процессе совершенствования рефлексивных умений учащихся в рамках учебного процесса можно добиться значимого роста показателей личностных результатов обучающихся.

Подводя итог всему изложенному выше, резюмируем, что, развивая через рефлексию обучающегося его творческий потенциал и осознанную мотивацию к самостоятельной, когнитивной деятельности, мы можем существенно и целенаправленно влиять на формирование его компетенций, которые отныне становятся востребованными критериями качества образования.

Список литературы

- 1 Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан. — Алматы, 2010. — С. 8. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.litsoch.ru/referats/read/251866/>.
- 2 Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. — Псков: ПГПИ им.С.М.Кирова, 2004. — С. 206.
- 3 Ариян М.А. Повышение самостоятельности учебного труда школьников при обучении иностранным языкам / М.А. Ариян // Иностранный язык в школе. — 1999. — № 6. — С. 17–21.
- 4 Щедровицкий Г.П. Рефлексия и ее проблемы / Г.П. Щедровицкий // Рефлексивные процессы и управление. — М.: Академия, 2004. — С. 47–54.
- 5 Лефевр В.А. Лекции по теории рефлексивных игр / В.А. Лефевр. — М: Когито-Центр, 2009. — С. 218.
- 6 Артемов В.А. Психология обучения иностранным языкам / В.А. Артемов. — М.: Просвещение, 1969. — С. 279.
- 7 Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А.В. Карпов. — М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. — С. 420.
- 8 Карпов А.В. Рефлексивность как психологическое свойство и методика ее диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал. — 2003. — № 5. — С. 45–57.
- 9 Рындак В.Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя / В.Г. Рындак // Педагогический вестн. — М., 1997. — С. 244.
- 10 Журба Н.Н. Возможности портфолио в оценивании достижений обучающихся / Н.Н. Журба // Классный руководитель: науч.-метод. журнал. — 2014. — № 7. — С. 4–20.
- 11 Щедровицкий Г.П. Рефлексия в деятельности. Мышление. Понимание. Рефлексия / Г.П. Щедровицкий. — М.: Наследие ММК, 2005. — С. 800.
- 12 Эдвард де Бонно. Научите себя думать. [Электронный ресурс] / Эдвард де Бонно. — 1995. — С. 173. — Режим доступа: http://www.pseudology.org/webmaster/Bono_NauchiteSebyaDumatSamouchitel2.pdf.
- 13 Коновалова Е.Ю. Использование лингвистических переменных в осуществлении аналитической деятельности управления образовательными системами / Е.Ю. Коновалова // Вестн. Бурятского гос. ун-та. — 2012. — № 1-1. — С. 96–101.

У.И. Копжасарова, Б.А. Бейсенбаева, А.Е. Шакенова

Ағылшын тілі сабақтарында жоғары сынып оқушыларының рефлексивті дағдыларын дамыту

Мақалада оқушылардың рефлексивті дағдыларын дамыту мәселесі баяндалған, адамның жеке тұлға болып қалыптасуына үлкен ықпал ететін феномен ретінде, сонымен қатар оқушылардың дербес шығармашылық және танымдығын жетілдіру оқушылардың шетел тілін жетік меңгеру мен оқу үдерісінің міндетті шарты ретінде қарастырылған. Оқушылардың рефлексивті дағдыларын дамытуды қалыптастыру бойынша талдау мен сипаттау көрсеткіштері мен өздерінің әрекеттерін қадағалау мен мониторинг нәтижелері беріліп, орындалатын міндеттерге сәйкес рефлексия типтерінің жіктелуі мен ұлттық білім беру жүйесінің жетекші қағидаты ретінде Қазақстан Республикасының шет тілдік білім беруді дамыту тұжырымдамасына ерекше назар аударылған. Авторлар зерттеу мәселесі бойынша ғылыми-теориялық әдебиеттерді оқып талдаған, білім алушылардың рефлексивті дағдыларын қалыптастыру көрсеткіш сипаттары, орындалатын функцияларына сәйкес жіктеу түрлері, рефлексиялық дағдылардың мазмұн, мақсат пен міндеттері қарастырылған, сонымен қатар жоғары сынып оқушыларының ағылшын тілі сабағындағы рефлексияны дамыту жұмыстарының әдістері мен түрлері шетел тілі сабағында нақты тақырыптарды өту барысында аталмыш пәннің Типтік оқу бағдарламасына сәйкес берілген.

Кілт сөздер: рефлексиялық дағдылар, білім алушылардың жеке танымдығы, аналитикалық ойлау қабілетін дамыту, жеке және топтық жұмыс, саналы ынталандыру.

U.I. Kopzhassarova, B.A. Beisenbaeva, A.E. Shakenova

Development of senior students' reflective skills at English language classes

The article focuses on the problem of students' reflective skills development, as a phenomenon, contributing much to the formation of individual's personality, improvement of senior school students' creative and cognitive independence, enhancement of their critical thinking skills; and also as a condition of fruitful lesson conducting, enabling learners successful foreign languages mastery; as a means of development of students' self regulation and self evaluation skills, monitoring their own work, which was emphasized in the Republic of Kazakhstan Concept of development of foreign language education as a leading principle of national education system. Analysis of scientific and theoretical literary sources on the problem of research is made, characteristic features of learners' reflective skills formation are given; classification of reflection types in accordance with functions it performs is shown; also methods and forms of work on the development of senior students' reflective skills within discussion of certain communication topics according to the curriculum are given.

Keywords: reflective skills, cognitive independence of students, development of analytical thinking, individual and group work, conscious motivation.

References

- 1 Kontsepsiia razvitiia inoiazynchno obrazovaniia Respubliki Kazakhstan [The concept of development of foreign language education in the Republic of Kazakhstan]. (2010). Almaty. *www.litsoch.ru* Retrieved from <http://www.litsoch.ru/referats/read/251866/> [in Russian].
- 2 Bizyaeva, A.A. (2004). *Psikhologiiia dumaiushcheho uchitelia: pedahohicheskaia refleksiiia* [The psychology of thinking teachers: pedagogical reflection]. Pskov: PHPI imeni C.M. Kirova [in Russian].
- 3 Ariyan, M.A. (1999). Povyshenie samostoiatel'nosti uchebnogo truda shkolnikov pri obuchenii inostrannym iazykam [Improvement of students' self-education in learning foreign languages]. *Inostrannyi iazyk v shkole – Foreign language at school*, 6, 17–21 [in Russian].
- 4 Schedrovitskiy, G.P. (2004). Refleksiiia i ee problemy [Reflection and its problems]. *Refleksivnye protsessy i upravlenie – Reflexive Processes and their control*, 47–54. Moscow: Akademiya [in Russian].
- 5 Lefevr, V.A. (2009). *Leksii po teorii refleksivnykh ihr* [Lectures on the theory of reflexive games]. Moscow: Kohito-Tsentr [in Russian].
- 6 Artemov, V.A. (1969). *Psikhologiiia obucheniia inostrannym iazykam* [Psychology of teaching foreign languages]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 7 Karpov, A.V. (2004). *Psikhologiiia refleksivnykh mekhanizmov deiatel'nosti* [Psychology of reflexive mechanisms of action]. Moscow: Izdatel'stvo «Institut psikhologii RAN» [in Russian].
- 8 Karpov, A.V. (2003). Refleksivnost kak psikhologicheskoe svoistvo i metodika ee diahnostiki [Reflexivity as a psychological property and methods of its diagnostics]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*, 5, 45–57 [in Russian].
- 9 Ryindak, V.G. (1997). Nepreryvnoe obrazovanie i razvitie tvorcheskogo potentsiala uchitelia [Lifelong learning and teacher's creativity development]. *Pedahohicheskii vestnik – The Pedagogical Bulletin*, 244. Moscow [in Russian].
- 10 Zhurba, N.N. (2014). Vozmozhnosti portfolio v otsenivanii dostizhenii obuchaiushchikhsia [Opportunities of portfolio in evaluating achievements of students]. *Klassnyi rukovoditel: nauchno-metodicheskii zhurnal – Classroom teacher: scientific and methodical journal*, 7, 4–20 [in Russian].
- 11 Schedrovitskiy, G.P. (2005). Refleksiiia v deiatel'nosti. Myshlenie. Ponimanie. Refleksiiia [Reflection in action. Thinking. Understanding. Reflection]. Moscow: Nasledie MMK [in Russian].
- 12 Edvard de Bono. (1995). *Nauchite sebia dumat* [Teach yourself how to think]. *www.pseudology.org* Retrieved from http://www.pseudology.org/webmaster/Bono_NauchiteSebyaDumatSamouchitel2.pdf [in Russian].
- 13 Konovalova, E.Yu. (2012). Ispolzovanie lingvisticheskikh peremennykh v osushchestvlenii analiticheskoi deiatel'nosti upravleniia obrazovatel'nymi sistemami [The use of linguistic variables in the implementation of analytical activity of management of educational systems]. *Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universitetata – Bulletin of the Buryat State University*, 1-1, 91–101 [in Russian].

G.K. Belgibayeva, G.B. Beysenbekova, D.B. Zhumkina

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: gulchi09@mail.ru)*

Psycho-pedagogical peculiarities of preschooler's game activities

The authors have analyzed psycho-pedagogical features of a game in preschool age. The authors consider the game as a multilateral phenomenon, as a special form of the existence of all aspects of the collective's life without exception. The progressive, developing value of games consists not only in the realization of the opportunities for the all-round development of a child, but also in the fact that it promotes the expansion of the sphere of his interests, the emergence of the need for the formation of the motive for a new activity — educational, which is one of the most important factors of the child's psychological readiness for learning at school. Authors also emphasize that in this age game are considered as the most important kind of activity. Games are effective means of a preschooler's personality formation, his moral qualities and in game the need for affection the environment occurs. It causes a significant change in his psyche. The article demonstrates that children reflect not only actions and operations with objects, but also the relationships between people. The main changes in the activity, consciousness and personality of the child is the emergence of voluntariness of mental processes — the ability to purposefully manage their behavior and mental processes — perception, attention, memory, etc. There is a change in the perception of self, its image - I. A special place is occupied by games, which are created by children themselves - they are called creative. Thus, the authors point out that in these games preschoolers reproduce in roles all that they see around them in the life and activities of adults.

Keywords: psycho-pedagogical peculiarities of games, gaming activity, preschool childhood, child creativity, the role and meaning of a game, motivational impact of a game, means of a game, reflection, leisure, creative game.

A game is the most available kind of activity to children, a way of processing information obtained from the environment. A game clearly exposes peculiarities of a child's thinking and imagination, his emotionality, activeness and developing need for communication.

Preschool childhood is a short but very important period of personality formation. In these years a child receives primary knowledge of the surrounding environment around him, he starts to develop a certain attitude towards people and work, he starts to develop skills and habits of behavior, his character is being formed. A.S. Makarenko has characterized the role of children's games as such: «A game has the same importance to a child as work and service to an adult. The way the child plays is the way the child will work. That is why the nurture of a future activist happens during a game in the first place».

Historical development of a game does not repeat. In matter of ontogenesis the role game stands chronologically first and serves as the origin of a child's social consciousness in preschool age. Psychologists have long been studying child and adult games, looking for their peculiar content, comparing them with other types of activity. A game can originate from the need for leadership or competition. A game can also be viewed as a compensating activity, which provides opportunity for satisfaction of unrealizable desires. A game is an activity that is different from daily routines. Humanity creates its imaginary world again and again, new existence that coexists with the real world, the world of nature. Ties that bind a game and beauty are very tightly knit and multi-formal. Any game is a free and voluntary activity.

A game progresses for the sake of this game, for satisfaction, that happens at the beginning of execution of gaming action.

A game is an activity that reflects a person's to the world that surrounds it. It is the world that causes the necessity for change of the environment. When a person has a desire that cannot be realized at once, the pre-requisites for gaming activity are being created.

Child's independence in the middle of a gaming plot is limitless, it can go back in time, look into the future, continuously repeat the same action that brings joy, gives opportunity to feel oneself important, almighty and wanted [1; 218]. While playing a child doesn't learn how to live but lives his true, independent life. A game is the most vivid emotional activity for schoolchildren. A famous researcher of children's game D.B. Elconin has underlined that in game the intellect follows emotional and effective experience, and functions of an adult are perceived emotionally. Thus, primary emotional-effective orientation in the contents of human activity occurs.

The significance of games to personal formation is hard to overestimate. It is no coincidence that L.S. Vygotsky calls a game «the ninth wave of children's development».

In a game as in the leading preschooler's activity some actions are performed which otherwise he would be able to do after some time.

Performing an action, even a disadvantageous one, a child does not learn any new experience related to completion of emotional intention which was realized in process of this action [2; 307].

The preface of a game is an ability of transferring certain functions of an object onto the others. It starts whenever ideas are separated from an object, when a child is freed from a harsh field of perception. A game in an imaginary situation frees from situational connection. While playing a child learns to act in a situation that requires knowledge and which is not experienced directly. Acting in an imaginary situation results in a child learning to not only perceive objects or real circumstance but the meaning of the situation. An individual develops a new quality of attitude towards the world: a child already sees the surrounding reality that is not only greatly diversified but carries knowledge and meaning.

A random object, which a child separates into a specific object and its imaginary meaning or function, becomes a symbol. A child is able to transform any object into anything as it becomes the first media for imagination. It is very hard for a preschooler to direct his thought away from the object and that is why he must have some kind of support in another thing. For instance, to imagine himself a horse he must find a stick as the support. In progress of this symbolic action a mutual experience and fantasy occurs.

Children's awareness separates the image of the real stick that requires real actions performed to it. However, the motivation of the game action is not completely independent from the objective result.

The main motive of classic game is not in the result of the action but in the process itself, in the action that bring the child joy.

A child's fantasy is born in a game that stimulates this creative path, creation of own special reality and world.

In the early stages of development a game is placed closely to practical activity. Imagination already participates during actions with surrounding objects, when a child realizes that she feed the doll with an empty spoon, for instance, although there is no expanded gaming transformation of objects yet.

For preschoolers the main line of progress lies in formation of non-object actions and the game appears as a floating process.

Over the years, when these kinds of activities change places, the game becomes a leading, dominating form of custom world creation [3; 239].

Not to win but play is the main formula, the motivation of children's games (O. M. Leontyev).

A child can master a broad, but not directly available circle of reality only in game, while playing. This process of mastering the world via game actions in this world includes both game awareness as well as the game unknown.

A game is a creative process and as any real creative work it cannot be realized without intuition. In game all sides of a child's personality are developed as well as his psyche is changed that prepares it for shifting to new, higher form of development. This explains big educational opportunities of games, which psychologist consider being the leading preschooler's activity.

Games that are created by children themselves occupy a special position – they are called creative or story-driven role games. While playing these games preschoolers reproduce in roles everything they see around themselves in life or in actions of adults. A creative game is the one that forms a child's personality much more fully, therefore being an important means of education.

A game is a reflection of life. Here, everything happens «as if» or «for fun», but in this situational environment that is created by a child's imagination there is a lot of real: actions of participants are always real, their feeling and experience are true and genuine. A child knows that a doll and a teddy bear are only toys but loves them as if they are alive and realizes that he is not a «real» pilot or a sailor but feels like a brave pilot or a daring sailor who is not afraid of danger and is really proud of his victory.

Mimicking adults in games is connected to the work of imagination. A child does not copy the reality; he combines various impressions of life with his personal experience.

Children's creativity appears in the plot of a game and in search for means of its realization. It requires a lot of imagination to decide what journey to go on, what ship or plane to make and what equipment to prepare! In game children pose as dramatists, property men, decorators and actors at the same time. But they do not nurture their design, they do not prepare to perform as actors for a long time. They play for themselves, expressing their own dreams and aspirations, thoughts and feelings that are on their minds.

Thus, a game is always improvisation [4; 13–15]. A game is an independent activity during which the children come into contact with their peers. They are connected by the same goal, by joint effort toward its achievement and by common interests and experiences.

Children choose the game and arrange it themselves. At the same time no other activity has such strict rules as this. That is why a game teaches children to direct their thoughts and actions towards a certain goal, helps to develop purposefulness.

In game a child start feeling as a part of the group, to assess actions and doings of his comrades accordingly. The task of an educator is to concentrate players' attention on such objectives that would have caused solidarity of emotions and actions to help establish connections between children, which are based on friendship, fairness and mutual responsibility [5; 7, 8].

First condition that determines the essence of a game is that motives of a game lie in various experiences, sides of reality that are important for the player. A game as any human activity is motivated by attitude towards goals important for an individual.

In game one performs only actions the goals of which are important for the individual in terms of its inner contents. This is the main feature of a gaming activity and this is its main charm.

The second characteristic feature of a game lies in the fact that a game action realizes multi-formal motives of human activity without being interconnected in excurrent goals by means of action also by which these actions are performed out of game.

A game is an activity which solves the contradiction between fast growth of a child's demands and limitation of his operative abilities. A game is way to realize a child's needs and demands within his abilities.

The next, more evident feature of a game, in reality deriving from internal features of a game activity listed above is the ability, being a need at the same time, to replace objects within the limitations determined by the plot of the game, which function in according out-of-game practical action, with other objects that can be used to complete the game action (a stick – a horse, a chair – a car, etc.). The ability to creatively transform the reality first appears in game. This is the primary purpose of a game.

Does this mean that while being shifted into an imaginary situation a game becomes a way of escaping reality? Yes and no. In a game there is a slight shift from reality but there is also its penetration. That is why there is no leaving, no escape from the reality to some fictional, unreal world. Everything the game lives with and what it brings to life it acquires from the reality. A game leaves the borders of one situation, then it is distracted from one sides of reality to expose the others in more detail [6].

In Soviet pedagogics and psychology there were many people who were actively involved in developing game theory, such as K.D.Ushinsky, P.P.Blonsky, G.V.Plekhanov, S.L.Rubinstein, L.S.Vygotsky, N.K.Krupskaya, A.N.Leontyev, D.B. Elconin, A.S.Macarenko, M.M.Bakhtin, F.I.Fradkina, L.S.Slavina, Y.A.Flerina, V.A.Sukhomlinsky, Y.P.Azarov, V.S.Mukhina, O.S.Gazman and others.

The main scientific approaches to explanation of reasons game appears are as follows:

- Theory of excessive mental capacity (G.Spencer, G.Schurz);
- Theory of instinctiveness, function of exercise (K.Gross, V.Stern);
- Theory of functional pleasure, realization of inborn desires (K.Buler, Z.Freud, A.Adder);
- Theory of religious origins (Heizinga, Vsevolodsky-Gerngross, Bakhtin, Sokolov and others);
- Theory of rest in-game (Steintahl, Schaler, Patrick, Lazarus, Waldon);
- Theory of a child's spiritual development in game (Ushinskiy, Piaget, Macarenko, Levin, Vygotsky, Sukhomlinsky, Elconin);
- Theory of affection environment via game (Rubinstein, Leontyev);
- Connection of game with art and aesthetic culture (Pluto, Schiller);
- Labor as origins of a game (Wundt, Plekhanov, Lapharg and others);
- Theory of generalization of cultural impact of games (Heizinga, Ortega-and-Gasset, Lem).

A game is attributed many various function including purely educational, so there is a necessity to determine peculiarities of preschooler's gaming activities more clearly, its impact on a child's development and to find place for such an activity in the general system of educational work in children's establishments.

It is necessary to precisely determine the sides of psychological development and formation of a child's personality that mostly develop in-game or that are less affected by other types of activities.

The research of effect of games on psychological personality development is very complicated. Here, a pure experiment is impossible simply because one cannot extract gaming activity from children's lives and observe how the development process would go.

The most important is impact of game on a child's motivational-demanding sphere. According to D.B. Elconin's works [7; 274], the problem of motives and needs is brought to the foreground.

At the base of game transformation while shifting to preschool childhood lies the expansion of range of human object, mastering which is presented now as an objective and the world of which is understood by him during his further psychological development. The expansion of the object circle itself with which the child wants to interact is secondary. In its essence there is a «discovery» by a child of a new world, the world of adults with their activities and their relationships. At this point a child does not know about either social connections of adults, social functions or the social importance of their actions. He acts in general direction of his desire, places himself at the level of adult. During this emotional-operative orientation towards adults and meaning of their action occurs. At this point the intellect follows emotional-operative experience. The game poses as an activity having the closest connection to the child's needs. In progress of this activity primary emotional-operative orientation in meaning of human activities occurs, a child comes to realization of his place inside the limited system of adult relations and the need to be an adult. The significance of the game is not limited to the fact that the child has new motives for activity and related tasks. Essentially important is that a new psychological form of motives arises in the game. Hypothetically, one can imagine that it is in the game that there is a transition from immediate desires to motives that take the form of generalized intentions that are on the verge of consciousness.

Before speaking about development of mental action during the game it is necessary to list main stages that the formation of every mental action and related notions have to pass through:

- the stage of the formation of action on material objects or their material substitute models;
- stage of the formation of the same action in terms of loud speech;
- the stage of formation of the actual mental action.

Considering the child's actions in the game, it's easy to notice that the child already acts with the meanings of objects, but still depends on their material substitutes - toys. If at the initial stages of development an object is required - a substitute and relatively detailed action along with it, then at a later stage of the development of the game, the object appears through words - the name already is like a sign of the object, and the action is as abbreviated and generalized gestures accompanied by speech. Thus, game actions are of an intermediate nature, gradually acquiring the character of mental actions with the meanings of objects that are committed to external actions.

The path of development to the actions in the mind with values that are detached from objects is simultaneously the emergence of prerequisites for the formation of the imagination. The game acts as such an activity in which the formation of prerequisites for the transition of mental actions to a new, higher stage occurs - mental actions with reliance on speech. Functional development of game actions is poured into ontogenetic development, creating a zone of the nearest development of mental actions.

In the game activity there is a significant reorganization of the child's behavior - it becomes voluntary. Voluntary behavior is a behavior that is carried out in accordance with the image and controlled by comparison with this image as a stage.

A. Zaporozhets [8; 139] was the first to draw attention to the fact that the nature of the movements performed by the child under the conditions of the game and under the conditions of direct assignment are significantly different. He also determined that in the course of development the structure and organization of movements change. One can clearly distinguish the preparation phase and the execution phase in them.

The effectiveness of the movement, and its organization, depend significantly on the structural place of movement in the realization of the role that the child performs.

The game is the first form of activity available to the child, which supposes conscious education and improvement of new activities.

Z.V. Manuleiko [9] discovers the question of the psychological mechanism of the game. Relying on her work, we can say that the motivation of the activity is given great importance in the psychological mechanism of the game. Performing a role, being emotionally attractive, has a stimulating effect on the performance of actions in which the role finds its embodiment.

Indication of the motives is, however, insufficient. It is necessary to find that psychic mechanism through which motives can exert this influence. When performing the role, the behavioral pattern contained in the role becomes simultaneously the stage with which the child compares his behavior and controls it, as if the child in the game performs two functions; On the one hand, he plays his role, and on the other hand he controls his behavior. Voluntary behavior is characterized not only by the presence of a role model, but also

by the presence of control over the performance of this role model. When performing the role there is a kind of split, that is, «reflection». But this is not a conscious control, because the control function is still weak and often requires support from the side of the situation, on the part of the participants in the game. This is the weakness of the emerging function, but the significance of the game is that this function is born here. That's why the game can be considered a school of voluntary behavior.

The game is important for the formation of a comradely children's team, and for the formation of independence, and for the formation of a positive attitude towards work and for many other things. All these educational effects rely both on their own basis, on the influence that the game has on the child's mental development and on the establishment of his personality.

The previously considered definitions of the game, its effects on the personal development of preschool children, allow us to distinguish the following psychological features of a game:

1. The game is a form of active reflection by a child of surrounding life and people;
2. A distinctive feature of the game is the very way the child uses in this activity. The game is carried out by complex actions and not by separate movements (as, for example, in work, writing, drawing).
3. The game, like all other human activities, has a social character, so it changes with the changing historical conditions of people's lives.
4. The game is a form of the child's creative reflection of reality. Playing, children bring in their games a lot of their own inventions, fantasies, combining.
5. The game is the operation with knowledge, the means of their refinement and enrichment, the way of exercise, and the development of cognitive, moral abilities and child's powers.
6. In expanded form, the game is a collective activity. All participants in the game are in a cooperative relationship.
7. Developing children in many ways, the game itself also changes and develops. With systematic guidance from the teacher, the game can change:
 - a) from start to finish;
 - b) from the first game to the following games of the same group of children;
 - c) the most significant changes in games occur as children develop from younger ages to older ones.
8. The game, as a kind of activity, is aimed at the child's knowledge of the surrounding world through active participation in work and everyday life of people.

The means of the game are:

- a) Knowledge of people, their actions, relationships, expressed in images of speech, in the experiences and actions of the child;
- b) Ways of handling certain items in certain circumstances;
- c) Moral assessments and feelings that appear in judgments about a good and bad action, about useful and harmful actions of people.

Thus, the gaming activity of preschoolers has the following features and meanings.

For the child, the game provides the opportunity to present himself as an adult, to copy the actions he has seen, and thereby acquire certain skills that may be useful to him in the future. Children analyze certain situations in games, come to conclusions, predicting their actions in similar situations in the future.

Moreover, the game for the child is an enormous world that is personal, sovereign, where the child can do whatever he wants. The game is a special, sovereign sphere of a child's life that compensates him for all restrictions and prohibitions, becoming the pedagogical basis of preparation for adulthood and a universal development tool that provides moral health and versatile education for the child.

The game is simultaneously a developing activity, a principle, a method and a form of vital activity, a zone of socialization, security, self-rehabilitation, cooperation, co-operation, co-creation with adults, a mediator between the child's world and the adult world.

The game is spontaneous. It is always updated, changed, modernized. Each era gives birth to its games based on modern and relevant subjects, which are interesting for children in different ways.

Games teach children the philosophy of understanding the complexities, contradictions, tragedies of life, teach, not yielding to them, see the bright and joyful, rise above the troubles, live with benefits and festively, «playfully».

The game is a real and eternal value of the culture of leisure, social practice of people in general. It is on equal terms with work, knowledge, communication, creativity, being their correspondent. In game activity, certain forms of communication between children are formed. The game requires the child to have such qualities as initiative, sociability, and ability to coordinate their actions with the actions of a group of peers in

order to establish and maintain communication. Gaming activities affect the formation of arbitrariness of mental processes. Inside a gaming activity, educational activity begins to take shape, which later becomes the leading activity.

References

- 1 Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. — СПб.: Питер, 2001. — 992 с.
- 2 Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа / А.Г. Асмолов. — М.: Смысл, 2001. — 416 с.
- 3 Волкова Н.П. Педагогика / Н.П. Волкова. — Киев: Академия, 2007. — 500 с.
- 4 Никитин Б.П. Ступеньки творчества, или развивающие игры / Б.П. Никитин. — М.: Просвещение, 1991. — 160 с.
- 5 Максакова А.И. Учите играть / А.И. Максакова, Г.А. Тумакова. — М.: Просвещение, 2005. — 144 с.
- 6 Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Психология развития. — СПб.: Питер, 2001. — 512 с.
- 7 Эльконин Д.В. Психология игры / Д.В. Эльконин. — М.: Владос, 2008. — 360 с.
- 8 Запорожец А.В. Развитие произвольного поведения у детей дошкольного возраста / А.В. Запорожец. — М.: Просвещение, 1977. — 320 с.
- 9 Манулейко З.В. Изменение моторики ребёнка в зависимости от условий и мотивов / З.В. Манулейко. — М.: Просвещение, 2003. — 34 с.

Г.К. Белгібаева, Г.Б. Бейсенбекова, Д.Б. Жумкина

Мектеп жасына дейінгі балалардың ойын іс-әрекетінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері

Мақалада мектеп жасына дейінгі бала ойынының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері талданған. Авторлар ойынды ұжым тыныс-тіршілігінің бәріне араласатын, көп қырлы құбылыс ретінде зерттеді. Ойынның прогрессивті маңызы сәбидің мүмкіндіктерін жан-жақты дамытумен ғана шектелмейді, ол баланың таным аясын кеңейтеді, әр заттың сырын білуге ынтасын арттырады. Бұл — баланың мектепте оқуға психологиялық даярлығының аса маңызды факторларының бірі, деп есептейді ғалымдар. Авторлар осы жастағы балаларда іс-әрекеттің маңызды түрі ретінде ойынның мәні өте зор екенін атап өтеді. Ойын — мектепке дейінгілердің тұлғалық қасиетін, моральдік күшжігерін қалыптастырудың тиімді құралы. Ойын үстінде қоршаған ортаға әсер ету құштарлығы артады. Бала мінез-құлқында айтарлықтай өзгеріс байқалады. Ойын барысында балалар заттармен әрекеттер және операциялар жасаумен шектелмей, адамдар арасындағы қарым-қатынасты да көрсетеді деп тұжырымдайды. Бала іс-әрекетіндегі, санасындағы және тұлғасындағы негізгі өзгерістер психологиялық үдерістерден: мінез-құлқы мен психологиялық үдерістерін қабылдауын, назарын, еске сақтауын, тағы басқа мақсаттармен басқару қабілетінен көрініс табады. Өзі туралы түсінігінде «мен» деген бейнесінде өзгерістер болады. Балалардың өздері ұйымдастырған ойын маңызды роль атқарады. Олар шығармашылық ойын деп аталады. Сондықтан авторлар бұл ойындарда мектепке дейінгілер айналасынан, ересектердің іс-әрекетінен өздері аңғарған өмірді көрсетеді, деп қорытынды жасайды.

Кілт сөздер: ойынның психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері, ойын іс-әрекеті, мектепке дейінгі балалық шақ, балалар шығармашылығы, ойынның маңызы мен ролі, ойын іс-әрекетінің себептері, ойынның құралдары, рефлексия, бос уақыт, шығармашылық ойын.

Г.К. Бельгибаева, Г.Б. Бейсенбекова, Д.Б. Жумкина

Психолого-педагогические особенности игровой деятельности детей дошкольного возраста

В статье проанализированы психолого-педагогические особенности игры в дошкольном возрасте. Игра рассмотрена как явление многогранное, как особая форма существования всех без исключения сторон жизнедеятельности коллектива. Прогрессивное, развивающее значение игры состоит не только в реализации возможностей всестороннего развития ребенка, но и в том, что она способствует расширению сферы их интересов, возникновению потребности в занятиях, становлению мотива новой, учебной деятельности, что является одним из важнейших факторов психологической готовности ребёнка к обучению в школе. Выделено, что в этом возрасте игру рассматривают как важнейший вид деятельности. Игра — эффективное средство формирования личности дошкольника, его морально-

волевых качеств. Отмечено, что игра реализует потребности воздействия ребенка на мир, вызывает существенное изменение в его психике. В статье показано, что в игре дети отражают не только действия и операции с предметами, но и взаимоотношения между людьми. Основные изменения в деятельности, сознании и личности ребенка заключаются в появлении произвольности психических процессов — способность целенаправленно управлять своим поведением и психическими процессами — восприятием, вниманием, памятью и др. Происходит изменение в представлении о себе, его образе — я. Особое место занимают игры, которые создаются самими детьми, которые называются творческими. Подчеркнуто, что в этих играх дошкольники воспроизводят в ролях все то, что видят вокруг себя в жизни и деятельности взрослых.

Ключевые слова: психолого-педагогические особенности игры, игровая деятельность, дошкольное детство, детское творчество, роль и значение игры, мотивационная деятельность игры, средства игры, рефлексия, досуг, творческая игра.

References

- 1 Krayg, G. (2001). *Psikholohiia razvitiia [Psychology of development]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 2 Asmolov, A.G. (2001). *Psikholohiia lichnosti. Printsipy obshchepsikholohicheskoho analiza [Psychology of personality. General psychoanalysis principles]*. Moscow: Smysl [in Russian].
- 3 Volkova, N.P. (2007). *Pedahohika [Pedagogics]*. Kiev: Academia [in Russian].
- 4 Nikiting, B.P. (1991). *Stupenki tvorchestva ili razvivaiushchie ihry [Small steps of creativity or educational games]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 5 Maksakova, A.I., Tumakova, G.A. (2005). *Uchite ihraia [Teach while playing]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 6 Vygotsky, L.S. (2001). *Ihra i ee rol v psikhicheskom razvitiu rebenka [Game and its role in the child's mental development]*. *Psikholohiia razvitiia – Psychology of development*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 7 Elconin, D.V. (2008). *Psikholohiia ihry [Game psychology]*. Moscow: Vlados [in Russian].
- 8 Zaporozhets, A.V. (1977). *Razvitie proizvolnogo povedeniia u detei doshkolnogo vozrasta [Development of voluntary behavior in preschool children]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 9 Manuleyko, Z.V. (2003). *Izmenenie motoriki rebenka v zavisimosti ot uslovii i motivov [Change in a child's motor skills based on conditions and motives]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

С.А. Одинцова, К.Г. Гаркуша

*Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан
(E-mail: o.svetla@mail.ru, kira.garkusha@mail.ru)*

Современные требования к музыкальной подготовке учителя начальных классов в контексте реформирования образования

В статье рассмотрены проблемы музыкальной подготовки учителя начальных классов в контексте реформирования образования. Дана характеристика структуры музыкально-педагогической деятельности учителя, видов его профессиональной деятельности на уроке музыки — конструктивной, коммуникативной, организаторской, диагностической, творческой, исследовательской; раскрыты его профессиональные компетенции. Освещено содержание музыкально-теоретической, музыкально-исполнительской, музыкально-технологической подготовки учителя. С опорой на компетентностный подход выделены в музыкальной подготовке учителя начальных классов общепредметные и предметные компетенции, взаимосвязанная совокупность которых является условием его эффективной профессиональной деятельности. Акцентировано внимание на трансформации музыкально-педагогической деятельности учителя в условиях глобализации и информатизации современного образования, необходимости формирования новой информационно-образовательной среды. С позиций новых подходов к организации и содержанию учебного процесса раскрыто значение профессиональных сетевых педагогических сообществ — формальных и неформальных групп профессионалов, работающих в одной предметной или проблемной профессиональной деятельности в сети, выступающих как особый инструмент методической поддержки современного учителя. Сформулированы цель и задачи сетевых педагогических сообществ, раскрыты формы виртуального взаимодействия учителей с целью обмена педагогическим опытом, распространения новых технологий, методик и практик музыкально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: учитель начальных классов, музыкально-педагогическая деятельность, музыкальная подготовка учителя, виды профессиональной деятельности учителя начальных классов, урок музыки, профессиональные компетенции, сетевое сообщество.

В условиях кардинальных изменений жизни современного общества новые требования предъявляются к личностным качествам человека, его ценностным ориентациям. Известно, что обусловленные социальным заказом ориентиры и стратегические цели формирования личности реализуются, главным образом, системой образования, деятельность которой регламентируется законами и иными нормативно-правовыми документами — Законом Республики Казахстан «Об образовании» [1], Государственной программой развития образования в Республике Казахстан на 2011–2020 годы [2], Государственной программой развития образования и науки Республики Казахстан на 2016–2019 годы [3] и др.

Сегодня перед системой образования стоят задачи, ориентированные на создание условий, необходимых «для получения качественного образования, направленного на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики» [1, ст. 11]. Приоритетной становится задача обеспечения качества подготовки конкурентоспособных кадров для всех отраслей экономики и производства. Повышенные требования предъявляются к личности и профессиональной подготовке учителя, от которого во многом зависит уровень образования общества в целом. Особого внимания требует подготовка учителя начальных классов, в профессиональные задачи которого входит реализация учебных программ в свете обновления содержания среднего образования, направленных на формирование личности ребенка, развитие его индивидуальных способностей, положительной мотивации и умений в учебной деятельности, творческой самореализации, основ культуры, необходимых для последующего освоения образовательных программ основной школы.

Одним из компонентов вузовской подготовки студентов специальности 5В010200 – «Педагогика и методика начального обучения» — будущих учителей начальных классов является подготовка к осуществлению музыкально-педагогической деятельности в начальной школе.

Музыкально-педагогическая деятельность учителя начальных классов характеризуется своей структурой, определяемой спецификой музыкального образования. В результате анализа научной литературы (Э.Б. Абдуллин, Ю.Б. Алиев, О.А. Апраксина, Л.Г. Арчажникова, Л.А. Безбородова,

Р.Р. Джердималиева, А.А. Калыбекова, Б.С. Утемуратова и др.) можно сделать вывод о многогранности и многоаспектности музыкально-педагогической деятельности учителя.

Специфика музыкально-педагогической деятельности, по мнению О.А. Апраксиной [4], заключается в тесной взаимосвязи элементов, входящих в понятие «учитель» и «музыкант». Л.Г. Арчажникова [5] рассматривала музыкально-педагогическую деятельность как специфическую, сущность которой состоит в следующем.

- синтез педагогической и музыкальной (музыковедческой, музыкально-исполнительской, хормейстерской) деятельности;
- решение педагогических задач средствами музыкального искусства;
- раскрытие системы основных свойств личности учителя в структуре данного вида деятельности.

Э.Б. Абдуллин [6] музыкально-педагогическую деятельность учителя характеризует во взаимодействии элементов — ребенок, музыка, преподавание музыки и определяет ее специфику, которая заключается в следующем:

- особенности ее «субъекта» (личность учащегося как субъект своей собственной деятельности по саморазвитию, самосовершенствованию, самообучению);
- особенности «объекта» (музыка и методика ее преподавания);
- особенности «продукта» (целостная личность школьника, характеризуемая такими интегративными качествами, как музыкальная культура, духовная культура, творчество, креативность, музыкальность, эстетическое сознание и др.).

Ряд исследований по проблемам подготовки учителя к музыкально-педагогической деятельности был проведен в отечественной педагогической науке [7, 8]: в них раскрывается сущность методической подготовки учителя музыки (Р.Р. Джердималиева); обосновывается роль психолого-педагогических дисциплин в подготовке учителя к музыкально-педагогической деятельности (А.А. Калыбекова); изучаются вопросы подготовки учителя к профессиональной деятельности по музыкально-эстетическому воспитанию школьников средствами казахской традиционной культуры (М.Х. Балтабаев, Р.К. Дюсембинова, К.Е. Ибраева, Б.С. Утемуратова и др.); исследуется специфика изучения различных музыкальных дисциплин в подготовке учителя к музыкально-педагогической деятельности (М.М. Бурунчин, Е.Х. Рысметов и др.); раскрываются особенности формирования различных сторон личности учителя музыки — ее художественно-творческих качеств (Д.Д. Айдарханова, А.К. Ахметова), речевых навыков (А.Е. Есимжанова), профессионального мышления (Ж.М. Койбагарова), профессионального интереса (Г. Нажметдинов), исследовательских навыков (Л.С. Сагирова); поднимаются проблемы более общего характера — формирования духовно-нравственных основ профессионально-педагогической культуры учителя музыки (И.Э. Рахимбаева).

Проблемы подготовки учителя к музыкально-педагогической деятельности в условиях информатизации образования нашли отражение в трудах казахстанских ученых К.А. Дуйсенбаева, Э.Б. Штурм, посвященных обоснованию и разработке музыкально-компьютерных программ; Г.К. Дюсенбиной, рассматривающей методические основы подготовки будущих учителей музыки к использованию электронных учебников; С.А. Одинцовой, изучающей возможности технических средств и информационных технологий в подготовке учителя начальных классов к музыкально-педагогической деятельности в школе [9]; К.Г. Гаркуши, исследующей музыкально-эстетическую подготовку учителя начальных классов с использованием инновационных технологий [10] и др.

Специфика и сущность структуры музыкально-педагогической деятельности учителя начальных классов заключается в том, что она решает педагогические задачи средствами музыки как особого вида искусства. Опираясь на общую теорию деятельности, следует определить особенности музыкально-педагогической деятельности учителя начальных классов, в структуре которой выделяются следующие компоненты: музыкально-теоретический, музыкально-исполнительский, музыкально-технологический (рис. 1).

Рисунок 1. Структура музыкально-педагогической деятельности учителя начальных классов

Значимость подготовки будущего учителя начальных классов к музыкально-педагогической деятельности определяется тем, что искусство включается в различные формы воспитательной работы с учащимися и разнообразные виды их художественной деятельности. Учитель, осуществляя музыкальное воспитание младших школьников, положительно воздействует на их эмоции, интересы, мотивы поведения. Реализация этого воздействия возможна при комплексной подготовке учителя начальных классов.

Музыкально-теоретическая подготовка учителя начальных классов предусматривает изучение музыки как особой формы художественного освоения мира в ее конкретной социально-исторической обусловленности, отношении к другим видам художественной деятельности и духовной культуре общества в целом, а также с точки зрения специфических особенностей и внутренних закономерностей музыки как вида искусства. В процессе музыкально-теоретической подготовки учителя начальных классов особое внимание следует уделить изучению народного и профессионального музыкального искусства Казахстана, отражающего культурно-историческое наследие казахского народа, его обычаи, традиции, нравы. Важно подчеркнуть, что музыкально-теоретическая подготовка учителя начальных классов предусматривает не только освоение знаний в области истории и теории музыки, но и формирование умений преподнести учебный материал младшим школьникам.

Музыкально-исполнительская подготовка учителя начальных классов предусматривает формирование умений и навыков:

- творческого воссоздания музыкального произведения средствами исполнительского искусства;
- исполнения произведений различных стилей, жанров и форм;
- раскрытия художественного образа музыкального произведения исполнительскими средствами;
- самостоятельного разбора и творческой работы над музыкальным произведением, художественностью и выразительностью его исполнения;
- работы над произведениями учебного репертуара программы по музыке.

В музыкально-исполнительской подготовке выделяются: вокально-хоровая, дирижерская, инструментально-исполнительская подготовка.

Музыкально-исполнительская подготовка учителя начальных классов обусловлена особенностями урока музыки. Ее можно охарактеризовать как опосредованное взаимодействие исполнителя (учителя) и автора музыкального произведения, направленное на воспроизведение, раскрытие и донесение до слушателя (ученика) художественного образа, авторского замысла музыкального произведения. Музыкально-исполнительская деятельность учителя, неразрывно связанная с деятельностью по подготовке учащихся к исполнению музыки, включает: хормейстерскую деятельность; деятельность по подготовке учащихся — к игре в оркестре, к исполнению музыкально-пластических композиций, к сценической интерпретации музыкальных произведений. Таким образом, музыкально-исполнительская подготовка учителя начальных классов и каждая из ее составляющих (вокально-хоровая, дирижерская, инструментально-исполнительская подготовка) должны иметь профессиональную направленность — формировать у будущего учителя систему музыкально-исполнительских умений и навыков, необходимых для музыкально-педагогической деятельности в начальной школе.

Специфика музыкально-педагогической деятельности учителя начальных классов новой формации определяется наличием музыкально-технологической подготовки, которая включает владение технологиями:

- организации детской субъектной музыкальной деятельности по восприятию музыки, музыкально-исполнительской и музыкально-творческой деятельности;
- проектирования и проведения урока музыки как основной формы организации музыкального воспитания в начальной школе в единстве его структурных компонентов;
- организации внеучебной музыкальной деятельности.

В результате анализа теории и практики высшего педагогического образования музыкально-технологическую подготовку учителя начальных классов следует рассматривать как синтезирующую музыкальные знания, умения и навыки, полученные в ходе музыкально-теоретической и музыкально-исполнительской подготовки, в которой на основе общедидактических закономерностей раскрываются специфические задачи, принципы, содержание, формы, методы и технологии преподавания музыки в начальной школе.

При раскрытии сущности и содержания каждого из компонентов следует подчеркнуть, что музыкально-педагогическая деятельность учителя начальных классов становится целостной в том случае, когда ее отдельные части обладают общей целью, принципами, единой внутренней организацией.

Видами профессиональной деятельности учителя начальных классов на уроке музыки являются следующие: конструктивная, коммуникативная, организаторская, диагностическая, творческая, исследовательская.

Конструктивная деятельность включает планирование и построение урока музыки с определенной идеей и логикой развития, конкретизацию художественно-педагогических задач, содержания, методов в соответствии с возможностями учителя, условиями проведения занятий, конкретным составом учащихся класса, способностями, интересами, жизненным и музыкальным опытом младших школьников.

Коммуникативная деятельность состоит в умении общаться, устанавливать доброжелательные отношения с учащимися, коллективом педагогов, родителями. Большое значение имеют личностные качества педагога: любовь к детям, терпение, справедливость, доброжелательность, уравновешенность. Учителю важно находить индивидуальный подход, учитывая склонности, интересы, уровень развития музыкальных способностей младшего школьника.

Организаторская деятельность предполагает выполнение системы действий, направленных на включение учащихся в различные виды музыкальной деятельности, создание исполнительского коллектива и организацию совместной деятельности.

Диагностическая деятельность — систематическое наблюдение учителя за своими учениками. Использование педагогом психолого-педагогической диагностики предполагает четкое определение целей и ожидаемых результатов. Диагностика музыкальных способностей должна строиться на основе анализа видов музыкальной деятельности и начинаться, следовательно, с анализа ее предметно-объективных структур, раскрывая затем психологический механизм музыкальной деятельности. Это требует таких методов измерения, которые не только позволяли бы получать результаты изменений изучаемого свойства личности, но и диагностировали бы сам процесс изменений.

Творческая деятельность — понятие сложное, ее определяют как высшую ступень познания. Творчество учителя обусловлено спецификой его деятельности, которая носит публичный характер, осуществляется в определенной аудитории и требует умения управлять своими чувствами и настроениями. Педагогический процесс связан с постоянным творческим поиском, поскольку учителю приходится действовать в изменяющихся условиях разнообразных педагогических ситуаций. При этом творческий процесс приобретает двусторонний характер: с одной стороны, творчество учителя, с другой — на основе применяемых им стимулирующих методов возникает творческая деятельность учащихся.

Исследовательская деятельность учителя музыки, как отмечают Э.Б. Абдуллин и Е.В. Николаева [6], направлена на решение следующих задач:

- изучение и творческое преобразование личности и деятельности учащихся в процессе музыкального образования;
- совершенствование содержания и процесса музыкального воспитания, обучения, развития;
- профессиональное саморазвитие.

К исследовательской деятельности учителя музыки относят: способность видеть проблемы, сформулировать гипотезу, проанализировать факты, причину и следствия, сделать собственные выводы и обобщения; выполнение творческой работы в какой-либо музыкальной отрасли знаний; напи-

сание рецензий статей; участие в концертах; выполнение научно-методических рефератов и докладов; поиск совершенных методов проведения урока и внеклассных занятий; опытно-экспериментальное обучение; разработку практических рекомендаций; исполнительскую деятельность (создание собственной интерпретации музыкального произведения).

Исследовательская деятельность учителя начальных классов предполагает изучение научно-педагогической и методической литературы, умение систематизировать передовой педагогический опыт и на этой основе создавать и разрабатывать новые методы и средства обучения музыке. Современный учитель должен владеть методами исследования — теоретическими и эмпирическими, которые в совокупности дают целостное представление об исследуемой проблеме в области музыкального воспитания младших школьников и о целесообразности, эффективности тех новшеств, которые применяет учитель-исследователь в своей педагогической деятельности.

Таким образом, музыкально-педагогическая деятельность учителя начальных классов характеризуется комплексностью и многогранностью. Она предполагает музыкально-теоретическую, музыкально-исполнительскую и музыкально-технологическую подготовку, овладение знаниями, умениями и навыками, необходимыми для осуществления конструктивной, коммуникативной, организаторской, диагностической, творческой и исследовательской деятельности, наличие профессиональных компетенций. Все это предъявляет новые требования к профессиональным компетенциям учителя начальных классов в области организации музыкальной работы с младшими школьниками, формируемым в учебном процессе вуза.

В словарно-справочной литературе «компетенция» трактуется как круг вопросов, в которых кто-либо хорошо осведомлен, разбирается профессионально (или со знанием дела). «Компетентность» в самом общем смысле определяется как обладание знаниями, позволяющими судить о чем-либо [11]. Отсюда «компетентный» — соответствующий, знающий, сведущий в определенной области. Профессиональная компетентность учителя определяется как владение необходимой суммой знаний, умений и навыков, определяющих сформированность его педагогической деятельности, педагогического общения и личности учителя как носителя определенных ценностей, идеалов и педагогического сознания [12].

Современная трактовка понятия «компетентность» позволяет рассматривать ее как меру осознания учителем смысла своей педагогической деятельности, совокупный метод познавательной (знания), репродуктивной (умение действовать по образцу) и творческой (умение эффективно решать проблемные ситуации) деятельности, а также эмоционально-ценностных отношений.

Эффективность музыкально-педагогической деятельности учителя начальных классов обеспечивается владением им взаимосвязанной совокупностью ключевых компетенций (рис. 2), формирование которых должно осуществляться практически на всех этапах и во всех звеньях профессиональной подготовки в вузе.

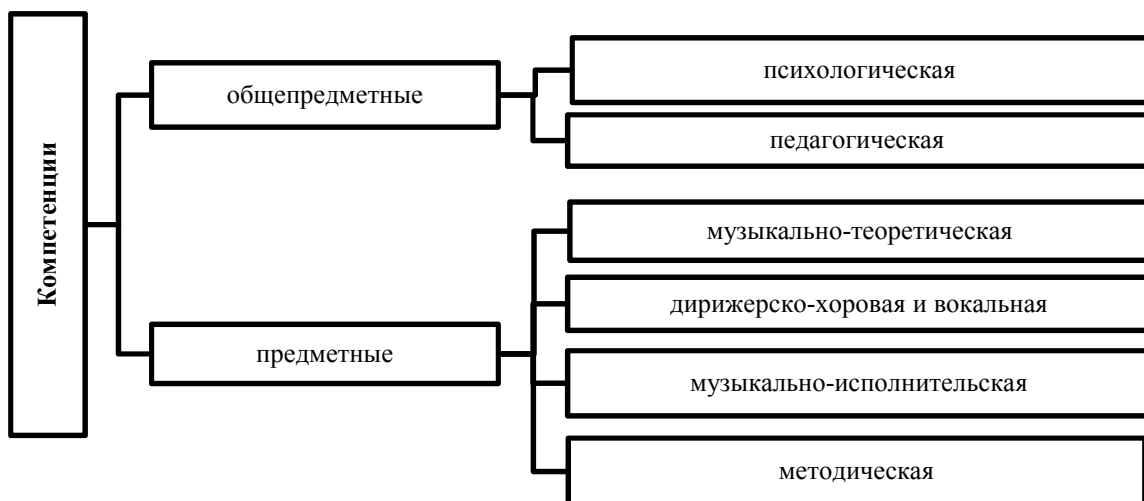

Рисунок 2. Профессиональные компетенции учителя начальных классов

Общепредметные компетенции выступают, на наш взгляд, в качестве образовательных результатов в психологической и общепедагогической сферах профессиональной подготовки учителя начальных классов. К числу ведущих общепредметных компетенций необходимо отнести: психологическую (как фактор профессиональной пригодности учителя и роста его личности) и педагогическую (адекватную общественным требованиям к профессиональной деятельности учителя начальных классов) компетенции.

Уровень предметных компетенций представляет опыт решения конкретных музыкально-педагогических проблем, связанных с освоением школьниками явлений музыкального искусства. Эффективность учебно-воспитательного процесса обусловлена владением учителя целого ряда компетенций в частных предметных областях музыкознания, музыкального исполнительства, педагогики и методики музыкального воспитания. Для этого необходимо выстраивать профессионально-педагогическую подготовку педагогов как процесс овладения различными способами, а не знаниями о способах. В качестве его результатов должны выступить следующие предметные компетенции:

- музыкально-теоретическая — аннотирование музыкальных произведений, анализ музыкальных форм;
- дирижерско-хоровая и вокальная — дирижирование хоровым коллективом и руководство вокальным ансамблем, чтение хоровых партитур; опыт вокализации и чистоты интонирования;
- музыкально-исполнительская — опыт художественно-интерпретационного анализа музыкального материала и его эмоционально-образного исполнительского воспроизведения; опыт концертмейстерской работы и творческого музицирования (чтение с листа, подбор по слуху, транспонирование);
- методическая — опыт организации музыкально-воспитательного процесса с опорой на психологию, музыкознание и общую педагогику; опыт формирования целостной музыкально-эстетической культуры школьников.

Каждая дисциплина учебного плана вуза и каждый раздел этих дисциплин, составляющих содержание профессионально-педагогической подготовки учителя начальных классов, должны быть ориентированы на формирование общепредметной и предметной компетенций, способствующих творческому самоопределению будущего педагога, актуализирующих и развивающих его социально-культурный опыт.

Таким образом, музыкально-педагогическая деятельность учителя вбирает в себя систему музыкально-теоретических, дирижерско-хоровых и вокально-хоровых, музыкально-исполнительских и методических знаний, умений и навыков, составляющих основу общей профессиональной компетентности специалиста и имеющих нравственную и педагогическую направленность. Именно их наличие (в сумме с общекультурными, психолого-педагогическими знаниями и умениями, ценностными и творческими ориентациями, педагогическими и музыкальными способностями, профессионально значимыми качествами) выступает важнейшим условием и предпосылкой эффективной музыкально-педагогической деятельности учителя начальных классов.

В современных условиях одним из инструментов методической поддержки учителя начальных классов выступают сетевые сообщества, без которых сегодня невозможно представить общеобразовательную школу, функционирующую в условиях всеобщей информатизации.

Основой образовательной системы является информационно-образовательная среда, которая позволяет системе образования модернизировать свой технологический базис, отвечающий современным требованиям. Интерактивное взаимодействие «учитель – компьютер» становится основой современного образовательного процесса.

Сетевое сообщество — это формальная и неформальная группа профессионалов, работающих в одной предметной или проблемной профессиональной деятельности в сети. На современном этапе растет число педагогических сетевых сообществ, которые развиваются на уровне школы, региона, предметных областей, проблем исследования. Участие в профессиональных сетевых объединениях позволяет учителям, живущим в разных уголках Республики Казахстан и за рубежом, общаться друг с другом, решать профессиональные вопросы, реализовать себя и повышать свой профессиональный уровень (рис. 3).

Рисунок 3. Сетевое сообщество учителей

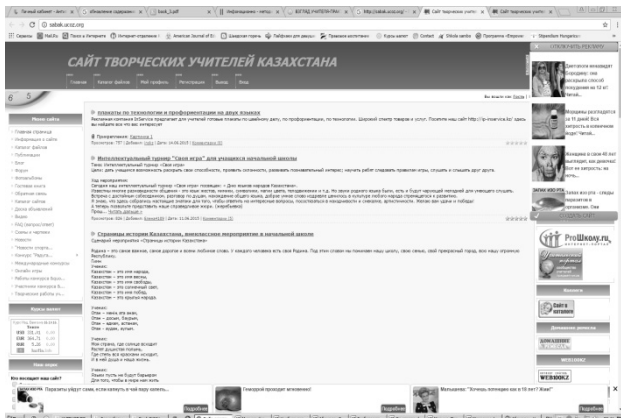
Цель сетевого сообщества — создание единого информационного пространства, доступного для каждого члена сообщества.

Задачи сетевого сообщества:

- повышение квалификационного уровня и профессиональной компетентности в принципиально новом информационном пространстве;
- получение возможности общаться с коллегами (форум, чат, комментарии);
- инициация виртуального взаимодействия для последующего взаимодействия вне Интернета;
- распространение успешных педагогических практик;
- поддержка новых образовательных инициатив;
- участие в конкурсах, акциях, проектах, обсуждениях;
- трансляция собственного педагогического опыта в онлайн-режиме;
- проведение виртуального мастер-класса, обмен опытом между учителями;
- совершенствование педагогического мастерства на основе учебно-методических материалов, размещенных учителями;
- дистанционное обучение.

В результате сетевого взаимодействия учителей образуется особая образовательная сеть как совокупность взаимодействующих субъектов образовательной деятельности, предоставляющих друг другу собственные образовательные ресурсы с целью достижения образовательных целей и построения нового предметного и иного знания. На рисунке 4 представлены фрагменты интерфейсов сетевых сообществ учителей.

Сайт творческих учителей Казахстана
http://sabak.ucoz.org/

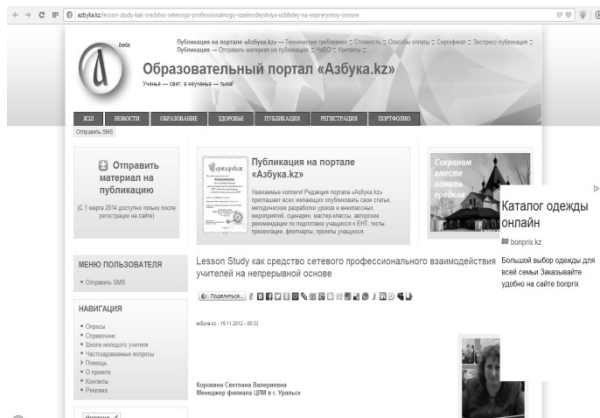
ПЕДСОВЕТ
http://pedsovet.org/

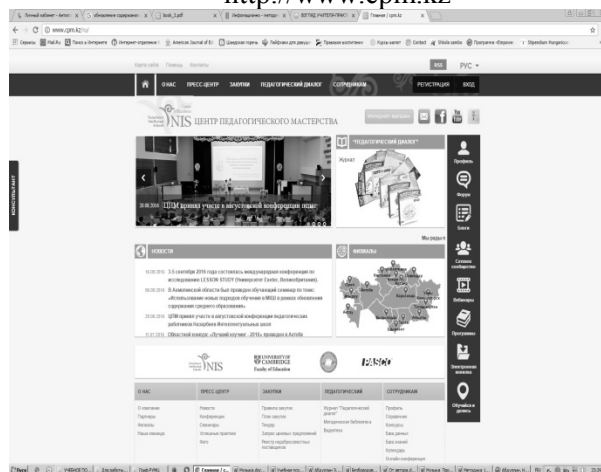
Фестиваль педагогических идей
«Открытый урок»
http://festival.1september.ru/

Образовательный портал
«Азбука.kz»
http://azbyka.kz/

Центр педагогического мастерства
http://www.cpm.kz

Открытый класс. Сетевые образовательные сообщества
http://openclass.ru

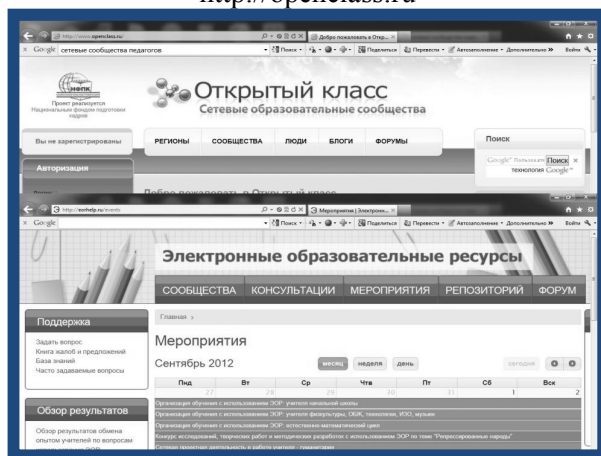

Рисунок 4. Интернет-сайты образовательных порталов

Формами деятельности сетевых сообществ являются обучающие семинары, виртуальные конференции, конкурсы, проекты, фестивали проектов, акции, творческие мастерские, или мастер-классы, обсуждение в чатах, телеконференции.

Участие в педагогических сообществах дает возможность учителю:

- обучаться и совершенствовать профессиональные знания, умения и навыки;
- получать современную информацию по интересующей теме, квалифицированные консультации и советы экспертов;
- иметь доступ к методической базе разработок;
- общаться с коллегами на различных форумах;
- публиковать свои материалы и принимать участие в обсуждении опубликованных материалов;
- участвовать в профессиональных конкурсах.

Участие учителя начальных классов в работе сетевых педагогических сообществ — это не влечение времени, а необходимость, создающая условия для плодотворной работы учителя, реализующего новые образовательные стандарты в учебный процесс школы.

Таким образом, в контексте реформирования современного образования выдвигаются новые требования к музыкальной подготовке учителя начальных классов, содержанию его профессиональных компетенций, способности вести конструктивный диалог в условиях информатизации общества и образования.

Список литературы

- 1 Закон РК «Об образовании» от 27.07.2007 г. — Правовой справочник «Законодательство». — Астана: Юрист, 2016.
- 2 Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011–2020 годы. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118>.
- 3 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016–2019 годы. — Астана, 2016 год // Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>.
- 4 Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе: учеб. пос. для студ. пед. ин-тов / О.А. Апраксина. — М.: Просвещение, 1983. — 224 с.
- 5 Арчажникова Л.Г. Профессия – учитель музыки / Л.Г. Арчажникова. — М.: Просвещение, 1984. — 109 с.
- 6 Абдуллин Э.Б. Методика музыкального образования: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. / Э.Б. Абдуллин, Е.В. Николаева; под общ. ред. М.И. Ройтерштейна. — М.: Музыка, 2006. — 336 с.
- 7 Музыкальное образование в Казахстане: учеб. пос. для студентов высших учеб. заведений. Вып. I / Сост.: Р.Р. Джердималиева, А.А. Момбек, З.Р. Ахметова. — Алматы, 2007. — 272 с.
- 8 Музыкальное образование в Казахстане: учеб. пос. для студентов высших учеб. заведений. Вып. II / Сост.: Р.Р. Джердималиева, А.А. Момбек. — Алматы, 2006. — 296 с.
- 9 Одинцова С.А. Профессиональная подготовка учителя на основе комплексного использования технических средств и информационных технологий: дис. ... канд. пед. наук / Светлана Анатольевна Одинцова. — Караганда, 2005. — 157 с.
- 10 Гаркуша К.Г. Музыкально-эстетическая подготовка учителя начальных классов на основе инновационных технологий: дис. ... канд. пед. наук / Кира Георгиевна Гаркуша. — Караганда, 2006. — 168 с.
- 11 Сарыбеков М.Н. Словарь науки. Общенаучные термины и определения, науковедческие понятия и категории: учеб. пос. — 2-е изд., доп. и перераб. / М.Н. Сарыбеков, М.К. Сыдыкназаров. — Алматы: Триумф «Т», 2008. — 504 с.
- 12 Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: для студентов высших и средних пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. — М.: Академия, 2000. — 176 с.

С.А. Одинцова, К.Г. Гаркуша

Білім беруді реформалау мәнмәтінінде бастауыш сынып мұғалімін музыкалық даярлауға қойылатын қазіргі талаптар

Мақалада білім беруді реформалау мәнмәтінінде бастауыш сынып мұғалімін музыкалық даярлау мәселелері қарастырылды, мұғалімнің музыкалық-педагогикалық іс-әрекеті құрылымына, оның музыка сабағындағы кәсіби іс-әрекетіне сипаттама берілді – құрылымдық, коммуникативтік, ұйымдастырушылық, диагностикалық, шығармашылық, зерттеушілік; оның кәсіби құзыреттіліктері ашылды. Оқу үдерісін ұйымдастыру мен мазмұнына, білімді жаһандандыру мен ақпараттандыруға жаңа ықпал позициясынан желілік педагогикалық қауымдастықтардың кәсіби мәні қазіргі бастауыш сынып мұғалімін әдістемелік қолдаудың негізгі құралы ретінде берілген. Мұғалімнің музыкалық-теориялық, музыкалық-орындаушылық, музыкалық-технологиялық дайындығының мазмұны сипатталды. Авторлар құзыреттілік тәсілдемеге сүйене отырып, бастауыш сынып мұғалімдерін музыкаға дайындауда жалпы пәндік және пәндік құзыреттіліктерді бөліп көрсетті, олардың өзара байланыс жиынтығы оның айқын кәсіби іс-әрекет шарты болып табылады. Авторлар заманауи білім беруді жаһандандыру мен ақпараттандыру жағдайында мұғалімнің музыкалық-педагогикалық іс-әрекетін трансформациялауға, жаңа ақпараттық-білім беру ортасын қалыптастыру қажеттігіне аса

көңіл аударды. Оқу үдерісін ұйымдастыру мен мазмұнына жаңа тәсілдеме тарапынан кәсіби желілік педагогикалық қауымдастықтардың мәні – қазіргі мұғалімді әдістемелік қолдауда ерекше құрал болып табылатын желіде бір пәндік немесе проблемалық кәсіби іс-әрекетте жұмыс істейтін формалды және формалды емес кәсіпқой топтар қарастырылған. Желілік педагогикалық қауымдастықтардың мақсаты мен міндеттері тұжырымдалған, педагогикалық тәжірибемен алмасу, жаңа технологиялар, музыкалық-педагогикалық іс-әрекет бойынша жаңа технологияларды, әдістемелер мен тәжірибені тарату формалары қалыптасқан.

Кілт сөздер: бастауыш сынып мұғалімі, музыкалық-педагогикалық іс-әрекет, мұғалімнің музыкалық дайындығы, бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби іс-әрекетінің түрлері, музыка сабағы, кәсіби құзыреттіліктер, желілік қауымдастық.

S.A. Odintsova, K.G. Garkusha

Modern requirements to the primary school teacher's musical training in the context of the educational reforms

The article presents the problems of primary school teachers' musical training in the context of the educational reforms, describes the characteristic of the structure of teacher's musical and pedagogical activity, types of his professional activity during a music lesson – constructive, communicative, organizational, diagnostic, creative, investigative; reveals the teacher's professional competence. The researchers reveal the contents of teacher's musical-theoretical, musical-performing and musical-technological training. Basing on the competent approach they emphasize all-subject and subject competencies in the teacher's musical training, an interconnected set of which is a condition of his effective professional activity. The authors focus on transformation of musical and pedagogical activity of the teacher in the conditions of globalization and informatization of modern education, necessity of forming a new educational environment. The analysis of the new approaches to the organization and contents of the educational process allowed to reveal a significance of professional network pedagogical communities – both formal and informal groups of professionals working in the same subject or a problem of professional activity on the network, acting as a special tool of methodological support of the modern teacher. The article highlights the goal and objectives of the pedagogical network communities, forms of a virtual interaction of teachers in order to share teaching experience, new technologies, techniques and practices of musical-teaching activity.

Keywords: a primary school teacher, musical and educational activity, teacher's music training, views of primary school teacher's professional activity, a music lesson, professional competencies, network community.

References

- 1 Zakon RK «Ob obrazovanii» ot 27.07.2007 h. Pravovoi spravochnik «Zakonodatelstvo». [Law of the Republic of Kazakhstan «About education», 27.07.2007. Legal reference book «Legislation». (2016). Astana: Yurist [in Russian].
- 2 Hosudarstvennaia prohramma razvitiia obrazovaniia v Respublike Kazakhstan na 2011–2020 hody [State program of education development in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118> [in Russian].
- 3 Hosudarstvennaia prohramma razvitiia obrazovaniia i nauki Respubliki Kazakhstan na 2016–2019 hody. Astana, 2016 hod [State program of education development and science in the Republic of Kazakhstan for 2016–2019, Astana, 2016]. «Adilet». Informatsionno-pravovaia sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan – Publisher «Justice». Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205> [in Russian].
- 4 Apraksina, O.A. (1983). *Metodika muzykal'nogo vospitaniia v shkole* [Methodology of musical education at school]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 5 Archajnikova, L.G. (1984). *Professiia – uchitel muzyki* [Occupation is a music teacher]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 6 Abdullin, E.B., Nikolaeva, E.V. (2006). *Metodika muzykal'nogo obrazovaniia* [Methodology of musical education]. M.I. Roitershteina (Ed.). Moscow: Muzyka [in Russian].
- 7 Djerdimalieva, R.R., Mombek, A.A., Ahmetova, Z.R. (2007). *Muzykalnoe obrazovanie v Kazakhstane* [Music education in Kazakhstan]. Issue I. Almaty [in Russian].
- 8 Djerdimalieva, R.R., Mombek, A.A. (2006). *Muzykalnoe obrazovanie v Kazakhstane* [Music education in Kazakhstan]. Issue II. Almaty [in Russian].
- 9 Odintsova, S.A. (2005). Professionalnaia podgotovka uchitelia na osnove kompleksnogo ispolzovaniia tekhnicheskikh sredstv i informatsionnykh tekhnolohii [Professional teacher training on the basis of complex using technical means and information technologies]. *Candidate's thesis*. Karaganda [in Russian].
- 10 Garkusha, K.G. (2006). Muzykalno-esteticheskaia podgotovka uchitelia nachalnykh klassov na osnove innovatsionnykh tekhnolohii [Musical-aesthetic training of a primary school teacher on the basis of innovation technologies]. *Candidate's thesis*. Karaganda [in Russian].

11 Saribekov, M.N., Sidiknazarov, M.K. (2008). *Slovar nauki. Obshchenauchnye terminy i opredeleniia, naukovedcheskie po-niatiia i katehorii* [Dictionary of science. General scientific terms and definitions, scientific concepts and categories]. (2d ed.). Alma-ty: Triumph «Т» [in Russian].

12 Kodjaspirova G.M., Kodjaspirov A.Yu. (2000). *Pedahohicheski slovar* [Pedagogical dictionary]. Moscow: Akademiia [in Russian].

Zh.M. Kultanova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: timewise_2008@mail.ru)*

The impact of mass media on foreign language teaching

The article contains proposals on the use of mass media in the classroom. The main attention is paid to the use of mass media in the process of teaching foreign languages under the influence of intercultural communicative competence. Based on these examples, the objectives of teaching a foreign language are defined and an attempt is made to determine the content of teaching a foreign language through the use of mass media. Modern media, advantages and disadvantages of their use, as well as some aspects of influence on the perception of the world are characterized. Media education allows students to exercise their right to freedom of expression and self-identification of the relevance and topicality of problems covered in the media, which contributes to the personal development of students. Methods and methods of foreign mass media in the teaching of a foreign language are considered. A number of exercises are provided for acquaintance of students with such types of mass media as newspapers, radio, the Internet, which can serve as a tool for educational purposes. Also the methods of preparation of preliminary activities and practical activities are presented directly in the lessons of a foreign language.

Keywords: the media, the use of media resources at classes, pedagogical implications of foreign mass media, media language, current information, press agency, the era of globalization, the information space, authentic media activities.

Nowadays foreign mass media is the main source of relevant information, presented in any foreign language. In this regard, it is told about the loss of the literary language in modern culture and instead of the status of the acquisition of its media language. Foreign media consists of not only new information presented in a foreign language, but also it carries the information that reflected different national and cultural perspectives, different values and behaviors of media genres.

Mass media tools such as newspapers, radio, the Internet may serve educational purposes. The most important advantage of foreign language teaching through mass media is the contact with authentic language. The best ability to listen to the native speakers may facilitate own performance and understanding. Broadcasting of foreign language audiovisual media has the important character and the strongest potential to impact on the recipient. The effect of the presence of video messages from the native speakers in a special way affects the recipient's emotions and thus his or her consciousness and sub-consciousness.

The Internet is a media with non-linear nature different from the classical media, with the structure of the information field. Internet texts or hypertexts include hyperlinks system, which include the ability to disclose not only nearby but also in a far textual point. Internet media texts today, beyond the verbal level and the non-level imply any sequence of verbal signs. Each foreign language text of the media has a certain socio-cultural background and the ideological modality. Working with the mass media texts through the Internet requires an integrated approach aimed at the objectification of both factual information and specific cultural background.

Websites - the most important device of the new age media. The Internet has a plethora of websites dedicated to various people, companies, brands, causes, activities, etc. The most usefulness of these websites is in providing information about different types of foreign language teaching and studying.

Broadcasting is now used as one of the important features of a fully integrated multi-media learning system and an article is devoted to the implications of this. The emphasis on broadcasting in this issue is merely a way of dividing the very large field. Broadcasting is increasingly linked with the audio and video as the volume of published recorded material expands, as off-air recording techniques improve and where copyright constraints permit. Despite the rapidly developing technology in sound and vision, radio remains the centre point of educational broadcasting. But the television screen does not necessarily provide more information in a given time than radio. Television does, however, provide information over a wide range. The combination of a sound and a vision can provide language in its context more realistically than sound alone. This dictates a different learning strategy: the attention of the eye as well as the ear.

Above all, the whole motivating effect of broadcasting and its impact on learning through other media is something about which very little is so far known. Approaching the use of the media through script writing, aspects of television, strategies for using broadcast programmes both as teachers and students and as

organizers in an overseas situation, contributors to this issue have provided guidance in the understanding and exploitation of broadcasting. The article on multi-media integrated planning concerns an important step into a large field. The overview of BBC English by Radio and Television is given as the setting in which so much development has taken and it is taking place now. This is not intended to be an issue of foreign language teaching documents concerned with the BBC; its contents apply to broadcasting and multi-media enterprise throughout the world.

In the other hand, it is entirely appropriated that examples and experience from the BBC should feature largely, since that organization is undoubtedly the world's greatest repository of broadcasting expertise in the field of English language teaching. The final item in this paragraph is included by popular request. It is not specifically connected with the rest of the articles in that it does not deal with a specific aspect of teaching English through radio or television, but it is linked insofar as English through the various media is an intrinsic part of the FLT scene in all the countries today [1].

By all means, it is right to use different newspapers at foreign language lessons: authentic and local newspapers. The higher the quality of newspapers, the better the language teaching aids they make. There is certainly no better agent of good language teaching than the language teacher himself. The teachers should take the papers to class and show his students the unacceptable elements of language. They can be misspelling, ungrammatical constructions or wrong form of words, emphasize some specific structures, and concentrate on newspaper vocabulary and so on. The mass media can facilitate foreign language teaching and learning to seek for new ways and methods how to make classes more interesting and challenging for students.

Most newspapers are linguistically present and provide valuable linguistic data. They may be used for the wide variety of text types and language styles, not often found in textbooks. At the same time, newspapers provide a natural source of many varieties of written English that become very important to students, and valuable for language study as the students progress. So, they may be used as supplementary material and examples in text analysis while analyzing different types of texts. The variety of subjects and topics makes newspapers more interesting and motivating for the students to work with. Newspapers report the real life events, and this arouses students' curiosity. Newspapers are an invaluable source of authentic materials. The more students read, the more they want to explore. Newspapers are also a great source for teachers. They can be used as teaching materials to develop students' language skills. They can be used effectively with a wide range of levels from elementary to advanced, either interpreting them or using them as they are.

There are several ways of making newspaper materials usable for the various levels of students, by selecting interesting newspapers and the students will be interested in reading them and would skip some difficult expressions. In spite of the difficulty of the texts, the task should suit the level of students, this is more important than the difficulty of the text. The involvement of students in pre-activity, while-activity preparation techniques, in the selection of materials and in carefully designing the tasks are the key to success.

Media can help with many issues such as: motivation, clarity, recycling, drafting, revising, editing, variety, mixed-ability classes, updating information in the textbook, giving life and color to classroom procedures and methods, thus at the same time helping the students to improve accuracy and fluency. There are lots of issues that can or cannot be solved by media.

Internet has three main educational uses. It serves as a source of information, a place for collaboration, and a place to learn and publish. Some years ago it was thought that the computers would substitute the teachers but it did not work. Learning and teaching through computers is an alternative approach that stresses the student's use of computers to solve real-world problems while learning.

It is also right to mention about various kinds of Internet media communications: *postcards*, *E-Forums*, *E-Books*, *blogging*, *Internet TV* and others.

Postcards – the mediums of mass communication that include short video or audio files. They can be seen and heard on mobiles, computers and portable media instruments which engage devices of media communication.

E-Forums – bulletin boards on websites where people start threads on particular topics, usually hosted on a website. These kinds of forums have open platforms to discuss a range of topics. Students can give their own opinions and share their experiences on various topics.

E-Books have a number of websites which have presented books on online libraries. The main benefit of using E-Books is that students don't have to carry bulky books. To adjust the font size to suit best requirements is the best method to improve language skills in reading.

Blogging – it is a space on the Internet where a student or a group of students record their information and opinions on a given topic or exchange the tasks. It is an interesting and cognitive free platform to talk about any topics. Interaction can happen in the form of comments or feedback.

Internet TV is also known as online TV, one of the effective means of media communication. It usually has an archive of programmes or class activities. Students have to choose the specific programme. They can either view the programmes directly from the host server or download the content into their computers or portable media devices.

The use of high technology mass media teaches students to study the language in authentic context which represents a double challenge for language teachers. Internet media give students access to authentic language toward the ideology structure of any foreign language. It is also told about the techniques to prove the ideological representation of new structures and features of foreign language studying.

Lots of researches provide practical and efficient methods to enhance the FLT due to socio-cultural proficiency of students. It is recommended that teachers can provide analytical framework to help students to reflect on their language skills.

French sociologist A. Mol' outlined the culture created by the media as «a mosaic of presenting information, which creates an additional semantic character of broadcasting into the mass communication» [2]. The use of mass media gives students a real access to authentic language and raises their minds to improve the ideological representation of communication and knowledge gaps.

The Scottish-born scientist A. Graham Bell presents four theoretical and practical types of media language which has always attracted the attention of linguists to communicative skills in media language. First of all, the media provides an easily accessible source of language data for research and teaching purpose. Second, the media is an important linguistic institution which makes up a large proportion of the media language that people hear and read every day. The third one, media reflects and shapes both language use and attitudes in a speech community. These include how different dialects and language can use in advertisements or how radio or TV can affect on listeners and viewers. And the last, the media is an important social institute. It is the crucial presenter of culture, politics and a social life shaping as well as reflection to media discourse to a society and contribution to the characteristics of society [3].

The use in the process of foreign mass media studying has a number of advantages, among which:

- relevance of necessary information;
- operational character information flow which becomes to be available;
- possibility of permanent and unlimited access to the information source (e.g. connection to the Internet via a mobile phone or a map-case);
- presence of various of information source (audio, video and electronic materials, genre and stylistic kinds of activities);
- address to the media the views of leading experts in various fields of knowledge, scientists, politicians, economists, artists;
- opportunity to express of own opinions in a foreign language by commenting and discussion in different forums [4].

However, the use of foreign media brings with the certain problems that require a very careful approach. In this case, it is necessary to list the main points that must be neutralized using a foreign mass media in the learning process: *ideological orientation of materials, the media's ability to influence the recipient's opinion to manipulate his or her perceptions of reality, the development of critical thinking through the language picture of the world, which has a consequence of any media impact.*

It is considered the next methods of foreign mass media in foreign language teaching like *Method of Analysis, Method of Literature Review, and Pedagogical Implications of Foreign Mass Media.*

Method of Analyses.

The data of this study selected by two sources *media language* and *actual information*. They are different from each other. For instance, to media language is belonged «Al Jazeera», an Arabic network which is viewed by millions of people in all parts of the world. It is founded to cover the support interests of the Arabic countries and raise the consciousness of the Arab and Muslim people to stop manipulation of their mind by the opposite networks, on the other hand. To actual information is belonged «CNN», an American network which is sent to millions of people in all parts of Europe, America, Africa and Asia.

As we know because of political and economical background, the domain activity and coverage of these networks, «CNN» network is more widespread than «Al Jazeera». It is a kind of network which competes with «Al Jazeera», especially in events related to Middle East with attachment to the interests of the USA.

It is not surprising that as a result of this news coverage, people of the world get a seriously biased the version effects in issues related to Americans.

At English classes we have chose two these methods per Internet and have tried to compare with in a way that each source is covered with networks which have divergent perspectives. Because this provides the opportunity to understand how different networks cover the same facts differently. Linguistic tools usually show the differences to use two methods of foreign mass media in foreign language teaching.

Method of Literature Review.

According to the next kind of foreign mass media in foreign language teaching, method of literature review has different definition which refers to the paradigm of linguistic peculiarities in communication and knowledge gaps. T. A. Van Dijk, the Dutch linguist, states that structural descriptions characterize discourse at several levels or dimensions of method of literature review and in terms of many different units, categories, schematic patterns and many other mass media tools, differentiates the structural analyses of literature review in any broadcasting or press agency [5].

The tools connected with the method of literature review relate with media discourse which is drawn from functional linguistics and involves the analyses of the transitivity of sentences including the role and the direct participation of journalists or correspondents.

According to Johnson K. and Johnson H., critical linguists, attempt to explore the relationship between language use and the social conditions of information space in the epoch globalization [6]. The above-mentioned critical linguists may formulate the ideology normally hidden in mass communication of the authentic language to the surface of inspection of media tools.

Pedagogical Implications of Foreign Mass Media.

The emergence of various critical perspectives since the mid of 2000s has been welcomed by linguists, particularly applied linguists and sociolinguists. And media language has been in the central attention of these principles. So, media discourse is important both for what we reveal about authentic materials and for what they can contribute to the pedagogical principle.

According to this method of mass media in foreign language teaching, the cultural factors of media language are true to life and authentic source for accent, dialect, style etc. It can be used a model in the auditorium. Cook P. regards pedagogical implications of foreign mass media as a critical literacy in terms of the pedagogical application of critical discourse analysis, and therefore a quite central concern for critical applied linguistics [7].

Pedagogical Implications of Foreign Mass Media is sometimes also combined with critical language awareness providing it with a critical and analytical framework which helps to reflect this method on its own media language. The method can imply the fact that in pedagogical camps or in some competitions teachers may raise the consciousness of their students to improve their mass media language in broadcasting.

To sum up all the methods of foreign mass media in foreign language teaching, they can provide good opportunities to enhance the linguistic and communicative competence of students.

The involvement of students in pre-activity and while-activity preparation techniques, in the selection of materials and in carefully designing the tasks is the key to success. Here are *some pre-activity and while-activity preparation techniques* that can be used in combination with one another:

- Give the students the materials before the lesson and ask them to look for vocabulary at home;
- Explain any key vocabulary in the materials;
- Summarize the newspaper item;
- Ask the students to brainstorm what they know about the newspaper item;
- Tell the students the headline and show any accompanying photograph;
- Before reading, write on the board and explain key vocabulary
- Ask the students to predict the story-line;
- Allow your students to use a dictionary during the activity;
- Encourage your students to go for the overall meaning of a text, rather than to understand every word;
- Encourage your students to bring to their reading their own world knowledge;
- Try to help the students in understanding the grammatical complexity of the text, facilitate to assimilate the density of information, guess the low-frequency vocabulary, etc [8].

While using a film in the classroom to help foreign language teaching, we have paid attention to the accent, voice, body language, choosing of the words, training ear and the eye, lifestyle, plot idea, summary, what's going on, why and how, and many other things depending on the aim we have put to ourselves. The overall aim has always been to maximize comprehension and learn more English. But we all know that

watching a full feature film needs more time than teaching hours. So, we need to be able to fit films into a classroom schedule organizing different activities that help this aim. In order to save time we might tell the story of the film ourselves, illustrating it by showing three or four key scenes without telling the end. Another way is the use of video-cassette. The students may watch the film themselves in the video-classroom or at home and come the next day and present what they watched and what happened in the film. Another way of using the films to teach English is that of comparing the film with the book if the same story appears in both ways. This kind of activity can be done before or after watching the film, it can be used to adopt or compare characters, to compare differences and similarities.

We may also give assignments to our students and write about his or her favorite film or favorite characters and actors, etc. When a preliminary work is done before watching the film the above activities may produce interesting writing activities. These kinds of activities also contribute to the promotion of critical thinking especially in evaluating films and improving language skills. Other ways of using films in the classroom are: *segmenting the film, pre-watching, while-watching and post-watching activities* which are very useful as cloze exercises, quizzes, related readings, web sites, film presentations, discussions, research work, etc.

There is the fact that media has developed into one of the primary agents of socialization for students has been well researched. Media teaches them social norms and even influences how students perceive gender roles. It is told about one fact how mass media communication also negatively affects them. Young people are especially influenced by the media, and youth of all ages and cultures try desperately to imitate the prominent, glamorous role models they observe in the media. Many youth develop eating disorders, low self-esteem, psychological complications and experience of other difficulties by internalizing negative ideas found in movies, television, radio and advertisements. Negative media influences can warp the values and conduct needed to steer youth in the right direction. A society with strong moral roots is in direct opposition with the media landscape on many levels [9]. Some media messages have been linked to the cause of numerous health concerns for youth. Television, movies and the media may also encourage people to spend money, become promiscuous and take drugs and alcohol to fit in socially. Images used in entertainment can provide graphic, sexualized and negative representations of what life is like and what is considered acceptable.

Plenty of experts agree that media is dominated by sexualized images that place value on slim bodies and youthful appearances. One common argument among researchers is that presenting this image more often than others indicates to them that it is the ideal. It is also argued that these images negatively impact on the way students' point of view. And many experts also argue that mass media has led to a rise in violence. The main theory is that images desensitize the mind making a person more susceptible being violent. Additionally, it is often debated whether or not violent images in movies or video games affect the way students' view into media violence.

Additionally it is proved that foreign language teachers reflect on the fact that mass media communication has useful tools for teaching cultural studies to motivate students' desire to study the foreign language. Because of this fact, the influence of media on the learning support students to practice the language in all the sphere of economy and business communication.

There are mass media activities which make a particular news item suitable pedagogical authentic material for the language classroom can be considered as follow.

First, authentic mass activities are more accessible and understandable than specialized exogenous contexts which may require more background knowledge and schema building. While endogenous contexts require little or no prior knowledge, these kinds of media activities and types of media tend to be more common. Authentic activities also require prior knowledge, but it is a kind of prior knowledge that language learners can be expected to already have, even though they may not have the vocabulary to express that knowledge.

Second is the issue of criteria in linguistic difficulty. Intensive listening and watching activities help students to work on bottom-up processing difficulties and balanced top-down approaches to listening comprehension. Redundancy of input is an important aspect in selecting appropriate authentic material and increased redundancy of input is often found in news stories.

It should be noted here that this article support teachers in selecting of appropriate media aids for the language area through providing empirical evidence of the effectiveness media communication in improving speaking proficiency. Mass media activities use different dialects and styles which can be interesting and cognitive for language learners and can familiarize them with different forms of language.

References

- 1 Rivers W. Teaching Foreign Language Skills / W. Rivers. — Boston: South and Press, 2000. — P. 56–76.
- 2 Mol' A. Language and the Media. In Annual review of Applied Linguistics / A. Mol'. — Cambridge: Cambridge University Press, 2008. — С. 23–41.
- 3 Graham Bell A. National Historic Site / Bell A. Graham. — Chicago: The University of Chicago Press, 2012. — P. 99–102.
- 4 Hussein G. The Attitudes of Undergraduate Students towards Motivation and Technology in a Foreign Language Classroom / G. Hussein // International Journal of Learning and Teaching. — 2010. — No. 2(2), — P. 14–24.
- 5 Van Dijk T.A. Introduction: Discourse Analyses As a New Cross-Discipline / T.A. Van Dijk. — New York, 2005. — P. 74–78.
- 6 Johnson K. Encyclopedic Dictionary of Applied Linguistics / K. Johnson & H. Johnson. — Oxford: Blackwell, 1999. — 24 p.
- 7 Cook P. Critical Applied Linguistics: A Critical Introduction / P. Cook. — Cambridge: Cambridge University Press, 1998. — 18 p.
- 8 Allen P. Language Acquisition in the Classroom / P. Allen. — Oxford: Pergamon, 2013. — 109 p.
- 9 Меркиш Н.Е. Мультимедийная культурно-языковая среда как фактор успешного овладения иностранным языком и иноязычной культурой / Н.Е. Меркиш // Иностранные языки в школе. — 2015. — № 8. — С. 9–11.

Ж.М. Күлтанова

Шетел тілін оқытудағы бұқаралық ақпарат құралдарының әсері

Мақалада бұқаралық ақпарат құралдарының сабақ үстінде қолданылуы жайлы мәселе қарастырылды. Басты назар шетел тілдерін оқытудағы бұқаралық ақпарат құралдарының ұлтаралық білікті қарым-қатынас әсерін сақтай отырып пайдалануға аударылды. Түрлі мысалдарды негізге ала отырып, автор шетел тілдерін оқытудың негізгі мақсатын анықтай келе, шетел тілдерін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын қолданудың мазмұнын белгілеуге тырысады. Қазіргі заманғы бұқаралық ақпарат құралдарын, олардың артықшылығы мен кемшіліктерін, сонымен қатар оның әлемді қабылдаудағы бірнеше аспектілері сипатталды. Медиабілім студенттерге өз ойын еркін әрі ашық жеткізуге, мәселенің өзектілігін анықтауға құқық берумен қатар, оқушылардың жеке тұлға ретінде дамуына көмектеседі. Шетел тілдерін оқытуда бұқаралық ақпараттарды қолдану тәсілдер бойынша шет елдердің, талдау әдісі, әдебиетті саралау әдісі, шет елдердегі бұқаралық ақпарат құралдарының педагогикалық әсерлерінің, оқушыға өз ойын ашық әрі тілдік қалыпқа сай жеткізуге көмегі қарастырылды. Автор газет, журнал сынды бұқаралық ақпарат құралдарының түрлерімен таныстыру жаттығуларын да келтірді. Білім берудегі негізгі құралы — Интернет туралы да сөз қозғалды. Сонымен қатар шетел тілдерін оқыту сабақтарында алдын ала дайындық пен практикалық істердің әдістері көрсетілген.

Кілт сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, медиаресурстарын аудиторияда қолдану, шетелдік құралдарын бұқаралық ақпаратқа педагогикалық әсері, бұқаралық ақпарат құралдарының тілі, ағымдағы ақпарат, бұқаралық ақпарат қарым-қатынасы, хабар тарату, лингвистикалық құралдар, пресс-агенттік, жаһандану дәуірі, ақпараттық кеңістік, бұқаралық ақпараттық іс-шара бастаулары.

Ж.М. Култанова

Влияние средств массовой информации при обучении иностранному языку

В статье представлены предложения по использованию средств массовой информации на занятиях. Основное внимание уделено использованию СМИ в процессе преподавания иностранных языков под воздействием межкультурной коммуникативной компетенции. На основе приведенных примеров определены цели преподавания иностранного языка и сделана попытка определить содержание обучения иностранному языку за счет применения средств массовой информации. Охарактеризованы современные средства массовой информации, преимущества и недостатки их использования, а также некоторые аспекты влияния на восприятие мира. Медиаобразование позволяет студентам осуществлять их право на свободу самовыражения и самоидентификации актуальности и злободневности проблем, освещаемых в СМИ, что способствует личностному развитию учащихся. Рассмотрены методы и приемы зарубежных средств массовой информации в преподавании иностранного языка. Приведен ряд упражнений, предусмотренных для ознакомления обучающихся с такими видами средств массовой информации, как газеты, радио, Интернет, которые могут служить инструментом образователь-

ных целей. Также представлены методы подготовки предварительной деятельности и практической деятельности непосредственно на занятиях иностранного языка.

Ключевые слова: средства массовой информации, использование медиаресурсов в аудиториях, педагогические последствия зарубежных средств массовой информации, язык средств массовой информации, текущая информация, пресс-агентство, эпоха глобализации, информационное пространство, аутентичные масс-медиа мероприятия.

References

- 1 Rivers, W. (2000). *Teaching Foreign Language Skills*. Boston: South and Press.
- 2 Mol', A. (2008). *Language and the Media*. In *Annual review of Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 3 Graham, Bell A. (2012). *National Historic Site*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 4 Hussein, G. (2010). The Attitudes of Undergraduate Students towards Motivation and Technology in a Foreign Language Classroom. *International Journal of Learning and Teaching*, 2(2), 14–24.
- 5 Van Dijk, T.A. (2005). *Introduction: Discourse Analyses As a New Cross-Discipline*. New York, 74–78.
- 6 Johnson, K. & Johnson, H. (1999). *Encyclopedic Dictionary of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell.
- 7 Cook, P. (1998). *Critical Applied Linguistics: A Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 8 Allen, P. (2013). *Language Acquisition in the Classroom*. Oxford: Pergamon.
- 9 Merkish, N.E. (2015). Multimediiinaia kulturno-iazykovaia sreda kak faktor uspešnoho ovladeniia inostrannym iazykom i inoiazychnoi kulturoi [Multimedia cultural and linguistic environment as a factor of successful mastery of a foreign language and foreign culture]. *Inostrannye iazyki v shkole – Foreign Languages at School*, 8, 9–11 [in Russian].

B.Zh. Satbergenova, S.Z. Ashimkhanova, G. Nurzhigitova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: kutbaeva_bako@mail.ru)*

The effectiveness of realia-based lessons in teaching english

Article is devoted to allocation of some actual problems in translation theory. Language - the means of communication between people, based on devices of language system, carrying out communication between people. The translation is interlingual and intercultural communication. Linguistic realias and ways of their translation not only one of the most controversial issues in the field of the translation, also a problem in which solutions were not found and there is no exact answer. The translation of realia is one of aspects of global problems which specifying historical and national peculiarities. The realia – is like life of one population (life, culture, social and historical development) and are holders of a national and historical background that point to other subjects of words or phrases. They haven't compatibility with other languages therefore they can't translate them in general, and demands a special method. In this article, realia is considered as the subject of the communicative action of translator, and investigated at the highest linguistic level. In article the following methods of the translation of a realia from English on Kazakh were revealed: transcription, transliteration, coordination, circumlocutory (description, descriptive, explicative) transfer.

Keywords: the realia, uncontested lexicon, studying, studying English, the term, lexicon, intercultural communication, an image of culture, language, the linguistic phenomenon.

In English language teaching, vocabulary is very important thing to learn. With a good vocabulary, students can understand well what teacher says during the learning process. As a result, student can catch the material better. Beside this, good vocabulary makes possible to the student to make conversation. Nevertheless, in fact, it is a difficult thing to teach English to the young learner. The young learners almost have no focus in the lesson. They are difficult to control. It is due to their ages that are too young. In learning process, they usually talk with each other, even they joke with their friends without giving attention to their teacher. This problem has to be solved as soon as possible to make the learning process run well.

Teaching and learning are the two crucial elements in learning process that cannot be separated from each other. Teaching activity can help the learning process run effectively. As Douglas Brown says in his book *Principles of Language Learning and Teaching*, «Teaching is guiding and facilitating learning, enabling the learner to learn, setting the condition to learning» [1]. It means that teaching is an activity to help and asses someone in learning something in order that they can understand what they are learning better. Cole and Chan, «teaching is a complex phenomenon that takes into account a wide range of personal characteristic, professional skills and specialized based of knowledge» [2], also state definition of teaching. In teaching activity, a teacher plays an important role in controlling the student during the learning process. Jeremy Harmer stated, «The behavior and the attitude of the teacher are the most important factors in the class room» [3]. Therefore, every teacher has to have a good personality and capability to lead the student, because teacher has to be able to control and manage the student in the class in order that they can learn well.

Every nation has its own language and its own history. During the nation's developing its language also changes according to the internal and external influence. The translation of realia is partly great and important problem of transference of national and historical peculiarity that ascends to the very conception of theory of translation as independent discipline. Not setting ourselves a target to give a historical survey we bring only some facts and names connected with the elaboration of this problem in translation. Also using realia in classroom is important.

The study of realia is one of great and important problems of transference of national and historical peculiarities, which ascend to the very conception of theory of translation as independent discipline. Not setting ourselves a target to give a historical survey we bring only some facts and names connected with the elaboration of this problem in translation. This qualification paper is devoted to the study of national coloring words, their usages, classification, and erasure of rendering.

The term «realia» in translation study literature got rather wide dissemination in the meaning realia word, in the capacity of mark realia-object and as the element of lexics of present language.

In education, realia are objects from real life used in classroom instruction by educators to improve students' understanding of other cultures and real life situations. A teacher of a foreign language often employs

realia to strengthen students' associations between words for everyday objects and the objects themselves. In many cases, these objects are part of an instructional kit that includes a manual and is thus considered as being part of a documentary whole by librarians.

Realia are often more interesting than material from textbooks and can be on subjects that will really engage the students. The use of realia brings a welcome change in the class, a break from typical class activities like reading and writing.

Kinesthetic learning is the type of learning that students will most effectively acquire, mostly because they will have hands-on experience. Students will clearly understand the reason they are learning a particular ESL component. Instead of wondering when and where they might have use for a particular language element, they will know the reason. Students have the chance to practice real life situations like using maps and asking for directions in a foreign language, but with the guidance of someone who speaks fluently and will help them get it right. Once they hit the street, they will feel more confident in speaking the language with the locals. The unexpectedness of having suddenly interact with real objects will keep students on their toes; it will create excitement, and they will have fun.

Realias are also used to connect learners with the key focal point of a lesson by allowing tactile and multidimensional connection between learned material and the object of the lesson. They are best utilized for simple objects lending themselves to classroom settings and ease of control with minimum risk of accident throughout the student object interaction.

Technology has begun to affect the use of realia by adding the virtual realia option, whereby three-dimensional models can be displayed through projection or on computer screens, allowing the learner to see detail otherwise difficult to acquire and to manipulate the object within the medium on which it is displayed. The option of zooming and looking within objects makes virtual

Realia is a term for real things—concrete objects – that are used in the classroom to build background knowledge and vocabulary. Realia is used to provide experience on which to build and to provide students with opportunities to use all the senses in learning. While using realia in the classroom is not always possible, it is usually the best choice if the student is to learn all they can about realia. Realia allows the student to see, feel, hear, and even smell the object being explored. If the real thing is not available, the teacher must move down the continuum from the concrete (real thing). However, each move down the continuum causes the loss of some sensory information that could be helpful in comprehension. The absence of legibility in terminology being used by translators and theoreticians of translation, linguists and lingua–country studies in reference to this conception, unsteady borders between realia and «not realia», between realia in translation study and realia in history and criticism of literature and linguistics, between realias and other classes of vocabulary demand at least approximate explanation of contents of realia as term. It's more comfortable to begin such approximate definitions of conception with comparison and contrasting.

While using realia we have to look at how much new vocabulary and grammar structures are in the materials. If students are to cope with real material, they may have to learn to deal with topics with a lot of alien vocabulary. Decide if the topic matter is appropriate for your students, if you are not sure you can ask them or find out what their interests are. One solution for culture-content based EFL teachers is to keep their eyes open for useful realia such as magazines, adult education pamphlets, menus, newspapers, advertisements, maps and voting brochures. Teachers must develop an awareness of what can be utilized in a classroom. This involves both becoming more creative as materials designers and also more sensitive to the target culture and to the culture of the students.

In foreign language instruction realia are real-life objects used in the classroom to illustrate and teach vocabulary or to help students learn and produce. Realia can consist of almost anything including both objects from a country where the target language is spoken as well as objects from the teacher's home country.

Realia allows students to use their senses (sight, hearing, smell, taste, touch) to connect words with their meaning, thus making them more memorable. For young learners in particular it's a very useful tool to make real in their mind what, at the beginning, might come across as abstract. For example, as a teacher you can stand at the front of the class and explain the word *beetle* to your class for ten minutes. The students will listen and then slowly begin to understand what you mean. Hopefully, many will then translate it into their mother tongue and write down the English and the translation in their exercise book. However, if you actually produce a beetle from your pocket the class will understand immediately what you mean and associate the word with the object, not necessarily translating it. Many will then write the English word in their exercise book alongside a drawing of the beetle. In this example above it is probably best to use a plastic beetle rather

than a real one and this is fine. If we can't use the real thing then toys or reproductions are a good substitute. Photos (or flashcards) are a third-best.

Like more traditional realia, virtual realia is motivating and meaningful in that it brings an authentic piece of the target culture into the language classroom. The added advantage with this new medium is that realia-based lessons need not be bound to cities and places that the teacher has physically been to but, rather, can be based on materials from a variety of places collected from a variety of people with various interests. Further, students interact directly with these materials rather than with someone else's interpretation and analysis of them and thus may find virtual realia even more appropriate for their interests than traditional authentic materials collected by the teacher. Another benefit of virtual realia is that the materials are truly interactive and more flexible than traditional ones in that they can be easily adapted and up dated. For example, a page from a brochure can easily be digitally altered for use in an information gap activity without damaging the "original." Further, teachers can choose which pages of the document to use in class rather than being forced to use the entire item. Also, the computer-savvy instructor can juxtapose the digital items when developing virtual realia-based communicative activities, or create documents which contain only certain types of virtual realia. These images and activities can be stored on a disk and easily accessed or printed out. Moreover, these materials can serve as the basis for various computer-based collaborative projects, as supplemental materials, or as on-line assignments and tests.

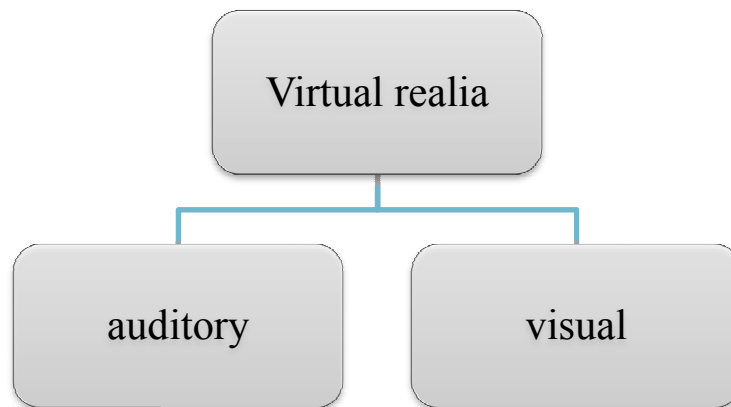

Figure. Types of virtual realia

The contents of the Virtual Realia site are arranged by topic rather than by difficulty level. The reasoning is that teachers are often discouraged from using an attractive piece of realia because it appears to be too difficult. By not assigning a «level» to the items, teachers are more likely to select pieces which will compel their students to «reach» a bit. Also, rather than judging the apparent difficulty of the realia item itself, one should ensure that the accompanying tasks reflect the appropriate ability level for the students concerned. Traditionally, authentic materials have been reserved for intermediate to advanced levels. However, as Adams notes, «students at lower levels stand to gain at least as much by exposure to well-selected authentic texts appropriate to their needs and abilities». With this in mind, special attention has been given to items rich in context and graphics and modest to moderate in text [Fig.].

The Virtual Realia items are intended to serve as «raw materials» for teachers designing lessons focusing on American cultural studies, content-based lessons, and skill area units. The sample activities included with many of the items suggest ideas that teachers can use when designing their own exercises. The high-beginner/low-intermediate-level Ellis Island brochure contains two pages of pictures and text and gives an immigrant's account of his ordeal on Ellis Island at the beginning of this century. Sample activities and exercises I designed to accompany this page include guided, short answer and vocabulary exercises as well as more open-ended, expressive activities like a role-play and «letter home» writing assignment. I also included student-generated drawings, which give a pictorial account of the immigrant's experience in a sequential ordering activity.

If to analyse the difference and combinability of realia and term at first one can see the resemblance of realia with term. Unlike the most lexical units, terms mean the exactly definite conceptions, objects, phenomena; as ideal they are synonymous, derived synonyms of words (and word-combinations), not infrequently foreign language origin; there are also such historically limited meanings among them. All these can be told

about realias either. Moreover, there are series of units on resemblance of these two categories, which are difficult to define as term or as realia, and there are such units that «on a legal basis» can be considered at the same time as both terms and realias, has introduced even a name «term-realias».

However, the difference between them is not less. Realias undoubtedly belong to the vocabulary, which has no equivalent, when terms in the main belong to the few language units, which have full language discharge in translation language that is units, translated as equivalents almost in many contexts. Term, is an element of sublanguage of science, deprived national and or historical color in overwhelming majority cases carries out naming function; getting into the text of another genre, besides it acquires the role of means for fulfilling those or other stylistic tasks. Realia mostly connected with fiction, where it represents one of means of transference of local and temporary coloring; in scientific text, realias not infrequently play the role of mediocre terms.

The term usually spreads by spreading of a subject, which becomes its denomination. It enters the language of any nation as its own house, which in that or another way meets its referent. It is prohibited to demand «national accessories» from the term, apart from its origin it is a property of all humankind that it was born. Unlike the terms, it penetrates into other languages in general independently from acquaintance of corresponding nation with object meant by it, often from literature and or on channel of means of mass information. It is accepted temporarily and it stays in the nation, which accepted it sometimes for a day, sometimes for a year and may happen so that it stays so long that enriching or obstructing the language it turns into borrowed word.

Moreover, there are realias which not being terms have an international spreading and are used almost as widely as terms. However, there is difference between them in the sphere of using even it is hardly noticed by national or historical shade.

In addition, terms differ from realias by origin. Many terms are made artificially to call the subject or by remaining the present words while realias are national words, closely connected with mode of life and world outlook of people creating them.

Unlike the terms as important feature of realias is their general use, popularity «familiarity» to all or most bearers of initial language and on the contrary, unfamiliarity, «alienance» with barriers of language accepting them. Considering the possibility of some detailization in dissociating realias from terms (and other categories of vocabulary) we'll try to state at least our reflection on examples with denomination of tribes and plants –two semantic groups which are very close to terms.

Some realias have the signs of proper nouns, others are between two categories and it would be correct to say that many nouns may even claim to the title realia. As a matter of fact, the close features of many realias and proper nouns make their delimitation almost impossible, not infrequently one has to make the border leaning only on orthography but this pure formal sign must not be considered reliable, at first because of partial irregularity of orthography of those or other nouns. For example: Snowman, at second, because of difference of orthographical rules of various languages and at last because of that the context may require the sudden decision.

The realia is closely connected with the reality outside the language on which indicates at least the etymology of the term itself. Being the name of separate objects, conceptions, appearance of mode of life, culture, history of present nation or country, the realia as an individual word cannot reflect the present part of reality on the whole. Most of these which must be «read between lines» and which are expressed or prompted in either case by means of language are not contained in the narrow frame of individual word-realias.

In every language, there are words that, without in any way distinguishing themselves in the original from the verbal co-text, however they are not easily transmissible into another language through the usual means and demand from the translator a peculiar attitude: some of these pass to the text of the translation in unaltered form (they are transcribed), others may only partially preserve in translation their morphological or phonetic structure, still others must sometimes be substituted for lexical units of a completely different value or even «composed». Among these words, we meet denominations of element of everyday life, of history, of culture etc. of a given people, country, place that do not exist in other peoples, countries and places. Exactly these words have received in translation studies the name of «realias».

Vlakhov and Florin's research is precious [4], we will return to it many times again. For the time being, what I wish to stress is the definition the two Bulgarian scholars give to «realias» within the framework of interest of this course: words (and composed expressions) of the popular language representing denominations of objects, concepts, typical phenomena of a given geographic place, of material life or of social-

historical peculiarities of some people, nation, country, tribe, that for this reason carry a national, local or historical color; these words do not have exact matches in other languages.

The notion of coloring appeared in the literary criticism terminology and meant a special quality of literary work, speech characteristic of personage, a special emotional or linguistic look of separate literary work or a writer's works that is all peculiarities and originalities. Coloring of a word shows its belonging to a certain people, country, and concrete historical epoch.

Any literary work appears on the national ground, reflects national problems, features and at the same time the problems common to all mankind. Passing from one nation to another literature enriches and extends the notion of peoples about each other.

It is one of the most difficult cases to convey national coloring. Owing to the translation, very important literary works were able to appear in many other countries and became available for people speaking other languages. The translation helps mutual knowing and peoples' enrichment.

The use of realia in the classroom supports English learners in a wide variety of ways. Introducing real objects that can be seen, felt, and manipulated is a powerful way to connect vocabulary to real life. The use of realia is motivating to students because they can actually use the real objects in the way in which they are intended to be used. Realia introduces an authentic hands-on nature to many lessons. There is no confusion over size, weight, texture or smell of an object, fruit, vegetable, tool when the real thing is present. In some case it becomes important to provide several objects in order to see the range of possibilities, such as several different kinds of apples or tiny sunflowers to be compared with the huge examples seen in certain parts of the world. The teacher can be extremely innovative in the use of realia. If we are going to teach English, realia is a must. Young children are at the perfect age to learn a language and as visual learners, we should try to tap into their natural creativity. Students love to role-play and enjoy playing games, if we use realia in classes students will enjoy their English lessons, and be motivated to learn.

References

- 1 Brown H. Douglas. Principles of Language Learning and Teaching / H. Douglas Brown. — New York: Pearson Education, 2000. — P. 121.
- 2 Cole Peter G. and Chan Lorna. Teaching Principles and Practice / G.Cole Peter & Chan Lorna. — New York: Prentice Hall, 1994. — P. 23.
- 3 Harmer Jeremy. The Practice of English Language Teaching New Edition / Harmer Jeremy. — New York: Longman, 1991. — P. 46.
- 4 Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. — М.: Междунар. отношения, 1980. — С. 221.

Б.Ж. Сатбергенова, С.З. Ашимханова, Г.Нуржигитова

Реалияларға негізделген сабақтардың ағылшын тілін оқытуда тиімділігі

Мақала аударма теориясындағы өзекті мәселелердің біріне арналған. Тіл — адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы, ал тілдік жүйенің құрылғылары негізінде адамдар арасындағы коммуникация (байланыс) жүзеге асады. Аударма тіларалық және мәдениетаралық коммуникация қызметін атқарады. Тілдік реалийлер мен оларды аудару жолдары аударматану саласында даулы мәселелердің бірі ғана емес, сонымен қатар шешімі табылып, нүктесі қойылмаған, нақты жауабы жоқ сұрақтардың бірегейі болып отырғаны белгілі. Реалиялар аудармасы ұлттық және тарихи ерекшеліктерін көрсетудің жаһандық мәселелердің бір қыры болып табылады. Реалия — бұл бір халықтың өміріне (тұрмысына, мәдениетіне, қоғамдық және тарихи дамуына) тән және басқасына жат объектілерді атайтын сөздер немесе сөз тіркестері, ұлттық және тарихи реңкті ұстаушылар бола тұрып, басқа тілдерде олардың дәл үйлесімділігі болмайды, демек, олар жалпы негіздегі аудармаға берілмей, ерекше әдіс-амалды талап етеді. Авторлар аудармашының коммуникативті іс-әрекет субъектісі ретіндегі реалиялар зерттеп, жоғары лингвистикалық деңгейде қарастырды, сондай-ақ нақты сөздерді ағылшын тілінен қазақ тіліне аударуда қолданылатын келесі әдіс-тәсілдерді анықтаған: транскрипция, транслитерация, гипо-гиперонимикалық аударма, үйлестіру, перифрастикалық (сипаттама, дескриптивті, экспликативті) аударма, калькалау.

Кілт сөздер: реалия, баламасыз лексика, оқу, ағылшын тілін оқыту, термин, лексика, мәдениетаралық коммуникация, мәдениет бейнесі, тіл, лингвистикалық құбылыс.

Б.Ж. Сатбергенова, С.З. Ашимханова, Г.Нуржигитова

Эффективность использования реалий при обучении английскому языку

Статья посвящена выделению некоторых актуальных проблем в теории перевода. На основе устройств языковой системы осуществляется связь между людьми, в то время как перевод является межязыковой и межкультурной коммуникацией. Показаны лингвистические реалии и способы их перевода, которые являются не только одними из самых спорных вопросов в области перевода, но также и проблемой, в которой не были найдены решения и нет точного ответа. Отражены вопросы перевода реалий как одного из аспектов глобальных проблем, указывающие на исторические и национальные особенности. Выявлено, что реалия подобна жизни одного населения (быта, культуры, социального и исторического развития) и является показателем национального и исторического фона, которые указывают на иные объекты слов или фраз. У них нет совместимости с другими языками, поэтому они не могут быть подвергнуты общему переводу, а требуют использования особенного метода. Рассмотрены реалии как субъект коммуникативных действий переводчика. Исследование проведено на высшем лингвистическом уровне. Выявлены следующие методы перевода реалий с английского языка на казахский: транскрипция, транслитерация, гипо-гиперонимический перевод, координации, перифрастический (описание, дескриптивный, экспликативный) перевод, калькирование.

Ключевые слова: реалия, безальтернативная лексика, изучение, изучение английского языка, термин, лексика, межкультурная коммуникация, образ культуры, язык, лингвистическое явление.

References

- 1 Brown, H. Douglas. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching*. New York: Pearson Education.
- 2 Cole, Peter G and Chan, Lorna. (1994). *Teaching Principles and Practice*. New York: Prentice Hall.
- 3 Harmer, Jeremy. (1991). *The Practice of English Language Teaching New Edition*. New York: Longman.
- 4 Vlahov S., Florin S. (1980). *Neperevodimoe v perevode [Untranslatable in translation]*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].

Б.Қ. Шаушекова, Н.Н. Тұрғанбекова

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: shaushekova@mail.ru)*

Болашақ бастауыш мұғалімдерін даярлауда өлкетану жұмыстары арқылы оқушыларға экологиялық тәрбие беру

Мақалада бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлауда өлкетану материалдарын қолдану арқылы студенттерге экологиялық тәрбие беру бойынша зерттеудің нәтижелері берілген. Қазақстан Республикасының ұлттық байлығы ретінде біздің мемлекетіміздің мәдени құндылықтары мен ғылыми-экологиялық дерек көздерін оқып үйреніп, тарихи қалалардың бірі — Қарқаралы қаласының қалыптасуы мен даму кезеңдері және оның болашағы туралы педагогикалық және этнографиялық әдебиеттерге талдау жасалған. Өлкенің ұлы адамдарының тағылымына байланысты ғылыми еңбектерге шолу жасап, олардың зерттеушілік және шығармашылық іс-әрекеттерін оқып үйренуге басты назар аударылған. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда өлкетану жұмыстарында мақсатқа бағытталған этнопедагогикалық құндылықтарды пайдалану қажеттігін мақала авторлары қорытындыларының нәтижесі дәлелдейді. Авторлардың «Өлке қорықтары» атты жасалған бағдарламасы негізінде жоғарғы оқу орнының оқу-тәрбие үдерісінде, аудиторияда және аудиториядан тыс кураторлық сағаттарда, студенттерге экологиялық білім берумен қатар, олардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруды жүзеге асыру жолдары көрсетілген, сонымен бірге өлкетану жұмыстарын өткізудің құралдары мен әдістері берілген.

Кілт сөздер: экология, экологиялық тәрбие, өлкетану, өлкетану жұмыстары, ерекше қорғалатын аумақтар, қоршаған ортаны қорғау, Қарқаралы қаласы, Қарқаралы туралы ақпарат.

Қазіргі жаһандану кезінде халықаралық деңгейдегі құбылыстардың даму үдерісі, оның ішінде әлемді тұтас қамтитын табиғи, табиғи-антропогендік немесе таза антропогендік құбылыстар ғаламдық кезек күттірмейтін мәселенің бірі — экологиялық мәселеге кейінгі кезде көп көңіл бөлініп жүр, себебі, біріншіден, адамның экологиялық санасынан олардың табиғатқа практикалық қатынасында алшақтық байқалады, жастарымыз көп уақыттарын үйде, компьютерде отырып, ұялы телефонды қолданып, ақпарат желілері немесе теледидар алдында өткізеді. Студенттердің экологиялық санасын қалыптастыру үшін кей жағдайда білім деңгейі жеткіліксіз, мектепте биология, география, экология пәндері бойынша теориялық білім берілгенімен, практикалық жағдайда табиғатқа сәйкестенген оқу-танымдық іс-шаралардың жағдайының маз еместігі аландатады. Сол себепті экологиялық білім мен экологиялық мәселе арасында алшақтық байқалып, ол үшін құбылыс пен үдерістерді байланыстыру қажеттігі туындайды. Экологиялық дүниетану, тәрбие беру абстрактілі деңгейде шешіле алмайды, ол жеке адамға жеке тәжірибесі арқылы ғана шешімін табады.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы № 212 Кодексінің 87-тармағында: «Экологиялық білім беру — жеке адамның қоршаған ортаның жай-күйі үшін экологиялық жауапкершілігін қамтамасыз ететін, білім мен дағды жүйесін, құндылық бағдарларын, адамгершілік-эстетикалық көзқарасын қалыптастыруға бағытталған, жеке адамды тәрбиелеудің, оқытудың, оның өз бетінше білім алуының және дамуының үздіксіз процесі», — деп көрсетілген [1].

Этникалық экологияның негізгі міндетіне «этникалық топтарға өмір сүруге мүмкіндік беретін салт-дәстүр ерекшелігін зерттеуді, табиғи, әлеуметтік, мәдени жағдайды, сондай-ақ этностардың өмір сүріп отырған табиғи ортасын олардың табиғи ортаға әсерін, экожүйенің заңдылықтарын жатқызудың болады. Этникалық топтардың өмір сүру ерекшеліктерін зерттеу барысында олардың физикалық (материалдық) және психикалық (рухани) жақтары, популяциясы ерекше қарастырылады. Оған адамдардың шаруашылық әрекеттерімен байланысты материалдық мәдениеті (тамақ, киім т.б.) табиғатқа, әлеуметтік-мәдени, биологиялық бейімделуі және халықтық медицинадағы экоботаникасы жатады. Сонымен қатар адамдардың жеке және топтық деңгейде қоршаған ортаға бейімделуі және басқа этникалық әлеуметтік-мәдени ортасы, дағдарыстық жағдайды бастан кешудің дәстүрлі әдістері енеді (сонда 8-9-б.).

Жоғарыда айтылғандарды қорытындыласақ, адамның табиғатпен өзара әсері әр ұлтта өзіндік ерекшелік арқылы жүреді, ол өмір сүрудің әр түрлі саласынан көрінеді. Осыдан шыққан «этностың табиғатқа қарым-қатынасы» мәселесін қарастыра келе, қарым-қатынастар «екі жақты сипатта»

болатынын ескеру керек. Ол өз кезегінде «этнос пен оның өмір сүру ортасын нақты біртұтас этноэкологиялық жүйе ретінде қарауға» мүмкіндік береді» [2].

Бұл жерде мына фактіні айтып өту керек: қоғамдық-тарихи даму үрдісінің барлығында қоғам өмірінің жүйесі ауысып отырды. Қоғамның технологиялық және әлеуметтік-экономикалық даму үрдісінде табиғаттың социумға «нақты әсері» ептеп әлсіреп отырды. Алайда ғылыми-техникалық даму жағдайында «этноэкологиялық фактор» нақты көрініс тапты, оны ескермеуге болмайды. Сондықтан табиғатты қорғау шаралары міндетті түрде аумақтың ерекшелігін ескеріп, сипатта болуы керек. Ол әр халықтың салт-дәстүр әрекеттері барысында, әдетте, «экологиялық тепе-теңдікті қамтамасыз етіп отыратын қалыптасқан нормалар» болатынын көрсетеді. Және «қандай да бір халықтың өмір сүру ортасынан этникалық түрде жат шаруашылық әрекеттерін тарату» кезінде мүмкін болатын экологиялық салдарға әкеп соқтырады.

Сонымен, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, экологиялық білім берудің міндеттерін шешу және аумақтық экологиялық мәселелерді жою, біздің ойымызша, ғасырар бойы жинақталған, халық педагогикасындағы эмпирикалық тәжірибеге сүйенген және экожүйені қолдануға негізделген табиғатты пайдаланудағы этникалық салт-дәстүрді есепке алмайынша, мүмкін емес.

Г.Н. Волковтың пайымдауынша, «этникалық мәдениет пен экологиялық тәрбие беру» халықтық педагогиканың негізі болып табылады. Экологиялық тәрбие экономикалық тәрбиемен бірге маңызды, ол жеке тұлғаны қалыптастыру барысындағы қорғау, сақтау, үнемдеу негізгі анықтаушы болмақ [3].

Біз халықтардың өзіндік салт-дәстүрлерінің жойылып кетуіне, мәдениеті төмен адамдардың ұлттық салт-дәстүр мен құндылықтардың тағдырын шешуіне, оларды өткеннің қалдықтары деп санауына жол бермеуіміз керек. Өзіндік тұрмыстың артта қалғандығы себебінен анықтап, оны ұмытпау қажет. Тәрбие берудің маңызы ғасырлар мен прогрестің, гуманитарлық дәстүрлер тоғысындағы бірден бірге ауысушылықтың нақты бекініс алуында, оның бірден біруіне көшуінде.

Бастауыш мектеп жағдайын зерттеу нәтижесінде өлкетану жұмысына байланысты қалыптасқан төмендегідей орны толар-толмас жағдайларды байқауға болады:

- бастауыш мектеп пен жоғары мектептерде жаратылыстану пәндері, қазақ халық педагогикасы, этнопедагогика пәні арасында пәнаралық байланыстың жеткіліксіздігі;
- экология пәнінің оқу-әдістемелік кешендерінде этнопедагогика құндылықтары белгілі деңгейде қамтамасыз етілмеуі;
- өлкетану жұмыстары бойынша білім мен тәрбие берудің педагогикалық шарттарының сақталмауы;
- өлкетану жұмыстарының жүйесінің жасалмауы көңілге кірбің түсіреді.

Аталмыш мәселенің шешімін табуда этнопедагогика құндылықтарын кешенді, жүйелі, саналы пайдалану арқылы жүзеге асыруға болатынын қоғам талабы дәлелдейді. Әр халықта халықтың құрылу барысында қалыптасқан жасөспірімдерге білім берудің өзіндік ерекше педагогикалық жүйесі бар, оған аталған этностың қалыптасу барысындағы жергілікті этногеографиялық ерекшеліктері кіреді. Болашақ бастауыш мектеп мұғалімдеріне білім беру жүйесі мен тәрбиелеу «халықтық педагогика», немесе «этнопедагогика», терминдері арқылы біріктіріледі.

Студенттерге экологиялық білім беру негізінде өлкетану жұмыстары арқылы этнопедагогикалық құндылықтар пайдалану және іске асыру әдіс-тәсілдерінің көптеген түрлерін отандық және шетелдік мамандар қарастырған. Өлкетануды танып-білуге ұстанған бағыт 70 жж. экологиялық білім беру мәселесін шешуге мүмкіндік берді және мектепте экологиялық білім беруді дамытты.

Өлке дегеніміз — аймақтық көлемдегі жер, ол әкімшілік түрде болады (облыс, республика, өлке) [4]. Мектептегі экологиялық өлкетануда бұл түсінік экологиялық проблемалардың локалды және аймақтық деңгейін қамтиды және олардың арасындағы әрекеттестікті талап етеді. Әкімшілік шегінде ғылыми зерттеулер жүргізіледі және табиғатты пайдалану бойынша нақты бетбұрыстар қабылданады, ол мектептегі экологиялық білім беруге қажетті ақпараттар береді. Жергіліктілік – адамның өзі өмір сүріп жатқан жері және табиғатпен әрекеттесу орны. Жергіліктілік оқыту ортасы ретінде қолданылуы мүмкін, яғни оқушылардың тәжірибелік жұмысы болып табылатын іздену жұмыстарын жүргізу орны болып табылады.

«Өлкетану» терминін алғаш рет 1914 ж. тарихшы-әдіскер В.Я.Уланов және сібірлік мұғалім-географ В.Н.Мальков қолданды [5].

Өлкетану – елдің бір бөлігі, қаланың, ауылдың, басқа да елді мекеннің тұрғылықты жердің тұрғындары үшін туған өлке болып табылатын территорияны жан-жақты оқып үйренуі. Мектептегі

өлкетану – мектептегі оқушыларды жан-жақты тәрбиелеу міндеттерімен сәйкес келетін оқу үрдісінде, сабақ және сабақтан тыс жұмыста оқушылардың туған өлкесін жүйелі, жан-жақты тануы [6].

Мектеп өлкетануы теориясының дамуына И.В.Ивановтың «Краеведение и системы учебной и воспитательной работы средней общеобразовательной школы» атты докторлық диссертациясы және «Педагогические основы школьного краеведения» деген 1966 ж. монографиясы үлкен үлес қосты, құнды ой-пікірлер қалдырды.

Өлкетану – белгілі бір өңірдің табиғатын, халқын, шаруашылығын, тарихын, мәдениетін зерттеумен шұғылданатын ғылым мен мәдениет саласы. Өлкетанудың негізгі міндеті – өлке жөнінде түрлі ақпараттар, материалдық ескерткіш үлгілерін, тағы басқа мәліметтер жинақтау. Өлкетану – мұғалімнің басшылығымен оқушылардың туған өлкесінің (мектеп алаңы, ауыл, аудан, қала, облыс, өлке, Қазақстан) табиғи, әлеуметтік, экономикалық және тарихи жағдайларын жан-жақты зерттеуі. Осы арқылы оқу мен тәрбиені өмірмен, қоршаған дүниемен тығыз байланыста қарастырудан тұрады [7].

«Өлкетану» ұғымын түсіндіруде көптеген авторлар оның белгілі бір шекара туралы мағлұмат жинау ғана емес, сонымен қоса бір факторлардың екінші факторларға әсерін анықтау, яғни, сол жердегі өмірдің және табиғаттың кешенді көрінісін беру екенін дәлелдеуге ұмтылады.

Өлкетану жұмыстарын жоғары мектептің экологиялық жүйесінің негізі мен бірізділігі нақты іс-әрекеттер барысында іске асыруды қамтиды. Аталған жұмыстарды жүргізу, яғни, жоғарғы мектептегі экологиялық өлкетану ретінде пәнаралық педагогикалық үдеріс этнопедагогика құралдарын пайдалану, оқушылардың бұрынғы және бүгінгі күнгі экожүйемен танысуға бағытталған әрекеттерінің бірлігін ұйымдастыру, аймақтық проблемалармен байланысты жергілікті экологиялық өлке проблемаларын анықтау, оларды шешудің жолдары мен болашақ бастауыш мектеп мұғалімдеріне оны жетілдіруге болатын шешімдері мен жолдарын іздестіруден тұрады.

Өлкетану жұмыстары педагогикалық феномен ретінде екі педагогикалық саланың тоғысында тұр: ол – бастауыш мектептегі өлкетану және оқушыларға экологиялық білім беру. Сондықтан, бір жағынан, экологиялық бағыттағы өлкетану мектеп балаларының экологиялық білім алу компоненті болса, екінші жағынан, ол – жоғары мектепте өлкетану жұмысын жүргізудің бір бағыты, сондықтан оның өзіндік ерекшелігі аталған саладағы білімге тән. Оқушы – студент – болашақ маман үштігін құрайды.

Демек, қоғамда экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыру мақсатында экологиялық білімді жаңғырту, қоршаған ортаның қорғау жүйесі, табиғи ресурстардың жай-күйі, экологиялық қауіпсіздік туралы ақпаратты тарату мәселесімен экологиялық ағарту ісі айналысады.

Экологиялық ағарту ісінің аспектісі ретінде білім беру жүйесінде бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығы студенттері «Жаратылыстану негіздері» мен «Бастауыш мектепте дүниетануды оқыту әдістемесі» пәндері бойынша жануарлар мен өсімдіктердің көптүрлілігі, табиғат құбылыстары туралы көп мағлұмат алуына мүмкіндік жасалған.

Болашақ бастауыш мұғалімдерін даярлауда өлкетану жұмыстары арқылы оқушыларға экологиялық тәрбие беру мәселесін шешуде әр түрлі тиімді жаңа әдістерді пайдаланып, ұлттық бақтарды және табиғи қорықтарды басшылыққа алып зерттеу жұмысымыздың барысын баяндауды жөн көрдік.

Қарастырып отырған мәселеміздің шешімін табуда табиғаттанушы Ә.Х.Тұрғынбаевтың еңбегін басшылыққа алуды дұрыс деп есептедік [8]. Онда экологиялық мәселелер кеніңнен қарастырылып, мазмұнды да, мағыналы құнды ой-пікірлер баяндалған, күрмеуі шешілмей тұрған мәселелерімізді шешуге игі септігін тигізетініне кәміл сендік. Ерекше қорғалатын аумақтар мен қорғауға алынған жерлер экологиялық, ғылыми және мәдени жағынан ерекше құнды, Қазақстан Республикасының ұлттық байлығы болып табылады.

Осы Заң ерекше қорғалатын табиғи аумақтар қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдық негіздерін белгілейді.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар — ерекше құқықтық қорғау тәртібі бар не мемлекеттік табиғи қорық қорын сақтау мен қалпына келтіруді қамтамасыз ететін шаруашылық қызметі режимімен реттелетін жер, су, орман және жер қойнауы учаскелері.

Мемлекеттік табиғи қорық қоры қоршаған ортаның табиғи эталондар, уникумдар мен реликтер; ғылыми зерттеулерге, ағарту, білім беру ісіне, туризмге және рекреацияға арналған зат-болмыс ретінде экологиялық, ғылыми және мәдени жағынан мемлекеттік қорғауға алынған объектілерінің ерекше құнды жиынтығы [1].

Берілген бағдарламалар аудандарға арналып құрылған, әсіресе ерекше қорғалған табиғи аумақтарға, яғни қорықтар немесе ұлттық бақтар т.б. Ұлттық бақтар мен қорықтардың негізгі функциясы — табиғи кешенді қорғау, жабайы табиғат құбылыстарын және үрдістерді зерттеу және экологиялық қадағалау. Бұл мекемелердің білім беру мүмкіншілігі зор, біріншіден, қызметкерлердің ұжымдық жетілдірулері, табиғатты қорғауға шындап берілген адамдар. Көптеген ерекше қорғалған табиғи шекараларда табиғи мұражайлар, экологиялық соқпақтар, орталықтар бар. Ал келесі қызметкерлер жоғалып бара жатқан жануарлардың түрі мен өсімдіктерді қорғау генофондында мақсатты түрде жұмыс жасайды. Мұндай аумақта табиғи, тарихи және мәдени ескерткіштер орын тапқан. Сабақта алған экологиялық білімді бекітуде оқушылардың көңіл-күйіне әсер ету арқылы, яғни, тірі табиғат пен ондағы жұмыскерлермен қарым-қатынас жасай отырып, тәжірибе жүзінде түрлі әдістер арқылы білім, іскерлік, дағдыларын қалыптастырамыз.

Ұлттық бақ және қорықтарда жастармен ғылыми жұмыс істеу тәжірибелері мол. Жыл сайын ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға демалуға келушілердің саны көбеюде, негізінен, олар – студенттер. Сонымен бірге көптеген қорықтар да біздің елдің биологиялық, географиялық жоғарғы оқу орны студенттерінің дәстүрлі жазғы практикаларын өткізетін орын болып табылады. Жыл сайын жаз айларында өсімдіктердің әр түрлі түрлерін өсіруге және жан-жануарлардың төлдерін күтуге табиғатқа жақын жанашыр жергілікті тұрғындар, жастар ерікті түрде келіп көмектеседі. Көптеген қорықтар болашақ мамандарға лагерь құруға және қонақ үйде орналасуына мүмкіндік береді.

Қоршаған ортаны қорғау — қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтіруге, шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерін болғызбауға және оның зардаптарын жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі [9].

Демек, қоршаған ортаны қорғау, экологиялық жаңғырту жұмысын жүргізуде аудандағы жастардың экологиялық білімін арттыруда мақсатқа бағытталған бағдарламалар жасайды. Бұл ұсынылып отырған бағдарлама табиғатты зерттеушілерге үлкен көмек болмақ. Ол екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезеңде түрлі жаңа ақпарат беру арқылы дайындық жасайды. Екінші кезеңде студенттер қосымша ақпарат алады және экологиялық жұмыстарға қатысуына мүмкіндік беріледі.

Білім беру бағдарламасы бойынша «Өлкелі қорық» студенттердің оқу-танымдық, интеллектуалды және эмоционалды өсіп-жетілуіне, білімдерін арттыруға және өлі табиғатпен байланыс жасауға мүмкіншілік жасалады. Осы бағдарламаның бір үлгісі ретінде Қарағанды облысының Қарқаралы ауданындағы Қарқаралы мемлекеттік ұлттық табиғат паркін алуға болады. Мұнда әр жылда табиғатты тамашап келушілердің саны көп, олар: оқушылар, студенттер, шетел азаматтары және тағы басқа демалушылар. Қарқаралының Қазақстандағы арнайы қорғауға алынған ұлттық бағында флора мен фаунаға арналған қорық, бақтар көп және жоғары дәрежелі мамандар, магистранттар, докторанттар т.б. қызмет етеді. Олар қазіргі уақытқа сай бағдарламалар арқылы әр келушіге ұмытылмас әсер қалдыруға тырысады.

Қарқаралы мемлекеттік ұлттық табиғи саябағы ерекше қорғалатын табиғи аумақтар (ЕҚТА) болса, оқу жылы бойында аудандық мектептер формалды компонентпен білім беруде. Бағдарлама бастауыш мектеп, биология, география пәндері мұғалімдерінің және Қарқаралы мемлекеттік табиғи ұлттық саябағы қызметкерлерінің бастауымен өтеді.

Мектептегі сабақтар оның мүмкіндіктеріне байланысты құрылады, яғни, оқыту формалары, мұғалімнің тәжірибелілігі, оның еркін материалды түрде қызықты етіп баяндауы, көрнекі құралдарды пайдалану еркіндігі, суреттер көрсету (кітап, слайд, схема, фотосуреттер), ЕҚТА туралы материалдар, фотоальбомдар және т.б. Сабақ арнайы бағдарлама бойынша жүзеге асады. Бағдарламаны 20 сағатқа бөлдік (сағаттарды тақырыпқа бөлу жобамен жасалған, сондықтан ол мұғалімнің қалауымен өзгере алады).

Зоологиялық баққа барғанда оқушылармен жұмыс (жорық) танымжорық (зообақты мекендеушілер, табиғи ландшафттер), ойын (экологиялық сайыстар, рөлдік ойындар) және практикалық (зообақтың объектілеріндегі экологиялық жұмыс жүргізу) білім беру түрінде өтеді.

Оқу-тәрбие процесі мұғалімнің немесе тәрбиешінің дұрыс ұйымдастыру басшылығына байланысты. Күтілетін педагогикалық нәтижелер студенттердің танымдық іс-әрекеттерін бақылау, бағалау және есепке алуға байланысты. Олай болса, студенттер экологиялық білімдеріне бағытталған жазбаша түрде тест тапсырады немесе басқа да бағалау жұмыс түрлерін пайдалануға болады. Бақылау – педагогикалық басшылықтың танымдық іс-әрекетін меңгерудің функциясы. Бақылаусыз жеке адамның дамуы мен қалыптасуын басқаруға болмайды, оның мәні – студенттерге дер кезінде көмек көрсету. Бақылаудың мақсаты – бағдарламаны оқуға дейінгі және оқығаннан кейінгі

қорытындысы. Бағалау бағдарламаның тиімділігіне тура баға береді, ал қорытындысы әркілі формада өтетін бақылаудың түрлері (сайыс немесе викторина өткізу) және оған толықтыру болып табылады.

Туған жер — алтын бесік.

Тақырып № 1. Қарқаралы тарихының жылнамасы.

Айналамыздағы дүниенің неден тұратындығы. Табиғат нысаны және адам қолымен жасалатындар. Олардың үйлесімділігі және айырмашылығы.

Қарқаралының дамуы мен қалыптасу кезеңдері. Қарқаралының өткені, бүгіні, ертеңі (болашағы). Қарқаралыда болған ұлы адамдардың зерттеу жұмыстарына шолу. Оларды топтастыру, бүгінгі күнмен салыстыру.

Тақырып № 2. Өлкенің табиғат ландшафты және олардың антропогенді өзгерулері Қарқаралының география-экономикалық жағдайы. Табиғи және антропогенді ландшафты. Оларды салыстыру. Адамның іс-әрекетінен болатын табиғат деградациясы. Өлкенің табиғи ерекшеліктері: ауа райы, ландшафт, топырақ, су режимі. Биотоп үлгісі ретіндегі экожүйе құрылымының өлкеге тән сипаттамасы.

Тақырып № 3. Қарқаралы туралы аңыз әңгімелер, олардың тәрбиелік мәні. Қарқаралы таулы-орман сілемдерінің (массив) көркем жері Шайтанкөл, Алтай мен Сұлушаш туралы аңыздың тәрбиелік мәні. Жауыртау шоқысы атауының шығу тегі туралы аңыз әңгімелердің келешек ұрпақтың наным-сенімін, арман қиялын арттырудағы рөлі.

Тақырып № 4. Қарқаралының флорасы мен фаунасы. Оқушыларға Қарқаралының флорасы мен фаунасын таныстыру арқылы оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру.

Қарқаралы мемлекеттік ұлттық табиғат паркінің өсімдіктері мен жануарлар әлемінің биологиялық сан түрлілігі. «Қызыл кітап» және оның рөлі. Қарқаралы өлкесіндегі «Қызыл кітапқа» енген жануарлар мен өсімдіктердің түрлері, оларды қорғау.

Тақырып № 5. Тарихи ескерткіштер және мәдениет. Қарқаралы аумағының негізгі зерттеу нысандары. Бассейн көлі — табиғат ескерткіші. Үш үңгір — табиғат ескерткіші.

Мәди Бәпиұлының бейіті. Қалмақ қорғаны — тарихи ескерткіш.

Суық бұлақ кордоны.

Тақырып № 6. Мұраға толы мұражайлар. Табиғат мұражайы, Өлкетану мұражайы (Қарқаралы ауданындағы Тасбұлақ егінжайы), Абайдың үйі, Құнанбай тұрған үй, Құнанбай мешіті).

Тақырып № 7. Туған өлкенің табиғатын қорғау. Ерекше қорғалатын табиғи шекаралардың типі, оларға сипаттама және қорғау режимі (қорықтар, табиғи ұлттық саябақтар, табиғи ескерткіштер) туралы түсініктер. Қорық аймағы ретінде Қарқаралы мемлекеттік ұлттық табиғат саябағының зерттелу тарихы, мақсат, міндеттері. Қарқаралы қорықтарының жүйесін құру тарихы. Ерекше қорғалатын өлкенің табиғи шекарасы.

Тақырып № 8. Табиғатты қорғаудың өзекті мәселелері, экологиялық проблемаларды шешу жолдары. Экологиялық тәрбие, экологиялық мәдениет, экологиялық сараптама, экологиялық мониторинг туралы түсініктер, оларға сипаттама. Экология туралы заңдар мен маңызды ресми құжаттар. Экологиялық білім берудің нормалық-реттеуші құжаттары.

Тақырып № 9. Өлкетануды оқыту барысындағы оқу экологиялық соқпақтар. Орман. Экологиялық білім мен тәрбиенің рөлі. Оқу экологиялық соқпақтар. Табиғи-танымдық серуендеу соқпағы. Танымдық-туристік соқпақ және әрқайсының өзіндік ерекшеліктері. Оқу экологиялық соқпақты ұйымдастырып, өткізу. Маршрутты оқып үйрену, өткізу жолдарын қарастыру. Сақтандыру жолдарын жүргізу. Топта әркімге міндет жүктеу. Оқу-танымдық соқпақта педагогикалық процестің компоненттерін іске асыру, бекіту, қорытындысын шығару. Нәтижесінде өлкетануды зерттей отырып, қазақ халық педагогикасы құралдары арқылы оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру.

Экологиялық білім беру «Өлке қорықтары» бағдарламасы бойынша «Туған жер — алтын бесік» деген тақырыпта табиғаты бай тарихи жерлердің бірі — Қарқаралы қаласын зерттеуге алдық. «Қарқаралы тарихының жылнамасы» атты тақырыпта Қарқаралының дамуы мен қалыптасуы кезеңдері, Қарқаралының өткені, бүгіні, ертеңі, Қарқаралыда болған ұлы адамдардың халық мұрасы жайлы зерттеу жұмыстарына шолу жасап, оларды топтастыру, бүгінгі күндегі ғылыммен салыстырып, студенттерге таныстырып өткен жөн. Себебі студенттерді елінің, жерінің тарихи жылнамасымен таныстырып өткенде олардың бойында туған жеріне деген сүйіспеншілік оянады.

«Өлкенің табиғат ландшафты және олардың антропогенді өзгерулері» атты тақырыппен таныстыру кезінде Қарқаралының география-экономикалық жағдайын, табиғи және антропогенді ландшафты, оларды салыстыру, адамның іс-әрекетінен болатын табиғат деградациясы, өлкенің табиғи ерекшеліктері, ауа райы, ландшафт, топырақ, су режимі пәнаралық байланыс арқылы теориялық білімдері практикалық іс-әрекеттермен салыстырылса, білімдері тиянақталады [10].

«Қарқаралы туралы аңыз әңгімелер, олардың тәрбиелік мәні» деген атауы бар тақырыпта Қарқаралы төңірегінде туындаған қазақ халық тәлім-тәрбие мұраларынан «Шайтанкөл», «Алтай мен Сұлушаш» т.с.с. аңыздардың тәрбиелік мәнін ашу — келешек ұрпақтың наным-сенімін, арман-қиялын арттыруда болашаққа үлкен сеніммен қарауға үгіттейтін таңғажайып әлеміне шолу жасалауға бағыттайтын дүние.

Тақырыптардың келесі желісі «Қарқаралының флорасы мен фаунасы» деген мәселе бойынша студенттерге Қарқаралының флорасы мен фаунасын таныстыру арқылы экологиялық мәдениетін қалыптастыруда Қарқаралы мемлекеттік ұлттық табиғат паркіндегі өсімдіктер мен жануарлар әлемінің биологиялық түрлілігі, оларды қорғаудағы «Қызыл кітап» және оның рөлі» Қарқаралы қаласында кездесетін «Қызыл кітапқа» енген жануарлар мен өсімдіктердің түрлерін оқып-үйрену, оларды қорғау туралы әңгіме болады. Бұл ретте студенттердің ой-өрісі дами отырып, сауаттылығы арта түседі, туған жерінде кездесетін өсімдіктер мен жануарлар дүниесі жөніндегі ұғым-түсініктерін қалыптастыруға болады.

«Тарихи ескерткіштер және мәдениет» тақырыбында Қарқаралы аумағының негізгі зерттеу нысандары айтылған. Бассейін көлі – табиғат ескерткіші, Үш үңгір – табиғат ескерткіші. Мәди Бәпиұлының бейіті, Қалмақ қорғаны – тарихи ескерткіш. Суық бұлақ қорданы бойынша оқушыларға саяхат ретінде рет-ретімен әрқайсысының тарихына тоқталып баяндауды қажет етеді.

«Мұраға толы мұражайлар» тақырыбында осы шақта күнделікті өмірде кездесе бермейтін тың дүниелерді мұражайлардан көріп, біліп, танысуымызға болады. Олай болса, Табиғат мұражайы (Қарқаралы ауданындағы Тасбұлақ егінжайы), Қарқаралы орман шаруашылығы 4 бөлмеден тұрады: аңдар, құстар, өсімдіктер және жәндіктер. Орман массивінің макеті 5 бөлмеге орналастырылған. Жалпы ауданы 187 ш. м, қосымша бөлменің ауданы 27 ш. м. Экспонаттар арасында қырғауыл, бүркіт, арқар, еуропалық бұғының қатырылған үлгісі; қырыққұлақ, бәйшешек, жусан, шай шөптің гербарийлері және т.б. бар. Табиғат мұражайына оқушылар, туристер келеді, ұжымдық экскурсиялар ұйымдастырылады. Өлкетану мұражайы, Абайдың үйі (қазіргі Өнер мектебі), Құнанбай тұрған үй (Қарқаралының қазіргі мешіті) жөндеуден өткен. Мұражайдағы осы күнге дейін сақталған құнды заттар тарихта қалған шежірені шертеді.

«Өлкетану жұмыстарында оқу-танымдық жорықтар және соқпақтар» тақырыбында экологиялық білім беру мен тәрбиенің рөлі туралы, оқу-танымдық жорықтар мен соқпақтар, табиғи-танымдық серуендеу соқпағы, танымдық-туристік соқпақ және олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктеріне тоқталады. Оқу-экологиялық соқпақты ұйымдастырып өткізеді. Маршруттарды оқып үйренеді және өткізу жолдарын қарастырады. Оқу-танымдық соқпақта педагогикалық үдеріс іске асырылады, бекітіліп, қорытындысы шығарылады.

Студенттерге экологиялық білім беру мен тәрбие беру жауапты, тәжірибе көрсеткендей, ол алдына қойылған міндетті жоғары деңгейде бірден шеше қою мүмкін емес. Осы басымдылық экологиялық бағыттар негізінде әр халықта қоғамдық-тарихи даму барысында өзіндік экологиялық білім беру жүйесі қалыптасады, ол қоғам мен табиғат арасындағы экологиялық тепе-теңдікті ұстап тұруға бағытталады. Осындай жүйеге қазақ халықтары бай, олар ғасырлар бойы табиғатты қорғау, аялау арқылы студенттерге экологиялық білім беруге әсер етеді, демек, экологиялық тепе-теңдікті ұстап тұруға жағдай туғызып, мүмкіндік береді.

Сонымен, этнопедагогикалық құндылықтарды өлкетану жұмыстарында пайдалану экологиялық білім беруде, ең бастысы, жеке тұлғаның экологиялық жоғарғы мәдениетін қалыптастыруда басты мақсатқа қол жеткізу үшін этнопедагогикада өз орнын ойып алған ғылым, оның бай потенциалын зерттеуге деген қажеттілікті қанағаттандыру әлі де болса зерттеуді қажет ететіні сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы № 212-III Кодексі. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086294.
- 2 Козлов В.И. Этническая экология: теория и практика; под ред. В.И. Козлова. — М.: Наука, 1991. — 373 с.

- 3 Волков Г.Н. Чувашская народная педагогика / Г.Н. Волков. — Чебоксары: Чуваш. кн. изд-во, 1970. — 96 с.
- 4 Есгенісова А. Өлкетану негізінде бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастыру: пед. ғыл. канд. д-ры ... автореф. / А. Есгенісова. — Алматы, 2006. — 27 б.
- 5 Лихачев Д.С. Краеведение как наука и как деятельность / Д.С. Лихачев / Русская культура. — М.: Искусство, 2000. — С. 159.
- 6 Иванов П.В. Основы школьного краеведения / П.В. Иванов. — М.: Просвещение, 1987. — С. 6.
- 7 Түсіпбекова Т. Өлкетану үйірмесінде / Т. Түсіпбекова. — Алматы: Қазақстан мектебі, 1995. — № 12. — 43-б.
- 8 Тұрғынбаев Ә.Х. Қазіргі жаратылыстану концепциялары: оқу құралы / Ә.Х. Тұрғынбаев. — Алматы: Білім, 2003. — 188 б.
- 9 «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 7 шілдедегі Заңы. — Алматы: Білім, 2006. — 176 б.
- 10 Попов Ю.Г. Каркаралы / Ю.Г. Попов. — Алма-Ата: Кайнар, 1981. — 122 с.

Б.К. Шаушекова, Н.Н. Турганбекова

Использование краеведческой работы в подготовке будущих учителей начальных классов к экологическому воспитанию школьников

В статье представлены результаты исследования подготовки будущих учителей начальной школы к экологическому воспитанию с использованием материалов краеведческой работы. В рамках анализа педагогической и этнографической литературы изучены этапы становления и перспективы развития города Каркаралинска как одного из исторических памятников, как национальное богатство Республики Казахстан и как научно-экологическая и культурная ценность нашего государства. Особое внимание уделено обзору научных трудов, связанных с наследием великих людей края, и изучению их исследовательской и творческой деятельности. Полученные выводы позволяют убедительно доказать необходимость проведения целенаправленной подготовки будущих учителей начальных классов к использованию этнопедагогических ценностей в краеведческой работе и показать пути осуществления экологического образования и формирования экологической культуры студентов в учебно-воспитательном процессе вуза на основе разработанной авторской программы «Өлке қорықтары», в которой определена тематика аудиторных и внеаудиторных занятий, а также формы, методы и средства проведения краеведческой работы.

Ключевые слова: экология, экологическое воспитание, краеведение, краеведческая работа, особенная защищенная территория, защита окружающей среды, город Каркаралы, информация о Каркаралинске.

B.K. Shaushekova, N.N. Turganbekova

Using the local history work in the preparation of future primary school teachers for the ecological education of pupils

The article presents the results of a study of the preparation of future primary school teachers for the ecological education of students using local history materials. As part of the analysis of pedagogical and ethnographic literature, the stages of formation and prospects for the development of the city of Karkaralinsk as one of the historical monuments as the national wealth of the Republic of Kazakhstan and as the scientific, ecological and cultural value of our state are studied. Particular attention is paid to the review of scientific works related to the heritage of the great people of the region and the study of their research and creative activities. The findings allow the authors of the article to convincingly prove the need for targeted training of future primary school teachers for the use of ethno-pedagogical values in local history work and to show the ways of implementing ecological education and forming the ecological culture of students in the teaching and educational process of the university on the basis of the author's program «Өлке қорықтары» which defines the topics of classroom and extracurricular activities, as well as the forms, methods and means of conducting local history work.

Keywords: ecology, ecological education, local historical, local historical work, exclusive protected areas, environment protected, the city of Karkaraly, information about Karkaralinsk.

References

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Ekolohiialyk kodeksi Kazakstan Respublikasynyn 2007 zhylyhy 9 kantardahy № 212-III Kodeksi [Environmental Code of the Republic of Kazakhstan On January 9, 2007, the Republic of Kazakhstan No. 212-III of the Code]. *online.zakon.kz* Retrieved from online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086294 [in Kazakh].
- 2 Kozlov, V.I. (Eds.). (1991). *Eticheskaiia ekolohiia: teoriia i praktika [Ethnic Ecology: theory and practice]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- 3 Volkov, G.N. (1970). *Chuvashskaia narodnaia pedahohika [Chuvash folk pedagogy]*. Cheboksary: Chuvashskoe knizhnoe izdatelstvo [in Russian].
- 4 Ecgensisova, A. (2006). Olketanu nehizinde bastauysh synyp okushylarynyn dunietyanymyn kalyptastyru [The basis of the formation of environmental knowledge of local pupils]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Almaty [in Kazakh].
- 5 Likhachev, D.S. (2000). Kraevedenie kak nauka i kak deiatelnost [Technology of how science and how the activity]. *Russkaia kultura — Russian culture*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- 6 Ivanov, P.V. (1987). *Osnovy shkolnoho kraevedeniia [Fundamentals of school Technology]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 7 Tusupbekova, T. (1995). *Olketanu uirmesinde [Local history section]*. (No. 12, p. 12, 43). Almaty: Kazakhstan mektebi [in Kazakh].
- 8 Turgunbayev, A.Kh. (2003). Kazirhi zharatylystanu kontseptsiialary [Modern science concepts]. Almaty: Bilim [in Kazakh].
- 9 «Erekshe korhalatyn tabihi aumaktar turaly» Kazakstan Respublikasynyn 2006 zhylyhy 7 shildedehi Zany [«On Specially Protected Natural Areas» July, 7, 2006, the Law of the Republic of Kazakhstan]. Almaty: Bilim [in Kazakh].
- 10 Popov, Yu.G. (1981). *Karkaraly [Karkaraly]*. Almaty: Kainar [in Russian].

G.S. Sultanova

*Altai State University, Barnaul, Russia,
I. Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan, Kazakhstan
(E-mail: forisk@mail.ru)*

Using the techniques of critical thinking development technology while studying economic disciplines

The article analyzes the definition of the term «critical thinking» and specifications of the development of this type of thinking. Discusses the stages of the lesson when the technology of critical thinking development and selected strategies at some stage. At all three stages (call, understanding or realization of meaning, reflection or meditation) well-built class allows you to either increase the motivation of students to learn, or to build up their skills of independent work. All the questions posed to the students at the stage of the challenge was aimed not only at updating existing knowledge and increasing motivation for learning, including techniques of independent work. At the stage of reflection solved the main task: to teach students the ability to work independently with the scientific text. The task of the stage of reflection to integrate new knowledge into the system the available information on the subject, to develop the attitude and, if necessary, identify ways of further search on the topic. Features discussed in the article technology of critical thinking lies in the relative simplicity of its implementation in the learning process of students of economic disciplines. The practical application of the techniques of the technology of critical thinking at the lessons of economic subjects shows the development of various abilities of students.

Keywords: Critical Thinking Technology, characteristics and strategies of Critical Thinking, to think critically, critical thinking abilities, the process of thinking, economic disciplines.

Successful career starts with a good education - it is a recognized fact. The labor market is extremely variable today, so those are in demand who are able to change the profession, to be ready for self-education, self-development. The purpose of education today is to prepare a competitive personality, demanded in the labor market, to develop the students' need for self-improvement, self-education [1]. Instead of simple transfer of knowledge and skills from teacher to student, priorities for education are the development of the student's ability to independently set learning goals, design ways to implement them, monitor and evaluate their own achievements, work with various information sources, evaluate them and on that basis to formulate their own opinion, judgment, assessment. We use techniques of critical thinking technology to achieve these goals, and find the best ways of solving educational problems.

Critical thinking - a mindset that helps to be critical of any assertion, not to take anything for granted without proof, but at the same time be open to new ideas, methods. Critical thinking - a prerequisite of free choice, the forecast quality, the responsibility for their own decisions. Critical thinking, in fact, is synonymous with quality thinking. This concept along with international concepts brought technological techniques to our lives [2]. Critical thinking technology is one of the new educational technologies proposed in the middle 90-ies of XX century by American psychologists D. Steele, K. Meredith and Charles Temple. The purpose of this technology is to develop thinking skills of students needed both in the educational process and everyday life, the ability to take objective decisions, to work with the information, to analyze various aspects of the phenomena, and so on. This technology is aimed at the development of students, the core indicators of which are assessment, openness to new ideas, their own opinions and feedbacks.

The features of this technology: the educational process is based on the regularities of interaction between the individual and the information, patterns and mechanisms of learning processes; various forms and strategies for working with the text, organization of debates can be used while using technology; technology strategies allow to carry out the whole training on the basis of cooperation principles, joint planning and feedback.

The main goals and challenges of critical thinking technology: 1) formation of a new style of thinking, which is characterized by openness, flexibility, an alternative decision-making; 2) the development of the basic personality traits: communicative skills, creativity, mobility, independence, tolerance, responsibility for their own choices and their performance; 3) development of analytical and critical thinking; 4) the formation of an ability to be guided by the sources of information, to understand the read information adequately, sort the information in terms of its importance, «to sift out» secondary information, to assess new knowledge crit-

ically, to draw conclusions and generalizations; 5) promotion of an independent search of creative activity, the launch of self-learning and self-organizing mechanisms.

Technology of critical thinking development can be considered as an integrating, it summarizes the achievements of many technologies, it provides the development of thinking, formation of communicative abilities, development of independent work skills. Due to the large arsenal of techniques and methods included in the technology, each teacher can choose those that are close to him personally, without departing from the framework approach of the technology (allowed everything that is not prohibited).

David Klooster identified five characteristics of critical thinking:

First, critical thinking is independent thinking. When the activity is based on the principles of critical thinking, each student formulates his own ideas, views and assessments independently from the others. No one can think critically for us, we do it only for ourselves. Therefore, thinking can be critical only when it is individual.

Second, information is the starting point, by no means finishing one, of critical thinking. Knowledge creates motivation, without which man cannot think critically, as it is sometimes said, «It is difficult to think with an empty head.» To generate a complex thought, it is necessary to «recycle the pile of raw material» - facts, ideas, texts, theories, data and concepts.

Third, critical thinking begins with asking questions and understanding the problems to be solved. Human beings are inquisitive by nature. We notice something new and want to know what it is. We see some interesting place, and we already want to get inside. However, the true learning process at any stage is characterized by a desire of a learner to solve problems and answer questions arising from his own interests and needs. «Therefore, - concludes John Bean - the complexity of critical thinking teaching is to help students to see the infinite variety of problems around us».

Fourth, critical thinking is to seek a convincing argument. Critically thinking person finds his own solution to the problem and supports this decision with reasonable, justified reasons. He is also aware that there may be different solutions to the same problem, and tries to prove that his chosen solution is more logical and rational than others.

Finally, fifth, critical thinking is social thinking. Every thought is verified and perfected, when it is shared with others - or, according to the philosopher Hannah Arendt, «perfection can be achieved only in someone's presence» [3].

All five points of above said definition may be implemented in various types of training activities, but the best of them both for teachers and students is a written work.

The process of thinking becomes visible in the written work and hence accessible to teachers. Writing student is always active. He always thinks independently and uses all his store of knowledge. He builds a decent argument to support his opinion. Good written work contains the search for solutions to certain problems and offers discovered answer to readers. Development of students' critical thinking is put into effect by oral and written speech activity during the analysis of fiction and journalistic texts, critical articles in the process of mastering the subject knowledge and skills. Texts have the greater opportunities for the development of personal qualities and intellectual abilities included in the cognitive component as they form values in the unity of the ideological content and composite, art-stylistic peculiarities.

The technology of critical thinking development involves three stages of designing a meaningful lesson.

The first stage (phase) - Challenge.

The objective of this phase and the activity of a teacher is not to only make students more active, arouse their interest, motivate them for further work, but also «recall» existing knowledge or create association on studied things, which is a serious, activating and motivating factor for further work.

The second stage (phase) - Comprehension (understanding of the meaning).

Students work directly with the information on this stage. Techniques and methods of critical thinking technology keep a student's activity, make reading and listening meaningful. These two stages are fundamental of any lesson.

The most important and interesting stage of the lesson of the proposed technology is the third stage (phase) - reflection (consideration). Personal understanding, adoption and use of the material and its use as personal creative experience, systematization of the material, motivation of students to the next stage of learning happen at this stage. At the motivation stage, you can use «Conceptual wheel» strategy. Students must choose synonyms to the word, which is in the core of the conceptual «wheel», and insert in the wheel-sectors. For example, to the word *integration*, students write such words as *combination*, *association*, and *merger*. It gives an opportunity to continue the discussion on the topic: «International economic integration».

«Gallery of answers» strategy can be used at the reflection stage. At the lesson of «The world economy and international economic relations» discipline on theme «Kazakhstan in the system of modern international relations», students were asked to select from all international and regional organizations only those aimed at the development of economic relations. The teacher commented on correctness of the assignment, referees and team leaders fixed individual responses. Each group used the stickers of a certain color. Representatives of the groups attached them to a common cluster, when summing up it was seen which group gave more answers that are correct. The «Problems Mosaic» strategy is interesting when you want to investigate the problem, argue your own position. For example, students on an example of the Eurasian Economic Union determine the pros and cons of economic integration for Kazakhstan.

The teacher offers students two sheets of different colors, which are pre-cut to the same sector and in each issue (problem) has been printed. Students are offered handouts containing the analytical and statistical information on the topic to answer these questions.

After presentation of answers, the sector of the group that brought more arguments remains on the board. After discussing the problem topics, conclusions are drawn, responses are analyzed. Finally, one sheet is formed with different colorful sectors. The winner is the group with more sectors while making the mosaic. The teacher comments correctness of the assignment, group leaders assess students.

«The Tree of predictions» strategy is often used on the subject «Fundamentals of the economy.» This method helps to make suppositions about the development of some events. While analyzing the situation, various hypotheses are put forward, which must be supported by arguments. When thinking up a scheme (tree), it is assumed that the shaft is the main topic, branches - assumptions, and the leaves - arguments.

At the reflection stage, the teacher evaluates the work results of students. Experience shows that the «Plus-minus-interesting» strategy is effective on this stage.

Students are encouraged to complete a table consisting of three columns. In the first column «Plus» students write everything they liked at the lesson, information and ways of working, which caused positive emotions and can be useful to achieve some goals. In the second column «Minus» students write everything they disliked at the lesson, what was boring, remained unclear, or unnecessary information from the point of view of life situations. In the third column, «Interesting» students write all the curious facts that they have learned in class, and what they would like to know on the topic or the questions to the teacher. It is very easy for a teacher to sum up the results of the lesson in accordance with the table [4].

Critical thinking development technology can be considered an integrating, it summarizes the achievements of many technologies, it provides thinking development, the formation of communicative abilities, and the development of independent work skills. Due to the large arsenal of techniques and methods included in the technology, each teacher can choose those that are close to him personally, without departing from the framework approach of the technology (allowed everything that is not prohibited).

In the frame of basic model «Challenge-Comprehension-Reflection», a variety of quite well-known and proven in pedagogical practice teaching strategies can be used: cooperative learning strategy, problem-based learning strategy, organization of educational discussion technology. Despite the heterogeneity of the proposed methods of critical thinking development, they have a single focus - to promote the awareness of actions by students, analysis, synthesis, evaluation, comparison, verification.

Students and teachers often discuss properly and lively. In many cases, these discussions arise because of issues raised by either a student or a teacher. The level, type and structure of questions important to the emerging debate. They support higher complexity levels of the students' critical thinking. Therefore, one cannot help saying about the issues that stimulate critical thinking. When answering such questions, students analyze and interpret data, analyze ideas, build their own assumptions - all this requires from them search activity. At this stage, it is important to understand that such issues are a means to stimulate different types of thinking at different complexity levels. There are questions on memorization or issues of formal level, they belong to the lowest level. Questions to assess or question on the judgment regarded as the highest level of thinking (Sanders, 1969). However, one must assume that all questions are important because they lead to different kinds of thinking [5].

There are many methods that teachers can use to make their ability to ask questions even more effective (Gibbs, 2001). After posing the question, it is necessary to give time to think, and less confident students have an opportunity to formulate a response. Using the method «Think – Make pairs - Discuss» teacher enables students to discuss the answer to each other, before expressing their opinions in front of everyone. While developing critical thinking it is necessary to ask questions that develop / continue the discussion,

such as «And what's your opinion?», «What would you add?», etc. Teachers need to provide feedback / comments that neither confirm nor deny the students' responses. Then the discussion remains open. For example, «I wonder,» «I have not thought about it before». After discussing the studied material it is necessary to generalize and summarize, «Who can express this point of view, in other words?». During the discussion opinions of other students can be known, «Who agrees?» «Who disagrees? Why?». While studying it is necessary to use a method of talking about thoughts/reasoning aloud: «How did you come to that answer?». Ask all students, not just those who raise their hands. However, we must quickly move on, if the student does not want to answer. Teacher should warn students about the possibilities of different answers: «There are many possible answers to this question.» You can use imagination: «What has happened if ...?».

Thus, analyzing this technology's system of strategies and teaching techniques, we conclude that the use of critical thinking in teaching solves many educational objectives. It increases the motivation to learn; activates the process of learning and thinking; disrupts the barrier between a student and a teacher; establishes dialogical relationship; facilitates the manifestation of personal qualities, creativity, willingness to cooperation and social activities, student's self-realization. This technology generates a new way of thinking, which is characterized by openness, flexibility and reflexivity, an alternative decision-making; develops such basic personality traits like sociability, creativity, mobility, independence and responsibility for own choices and performance; it forms a reading culture, stimulates independent search creative activity. The ability to think critically - is not seeking out the shortcomings, but objective assessment of the positive and negative sides to the knowable object.

Critical thinking development technology helps to form communication, tolerance, empathy, proper criticism. The task of a teacher - the cultivation of humanistic relations in groups, taking into account individual, personality, age characteristics of students. Having troubles, various interests of students performing certain roles, the diversity of students' interactions in the problem solving process, the need for reflection - all this creates the conditions for the effective critical thinking development of the future vocational training teachers.

Participation in the debate helps students to clarify their own understanding of the problem, to understand their views critically, knowledge, point of view, new information, and new arguments; identify logic errors encountered in the course of the discussion (substitution of the thesis, the transition from the problem under discussion on personal characteristics, inexact wording of disagreements, incorrect conclusions, etc.). The pedagogical value of discussion increases, if in addition to the subject content discussion process is comprehended.

This technology allows to create the ability to work with information, extract necessary one, separate the important from the secondary, simplify it. It forms the ability to develop one's own opinion, make sense of own experience, come to definite conclusions, build a chain of evidence logically. The technology also forms the ability to arrange the text material graphically, interpret the available information creatively. It forms the ability to rank information on the degree of novelty and importance, the ability to apply the arguments in disputes, look at old ideas from a new point of view, to distinguish facts from assumptions, to distinguish between valid value judgments and a reasonable estimate, identify causal relationships and to detect errors in them.

Critical thinking development technology can solve not many individual problems in the learning process, but their combination. It is aimed at the acquisition of skills and experience, experience of creativity and scientific activities that have an impact on the development of future specialist's internal and external self-organization. The technology is interactive in nature and, therefore, increases the cognitive interest, develops thinking, imagination, communication skills. The use of different kinds of work during lessons allows students to maintain focus on a high level, reduces fatigue and strain. Non-standard form of a lesson provides an opportunity for self-expression and creativity of both students and teachers. In addition, this technology is aimed at the development of tolerance, respect for the human person, democracy, endurance and benevolence. It stimulates demand for new knowledge and skills, as well as the nomination of new hypotheses, interest in independent research, problem-solving methods.

However, on the one hand, the use of this technology at every lesson is time-consuming for a detailed study of information, definition of students' education level, discussion of alternative viewpoints, creative processing of studied things. On the other hand, technologization of learning process can move the content of a lesson to the second plan.

In this case, the main thing is to keep the «spirit» of technology, i.e. keeping the principles of cooperation, personal independence, self-reliance and humanism.

Conducting training sessions on economic disciplines with the use of techniques of critical thinking technology improves students' interest in learning. It can be said that strategies of critical thinking development, used in the study of economic disciplines, aimed at improving the educational process and the creation of conditions for the formation and consolidation of the students' new knowledge and skills.

Reference

- 1 Бордовская Н.В. Педагогика: учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. — СПб.: Питер, 2000. — 304 с.
- 2 Методы и приемы технологии критического мышления. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://nsportal.ru/shkola/obshche-pedagogicheskie-tehnologii/library/2012/11/21/metody-i-priemy-tehnologii>.
- 3 Клустер Д. Что такое критическое мышление? / Д. Клустер // Перемена: междунар. журнал о развитии мышления через чтение и письмо. — 2001. — № 4. — С. 36–40.
- 4 Кучерова Н.А. Применение приемов критического мышления на уроках экономики / Н.А. Кучерова // Концепт: науч.-метод. электронный журнал. — 2016. — Т. 21. — С. 34–38. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2016/56340.htm>.
- 5 Попков В.А. Критическое мышление в контексте задач высшего профессионального образования / В.А. Попков, А.В. Коржув. — М.: Изд-во МГУ им. М.В. Ломоносова, 2001. — 168 с.

Г.С. Султанова

Экономикалық пәндерді оқытуда сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы әдісін қолдану

Мақалада «сын тұрғысынан ойлау» ұғымының анықтамасы және осы ойлау типінің даму сипаттамасы талқыланған. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясын қолдану кезіндегі дәріс сатылары және белгілі бір кезеңдерде қолданылатын кейбір стратегиялар қарастырылған. Экономикалық пәндерді оқытуда сын тұрғысынан ойлау технологиясының әдісін қолдану білімгерлердің жан-жақты қабілеттіліктерін дамытудың бірден бір құралы екені айқындалған. Барлық үш сатыда (шақыру, пайымдау немесе іске асыру, рефлексия немесе ойлау) сауатты жолға қойылған дәріс білімгердің оқуға деген ынтасын жоғарылатуға немесе олардың өз бетімен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Шақыру сатысындағы білімгерлерге қойылған сұрақтардың барлығын олардағы бар білімді өзектілендіруге және оқуға деген ынталарын жоғарылатуға, соның ішінде өзіндік жұмыстарының тәсілдеріне бағытталған. Пайымдау сатысында басты міндеттер шешілді: білімгерлерді ғылыми мәтінмен өз бетінше жұмыс істеуге үйрету. Ал рефлексия сатысының міндеті – тақырып бойынша қолда бар мәліметтер жүйесіне жаңа білімді қалыптастыру, оған деген қарым-қатынасты тұжырымдау, қажет болған жағдайда тақырыпты әрі қарай іздеу жолдарын қарастыру. Мақалада қарастырылып отырған сын тұрғысынан ойлау технологиясының ерекшелігі білімгерлердің экономикалық пәндерді меңгеру барысындағы оны іске асырудың салыстырмалы қарапайымдылығында болып табылатындығы жазылған. Экономикалық пәндер сабағында сын тұрғысынан ойлау технологиясын әр уақытта қолдану тәсілдері білімгерлердің әр түрлі қабілеттерін дамытудың бірден бір жолы екені қарастырылған.

Кілт сөздер: сын тұрғысынан ойлау технологиясы, сын тұрғысынан ойлау стратегиясы және сипаттамалары, сыни ойлау, ойлау үрдісі, экономикалық пәндер.

Г.С. Султанова

Использование приёмов технологии развития критического мышления при изучении экономических дисциплин

В статье проанализированы определение термина «критическое мышление» и характеристики развития данного типа мышления. Рассмотрены стадии занятия при использовании технологии развития критического мышления и некоторые стратегии, применяемые на определенном этапе. Определено, что на всех трех стадиях (вызов, осмысление или реализация смысла, рефлексия или размышление) грамотно выстроенное занятие позволяет либо повышать мотивацию студентов к обучению, либо формировать у них навыки самостоятельной работы. Все вопросы, которые ставились перед студентами на стадии вызова, были направлены не только на актуализацию имеющихся у них знаний, но и на повышение мотивации к обучению, в том числе приемам самостоятельной работы. Отмечено, что на стадии осмысления решалась главная задача: научить студентов умению самостоятельно рабо-

тать с научным текстом; задача стадии рефлексии — встроить новые знания в систему имеющихся сведений по теме, выработать отношение к ней и, если необходимо, наметить пути дальнейшего поиска по теме. Особенности рассматриваемой в статье технологии критического мышления заключены в относительной простоте ее реализации в процессе изучения студентами экономических дисциплин. Подчеркнуто, что практическое применение приемов технологии критического мышления на занятиях экономических дисциплин показывает развитие разнообразных способностей студентов.

Ключевые слова: технология критического мышления, характеристики и стратегии критического мышления, критически мыслить, процесс мышления, экономические дисциплины.

Reference

- 1 Bordovskaya, N.V., Rean, A.A. (2000). *Pedahohika [Pedagogy]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 2 Metody i priemy tekhnologii kriticheskoho myshleniia [Methods and techniques of critical thinking technology]. *nsportal.ru* Retrieved from <http://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskietekhnologii/library/2012/11/21/metody-i-priemy-tekhnologii> [in Russian].
- 3 Klooster, D. (2001). Chto takoe kriticheskoe myshlenie? [What is critical thinking?]. *Peremena: mezhdunaodnyi zhurnal o razvitiu myshleniia cherez chtenie i pismo – Change: an International Journal of thinking development through reading and writing*, 4, 36–40 [in Russian].
- 4 Kucherova, N. (2016). Primenenie priemov kriticheskoho myshleniia na urokakh ekonomiki [Use of critical thinking techniques at lessons of Economics]. *Kontsept – Concept*, Vol. 21, 34–38. Retrieved from <http://e-koncept.ru/2016/56340.htm> [in Russian].
- 5 Popkov, V., Korzhuev, A. (2001). *Kriticheskoe myshlenie v kontekste zadach vyssheho professionalnogo obrazovaniia [Critical thinking in the context of higher education objectives]*. Moscow: Izdatelstvo MHU imeni M.V. Lomonosov [in Russian].

S.K. Zhumagulova¹, B.M. Sadanova², M.D. Seidahmatov³

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*Karaganda State Technical University, Karaganda, Kazakhstan;*

³*I.Arabaev Kyrgyzstan State University, Bishkek, Kyrgyzstan
(E-mail: saulesha_81@mail.ru)*

Use of internet technologies in information and education environment in universities

This article describes the impact of the development of information technology on the learning process, the characteristics of the Internet educational resources were carried out. The analysis of trends in the use of modern information technologies in libraries was conducted. A wide range of services offered in Kazakhstan libraries of national importance is provided. The process of informatization of education in Kazakhstan with the introduction of computer technology in educational activities is reviewed. The use of information resources in the educational process enhances the effectiveness of the learning process, optimizes performance of trainees. Concept of internet technologies is introduced and its types such as WWW service, email and mailing lists, various search engines, ICQ, chats, html forums, guest book, teleconference, ftp servers and so on are examined. Also relevance of the use of information tools in education process, which according to study results contributes to an improvement in an effectiveness of study process and optimization of activities of students, is demonstrated.

Keywords: development, website, internet, electronic textbooks, programming languages, technologies, educational institution, system, information, electronic resource.

Nowadays informatization of an education is important condition for the development of humanity. Material and organizational prerequisites are realized for the development of a unified information educational environment in a society. This environment is a kind of guide for the trainees to study the basics of information culture and creates conditions for the development of educational content, modernization of innovative technologies in the education.

Recent development in the global computer network Internet has opened up new prospects for improving the education system. Firstly, this factor contributed to the emergence of new requirements for the technical support of educational institutions and their access to global information resources. Secondly, it gave a strong impetus to the development of the content of the teacher's activity, the use by the teacher of new forms, methods and types of training aimed at active cognitive school activities, cooperative learning, self-education.

Recently some regions and schools are actively using Internet technologies in educational process: telecommunication projects are developed, teachers create educational sites together with students, virtual subject cabinets, network methodological associations are implemented by enthusiastic teachers, lessons using Internet resources are conducted, organized tele, videoconferencing and seminars in Internet chat session. Developing informational educational environment significantly changes the positions of the participants of the educational process.

«Information component» is being developed in the content of pedagogical activity of the teacher in the conditions of use of Internet technology, which causes the formation of students' general educational and general cultural skills to work with information.

It is necessary to improve the training of teachers, which has the purpose of development of the content of the elements of pedagogical activity through the use of Internet technology, which is extremely important in today's informational society.

Website 'Profile education in high school' (<http://www.profile-edu.kz>) contains not only the basic regulations, but also interesting experimental materials for the design and implementation of elective courses in different regions of the country. There are also new materials on this topic appearing on the websites of publishers, electronic media.

A generator of electronic textbooks is the largest electronic resource on the Internet, containing a detailed description of the educational and methodical literature for pre-school, school and primary vocational education, including all textbooks from the federal lists, multimedia tutorials, news publishers of textbooks, as well as the base of curriculum data, publishers, booksellers. It is constantly updated. Current version of the catalog can be viewed online at:

<http://e-zerde.kz/generator/standart.htm>.

Important information on the academic literature is also available on the website of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

In Kazakhstan, the education informatization process involves the introduction of computer technology into educational activities. Multimedia technologies, that have become extremely popular and are finding increased application in addition to traditional printed textbooks are used in the electronic textbooks, educational-methodological complexes and other auxiliary instruments of education. Preparation of textbooks for publication in printing conditions requires a large investment of time, thereby making it difficult for the timely provision of students with textbooks, including educational literature [1].

The advantages of these educational programs are:

- Mobility;
- Availability of connection with the development of computer networks;
- The comparability/adequacy to the level of development of modern scientific knowledge.

Another advantage of the creation of e-learning programs is that it solves a problem of the regular updating of information material. In addition to that electronic books can contain a variety of examples and assignments. In addition, with the help of e-learning programs knowledge control is made possible through the use of computer testing.

Thus, the development of information technology provides a tremendous opportunity to create new methods and techniques in educational performance and thereby improve its quality.

Internet gradually becomes one of the most important sources of information for the governance of educational management and a very convenient tool for communication. The Internet has made the transmission of information directly on computer networks possible, as well as educational, scientific and it became possible to manage information in case of educational, scientific or managerial needs.

It can be said with great confidence that in the near future all schools will join their computers in the local network with access to the Internet. To do this, all the specialists of education should know the principles of research and the exchange of data on the network. No matter what information you will need, on the Internet you will for sure be able to find the information that you need.

There are a lot of resources in the Internet but there is no official list of them. There are a number of reasons for this. First of all, these resources are enormous and can not be exhausted. Secondly, due to the fact that anyone can create a new resource at any time they are updated and changed at an alarming rate. Generally, about a quarter of data in any network resource index is outdated per year.

It is very difficult to describe Internet resources in the field of pedagogy. This includes teaching and training databases, multimedia educational servers, virtual textbooks, all sorts of scientific literature, discussion groups, electronic versions of periodicals, research projects, different pedagogical software and so on.

There is no single list of educational conferences, seminars and projects. It is impossible to give any meaningful list of scientific-pedagogical and educational institutions due to its huge size.

Internet technology is a variety of services, which are presented to the user global network: support the WWW, email and mailing lists, the various search engines, ICQ, chat conversation, the html-forums, guest books, newsgroups, ftp-servers and other services. Some sources also treat various ActiveX technologies as internet technology. For example, browsers, web page editor the FrontPage web-compatible Office suite, programming languages VBScript, JavaScript, and others. Thus, Internet technology is a set of different types of network services and the various types of software [2].

Below are the educational resources of the Internet (the most frequently used sites and portals on the subject taught):

1. www.edu.gov.kz - The official website of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. It sets out the regulations of the Ministry of Education and Science, standards, data on the conducted experiments.

2. <http://www.nauka.kz> - Research portal. It provides information on the state of Kazakhstan science and the latest developments in it.

3. <http://www.mektep-rk.kz> - «My School» project. The program is designed to use interactive technology in the teaching process, in order to introduce into the educational process a new automated management system that provides a complete document management system, static calculations, in school communications, communication with parents through the Internet.

4. <http://www.edu-cip.kz> - International Programs Center of the Republic of Kazakhstan. The main purpose of this center is to carry out the selection of personnel for participation in international programs,

including the «Bolashak» scholarship. Establishment of contacts with foreign universities and organizations for the implementation of programs and projects in education are also its duties.

5. <http://www.schools.kz> - Information resource about secondary education in Kazakhstan

6. <http://www.obrazovanie.kz> - Modern education in Kazakhstan - Kazakh magazine devoted to education.

7. <http://www.nci.kz/> - National Center of Informatization of Education.

The Internet provides a tremendous opportunity to learn modern teaching methods by analyzing the experiences of colleagues who teach other subjects. Help of the network gives opportunity to not only get acquainted with the existing forms of organization and teaching methods, but also to create their new ones. This is due, firstly, to the use of the Internet in the traditional class-lesson-learning system, and secondly, due to the development of a distance learning system.

Various interesting lesson plans and other materials of a methodological nature are presented at various competitions and festivals. All the teachers tend to submit their best works in order to enter competition. With such a wide variety of lessons, you can create new and exciting lessons based on technology [3].

In addition, such competitions attract participants due to the fact that it is possible to use the teaching methods of teachers who teach other subjects.

It is impossible to identify which of the conducted competitions is the best since their number is huge and each of them has a purpose.

Work of Kazakhstan's August Internet-pedagogical council, which has been held before the start of the new academic year in-line on the site since 2008, is considered to be interesting and useful. Reports and methodical developments of online teachers' meeting participants were heard.

Lately the interest of teachers has been pointed at research activity. Internet provides great opportunities for this. Usually, the data on the most significant scientific conferences is distributed through ads on Web sites or e-mail. Sometimes conferences are held both in the usual real and electronical regimes. Network conference are also frequent.

You can easily select and order the modern scientific and methodical literature and get it by postal services. With the help of some search services, you can search for books in the databases of several bookstores.

Today more and more new information and communication technologies are applied. Libraries are not the last in the list. They are called virtual or electronic libraries. In these libraries, a certain part of the information fund becomes available through the network or disk after digital processing. There is a specialized personnel, which applies modern information technologies in its work in order to work with readers.

It is possible to work with catalogs in these virtual libraries. Access is provided to the materials in electronic form (digitalized books, journals, illustrations, etc.), pictures, animations, audio and video files, and more. In the main catalog and electronic materials are available free of charge., you have access to the materials in electronic form (digitized books, journals, illustrations, etc.), pictures, animations, audio and video files, and more. Majority of catalog and electronic materials are available for free.

Despite all these problems, the number of significant digital libraries only in the Russian part of the Internet is close to several hundred, although not all of them are regularly updated with new material.

What kind of materials useful for teachers can be found in free access mode in the domestic digital libraries depends largely on the status and funding of the library, in addition to its links with research centers.

The greatest number of valid electronic materials and a wide range of services including e-Kazakhstani libraries available in the libraries of national importance.

The largest library in Kazakhstan is Kazakhstan's National Electronic Library. The site of the library (<http://www.kazneb.kz>) allows to work with catalogs for free. Kazakhstan's National Electronic Library forms the foundations of the Open Electronic Library, considering this job as a service to the spiritual revival of the nation. History and culture of Kazakhstan, School Books, textbooks, dissertations, and dictionaries are identified as priorities.

A scientific library ON-LINE EKSU named after A.S Amanzholov [4] can provide a great help in the professional activity of teachers. There is a variety of encyclopedias, dictionaries, monographs, domestic and foreign newspapers and magazines and other materials. Collection of links to educational resources of the network is constantly updated.

Education informatization is a process of active implementation of psycho-pedagogical developments, which can intensify the learning process on any subject, into the teaching activities. The attractiveness of the

computer still does not provide a stable interest to it and to the activities associated with its use. It is necessary to regularly seek opportunities to maintain interest in the content of the educational material and to improve teaching methods. Students can «travel» on different continents and countries, the oceans and seas, see the waterfalls by visiting different sites.

The use of Internet technology creates dynamic informative interest in many trainees, which often turns into design and research activities on specific themes and topics. According to results of research, the use of information resources in the educational process enhances the effectiveness of the learning process and optimization of the activities of students. The use of the Internet increases the cognitive activity of children, makes the learning process brighter and more interesting. There is a new possibility to create and use cartographic material with the card created directly in the classroom by using Internet technology in the educational process. Use of computer technology allows for individual pacing in material learning process. Using computer causes an increased interest and enhances the learning motivation of the students.

References

- 1 Miloslavskaya, N.G., Tolstoy, A.I. (2004). Intranets: detection of invasions: Studies. grant for higher education institutions. — Moscow: YuNITI-DANA.
- 2 Medvedovsky, I.D. Practical application of the international standard of safety of information ISO 17799, 2003 systems. *infocom.uz* Retrieved from <http://infocom.uz/2006/05/01/seminar-po-informatsionnoy-bezopasnosti/>.
- 3 Microsoft Corporation network Administration on the basis of Microsoft Windows 2000. Training course of MCSA/MCSE:PER. 3rd prod. Moscow, Russian Edition. (2004).
- 4 Retrieved from <http://www.computerra.ru>.

С.К. Жумагулова, Б.М. Саданова, М.Д. Сейдахматов

Жоғарғы оқу орынының ақпараттық білім беру ортасында интернет-технологияларды қолдану

Мақалада ақпараттық технологиялардың дамуы оқыту үрдісіне әсері қарастырылды, интернет-желінің білім беру ресурстардың сипаттамалары жасалған. Заманауи ақпараттық технологиялар кітапханаларда қолдану тенденциялары, мемлекеттік деңгейдегі кітапханалар ұсынатын қызметтері талданған. Ақпараттық технологияларды оқыту үрдісінде пайдалану оқу процесінің тиімділігін арттыруға, оқушылардың іс-әрекеттерін оңтайландыруға мүмкіндік туғызады. Интернет-технологияларға түсініктеме берілген және оның түрлері қарастырылған: WWW сервисі, электронды пошта және тарату беттері, әр түрлі іздеу жүйелері, ICQ, чат-сөйлесу, html-форумдар, телеконференциялар, ftp-серверлер т.б. Сонымен қатар оқу процесінде ақпараттық технологияларды қолдану өзектілігі көрсетілген, зерттеулердің нәтижелері бойынша ол оқу процесінің тиімділігін арттыруға, оқушылардың іс-әрекеттерін жақсартуға мүмкіндік туғызатындығын көрсетті.

Кілт сөздер: даму, web-сайт, интернет, электрондық оқулықтар, бағдарламалау тілдері, технологиялар, білім беру мекеме, жүйе, ақпарат, электронды ресурс.

С.К. Жумагулова, Б.М. Саданова, М.Д. Сейдахматов

Использование интернет-технологий в информационно-образовательной среде вуза

В статье рассмотрены вопросы применения интернет-технологий в образовательной деятельности вузов. Проанализированы основные характеристики образовательных ресурсов сети Интернет и тенденции использования современных информационных технологий. Приведен широкий спектр предлагаемых услуг в казахстанских библиотеках государственного значения. Рассмотрен процесс информатизации образования в Республике Казахстан с внедрением информационных технологий в образовательную деятельность. Отмечено, что использование информационных технологий способствует повышению эффективности учебного процесса, оптимизации деятельности обучаемых. Авторами раскрыта сущность понятий интернет-технологий. Описаны виды интернет-технологий, такие как сервис WWW, электронная почта и листы рассылки, различные поисковые системы, ICQ, чат-беседа, html-форумы, гостевые книги, телеконференции, ftp-серверы и т.п. Выделены возможности Интернета в образовании, что позволяет сделать процесс обучения более доступным и быстрым

для любого пользователя сети. Рассмотрены методы организации обучения с применением интернет-технологий в процессе обучения. Представлены формы работы с интернет-технологиями. Сделаны выводы, что рассмотренные информационные технологии показывают, что по мере их развития удавалось ставить и решать все более сложные задачи педагогики и образования.

Ключевые слова: развитие, web-сайт, Интернет, электронные учебники, языки программирования, технологии, образовательное учреждение, система, информация, электронный ресурс.

М.Ю. Камалов, Ю.Н. Камалов

*М.О. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент, Қазақстан
(E-mail: kamalov.8383@mail.ru)*

Педагогтың әдістемелік құзыреттілігі және оны жетілдіру жолдары

Мақалада педагогтың әдістемелік құзыреттілігі және оны жетілдіру жолдары қарастырылған. Педагогтың әдістемелік қызметін (модельдеу, жобалау, құрылымдау, оқу үдерісін дидактикалық қамтамасыз ету, оқыту және оқу үдерісін үйлестіру) әрі қарай жетілдіруге бағытталған кәсіби қызметтің жеке түрі ретінде қарастырылып көрсетілген. Сонымен қатар педагогтың әдістемелік қызметінің функционалдық ерекшеліктері көрсетілген. Кәсіптік білім беру үдерісіндегі оқытушының әдістемелік құзыреттілігін құраушы білімдер жүйесінде ерекше мәнге ие болатын төмендегідей бағыттағы білімдер топтамасы анықталған, олар: пәндік, психологиялық-педагогикалық және ғылыми-әдістемелік білімдер топтамасы болып үш бағыттағы білімдер жүйесін түзеді. Әдістемелік білім меншігіндегі білімдер топтамасы құзыреттіліктер бойынша екі топқа бөлініп қарастырылған: жалпы-әдістемелік және жеке-әдістемелік білімдер. Мақаланың мазмұнында жалпы әдістемелік пәндердің ішіне кіретін әдістемелік жалпы құрылымдарын басшылыққа алатын идеялар, формалар, әдістер, қағидалар, жүйелер және кәсіби білім, іскерлік пен дағдыларды қалыптастыру мен дамытуға бағытталған құралдар анықталған. Сонымен қатар авторлар оқыту үдерісінің мақсаттары мен міндеттеріне негізделген нақты оқылатын тақырыптың құрылымын, мазмұнын және әдістемесін қарастыратын жеке әдістемелік білімдер топтамасын көрсеткен. Белгілі болғандай, әдістемелік іскерліктердің педагогқа оқыту үдерісінің мақсаттары мен міндеттеріне негізделген оқыту материалдарының мазмұнын жылдам әрі сапалы түрде жобалауға және құрылымдауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: әдістемелік құзыреттілік, пәндік білім, әдістемелік білім, әдістемелік іскерлік, әдістемелік қызметтің функциялары, жалпы әдістемелік білімдер, жеке әдістемелік білімдер.

Қоғамның қазіргі даму үдерісінде білім саласы адам қызметінің ең көлемді және ең қажетті аймақтарының біріне айналып отырғаны белгілі. Білім саласының әлеуметтік рөлі де ерекше мәнге ие болуда: оның бағыттылығы мен тиімділігіне сәйкес адамның даму перспективалары да өзгеріп отырады. Яғни адамның коммуникациялық әлеуметтік-мәдени кеңістікке енуіндегі ең негізгі факторлардың бірі оның білімділік деңгейіне байланысты болады. Әсіресе бұл сан алуан өзгерістерге толы педагогикалық білім беру саласына да тән.

Соның бір ғана тармағы елімізге қажетті, бәсекеге қабілетті, функционалдық сауатты, әлеуметтік құнды сапаларды гармониялық үйлесімді негізде бойына сіңірген болашақ педагог кадрларын дайындау өзекті, кезек күттірмейтін мәселе екендігі де белгілі.

Десекте, жаңа тұрпаттағы педагог-кадрларын дайындау үдерісі жан-жақты мазмұндық және процессуалдық мәселелерді шешуді көздейді. Жаңа мазмұндағы педагог кадрларын дайындаудың мемлекеттік стандарттарына сай дайындалған мамандықтардың модульдік білім беру бағдарламалары болашақ педагогтардың өз саласында жоғары құзыреттілікке ие болуын көздейді. Сондай түйінді құзыреттіліктердің қатарында болашақ педагогтың әдістемелік дайындығы нәтижелі деңгейде қарастырылады.

Болашақ педагогтың әдістемелік іс-әрекетке негізделген қызметін құзыретті деңгейде орындау үшін белгілі бір жүйе негізінде анықталған білімдер және іскерліктер топтамасын меңгеруді қажет етеді. Педагог мінездемесіндегі ең негізгі факторлардың бірі оның өзі қызмет атқаратын әлеуметтік ортадағы құзыреттілігі болып есептелінеді. Яғни түрлі туындаған кәсіби проблемаларды шешудің технологияларын меңгеріп, сонымен қатар өзінің бойында жүйеленіп жинақтаған білімін іс жүзінде пайдалана алу керек.

Білім беру мекемелеріндегі әдістемелік қызмет педагогтың үздіксіз кәсіптік білім жүйесінің бір бөлігі болып есептелінеді. Педагогикалық әдебиеттерді [1–3] талдау нәтижесі педагогтың әдістемелік қызметіне үш түрлі көзқарастың бар екендігін байқатады. Олар:

1. Педагогтың жүйелі негізде өз бетінше оқып-үйренуі, оқу-тәрбие жұмыстарын үйлестіру мақсатында өзінің дидактикалық және әдістемелік дайындық деңгейін жетілдіруі білімгердерді оқытудың және тәрбиелеудің тиімді әдістері мен тәсілдерін, формаларын меңгеруі және жинақтаған педагогикалық тәжірибесімен алмасуы арқылы орындалады.

2. Педагогтың нақты бір білім беру аймағында өзінің теориялық және практикалық деңгейін жетілдіруі, яғни, педагогтың оқу пәні бойынша әдістемелік және оқыту қызметінің арнайы ерекшелігі ескерілмейді, олар тек синонимдер ретінде қарастырылады.

3. Педагогтың кәсіптік білім беруді дамытудың өзекті мәселелерін семинарларда, дөңгелек столдарда, конференцияларда, ғылыми зерттеулерді жүргізуге белсенді қатысуы негізінде жүзеге асырылады.

Демек, педагогтың әдістемелік қызметін (модельдеу, жобалау, құрылымдау, оқу үдерісін дидактикалық қамтамасыз ету, оқыту және оқу үдерісін үйлестіру) әрмен қарай жетілдіруге бағытталған кәсіби қызметтің жеке түрі ретінде қарастыруға болады.

Жалпы педагогика ғылымындағы әдістемелік дайындық саласының өзіне тән функционалдық қызметі жүзеге асырылады. Олар төмендегідей бағыт бойынша қарастырылады:

Аналитикалық (талдау): оқыту үдерісін теориялық және іс-әрекет тұрғысынан әдістемелік талдау.

Жобалау: ұзақмерзімдік жоспарлау және оқыту мазмұнын түзіп жасау, оқыту қызметін жоспарлау және дайындау.

Құрылымдау: сабақтарды жоспарлау (мазмұнды іріктеу, оқу ақпаратын композициялық рәсімдеу), оқу материалын ұсынудың формасын анықтау.

Мәлишерлеу: білім беру мекемелерінің функционалдық ерекшеліктеріне сәйкес білім беру стандарттарының, оқу бағдарламаларының талаптарын қанағаттандыратын, білім беру үдерісіне қойылатын талаптарды жүзеге асырудың құралдарын анықтау және дайындау.

Зерттеушілік: әдістемелік мәселелерді шешуге бағытталған зерттеу жұмыстарын жүргізудің әдістемесі.

Осы орайда кәсіптік оқыту педагогы құзыреттілігі бірқатар іскерліктерді жүзеге асыруды көздейді. Олар: сабақтың мазмұнына сәйкес нақты мақсат қоя білу; сабақ барысында білім беру, тәрбиелеу және дамыту мәселелерін диалектикалық өзара байланыста және бірлікте шеше білу; білімгерлердің назарын оқу тақырыбына сәйкес мазмұнды оқу ақпараттарына аудару білу; білімгерлердің жас ерекшеліктері мен интеллектуалдық даму ерекшеліктерін ескере білу; оқыту үдерісінде оқушыларға жеке-дара және дифференциалдық қатынастарды пайдалана білу; педагогикалық мәселелерді шешу үдерісінде білімгерлермен өзінің қарым-қатынасын гумандық негізде жүзеге асыра білу; оқыту үдерісінде теория мен практиканы ұштастыра білу т.б.

Кәсіптік білім беру үдерісіндегі оқытушының әдістемелік құзыреттілігін құраушы білімдер жүйесінде ерекше мәнге ие болатын төмендегідей бағыттағы білімдер топтамасын анықтауға болады. Олар: пәндік, психологиялық-педагогикалық және ғылыми-әдістемелік білімдер топтамасы болып үш бағыттағы білімдер жүйесін түзеді.

Пәндік білімдер оқыту пәнінің мазмұндық сипатымен анықталады. Бұл білімдер теориялық және эмпирикалық деңгейде және өзіне тән мазмұндық ерекшеліктерге ие болады.

Әдістемелік құзыреттілік аясында оқытушылардың қызметі *оқу пәнінің* мазмұны мен жұмыс жасау кезінде келесідей мазмұнды мәселелер басшылыққа алынады:

– білім мазмұнының мәнділігіне көңіл бөлу, яғни білім еш уақытта бір орнында тұрып қалмайды, дамиды және ол күрделі бағыттар траекториясымен өзгеріп отырады. Білім мазмұны ғылыми таным мәнділігін түсіндіреді;

– білім мазмұны құндылықтардың жалпылама сипаттамасын көрсетеді және оқушыға таным пәні ретінде не ұсынылатынын оқытушы білуі керек;

– оқыту мазмұнында ұсынылатын білім құрамы мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына сай болуы керек, яғни, кәсіби білімнің жалпы мәдени білімдер құраушыларына сәйкестікте болуы қадағалануы керек;

– оқушылардың танымдық қызметін дұрыс ұйымдастыру үшін, оқытушы білім мазмұнындағы оқу материалдарын ой елегінен өткізуі керек, яғни, білім беру үдерісінде репродукциядан шығармашылыққа бағыттайтын білім мазмұны басшылыққа алынуы керек;

– оқу материалының мазмұнымен жұмыс істеу барысында оқытушы оны бірнеше құрылымдарға бөліп талдаудан өткізуі керек.

Сонымен, әдістемелік құзыреттілік тұрғысынан оқытушының маңызды қызметтері болып оның оқу материалдарының мазмұнын түрлендіре алу қабілеттілігі, яғни оның оқушы қабылдай алатындай тетікке бағдарлай білуі керек. Мұндай тетікті төмендегідей төрт кезеңге бөліп қарастыруға болады:

1. Тұлғалық мәнді жаңа мағынадағы білімді қабылдау деңгейіне дайын болу.
2. Дәстүрлі түрде ұйымдастырылған білім беру үдерісінің қарама-қайшылығын жеңе білуге және жаңа мағынадағы білімдерді қабылдауға, қарым-қатынастарды, өзіндік ұстанымдарды орындауға дайын болу.
3. Бар білімді қайта құрылымдау кезінде өзіндік ұйымдастыру қатынасын жүзеге асыруға дайын болу.
4. Өз пікірінді практикалық тұрғыдан жүзеге асыруға дайындық ретінде жеке қатынас моделін түзе алуға дайын болу.

Психологиялық-педагогикалық білімдер жүйесі жоғары деңгейдегі кәсібиліктің теориялық негізін құрайды. Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде мұндай жүйелі білімдердің табиғатын бірқатар ғалымдар Н.В.Кузьмина, В.В.Кузнецов, Г.И.Кругликов, Н.А.Морева, В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, Е.Н.Шиянов, И.Я.Лернер, тағы басқалар зерттеген [1–6].

Психологиялық-педагогикалық білімдер жүйесі кәсіби құзыреттіліктің құрамдас бөлігі болып есептелінеді. Сонымен бірге олар *ғылыми-әдістемелік* құзыреттіліктің негізі ретінде де қарастырылады. Психологиялық-педагогикалық білімдердің кешенді жүйесінің ішінде әдістемелік құзыреттіліктің негізін қалайтын бірқатар бағыттарына тоқталып көрейік. Олар:

- педагогикалық мақсаттар мен міндеттерді қою;
- білімгерлерге ықпал ететін құралдарды таңдау және пайдалану;
- педагогикалық өзіндік талдау.

Оқытушының әдістемелік қызметтілігінің нәтижелілігі жалпы педагогикалық мәселелерді іскерлікпен негізгі шарттарға сәйкес нақтылауға байланысты болады. Әдетте, педагогикалық мәселелерді шешу бірнеше кезеңнен өтеді:

- аналитикалық (талдау) — қалыптасқан жағдайды талдау және бағалау, шешуге ұйғарылған мәселенің өзін құрылымдау;
- конструктивтік — оқу материалының мазмұнына және білімгерлердің қызметі мен дамуына сәйкес қойылған мәселені шешу тәсілдерін жоспарлау;
- орындаушылық — оқытушы білімгерлермен бірлесе отырып, өзінің іс-әрекетін жүзеге асыру.

Әдістемелік құзыреттілікті сипаттайтын тағы бір маңызды құраушы ол оқытушының педагогикалық ықпал ету тәсілін меңгеру болып есептелінеді. Педагогикалық әдебиеттерде мұндай ықпал етудің үш тобы қарастырылады. Олар:

1. Оқытушының оқу материалының мазмұнын іріктеуі, қайта өңдеуі және оны ұсынуы (бұны «нені оқыту» керек деп түсінеміз).
2. Білімгерлердің нақты мүмкіндіктерін және олардың психикалық дамуының жаңа деңгейін оқып-білу (бұны «кімді оқыту» керек деп түсінеміз).
3. Білімгерлерге әсер ету құралдарын, формалар мен әдістерін таңдау және қолдану (бұны «қалай оқыту» керек деп түсінеміз).

Әдістемелік қызметті жүзеге асырудың әдіс-тәсілдері — күрделі ақыл-ой еңбегін талап ететін үдеріс. Мысалы, сабақтар жүйесін жоспарлап ұйымдастыру барысында оқытушы әдістемелік қызметін төмендегідей құраушы бағыттарына көңіл аударады:

- оқыту мазмұнын негізгі дидактикалық бірліктер арқылы ажыратып, ақпаратты ұсынудың логикалық құрамын дидактикалық бірліктердің ақпараттық сыйымдылықтарын және жалпы берілетін ақпаратты анықтап алады;
- сабақтың мақсаттарын (оқыту, дамыту, тәрбиелеу), құралдарын, формасы мен әдіс-тәсілдерін анықтайды;
- сабақтың құрылымын түзеді және оның әрбір кезеңдерінің микромақсаттарын анықтайды;
- микромақсаттардың орындалу тәсілдерін ойластырады (формасы, әдістері, тәсілдері, көрнекілігі, сабақтың типі мен түріне, оның логикасы мен құрылымы қойылған мақсатқа сәйкестігі);
- студенттердің сабақ барысының әрбір кезеңіндегі іс-әрекет қызметін жобалай отырып, төмендегідей мәселелердерді шешуді көздейді:

а) студенттерді мақсаттылық үдерісіне қалай енуі керек және олардың іс-әрекетін кәсіби мәнді, танымдық ынтасын қалай қамтамасыз ету керек?

ә) студенттер қызметін қалай жандандыру керек?

б) ой және дене еңбегін қалай ұштастыру керек және олардың эмоционалдық көңіл-күйін қалай сақтау керек?

в) әрбір студенттің жеке-дара ерекшеліктерін, сұраныстарын, қызығушылықтарын, теориялық дайындықтарын ескере отырып, дифференциалды қатынасты қалай жүзеге асыру керек?

г) ашық сабақ өткізу барысында студенттердің бірлескен қызметін (формасы, әдістері) қалай ұйымдастыру керек?

ғ) сабақтың әрбір кезеңінде оқушының қызметі (репродуктивті, шығармашылық негізде) қалай ұйымдастырылуы керек?

у) сабақтар үдерісінде оқушылардың технологиялық іс-әрекеттерді меңгеруін қалай ұйымдастыру керек?

е) іс-әрекеттік қызметін орындау нәтижесінде өзін-өзі бақылау және өзіндік талдау үдерісін қалай ұйымдастыру керек?

ж) оқу қызметінің нәтижесін бақылау (кері байланыс), танымдық іс-әрекеттің нәтижелік деңгейін жетілдіру мәселесі қалай жүзеге асырылады?

з) сабақтың әрбір кезеңіне кететін уақытты есептей отырып, оның жоспар-жазбасын қалай құрылымдап түзеді?

и) қысқа және көрнекі формада үлкен көлемді ақпарат беруге мүмкіндік беретін сабақты оңтайландырудың оқыту құралдарын әзірлеуде нені басшылыққа алады?

к) сабақ мазмұнына сәйкес қажетті құрал-жабдықтар қалай іріктеліп таңдалады?

Таңдалған оқыту технологиясының тиімділігі бірқатар факторларға байланысты болады, олар педагогтың құзыреттілігі, өзінің қызметіне деген ынтасы, психологиялық дайындығы, оқу үдерісінің материалдық-техникалық қамтамасыз етілуі т.б.

Әдістемелік білім меншігіндегі білімдер топтамасын құзыреттіліктер бойынша төмендегідей екі топқа бөліп қарастырылады. Олар:

1. Жалпы-әдістемелік білімдер.

2. Жеке-әдістемелік білімдер.

Бірінші топтағы әдістемелік білімдерге енетін білімдер топтамасы:

– пәннің тарихы, құрылымы мен дамуы және оқытылатын пәннің басшылыққа алынатын идеялары мен қағидалары жөніндегі білімдер;

– оқытылатын пәннің мақсаты мен міндеттері және пәнді оқыту әдістемесіндегі негізгі дидактикалық қағидалар мен олардың бір-бірімен байланысын анықтайтын білімдер;

– оқу пәнінің мазмұны және оның жалпы құрылымы мен пәнді оқыту үдерісінде пайдаланылатын пәнаралық байланыстар және оны жүзеге асыру жолдары жөніндегі білімдер;

– кәсіби білім, іскерлік, дағдыны қалыптастыру мен дамытудың әдістемесін және оқытылатын пәннің тәрбиелік-дамытушылық әлеуетін жетілдіру жөніндегі білімдер;

– оқыту әдістерінің жүйесін және олардың оқыту құралдарымен байланысы жөніндегі білімдер;

– әдістемелік тәсілдер жүйесін және оларды пайдаланудың тиімді жолдары мен оқыту құралдарының жүйесі жөніндегі білімдер;

– нақты мазмұнға сәйкес оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру формалары мен оқушылардың өзіндік жұмыстарының рөлі мен мәнін және оларды ұйымдастырудың технологиясы жөніндегі білімдер;

– бақылауды ұйымдастыру және педагогикалық бағалау әдістері жөніндегі білімдер.

Жеке әдістемелік білімдерді біз төмендегідей тәсілдер бойынша топтастырдық.

– оқу жылына дайындықпен байланысты білімдер (бағдарлама мазмұнын, оқулықтар мен оқу құралдарының мазмұнын құзырлы талдау, оқу-материалдық базаны реттеу, оқушыларды танып-білу, ұзақ мерзімге жоспар түзу) топтамасы;

– оқыту тақырыбына дайындықпен байланысты білімдер (тақырыптың логикалық құрылымын талдау; міндеттерді нақтылау; оқыту түрін таңдау; оқыту әдістерін іріктеу; оқу сабақтарының жүйесін түзу; пайдаланылатын міндетті және қосымша әдебиет тізімін анықтау; тақырыптық жоспар түзу) топтамасы;

– нақты сабаққа дайындалумен байланысты білімдер (лекция, семинар, практикалық және зертханалық жұмыстарды дайындауға қойылатын талаптар, жалпы дидактикалық талаптар, әдістемелік талаптар, сабақтың мақсаты мен міндеттерін анықтауға қойылатын талаптар, оқыту мазмұнын іріктеу және қайта өңдеу, сабақтың құрылымы мен әдістемесін түзу, оқу материалын қабылдау мен алғашқы бекітуді ұйымдастыру) топтамасы.

Әдістемелік құзыреттілік құрылымында кәсіби білімдермен қатар міндетті түрде кәсіби іскерліктерде қарастырылады. Жалпы педагогика практикасында орасан көп педагогикалық іс-әрекетті санаулы ғана негізгі іскерліктер қалыптастырады. Олар: ұйымдастырушылық, гностикалық, конструктивтік, қабылдаушылық және коммуникативтік. Бұлар педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерде [1–2, 4] жан-жақты сипатталған.

Оқытушылық қызметті жүзеге асыру барысында объективті қажеттілікті керек ететін бірқатар іскерліктерді атап көрсетейік. Оларды төмендегідей үш топқа бөлуге болады:

Бірінші топ. «Нені оқыту» керек, яғни, оқу материалының мазмұнымен жұмыс істей алу іскерлігі (жаңа оқыту технологиялары мен тұжырымдамалары жөніндегі мағлұматтарға қанық болуы, түрлі ұғымдарды, ғылымның белгілі бір саласындағы пікірталастарды пайдалана отырып, оқу материалдарындағы түйінді идеяларды ажырата алу іскерлігі); газет-журналдардан алынған ақпараттарға педагогикалық тұрғыдан талдау жасау қабілеттілігі; оқушылардың жалпыоқулық және арнайы іскерлігі мен дағдысын қалыптастыру, пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру іскерліктері.

Екінші топ. «Кімді оқыту» керек, яғни, оқушылардың жекелеген психикалық функцияларының жағдайларын оқып-үйрену іскерлігі (жады (есте сақтауы), зейіні, ойлауы, түйсігі т.б.) және қызмет түрлерінің бүтіндік сипаттамасы (оқу, кәсіби оқып үйренгендігі және тәрбиелілігі) білімгерлердің шынайы оқу мүмкіндіктері, тұлғалық сапалары мен оқу үлгерімін ажырата білуі, іскерлігі, білімгердің нақты білім деңгейімен қатар, оның болашақтағы дамып өсу деңгейін анықтай алатын іскерліктері; оқу үдерісін ұйымдастыру және жоспарлау барысында білімгерлердің өзіндік мотивациясын есепке алу іскерлігі.

Үшінші топ. «Қалай оқыту» керек, яғни, оқу тәрбие жұмыстарының формасы мен әдістерін бірізділікте іріктеп пайдалана алу, оқытушы мен оқушының уақытын және жұмсайтын күшін есепке алу іскерлігі; педагогикалық жағдайларды салыстыру және қорытындылау іскерлігі; әдістемелік тәсілдерді басқа ситуацияларға ауыстыра алу және оларды біріктіре алу іскерлігі, оқушыларға дифференциалдық және жеке-дара қатынастарды пайдалана алу, олардың өз бетінше жұмыс жасау қызметін ұйымдастыру іскерлігі; бір педагогикалық мәселені шешудің бірнеше тәсілдерін таба білу іскерлігі.

Жалпы, оқытушының әдістемелік құзыреттілігінің дамуы мен қалыптасуы оның жеке тұлғалық сапаларына байланысты екендігін ескертеді. Соған сәйкес жоғарғы оқу орындарының оқу-тәрбие үдерісінің педагогикалық теориясы мен практикасына маңызды өзгерістер енгізілуімен жүзеге асырылуда. Білім беру парадигмасы ауысуда, яғни, жаңа мазмұндық және процессуалдық өзгерістер ұсынылуда. Сондықтанда жоғары педагогикалық білім беруді модернизациялаудың бір тармағы болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге бағытталған ұстанымдарды жүзеге асыру көзделуде. Себебі түрлі оқыту пәндері бойынша заманауи білім беру мазмұнын білімгерлерге нәтижелі және тиімді меңгерту оқытушының жоғары деңгейде қалыптасқан әдістемелік құзыреттілігіне сәйкес жүзеге асатындығын тәжірибе көрсетуде.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Методика профессионального обучения с практикумом: учеб. пос. для студ. высш. учеб. зав.; под ред. Г.И. Кругликова. — М.: Академия, 2007. — 288 с.
- 2 Технологии профессионального образования: учеб. пос. для студ. высш. учеб. зав.; под ред. Н.А.Моревой. — М.: Академия, 2005. — 432 с.
- 3 Дидактические основы методов обучения; под ред. И.Я.Лернер. — М.: Педагогика, 1981. — 186 с.
- 4 Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища; под ред. Н.В.Кузьминой. — М.: Высш. шк., 1990. — 119 с.
- 5 Введение в профессионально-педагогическую специальность: учеб. пос. для студ. высш. учеб. зав.; под ред. В.В.Кузнецова. — М.: Академия, 2007. — 176 с.
- 6 Сластёнин В.А. Педагогика: учеб. пос. для студ. высш. учеб. зав. / В.А. Сластёнин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. — М.: Академия, 2002. — 576 с.

М.Ю. Камалов, Ю.Н. Камалов

Методическая компетентность педагога и пути её совершенствования

В статье рассмотрены вопросы формирования методической компетентности педагога и пути ее совершенствования. Методическая деятельность (моделирование, проектирование, конструирование, дидактическое обеспечение учебного процесса) в статье показана как отдельный вид профессиональной деятельности, который можно совершенствовать. Подробно изложены функциональные характеристики методической деятельности педагога, раскрыты содержательные составляющие его методической компетентности — предметные, психолого-педагогические и научно-методические зна-

ния. Выделены виды методических знаний, которые составляют основу методической компетентности. Подробно описаны общеметодические знания, включающие в себя общие структуры методики изучаемого предмета, руководящие идеи, формы, методы, принципы, системы, а также средства формирования и развития профессиональных знаний, умений и навыков. Авторами описаны частно-методические знания, рассматривающие структуру, содержание и методику конкретной изучаемой темы исходя из целей и задач учебного процесса. Наряду с методическими знаниями рассмотрены методические умения, являющиеся одними из основных компонентов методической компетентности. Методические умения позволяют педагогу быстро и качественно проектировать, конструировать и структурировать содержание изучаемого материала исходя из целей и задач.

Ключевые слова: методическая компетентность, предметное знание, методические знания, методические умения, функции методической деятельности, общие методические знания, частно-методические знания.

M.Yu. Kamalov, Yu.N. Kamalov

Teacher's methodical competence and its problems of perfection

In the article is expounded teacher's methodical activity and the ways of its perfection. Methodical activity (Modeling, projecting, constructing didactic providing of teaching process) is considered as separation type of professional competence which we can perfect. In the article also in detail is expounded functional characteristic of teacher's methodical activity. It is revealed rich in content of teacher's methodical competence as subject psycholo-pedagogical and science-methodical knowledge. It is detailed two types of methodical knowledge taking down on the basis of methodical competence. In the content of the article is expound in detail general methodical education, including general structure of methods of the studied subject, governing ideas, forms methods, principles, system and facilities of formation and development, professional knowledge, skills. In the article also is expound privately - methodical knowledge of considering structure, contents u methodic of specific studied theme based on aims and tasks of the educational process. In the content of the article is along with methodical knowledge is considered and methodical skills which are one of the basic components of methodical competence. As is known methodical skills allow teacher fast and qualitatively design, construct, structure the content of the studied materials based on objectives and tasks.

Keywords: methodological competence, subject knowledge, methodological knowledge, methodical skills, functions of methodical activity, general methodological knowledge, methodological knowledge in particular.

References

- 1 Kruglicov, G.I. (Eds.). (2007). *Metodika professionalnoho obuchenii s praktikumom [Methodic of professional teaching with practice]*. Moscow: Academia [in Russian].
- 2 Moreva, N.A. (Eds.). (2005). *Tekhnologii professionalnoho obrazovaniia [Technology of professional teaching]*. Moscow: Academia [in Russian].
- 3 Lerner, I.Ya. (Eds.). (1981). *Didakticheskie osnovy metodov obuchenii [Didactic basis of teaching methods]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- 4 Kuzmina, N.V. (Eds.). (1990). *Professionalizm deiatelности преподаvatelia i mastera proizvodstvennoho obuchenii proftekhichilishcha [Professionalism of teacher's activity and master of vocational school production teaching]*. Moscow: Visshaya shkola [in Russian].
- 5 Kuznetsov, V.V. (Eds.). (2007). *Vvedenie v professionalno-pedahohicheskuiu spetsialnost [Introduction in professional - pedagogical specialty]*. Moscow: Academia [in Russian].
- 6 Slastenin, V.A., Isaev, I.F. & Shiyanov, E.N. (2002). *Pedahohika [Pedagogic]*. Moscow: Academia [in Russian].

М.М. Иманбеков, Р.Б. Маженова, С.М. Абылайхан

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: saltok_jan@mail.ru)*

Болашақ тәрбиеші мамандарды мектепке дейінгі ұйымдарда жаңа педагогикалық технологияларды пайдалануға даярлау

Мақалада білім беру саласының алғашқы сатысы — мектепке дейінгі ұйымдар баланың жеке бас ерекшелігін ескере отырып, оның толыққанды қалыптасуы үшін даму ортасын құратын, үздіксіз білім берудің бастапқы деңгейін дамытатын орталық деп көрсетілген. «Инновация», «педагогикалық технология» ұғымдарына талдау жасалған. Осы мәселемен айналысқан ғалымдардың еңбектеріндегі мектепке дейінгі ұйымда қолданылатын педагогикалық технологиялардың қағидалары мен олардың критерийлерінің маңызына жан-жақты тоқталып, мәні кеңінен ашылып қарастырылған. Білім беру жүйесіне қажетті жаңалық енгізу барысында мектепке дейінгі ұйымның оқу-тәрбие үрдісінде қолданылатын қазіргі бағдарламалар мен педагогикалық технологиялар, атап айтқанда, жобалау, ақпараттық-қатынастық, терапия және оның түрлері, сын тұрғысынан ойлау, М.Монтессори педагогикасы, ойын технологиясы, денсаулық сақтау, тәрбиеші мен баланың портфолиосы, компьютерлік технологиялар және олардың мақсаттары мен ерекшеліктері жайында мәселелер зерттелген. Бұл технологияларды дұрыс қолдануға болашақ мамандарды, тәрбиешілерді даярлау қажеттігі мен оларға қойылатын талаптар сараланып, тәрбиеші жұмысынан күтілетін нәтижеге қолжеткізудің жолдарының кезеңдері талданған.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі ұйымдар, инновация, педагогикалық технология, тәрбиеші, жобалау, ойын, денсаулық сақтау, терапия, сын тұрғысынан ойлау, талаптар, портфолио.

Қазіргі таңда қоғам сұраныстарына сәйкес мектепке дейінгі білім беру жүйесіне инновациялық технологияларды енгізу, уақыт талаптарына сай құру — көкейкесті мәселенің бірі. Осыған орай, мектепке дейінгі білім беруді инновациялық тұрғыдан қарау, озық тәжірибелер мен идеяларды насихаттау қажеттілігі туып отыр. Мектепке дейінгі ұйымда білім беру жүйесінің басқа да институттары секілді белгілі бір қоғамның, қоғамдық қарым-қатынас жүйесінің негізінде өз қызметін атқарады, сондықтан да олардың жалпы жағдайы, орны көбіне сыртқы факторлардың әсерінен, қоршаған әлеуметтік ортамен қарым-қатынасының кейіпімен анықталады.

«Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында», — деп Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаев атап өткендей, 2010 жылдың 7 желтоқсанынан 2011–2020 жылдарға Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы мен Мектепке жасына дейінгі – туылғаннан 6 жасқа дейінгі балаларды дамытудың мемлекеттік жалпыға бірдей стандартымен реттелетін мектепке дейінгі ұйымдар балаларды тәрбиелеу және білім беру мазмұнын ізгілендіруінің күшеюі мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың жаңа ұйымдастырушылық нысандарын, технологияларын үнемі ізденісін талап етеді. Сол себепті, Қазақстанда білім беру жүйесі – әлемдік білім беру кеңістігінде оған лайықты орын алуға жағдай жасап, соған ұмтылу үстінде. Ол үшін үздіксіз білім беру үрдісінің алғашқы сатысы мектепке дейінгі ұйым, ондағы дұрыс ұйымдастырылған оқу-тәрбие үрдісі басты орында болу керек.

Баланың жеке тұлға ретіндегі дамуы өзіндік көзқарасының қалыптасуы, ой-өрісінің кеңеюі балабақша қабырғасында басталатыны сөзсіз [1].

Ал қазіргі кезде педагогика ғылымының бір ерекшелігі — баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Осыған орай оқытудың, тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып, мектепке дейінгі ұйымның тәжірибесіне енгізілуде. Оларды ғылыми тілмен «инновациялық процесс», немесе «педагогикалық жаңалықтарды енгізу», деп атайды. «Инноватика» ұғымының мәні латынның *in-novus* деген сөзінен шыққан, «жаңарту, өзгерту, жаңашылдық» деген мағынаны білдіреді. Яғни, педагогика ғылымында жаңа әдістерді, тәсілдерді, құралдарды, бағдарламаларды пайдалануды айтады [2].

Қазақстанда «инновация» ұғымын пайдалануды қазақ тілінде анықтаған ғалым, профессор Немеребай Нұрахметов. Ол: «Инновация, инновациялық процесс деп отырғанымыз — білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі», — деген анықтаманы ұсынады. Инновация мәселелерімен айналысып жүрген бірқатар ғалымдардың

(Д.М.Жүсібалиева, Б.Ә.Әбдікәрімұлы, М.С.Мәлібекова, Г.Қ.Нұрғалиева, Қ.Қабдықайырұлы, Ж.А.Қараев, Ш.Т.Таубаева, тағы басқалардың) еңбектерін, жазған анықтамаларын қарастырып, талдай келе бұл ұғым белгілі уақыт арасында жаңашыл идеяны қайта қарау, жаңалау дегенді білдіреді екен. Сол ертерек кездің өзінде белгілі қолданылып жүрген идеялар жаңа бағытта ұсынылса, мұның өзі инновациялы деп аталған. Осыларды негізге ала отырып, инновацияны «жаңалық», «жаңа әдіс», «өзгеріс», «әдістеме», «жаңашылдық» ал, инновациялық процесті «жаңа әдістеме енгізу құралы», деп білеміз [3].

Инновациялық оқытуға көшу өз кезегіндегі инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалануды көздейді. Бұл — мектепке дейінгі ұйымдардың білім мазмұны мен оқыту әдістерін, бағдарламаларын, формаларын, жаңашыл педагогтардың тәжірибесін, соның ішінде педагогикалық жүйенің қазіргі талаптарға сай әдістемелік жаңаруы болып табылады.

Ендеше, педагогикалық технология өзінде барлық жаңа әдістерді, тәсілдерді жинақтайды, сондықтан олар инновациялық деп аталады. Инновациялар бала тұлғасына, оның қабілеттерін дамытуға бағдарланған педагогикалық практикада қолданылатын жаңа әдістерді, нысандарды, құралдарды, технологияларды анықтайды. Қазақстанның заманауи даму сатысында білім беру үрдісінде өзгерістер орын алуда: мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі педагогтардың назарын балалардың шығармашылық және интеллектуалдық дамуына, эмоционалды-еріктік және қозғалыс аясын түзеуге бұра отырып, білім беру мазмұны күрделене түсуде; дәстүрлі әдістердің орнын баланың танымдық дамуын белсендіруге бағытталған тәрбие мен оқытудың белсенді әдістері басуда.

Өте қарқынды дамып жатқан ғылым, техника, өндіріс білім беру жүйесінің барлық сатыларына оқытудың тиімді әдістерін қарастыруды талап етіп отыр. Сондықтан да әрбір мектепке дейінгі ұйым балаларға дұрыс білім мен тәрбие беретін жолдар, тәсілдер, бағдарламалар қарастырып келеді. Өйткені педагогикалық жаңа технологияны қолдану балабақшаны сапалы түрлендіруге, жаңашыл жобаларды енгізуге, оны тиімді басқаруға негіз болып әрбір балабақша өзіндік даму жолын табуға, әрбір тәрбиешіге өзінің әдістемелік жүйесін құруға септігін тигізбек [4].

XXI ғасырда білім берудің ұлттық жүйесін дамытудың негізгі бағыттары тәрбие мен оқытуда инновациялық қағидаттар мен тәсілдерді қолдану, білім беруді ғылыми және оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуін тереңдету, материалдық-техникалық базаны жаңарту және кеңейту, білім беру бағдарламалары мен қызметтерінің кең таңдауын қамтамасыз ету, білім еруді ақпараттандыру болып табылады.

Педагогикалық технология — бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамасымен байланысқан міндеттерінің, мазмұнының, формалары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда әр позиция басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында, баланың дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды.

В.И.Ядэшко және Ф.А.Сохина педагогикалық қызмет педагогикалық технологиялардың негізінде құрылған төмендегі арнайы қағидаларға сүйенеді деп көрсетті.

Педагогикалық такт — бұл педагогикалық қызметті іске асыру принципі ретінде анық және түсінікті, ол кез келген педагогикалық қарым-қатынаста қақтығыстан шығу немесе оны болдырмау жағдайында маңызды шарт болып табылады. Бұл педагогтың кәсіби қызметінің, мінез-құлықтарының шарасы; педагог – тәрбиеленуші, педагог – ұжым арасында дұрыс қарым-қатынас құрудың маңызды шарты; өзара әрекеттесу және ықпал ету құралдарын, формаларын, әдістерін қолдану мен таңдау шарасы болып табылады.

Тәрбиеленуші тұлғасын құрметтеу және талапқа үйлесімділік — бұл принцип жалпы педагогика қағидасы болып табылады. Тұлғалық-бағдарланған және гуманды-педагогикалық қызмет, алдымен, әрбір тұлғаның бірегейлігін және қайталанбастығын құрметтеуге бағытталған. Бірақ тұлғаны құрметтей отырып, оның өзіндік дамуы мен өзін-өзі жетілдіруде жоғары деңгейге жеткізуге көмектесетін әлдеқайда жоғары талаптар қояды.

Жасырын педагогикалық позиция — бұл принцип, егер педагог, тәрбиеші позициясы көп жағдайда ашық және көрнекті болмаған жағдайда педагогикалық әсер нәтижелі болады. Тәрбиеленуші бәрін өзі ойланады, ал педагог оны ынталандырады, кеңес береді, оны қолдайды.

Ұжымның даму деңгейін ескеру – бұл қалыптасқан адамгершілік нормалар мен құндылықтардың әр түрлі деңгейінде болады. Балалар ұжымы оның дамуының бастапқы кезеңінде болады, ал тәрбиеші оларға қалыптасқан ұжым ретінде сүйенеді. Нәтижесі — педагогикалық

қызметтің тиімсіздігі, қақтығыс және өзара түсінбеушілік. Кез келген адамгершілік нормалар мен құндылықтарға сәйкес жеке тұлғамен, сонымен қатар ұжыммен ұзақ, тынымсыз жұмысты қажет етеді [5].

Ал, «Нұр Болашақ» мектепке дейінгі ұйымдар одағының авторлар ұжымы педагогикалық технологияның негізгі критерийлерін төмендегідей көрсетті:

- тұжырымдамалық;
- жүйелілік;
- басқарушылық;
- тиімділік;
- жаңғыртушылық.

Тұжырымдамалық критерий – білім беру мақсаттарына қолжеткізуді философиялық, психологиялық, дидактикалық және әлеуметтік-педагогикалық негіздеуден құралатын белгілі бір ғылыми тұжырымдамаға сүйенеді.

Жүйелілік критерий – технология жүйенің барлық белгілеріне ие болуы тиіс: процесс логикасы; оның бөлімдерімен өзара байланысы; тұтастығы.

Басқарушылық критерий – нәтижелерді түзету мақсатында диагностикалық мақсатты болжау, оқу үдерісін жоспарлау мен жобалу, кезеңдер бойынша диагностикалау, құралдар мен әдістерді түрлендірудің мүмкіндігі.

Тиімділік критерий – нақты бір жағдайда қолданылатын педагогикалық технологиялардың нәтижелер бойынша тиімді және шығындар бойынша оңтайлы болуы, белгілі бір оқу стандартының жетістікке жетуіне кепілдік беруі тиіс.

Жаңғыртушылық критерий – білім беру ұйымдарында білім беру технологияларын қолдану мүмкіндігі (қайталау, жаңғырту), яғни технология педагогикалық аспап ретінде тәжірибесіне, еңбек өтіліне, жас ерекшелігіне және жеке қасиеттеріне қарамай, оны пайдаланатын кез келген педагогтың қолында тиімді болуына кепілдік берілуі тиіс [6].

Алайда балабақшада қызмет істейтін тәрбиешілердің басым көпшілігінің кәсіби мамандық иесі болмауы, білім беру ұйымдарында тәжірибелі тәрбиешілердің жеткіліксіздігі, осы саладағы еңбек өтілінің аздығы, педагогикалық мамандар мәселесінің тұрақсыздығы педагогтарға инновациялық технологияларды жүзеге асыруда қиындықтар туғызып келеді [4].

Осындай қиындықтарды алдын алуда жанаша оқыту процесін ұйымдастыру, жаңа білім мен дағдыны меңгерген, шығармашылық қабілеті жоғары, дербес ізденіс нәтижесінде елеулі мәселелердің шешіміне қол жеткізетін, ойлау қабілетімен ерекшеленетін тұлғаны қалыптастыруды көздейді. Бұл бірден бір педагогқа, яғни өз мамандығын терең игерген маманға, байланысты.

Мектепке дейінгі ұйымның негізгі субъектісі – тәрбиеші, ол – мектепке дейінгі ұйымдарда баламен тікелей қарым-қатынасқа түсіп, қазіргі таңда тұрақты өзгеріп тұратын әлемге табысты бейімделуге қабілетті бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуы үшін жағдай жасайтын, ең алдымен, кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық, шығармашылық әлеуеті мол, ата-аналармен бірлесе отырып, баланың дұрыс өсіп-жетілуін, қалыптасуын белгілі нысанда жүргізетін тұлға. Ол оқытудың жаңа технологияларын өмірге ендіруге дайын, оқу-тәрбие ісіне шынайы жанашырлық танытатын қоғамның ең озық бөлігінің бірі деп есептелінеді. Сондықтан топтағы психологиялық ахуал, балалардың өзара қарым-қатынасы, олардың балабақшаға келуге деген ынталығы, тағы да көптеген жағдайларға тәрбиеші жұмысына байланысты.

Осыған орай біз қызмет атқарып жүрген Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің педагогикалық факультетінде 5В010100 — «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы бойынша болашақ тәрбиешілерді даярлаймыз.

Аталған мамандықтың оқу жоспарына «Мектепке дейінгі білім беру мен тәрбиелеудегі қазіргі педагогикалық технологиялар» элективті курсы енгізілген. Курс әдістемелік жағынан толық қамтылған. Курстың мақсаты — болашақ педагогтарға, тәрбиешілерге мектепке дейінгі ұйымның оқу-тәрбие үрдісінде қолданылатын отандық жаңа, инновациялық педагогикалық технологиялар жайында білімдер мен іскерліктерді шығармашылықпен игеруге көмектесу.

Осы пәннің шеңберінде қарастырылатын тақырыптар: мектепке дейінгі ұйымдарда қолданылатын инновациялық технологиялар, мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу бағдарламалары, мектепке дейінгі ұйымда ақпараттық-қатынастық технология, М.Монтессори технологиясы, ойын технологиясы – балаларды тәрбиелеу мен дамыту құралы, балабақшада жобалау технологиясын пайдаланудың тиімділігі, мектепке дейінгі ұйымдарда денсаулық сақтау

технологиялары, балабақшада компьютерлік технологияның қолданылуы және арттерапия – оқытудың жаңа үлгісі ретінде, бала мен тәрбиеші портфолиосы технологиясы.

Әр технологияның мақсаты мен ерекшеліктері болады, жеке тоқталып өтсек:

Денсаулық сақтау технологиясының мақсаты — баланың денсаулық сақтау мүмкіндіктерін қамтамасыз ету, оған салауатты өмір-салты туралы қажетті білім, қабілет пен дағдылардың қалыптасуы болып табылады. Денсаулық сақтау технологиясының таңдау мыналарға тәуелді: мектепке дейінгі ұйым типіне, мектепке дейінгі ұйымда балалардың болу ұзақтығына, педагогтардың жұмыс жасайтын бағдарламаларына, мектепке дейінгі ұйымның нақты жағдайларына, педагогтың кәсіби құзыреттілігіне, балалардың денсаулық көрсеткіштеріне.

Ойын технологиясының мақсаты: дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендірушілік мақсатқа жету. Ойын технологиясының ерекшелігі ойындық іс-әрекеттің психологиялық тетігі жеке бастың өзіндік талап-талғамдарына сүйенеді. Баланың бойындағы білімділік, танымдық, шығармашылық қасиеттерін аша түсуді көздейді. Ойын — балалар үшін оқу да, еңбек те. Сонымен қатар ойын балаларға өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңу жолын үйретіп қана қоймайды, олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін де қалыптастырады.

Жобалау технологиясының мақсаты — белгілі бір теориялық немесе тәжірибелік мәселелерді шешу арқылы нәтижеге қолжеткізу, оны көзбен көру, санада сәулелендіру, көңілге тоқу және оны жүзеге асыру. Балалардың өздігінен дербес әрекет етуіне жағдай жасау (жеке, жұппен және топпен жұмыстар). Жобаның мазмұндық бөлігінің құрылымын жүйелей алу.

Ақпараттық-қатынастық технологиялар деп оқыту педагогикасында арнайы техникалық ақпараттық құралдарды (интерактивті тақта, электронды-есептеуіш машиналар, аудио, бейне) пайдаланатын барлық технологияларды атайды. Ақпараттық-қатынастық технологиясының мақсаты ақпаратпен жұмыс жасау қабілетін қалыптастыру, коммуникациялық қабілеттіліктерді дамыту, «ақпараттық қоғам» тұлғасын дайындау, зерттеу қабілетін қалыптастыру, оңтайлы шешімдерді қабылдау қабілеті болып табылады.

Өнертапқыштық тапсырмаларды шешу теориясының (ӨТШТ) басты идеясы тапсырмаларды шешу үшін қолдануға, баланың сөйлеуін, тапқырлығын, шығармашылық елестетуін, диалектикалық ойлауын дамыту үшін балабақшаларда табысты қолданылады.

М.Монтессори технологиясының мақсаты — балаға өзін-өзі тәрбиелеуге, өз бетінше оқуға, өз бетінше дамуға жағдай жасау. Балалардың логикалық ойлау қабілеттерін, әр түрлі жаттығулар арқылы дамыта отырып, ұйымшылдық, тапқырлық, ізденімпаздық қабілеттерін қалыптастыру. Монтессори педагогикасын пайдалану арқылы балалардың табиғи мінезін, қабілетін, тәрбиешінің нұсқауымен емес, өз еркімен тәуелсіздік рухында тәрбиелеу жүзеге асырылады. «Өзімнің жасауыма мүмкіндік бер», — дейді мұндағы бала.

Компьютерлік технология — білім беру жүйесін компьютерлендіру, оқытудың, тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын іске асыруға бағытталған әдістемесін білім беру саласында компьютерлік технологияларды қолдану арқылы қамтамасыз ету үрдісі. Мектеп жасына дейінгі балалардың өміріне компьютерді енгізудегі ең басты мақсат — ақпараттық технологияларға толы қоғамдық өмірге психологиялық дайындығын қалыптастыру. Компьютерлік сауаттылыққа үйретудің алғышарты – балаларға танымдық түсінік беру. Балалар берілген тақырыптарға сай әрекет етуді үйренеді, нәтижесінде олардың дүниетанымы, зейіні, есте сақтау қабілеті, қабылдауы, шығармашылық қабілеті, ойы мен қиялы, жан-жақты ойлау қабілеті, ой-өрісі, логикалық ойлауы, айналадағы қоршаған ортамен байланысы одан әрі дами түседі.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясының мақсаты — шығармашылық, сын тұрғысынан ойлауды дамыту, рухани дүниесін байыту, оқырмандығын күшейту, ауызша-жазбаша тіл мәдениетін дамыту, ойлау, елестете алу қабілетін қалыптастыру, көзқарасын тереңдету, өзінше бағалап, ой түюге баулу, ойын жеткізе алу, танымдық оқу ауқымын кеңейту, шығармашылық ізденісіне жол ашу.

Терапия технологиясы: балалармен психологиялық жұмыс жүргізуде орны баға жетпес әрі өте тиімді әдіс. Бұл емдеу ғана емес, сонымен қатар креативтің дамуы, тұлғаның дамуы мен үйлесімділігі, кез келген жағдайды шешуге көмек көрсету технологиясы.

Тәрбиеші мен баланың портфолиосы технологиясы: бұл баланың және тәрбиешінің белгілі бір даму кезеңінде оның жеке жетістерін бағалау, жинақтау және белгілеу тәсілі. «Педагог – бала – ата-ана» өзара байланысы, бала тұлғасын қалыптастыру.

Осындай инновациялық технологияларды меңгеру педагогтың интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, шығармашылық, зерттеушілік, тағы басқа қасиеттерінің қалыптасуына оң әсерін

тигізеді, әр педагог өзін-өзі дамытып, оқу тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі және көп күш жұмсауды қажет етеді [5].

Инновациялық технологияларды енгізуде балабақша педагогтары төмендегі маңызды мәселелерді ескеру қажет:

- инновациялық бағытты балалардың жас және даму ерекшеліктерін ескере отырып, дұрыс таңдай білу;
- инновациялық технологияларды жүзеге асыруда қажетті құжаттар мен құрал-жабдықтарды, кәсіби сауаттылық тұрғысынан дайындап алу;
- инновациялық технологияны жүзеге асырудың тиімді жолдарын анықтау;
- инновациялық технологияны жүзеге асырудың тұжырымдамасын, жоспарын бағдарламасын жасау.

Балалардың әр жас кезеңдерінің психологиялық және баланың жеке даму ерекшеліктерін оқу тәрбие жұмыстары барысында ескеріп отыру қажет. Маманға мектеп жасына дейінгі балалардың әр жас кезеңдеріне байланысты түйсік, қабылдау, зейін, ес, ойлау, қиял және сөйлеу қабілеттерінің даму ерекшеліктері бала жасына қарай даму сатысы және балалардың таным қабілеттерін инновациялық технологиялар негізінде жетілдіру жолдары, оқу іс-әрекеттерінде инновациялық әдістерді қолдану, қазақ этнопедагогикасы материалдарын инновациялық технологиялар негізінде ұйымдастыру [4].

Аталған педагогикалық технологияларды қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңда әр педагогтың міндеті болып табылады. Ал оларды дұрыс пайдалану бірден бір ұстазға, тәрбиешіге, өз мамандығын терең игерген маманға байланысты.

Осыған орай, қазіргі таңда балабақша тәрбиешілеріне келесі бірыңғай әдістемелік талаптар қойылады:

- педагогикалық және психологиялық деңгейін арттыру;
- оқыту мен тәрбиелеудің жаңа педагогикалық технологияларын зерттеп меңгеру және оны өзінің кәсіптік жұмысында қолдана білу;
- білімін арттыруға, шығармашылықпен жұмыс атқаруға ынталандыру;
- авторлық бағдарламалар, оқу құралдарын, мақалалық ізденістер жасауға ұмтылдыру;
- тәрбиешінің педагогикалық-кәсіптік оң көзқарастарының және құндылықтарының қалыптасуына жағдай туғызу.

Ф.Н. Жұмабекова осыған сәйкес тәрбиешінің жұмысынан күтілетін нәтижеге қолжеткізу жолдарын төмендегідей үш кезеңге бөліп көрсеткен:

1. Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық технологияларды оқып үйрену кезеңі – бұл уақытта тәрбиешілер ақпарат көздерімен жұмыс істеп, ғылыми-педагогикалық, әдістемелік әдебиетерге талдау жасауға үйренеді. Эксперимент жұмыстарын жүргізе алу дағдыларын қалыптастыру. Ол үшін тиісті зерттеу жүргізуге қажетті білім көлемін арттыру жолдарын табу керек.

2. Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық технологияларды тәрбиелеу мен білім беру мазмұнына қатысты пайдалануда кейбір тәжірибелер жинақтау кезеңі – эксперимент жұмыстарын жүргізу үшін жеткілікті тәжірибе қалыптастыру. Ол үшін тәрбиеші арнайы эксперимент жоспарын құрып, бақылау, қалыптастыру және қорытынды эксперимент жүргізеді.

3. Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық технологияларды пайдалануда өзіндік зерттеу жүргізу кезеңі – мұнда балалармен зерттеу жұмысын жүргізу, пікірін дәлелдеу, көпшілік алдында еркін сөйлеу дағдыларын қалыптастыру. Ол үшін тиісті зерттеуге байланысты білімдер жинақтау, әдіс-тәсілдердің тиімдісін таңдай білуге дағдылану [5].

Ал, Ә.С. Әмірова және К.А. Анартаева инновациялық жаңа технологияларды іске асыру барысында төмендегідей міндеттерді жүзеге асыруды ұсынады:

1. Педагогтың педагогикалық кәсіби іс-әрекетіне деген сенімділігі, шығармашылық шеберлігі.
2. Тәрбиелеу мен білім беру бағдарламасын таңдау мүмкіндігі.
3. Тәрбиенің жеке тұлғаға бағытталған модельге көшуі.
4. Балалардың тұлғалық бағдарлы дамуының ескерілуі.
5. Оқу үрдісінің кез келген кезеңіндегі бала дайындығының іске асырылуы мен кепілділігінің міндеттілігі.
6. Оқыту технологиясында пайдаланылатын педагогикалық ақпараттың міндеттілігі.
7. Балалардың білімді меңгерудегі танымдық қызығушылығы мен қажеттілігінің ескерілуі.
8. Балаларды өздігінен қорытынды жасауға белсенді іс-әрекетті ұйымдастыру.

9. Оқу процесін жобалағанда іс-әрекеттің, оқу материалы мен оқыту материалының дәлелділігінің бірлігі.

10. Оқу процесінің жобалау технологиясы негізінде іске асырылуы.

11. Балалардың шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыру.

12. Шығармашылық іс-әрекетті нәтижеге жеткізу [7].

Қорытындылай келе, қоғам дамуындағы, заман ағымындағы болып жатқан соңғы өзгерістер мен білім беру саласының алғашқы сатысы болып табылатын мектепке дейінгі ұйымдарда болашақ ұрпақтың дүниетанымын дамытуға, жеке тұлға ретінде қалыптастыруға сәбилік шақтан бастап толық жағдай жасауды, тәрбиелеу мен білім беруге аса жауапты қарауды басты міндет етіп қойып отыр, аталған міндеттерді шешуде кезек күттірмейтін мәселелердің бірі ретінде мектепке дейінгі кезеңде білім мазмұнын жаңартуды қамтамасыз етудің жолдарын нақтылау — болашақ маман қолында екенін ұмытпайық.

Әдебиеттер тізімі

1 Наурызбаева С. Шағын орталықтарда инновациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі / С. Наурызбаева // Білім көкжиегі. — 2014. — № 1. — 9-б.

2 Әмірова Ә.С. Мектепке дейінгі тәрбие әліппесі / Ә.С. Әмірова, Ғ.З. Таубаева, А.Т. Искакова. — Алматы: RONDOA баспасы, 2010. — 156 б.

3 Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі кезеңде білім беру мазмұнын жаңартудың педагогикалық-әдіснамалық негіздері: монография / Ф.Н. Жұмабекова. — Астана: Сарыарқа, 2010. — 286 б.

4 Бадел А. Мектепке дейінгі ұйымдары педагогтарының кәсіби біліктілігін инновациялық технологиялар негізінде жетілдіру / А. Бадел // Білімдегі жаңалықтар. — 2014. — № 3. — 47-49-б.

5 Бекбосынова Т.Т. Инновациялық технологияны пайдаланудың тиімділігі / Т.Т. Бекбосынова // Білім көкжиегі. — 2013. — № 12. — 8-10-б.

6 «Нұр Болашақ» мектепке дейінгі ұйымдар одағы мектепке дейінгі ұйымда оқу-тәрбиелік процесте ойын технологиясын қолдану: әдіст. құрал. — Астана, 2014. — 84 б.

7 Әмірова Ә.С. Тіл дамыту: әдіст. құрал / Ә.С. Әмірова, К.А. Анартаева. — Астана: Арман-ПВ, 2013. — 168 б.

М.М. Иманбеков, Р.Б. Маженова, С.М. Абылайхан

Подготовка будущих воспитателей дошкольных организаций образования к использованию новых педагогических технологий

В статье рассмотрены особенности первой ступени образования — дошкольных организаций — с учетом особенностей личности ребенка, формирования полноценной среды для его развития и начального уровня развития непрерывного образования. В ходе внесения изменений в систему дошкольного образования, необходимых в организации учебно-воспитательного процесса, происходит внедрение современных педагогических технологий и программ, применяемых в процессе, в частности, проектной, информационно-коммуникативной, терапии, критического мышления, педагогики Монтессори, игровых, здоровьесберегающих, компьютерных и педагогических технологий. Авторами показаны цели и особенности изучаемой проблемы. Выделены предъявляемые требования по правильному применению этих технологий, необходимые будущим специалистам, воспитателям.

Ключевые слова: дошкольные организации, инновация, педагогические технологии, воспитатель, проектирование, игра, здоровьесбережение, терапии, критическое мышление, требования.

M.M. Imanbekov, R.B. Mazhenova, S.M. Abylaikhan

Training of future tutors of the preschool organizations using of new pedagogical technologies

The features of the first step of education - the preschool organizations taking into account features of the identity of the child, formation of the full-fledged environment for his development and the initial level of development of continuous education are considered in the article. During introduction of changes in system of preschool education, necessary in the organization of teaching and educational process there is an

introduction of the modern pedagogical technologies and programs applied in the course of, in particular, design information and communicative, therapies, critical thinking, Montessori's pedagogics, game, health saving, computer and pedagogical technologies, are considered the purposes and features of a problem. Qualifying standards on the correct use of these technologies necessary for future experts, tutors are considered.

Keywords: preschool organizations, innovation, pedagogical technologies, tutor, design, game, health-saving, therapies, critical thinking, requirements.

References

- 1 Nauryzbaeva, S. (2014). Shahyn ortalyktarda innovatsiialyk tekhnolohiialardy paidalanudyn tiimdilihi [The effectiveness of the use of innovative technologies in mini-malls]. *Bilim kokzhiehi – The horizons of education*, 1, 9 [in Kazakh].
- 2 Amirova, A.S., Taubaeva, G.Z. & Iskakova, A.T. (2010). *Mektepke deiinhi tarbie alippsi [ABC pre-school education]*. Almaty: RONDOA [in Kazakh].
- 3 Zhumabekova, F.N. (2010). *Mektepke deiinhi kezende bilim beru mazmunyn zhanartudyn pedahohikalyk-adisnamalyk nehizderi [Psychological and methodological foundations of updating the content of education in the period of pre-school age]*. Astana: Saryarka [in Kazakh].
- 4 Badel, A. (2014). Mektepke deiinhi uymdary pedahohtarynyn kasibi biliktihin innovatsiialyk tekhnolohiialar nehizinde zhetildiru [Improving the professional development of teachers of pre-school institutions on the basis of innovative technologies]. *Bilimdehi zhanalyktar – News in education*, 3, 47–49 [in Kazakh].
- 5 Bekbosynova, T.T. (2013). Innovatsiialyk tekhnolohiiany paidalanudyn tiimdilihi [The effectiveness of the use of innovative technologies]. *Bilim kokzhiehi – The horizons of education*, 12, 8–10 [in Kazakh].
- 6 «Nur Bolashak» mektepke deiinhi uymdar odahy mektepke deiinhi uymda oku tarbielik protseste oiyntekhnolohiiasyn koldanu [Union primary organizations of «Nur Bolashak»: the Use of game technologies in educational process of the preschool organization]. (2014). Astana [in Kazakh].
- 7 Amirova, A.S., Anartaeva, K.A. (2013). *Til damyту [Language development]*. Astana: Arman-PV [in Kazakh].

R.I. Dopira¹, N.V. Popova¹, K.L. Polupan²

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*Immanuel Kant Baltic Federal University, Kaliningrad, Russia
(E-mail: ritadopira@mail.ru)*

Application of information technology for development of memory

In the article processes occurring in memory are considered. The study of the laws of human memory, the mechanisms of its work is one of the central and most weighty chapters in psychology. Memory is special among other mental cognitive processes. The main processes are memorization, preservation, recognition and reproduction. The article describes the technologies that affect the expansion of memory boundaries. The authors describe the work of the Memory Tester application that is intended for the development of memory and imaginative thinking, increasing the volume and speed of memorizing and structuring information, expanding the field of view. The program implements memory development methods such as «Schulte's Table», «High-speed memory», «Visual memory», «Mnemonic of words», «Mnemonic of numbers», «Pairs of words». The simulator contains a system of profiles, thanks to which several people can work on one computer. Each user of the program can choose one or another exercise program based on their memory features. The simulator will store the data of each user separately from each other. With this simulator, a person can find their weaknesses in memory and develop them or improve their strengths.

Keywords: Memory, mental cognitive processes, expansion of memory boundaries, memory development methods, Memory Trainer, simulator, Schulte's table, high-speed memory, visual memory, mnemonic of words, mnemonic of numbers, pairs of words.

The study of human memory laws, mechanisms of its work is one of the main and most powerful chapters in psychology. Memory is special among other mental cognitive processes. Many researchers agree that the memory unites all cognitive processes into a coherent whole. Memory is the basis of human mental activity. It is no secret that the memory value of human life is simply colossal, because without it would be impossible any activity. No memory spans in front of us the way to understanding the basics of formation of behavior, thinking and consciousness, unconscious. Memory is a kind of the cornerstone of playing a leading role in the training and education of the person, the person acquiring the knowledge, experience and skills.

The main processes are memory storage, retention, recognition and recall. Memory is a process whose action is directed to the preservation of memory of any information, a sort of preparatory stage before saving the information itself. Saving is a process aimed at full processing, classification and synthesis of information. Training and reproduction are the processes of restoring already received information. The difference between them is that the re-recognition occurs at a meeting already perceived object or when attempting to re-perception of the object, and reproduction is the recognition object in its absence. Depending on the presence or absence of contrary purpose of memorizing, remembering divided into two types: voluntary and involuntary [1].

One of the most important is the question of the possibility of expanding the memory boundaries. The fast pace of modern life for each person falls whole flood of information to memorize. There are different methods and techniques through which you can quickly and accurately remember the information for the long term.

Main mnemonic techniques to remember information such as

- education meaningful phrases from the initial letters of memorized information;
- rhyme
- finding and the use of bright unusual associations;
- method of Cicero;
- method Aivazovsky;
- special methods of memorizing numbers;
- techniques to memorize foreign words.

Also in this list can include a reception for the extension of the field of view and increase the amount of memory Schulte table [2].

Automation of these methods, the transfer from paper to software representation facilitates the exercise. Preparation of any tools or materials in the form of a sheet of paper with a sequence of words or figures or

images becomes unnecessary. One does not have to manually calculate the time spent on memorization, counting the number of correct answers and more. All manipulations are carried out automatically, allowing the user to concentrate on the essentials.

Memory Trainer is software developed as a result of the study, is intended for the following purposes: development of memory and creative thinking; increase the speed of information storage; increase speed to structure the information; extension of the field of view; increase in the volume of memorized information [3].

With this simulator person can find their weaknesses and develop their memory and improve their strengths. The simulator contains profiles system by which one computer can deal with a few people. The simulator will store the data of each user separately.

The simulator provides such exercises as «Schulte Table», «High-speed memory», «The image (visual) memory», «Mnemonic words», «Mnemonic numbers», «Pairs of words». Each exercise has a short help for the convenience of the user (Fig. 1), where it can get information on how to do the exercise.

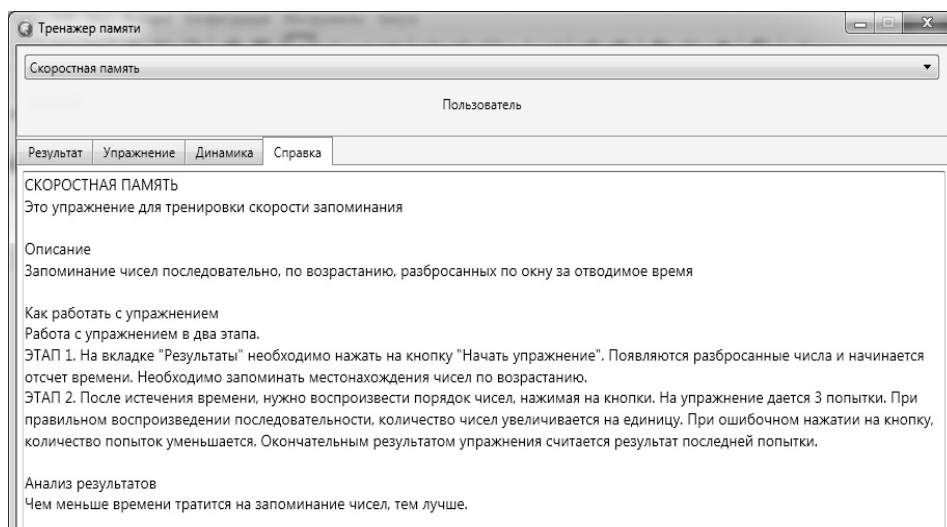

Figure 1. Tab «Help»

Each exercise is designed to train the different types of memory. You can train your memory by selecting one of the exercises or use them in combination. The program provides functionality through which you can see the results of the dynamics of change. On the tab «Results» the user can see the top ten of their results on the exercise depending on the complexity of the exercise. Also on the tab «Results» the user can start the exercise by selecting the appropriate options exercises (Fig. 2). The program automatically switches to the tab «Exercise», exercise and loads to the set parameters by clicking «Start exercise».

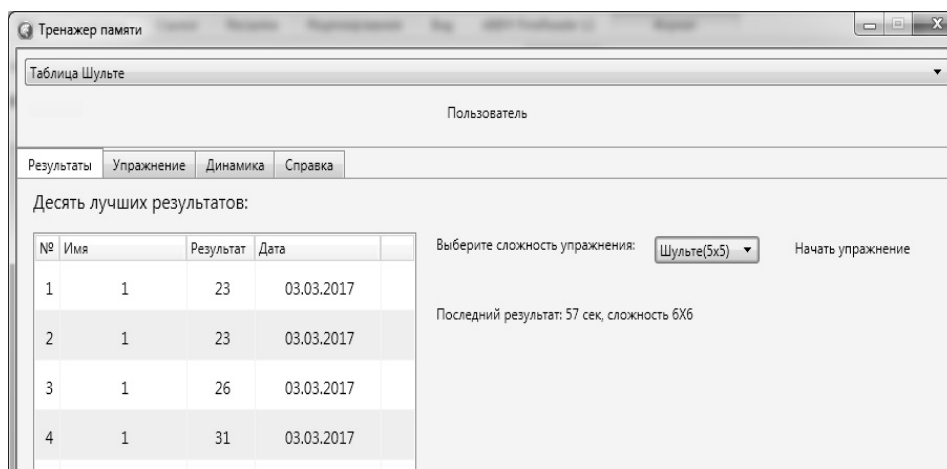

Figure 2. The tab «Results»

Exercise «Schulte Table» is aimed at expanding the field of view, the development of peripheral vision and the development of attention. Program Memory Trainer is an exercise used for the same purposes and for the development of information structuring. To exercise the user must look into fixing the center of the application window, click on the numbers consecutively in ascending order as shown in Figure 3.

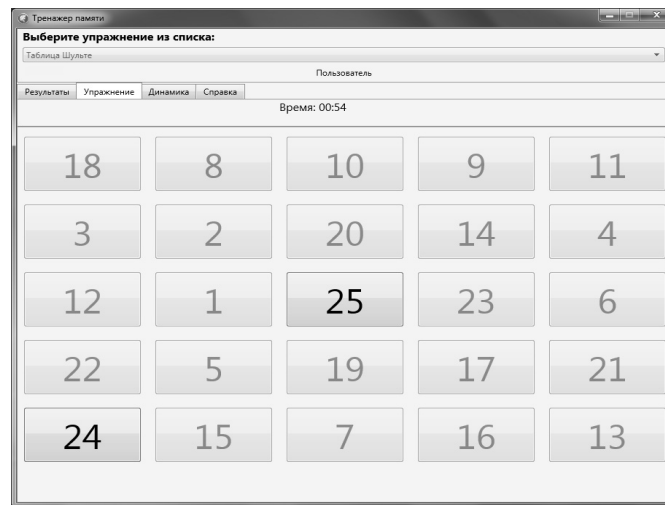

Figure 3. Exercise «Table Schulte»

Pursuing this exercise, it is important to understand that the user trains his visual skills. Initially, the user when performing the exercises may be some difficulties, but with each of the following table the user will find a number of faster and faster.

Exercise «High-speed memory» is intended to increase the field of view, the increase in memory speed and structuring information. This exercise will allow the user to quickly memorize information and correct its structure.

At the beginning of the exercise to the user in the window will be randomly placed numbers, as shown in Figure 4. The user must remember the arrangement of numbers in ascending order in a certain time. If you have never performed this exercise, the program will automatically start an exercise with the amount of numbers equal to three and the allotted time is seven seconds. If the user has already performed this exercise, the program will start the exercise with the amount equal to the maximum numbers of user achievement. After the expiration time the program automatically hides the number and the user has to repeat the order numbers by pressing the round button, as shown in Figure 5.

Figure 4. The process of memorizing numbers

In this exercise it is given 3 attempts. If you are playing about the user makes a mistake, the number of attempts is reduced and the program automatically reduces the amount of numbers to memorize and the user must re-memorize a new sequence of numbers in the allotted time.

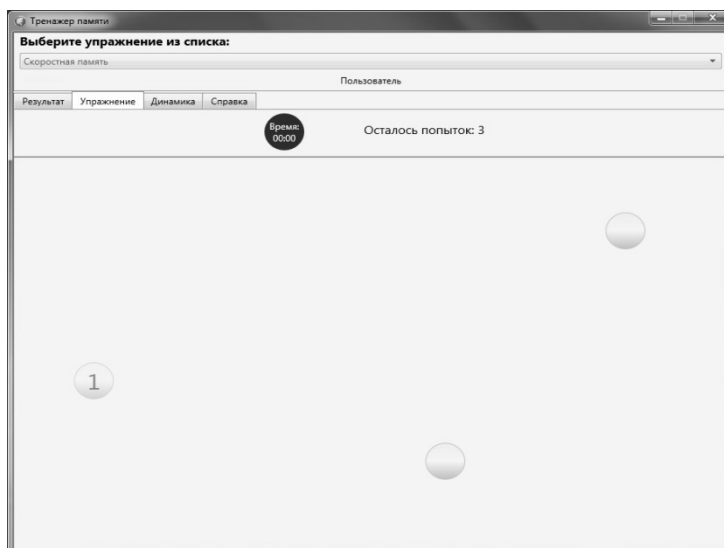

Figure 5. Playing a sequence of numbers

Exercise «The image (visual) memory» is designed to develop skills in image memory and creative thinking, structure the information. To start the exercise the user must select the type of images and the number of pictures to remember. The user can memorize the sequence of playing cards or dominoes. Playing cards and dominoes were chosen because they have many details that must be remembered as accurately as possible.

The user must remember a sequence of pictures from left to right, top to bottom (line by line). After memorizing the sequence you must click on the «Check» button. The timer stops and the image mix. Next, the user must reproduce the sequence pictures by dragging with the mouse in a special rectangular box in the lower right corner of the window. If selected images match to the original sequence, then they will disappear.

Exercise «Mnemonic words» intended for the development of short-term memory skills to structure the information and memory speed. Daily practicing remembering sequences of words, the user will gradually improve the time it takes to memorize and learn how to properly and quickly store and organize information.

Users need to remember a sequence of words from top to bottom and left to right. After storing the user needs to click on the «Check» button. The timer stops and the words mixed up. The user has to repeat a sequence of words from memory by clicking on the word. If the user plays a sequence, the words will not be available which have already been selected. For each error added 15 penalty seconds to the time that was spent on memorizing sequences.

Memory Trainer is a program with which you can determine the level of its memories, its strengths and weaknesses and to train them. Each user of the program can choose one or another exercise program based on their storage features. You can train your weaknesses and improve your strengths, or doing both together.

References

- 1 Макарова И.В. Психология: конспект лекций / И.В. Макарова. — М.: Юрайт, 2010. — 129 с.
- 2 Кравченко А.И. Психология и педагогика: учебник / А.И. Кравченко. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 400 с.
- 3 Осипов Д.Л. Delphi XE2 / Д.Л. Осипов. — СПб.: БХВ-Петербург, 2012. — 912 с.

Р.И. Допира, Н.В. Попова, К.Л. Полупан

Жадыны дамытуға арналған ақпараттық технологияларды қолдану

Мақалада жады үрдістері сипатталды. Адам жады заңдарын зерттеу, оның жұмыс тетіктері психологияның негізгі және ең қуатты тараулардың бірі болып табылады. Жад басқа психикалық танымдық процестердің арасында ерекше болып табылады. Авторлар жад шекараларын кеңейту үшін жаңа технологиялар ұсынды. Ақпараттық-кеңейтім, құрылымдау көлемін және жылдамдығын артты-

ру мақсатында жады және шығармашылық ойлау қабілетін дамыту үшін арналған Memory Tester лауазымдық қосымшасын сипаттады. Мұндай «Шульте кестесі» ретінде есті дамыту бағдарламасы жүзеге асыру әдістері, «Жоғары жылдамдықты жады», «Суретті (көрнекі) жады», «Сөздер мнемоникасы», «Сандар мнемоникасы», «Сөз жұптары» бағдарламаның әрбір пайдаланушы біреуін немесе олардың жад ерекшеліктері негізінде басқа жаттығу бағдарламасын таңдай аласыз, сондай-ақ бір-бірінен бөлек әр пайдаланушының деректерін сақтайды. Осы тренажерлар арқылы адамдардың әлсіз тұстарын табуға және олардың жады дамыту немесе олардың күшті жақтарын жақсартуға болады.

Кілт сөздер: жад, психикалық танымдық үрдістер, жад шекараларын кеңейту, жад артатын әдістер, жад жаттықтырушысы, симулятор, Шульте кестесі, жоғары жылдамдықты жады, визуалды жады, сөздер мнемоникасы, сандар мнемоникасы, сөздер жұптары.

Р.И. Допира, Н.В. Попова, К.Л. Полупан

Применение информационных технологий для развития памяти

В статье рассмотрены процессы, происходящие в памяти. Отмечено, что изучение законов человеческой памяти, механизмов ее работы является одной из центральных и наиболее весомых глав в психологии. Память является особенной среди других психических познавательных процессов. Главными процессами являются запоминание, сохранение, узнавание и воспроизведение. В статье приведены технологии, влияющие на расширение границ памяти. Описана работа приложения Memory Tester, которое предназначено для развития памяти и образного мышления, увеличения объема и скорости запоминания и структуризации информации, расширения поля зрения. В программе реализованы методы развития памяти, такие как «Таблица Шульте», «Скоростная память», «Образная (зрительная) память», «Мнемоника слов», «Мнемоника чисел», «Пары слов». Тренажер содержит систему профилей, благодаря которой на одном компьютере могут заниматься несколько людей. Каждый пользователь программы может выбрать те или иные упражнения программы исходя из своих особенностей памяти. Тренажер будет хранить данные каждого пользователя отдельно друг от друга. Выделено, что с помощью данного тренажера человек может найти свои слабые стороны памяти и развить их или совершенствовать свои сильные стороны.

Ключевые слова: память, умственные когнитивные процессы, расширение границ памяти, методы развития памяти, тренажер памяти, симулятор, таблица Шульте, скоростная память, образная (зрительная) память, мнемоника слов, мнемоника цифр, пары слов.

References

- 1 Makarova, I.V. (2010). *Psikholohiia: konspekt lektcii [Psychology: lecture notes]*. Moscow: Yurayt [in Russian].
- 2 Kravchenko, A.I. (2008). *Psikholohiia i pedahohika [Psychology and Pedagogy]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
- 3 Osipov, D.L. (2012). *Delphi XE2*. Saint Petersburg: BHV-Petersburg [in Russian].

Л.Н. Воронцовская¹, С.В. Федорцова², Т.В. Толкина²

¹Белорусский государственный педагогический университет им. Максима Танка, Гродно, Беларусь;
Дошкольный центр развития ребенка № 98, г. Гродно, Беларусь
(E-mail: ddy98grodno@mail.ru)

Содержание экспериментального проекта в учреждении дошкольного образования Республики Беларусь

В статье представлен опыт экспериментальной деятельности по апробации программно-методического обеспечения образовательного процесса для детей в учреждениях дошкольного образования. Описаны результаты работы по таким направлениям, как: создание управленческих и методологических условий для эффективной экспериментальной работы; методическое сопровождение педагогов-экспериментаторов; внедрение учебно-методических и учебно-наглядных пособий по обеспечению деятельности детей на примере «Материнской школы», «Вечерней группы»; определение эффективности и результативности экспериментальной деятельности для организации образовательного процесса в группах кратковременного пребывания детей. Разработаны методические рекомендации по использованию программно-методического обеспечения образовательного процесса в учреждениях дошкольного образования. В результате проведенной диагностики развития детей как раннего, так и старшего дошкольного возраста можно говорить о положительной эффективности и результативности программно-методического обеспечения образовательного процесса в интегрированных средах. Отмечено, что использование содержательного материала в разработанных пособиях способствовало развитию творческого потенциала детей, побуждало их к активному участию в познании окружающего мира. Эффективность была достигнута за счет интеграции музыкального и природоведческого, социально-нравственного и речевого, математического и художественно-изобразительного содержания.

Ключевые слова: экспериментальный проект, инноватика, интеграция образовательных областей, программно-методическое обеспечение, группы кратковременного пребывания детей.

В настоящее время одним из приоритетных направлений в деятельности учреждений дошкольного образования Республики Беларусь является внедрение научных идей в практическую образовательную среду, обновление содержания образовательного процесса, организация новых форм взаимодействия в триаде «ребенок - педагог - родители».

Основными документами, регламентирующими проведение экспериментальной деятельности, являются Кодекс Республики Беларусь об образовании, 2011 г., ст. № 97 «Экспериментальная и инновационная деятельность в сфере образования»; Инструктивно-методическое письмо Министерства образования Республики Беларусь к 2014/2015 учебному году, Постановление Министерства образования Республики Беларусь от 01.09.2011 №251 «Об утверждении Инструкции о порядке осуществления экспериментальной и инновационной деятельности в сфере образования и признании утратившими силу некоторых постановлений Министерства образования Республики Беларусь».

Экспериментальный проект, реализуемый в учреждениях дошкольного образования Республики Беларусь на основании приказа Министерства образования Республики Беларусь от 11 июля 2016 г. № 658 «Об экспериментальной и инновационной деятельности в 2016/2017 учебном году», направлен на решение следующих основных задач: апробировать содержание программно-методического обеспечения образовательного процесса в группах кратковременного пребывания детей в учреждениях дошкольного образования; определить эффективность и результативность апробируемого программно-методического обеспечения образовательного процесса; разработать методические рекомендации по использованию программно-методического обеспечения образовательного процесса в учреждениях дошкольного образования.

В апробации экспериментального проекта приняли участие двадцать учреждений дошкольного образования Республики Беларусь, среди которых Государственное учреждение образования «Дошкольный центр развития ребенка № 98 г. Гродно» (далее — ДЦРР). Реализация экспериментального проекта осуществлена на базе 50-ти групп кратковременного пребывания детей при участии: 114 педагогических работников; 335 родителей детей дошкольного возраста; 423 воспитанников, из них 193 — от 1 года до 3 лет, 100 — от 3 до 5 лет, 130 — от 5 до 7 лет.

Работа осуществлялась в соответствии с учебным планом по реализации экспериментального проекта на 2016/2017 учебный год, разработанным и утвержденным Министерством образования Республики Беларусь, а также календарным планом экспериментальной деятельности в учреждении ДЦРР и планом экспериментальной деятельности педагогических работников.

Участники экспериментальной деятельности были обеспечены следующим программно-методическими, дидактическими материалами, необходимыми для осуществления образовательного процесса в группах кратковременного пребывания детей в учреждениях дошкольного образования [1-6]:

– учебно-методическое пособие для педагогов учреждений дошкольного образования «Организация образовательного процесса в группах кратковременного пребывания детей»;

– учебное наглядное пособие для педагогов по обеспечению деятельности детей от 1 года до 3 лет (образовательные области «Искусство» («Музыкальная деятельность») и «Ребенок и природа»); авторы: О.Н. Анцыпирович, О.Н. Зыль, Е.А. Рублевская;

– учебное наглядное пособие для педагогов по обеспечению деятельности детей от 3 до 5 лет (образовательные области «Физическая культура» и «Ребенок и общество»); авторы: Л.Н. Воронцовская, Л.А. Пшеницына, Е.М. Рейт;

– учебное наглядное пособие для педагогов по обеспечению деятельности детей от 5 до 7 лет (образовательные области «Элементарные математические представления» и «Искусство» («Изобразительная деятельность»)); авторы: Житко И.В., Горбатова Е.В.;

– учебное наглядное пособие для педагогов по обеспечению деятельности детей от 5 до 7 лет (образовательные области «Развитие речи» и «Ребенок и общество»); автор: Д.Н. Дубинина.

Важным фактором результативности образовательного процесса в режиме эксперимента является система управления, основанная на принципах поэтапности, постоянности, оптимальности и динамичности.

Построение системы управления было представлено несколькими этапами: подготовительным, организационным, основным реализационным и аналитическим. Для обеспечения экспериментальной деятельности мы определили ряд приоритетных ресурсных компонентов.

Подготовительный этап включал в себя анкетирование педагогических работников. Созданное психолого-педагогическое сопровождение позволило с помощью анкетирования изучить готовность педагогов к проведению экспериментальной деятельности, выявить уровень потенциальных профессиональных и творческих возможностей коллектива.

Средствами мотивационно-целевой направленности экспериментальной деятельности участников проекта явилось создание атмосферы уважения, доверия и успеха к экспериментальной деятельности, поощрение инициативы в виде материального стимулирования, самоанализ и саморегулирование своих действий каждым субъектом экспериментальной деятельности.

Была создана группа «Эксперимент УДО» для участников экспериментальной деятельности в социальной сети «ВКонтакте» с целью обмена информацией в ходе экспериментальной деятельности; разработана и внедрена информационная страница «Экспериментальная деятельность» на сайте ДЦРР для ознакомления с реализацией экспериментального проекта: <https://ddu98grodno.schools.by/pages/eksperimentalnyj-proekt-na-20162017-uchebnyj-god>.

Апробация экспериментального проекта строилась на научных теориях и разработках. Основу экспериментального проекта составили следующие методологические идеи и научно-педагогические исследования:

– концепции дошкольного детства как первоначального этапа в становлении сущностных характеристик личности, теория целостного развития ребенка в онтогенезе (К.А. Абульханова-Славская, А.Г. Асмолов, Т.Н. Бабаева, Л.А. Венгер, Л.С. Выготский, Н.Ф. Голованова, В.В. Давыдов, А.В. Запорожец, Г.Г. Кравцов, М.В. Крулехт, В.Г. Маралов, В.С. Мухина, А.В. Петровский, В.Т. Кудрявцев, Д.И. Фельдштейн, Д.Б. Эльконин и др.);

– теория деятельности, исследования особенностей детских видов деятельности и их генезиса (Б.Г. Ананьев, М.Я. Басов, Г.И. Вергелес, Э.В. Ильенков, П.В. Копнин, А.Н. Леонтьев, В.И. Логинова, М.В. Крулехт, А.И. Раев, С.Л. Рубинштейн и др.);

– философские, социально-психологические и педагогические исследования взаимодействия (А.Н. Аверьянов, Г.М. Андреева, Л.В. Байбородова, И.И. Жбанкова, С.Л. Илыношкина, Н.Ф. Родионова, А.Н. Самбуров, О.В. Соловьев, А.Г. Чусовитин и др.);

– теория социализации личности, педагогические концепции социализации ребенка (К.А. Абульханова-Славская, Б.П. Битинас, Л.П. Буева, Н.Ф. Голованова, Т.Е. Конникова, Т.Н. Мальковская, Н.П. Дубинин, Б.П. Парыгин и др.);

– теория социального познания, психология общения, взаимоотношений и взаимодействий детей дошкольного возраста (Г.М. Андреева, А.А. Бодалев, М.И. Лисина, Н.Н. Обозов, Т.Н. Пашукова, Т.А. Репина, А.А. Рояк, Е.О. Смирнова, Е.В. Субботский и др.);

– теория системного подхода в научном познании и методология системного анализа педагогических явлений (Л.И. Анциферова, И.В. Блауберг, А.В. Брушлинский, М.С. Каган, М.С. Кветной, В.И. Логинова, О.Г. Прикот, В.А.Сластенин, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин и др.);

– теоретические аспекты содержания и форм образовательного процесса в разновозрастных группах дошкольного учреждения (А.Г. Арушанова, А.Н. Давидчук, Т.А. Макеева и др.).

Методологию разработки содержания программно-методического обеспечения образовательного процесса в группах кратковременного пребывания детей в учреждениях дошкольного образования определили:

– научные подходы к проблеме человека, его духовности, феноменологии развития (К.А.Абульханова-Славская, Л.М.Аболин, Б.Г.Ананьев, А.Г.Асмолов, Б.С.Братусь, Л.С.Выготский, В.П.Зинченко, В.В.Знаков, А.Н.Леонтьев, А.В.Петровский, Л.М.Попов, С.Л.Рубинштейн, В.Д.Шадриков, Р.Х. Шакуров и др.);

– концепции нравственного развития детей (Л.М.Аболин, А.В.Зосимовский, Л.Колберг, Ж.Пиаже, Г.А.Урунтаева и др.);

– концепции психологического сопровождения развития ребенка в дошкольном возрасте (Т.Д.Марцинковская, Р.В.Овчарова, Т.И.Чиркова и др.);

– теоретические разработки в области психолого-педагогических технологий (В.П.Беспалько, Г.К.Селевко и др.);

– положения компетентного подхода (И.А. Зимняя, С.А. Храпов, А.В. Хуторской и др.);

– деятельностный принцип, требующий учитывать взаимодействие нравственного сознания и поведения (деятельности), как необходимое условие этического развития личности, формирования её нравственных мотивов;

– принцип расширения связей ребенка с окружающим миром, который предполагает обогащение общения детей с окружающим социумом, природой, музыкой, математикой, взаимопроникновение в мир культуры, красоты родного края;

– принцип приоритетности наследия культуры Беларуси, означающий воспитание в традициях белорусского народа, на материале белорусского фольклора, народной педагогики с целью воспитания любви, уважения к своему дому, семье, соседям, другим эмоционально-значимым людям, природе родного края, к образцам национального фольклора, народным художественным промыслам, национально-культурным традициям, произведениям белорусских писателей, поэтов, композиторов, художников;

– принцип опоры на эмоционально-чувственную сферу ребенка, требующий создания условий для возникновения эмоциональных реакций и развития эмоций, которые усиливают внимание ребенка на объекте познания, собственном действии и поступке, что достигается через ситуации сопереживания и прогнозирование развития ситуации.

Экспериментальный проект, основанный на научно-теоретических и методических разработках ученых, включал создание необходимых условий для развития различных видов деятельности с учетом возможностей, интересов и потребностей детей; педагогическую поддержку в социальном окружении в период постепенного и индивидуализированного вхождения ребенка в мир других взрослых и сверстников учреждения дошкольного образования [7-9].

В рамках проекта было организовано взаимодействие педагогического коллектива с родительской общественностью, регулярно проводились:

– родительские собрания «Работа учреждения образования в экспериментальном режиме» — для родителей «Материнской школы» и «Вечерней группы»;

– круглый стол — для родителей «Материнской школы»;

– консультирование родителей детей группы кратковременного пребывания, участников экспериментального проекта по вопросам «Возрастные особенности детей от 1 года до 3 лет жизни», «О готовности детей 5-7 лет к школе» и др.;

– анкетирование родителей «Материнской школы» и «Вечерней группы» об итогах работы;

– информирование родителей посредством интернет-ресурсов.

Апробация программно-методического обеспечения образовательного процесса для групп кратковременного пребывания детей в учреждении дошкольного образования осуществлялась в созданных интегративных средах по образовательным областям:

- «Ребенок и природа» и «Искусство» («Музыкальная деятельность») — для детей от 1 года до 3 лет;
- «Ребенок и общество» и «Развитие речи и культура речевого общения» — для детей 5-7 лет;
- «Элементарные математические представления» и «Искусство» («Изобразительное искусство») — для детей 5-7 лет.

При проведении тематических интегративных занятий эффект в «Материнской школе» (от 1 года до 3 лет) достигался за счет многих составляющих учебно-методического пособия «Музыкальная прогулка в природу»:

- объединение нескольких занятий одной темой, тематически подобранный речевой, познавательный и музыкальный материал;
- удобно структурированный по этапам содержательный материал занятий;
- последовательная взаимосвязь с материалом предыдущего занятия, наличие элементов повтора, включение дозированной новой информации;
- вариативность игровых заданий, смена дидактического материала, движений с возможностью решения образовательных и развивающих задач;
- учет разновозрастного принципа, определение содержания, интенсивности и сложности заданий для разных возрастных групп;
- проведение занятий с малышами, основанных на подражании взрослому, его движениям, действиям и словам, совмещении в игре элементов познавательного и практического характера, что отвечает возрастным особенностям детей.

Следует отметить, что в группах вечернего пребывания (от 5 до 7 лет) на занятии осуществлялась интеграция заданий математического и эстетического содержания. Разработка пособия на бипредметной основе позволила интегрировать на занятиях математику и искусство (рисование, лепка, аппликация, восприятие произведений изобразительного искусства и архитектуры, литературы и музыки, народной культуры) в логике соотношения познание – творчество.

Все занятия в рассматриваемых пособиях объединены в циклы. Это дало возможность:

- многогранно и разносторонне изучать и исследовать объект или явление, их свойства, качественные характеристики и др.;
- связывать между собой разнообразные виды детской деятельности;
- повысить речевую активность и инициативность детей;
- расширить словарный запас детей;
- обогатить чувственные представления о предметах и явлениях окружающего мира;
- закреплять полученные знания многократным повторением пройденного материала.

Занятия были построены так, что дети старшей (6-7 лет) и младшей (5-6 лет) подгруппы одинаково вовлечены в процесс, но, тем не менее, решают разного уровня задачи с учетом личностно-ориентированного подхода. Цикличность занятий позволила достаточно широко раскрыть тему, углубляя познания детей об окружающем.

Практическая значимость всех представленных учебно-методических и наглядных пособий для экспериментальной деятельности заключается в следующем:

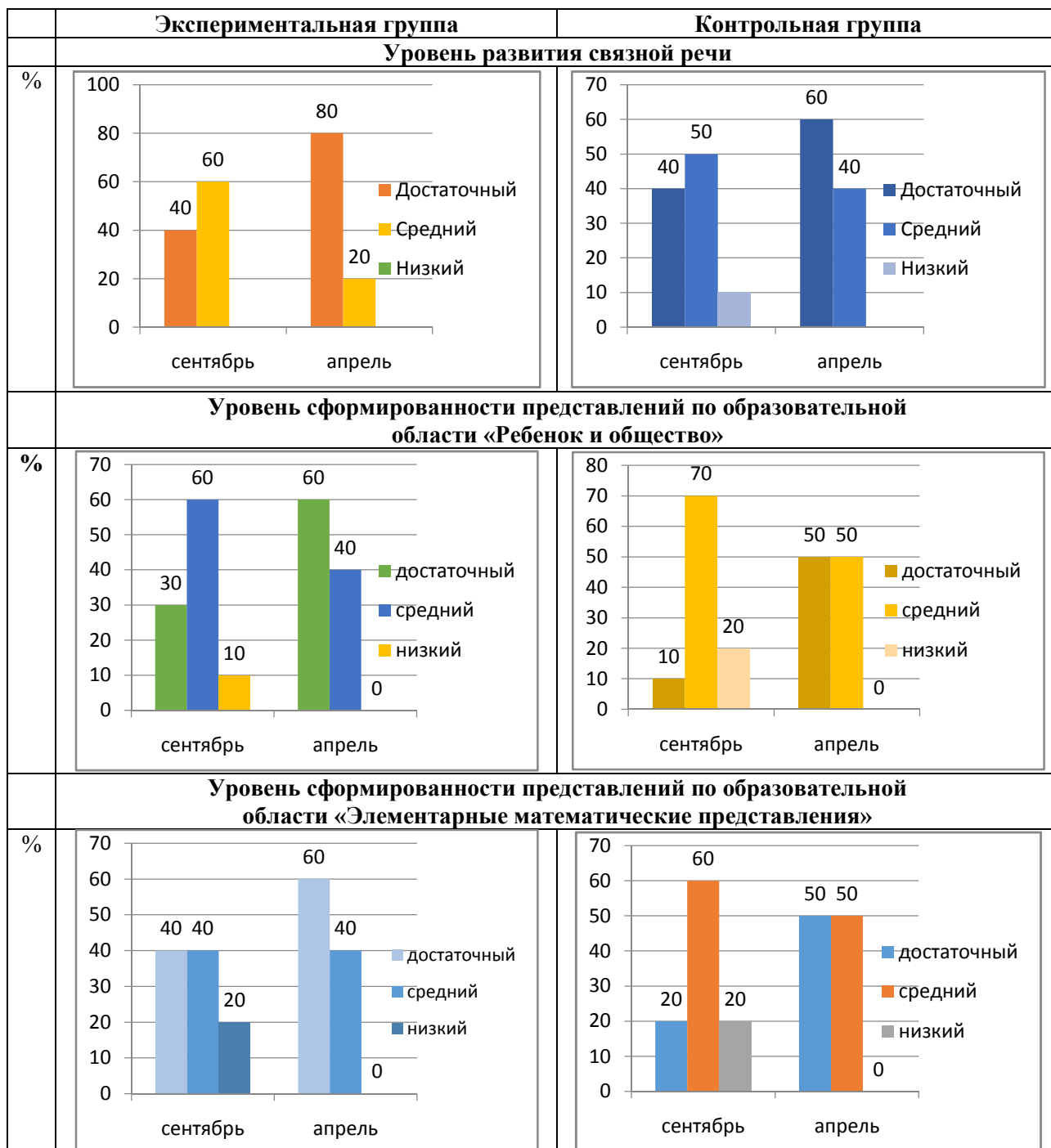
- в достижении поставленной цели в цикле занятий путем решения многоаспектных задач из интегрированных образовательных областей, что позволяет расширять представления детей на содержательном уровне;
- в конструировании форм организации детской деятельности и применении методов и приемов, ориентированных на интегративный подход;
- в формировании представлений о математических характеристиках окружающего мира и опыта самовыражения в изобразительном и художественном творчестве;
- в становлении коммуникативной компетентности и субъектной позиции ребенка в речевой деятельности, усвоении норм поведения.

Эффективность экспериментальной работы определилась повышением уровня сформированности представлений об объектах ближайшего окружения, развитием речевой активности, осведомленностью детей, формированием элементарных математических представлений детей 5-7 лет за счет организации учебного процесса, рекомендованного учебно-методическими и наглядными пособиями

с учетом возрастных возможностей. Результаты диагностики на заключительном этапе экспериментальной деятельности показали положительную динамику развития детей от 5 до 7 лет (см. диаграмму).

Д и а г р а м м а

Динамика развития связной речи и сформированности представлений у детей 5-7 лет об окружающем мире

Как свидетельствуют результаты диаграммы, к концу года детей с низким уровнем сформированности представлений не выявлено, а количество детей с достаточным уровнем увеличилось.

Таким образом, можно сделать вывод, что интегрированные занятия эффективны и способствуют развитию любознательности, познавательного интереса, творческого мышления и воображения воспитанников.

В конце года результаты экспериментальной деятельности в «Материнской школе» также показали положительную динамику развития детей от 1 года до 3 лет, были отмечены значительные изменения:

- у 85 % детей во время посещения занятий преобладает позитивное настроение, исчезла тревожность и опасение малышей;
- 63 % детей с желанием участвует в играх вместе с родителями, 13 % детей более самостоятельны, периодически обращаются к родителям за помощью;
- 76 % детей подражают действиям взрослого и активно включаются в совместные познавательные, сенсорные и музыкально-игровые действия.

В результате проведенной диагностики развития детей как раннего, так и старшего дошкольного возраста, с учетом динамики изменений в коммуникативном общении воспитанников, динамики развития осведомленности детей, к концу апробирования программно-методических пособий можно судить о положительной эффективности и результативности программно-методического обеспечения образовательного процесса в интегрированных средах. Использование содержательного материала в разработанных пособиях способствовало развитию творческого потенциала детей, побуждало к активному участию в познании окружающего мира. Эффективность была достигнута за счет интеграции музыкального и природоведческого, социально-нравственного и речевого, математического и художественно-изобразительного содержания, которая дала возможность развивать в единстве познавательную, эмоциональную, нравственную и практическую сферы личности.

В ходе исследования, представленного педагогами-экспериментаторами, определилась результативность и удовлетворенность проведенной экспериментальной деятельностью: 87,5 % педагогов считают цель в экспериментальной деятельности достигнутой; 100 % удовлетворены методическим сопровождением; 62,5 % педагогов оценивают результат своей работы по пятибалльной системе на 5 баллов; 12,5 % — на 4 балла; 87,5 % участников желают продолжить работу в перспективной исследовательской деятельности.

Итоги экспериментальной деятельности были доложены на 21-ом заседании Международного методологического семинара для магистрантов, аспирантов, докторантов и научных руководителей, проведенном в БГПУ, и Международной научно-практической конференции «Современные тенденции развития образования: моделируем школу будущего» в Тартуском университете (Эстония).

Список литературы

- 1 Анцыпирович О.Н. В мире музыки: учеб. наглядное пос. для педагогов учреждений дошкольного образования. (Серия «Мир детства») / О.Н. Анцыпирович, О.Н. Зиль. — Минск: РУП «Издательство «Пачатковая школа», 2013. — 48 с.
- 2 Рублевская Е.А. Организация работы по образовательным областям «ребёнок и природа», «искусство». Музыкальная деятельность в группах кратковременного пребывания воспитанников от 1 года до 3 лет. — БарГУ, 2016. — № 66-68.
- 3 Пшеницына Л.А. Современные аспекты художественно-творческого развития детей дошкольного возраста / Л.А.Пшеницына. — Минск, 2014. — С. 204–208.
- 4 Рейт Е. М. Многоаспектная природа феномена «личностное пространство» / Е.М. Рейт. — Минск, 2014. — С. 219–221.
- 5 Житко И.В. Математическая мозаика. 5-6 лет. (Серия «Умней-ка!»): учеб. наглядное пос. — Беларусь: Аверсэв, 2015. — 64 с.
- 6 Дубинина Д.Н. Игры с картинками для малышей: учеб. наглядное пос. для педагогов учреждений дошкольного образования (Серия «Мир детства») / Д.Н. Дубинина. — Минск: Жаскон, 2012. — 28 с.
- 7 Воронцовская Л.Н. Организация образовательного процесса в группах кратковременного пребывания детей // Пралеска. — 2016. — № 11. — С. 54–56.
- 8 Воронцовская, Л.Н. Моя Родина – Беларусь: интегрированные занятия по образовательным областям «Ребенок и общество» и «Физическая культура» для детей 3-5 лет в группах кратковременного пребывания // Пралеска. — 2017. — № 2. — С. 10–20.
- 9 Ходонович Л.С. Группы кратковременного пребывания детей: оснащение образовательного процесса // Пралеска. — 2015. — № 7. — С. 16–22.

Л.Н. Воронецкая, С.В. Федорцова, Т.В. Толкина

Беларусь Республикасында мектепке дейінгі мекемелерінде экспериментті жобаны сынап көру

Мақалада мектепке дейінгі мекемелерде балалардың қысқамерзімді болу тобы үшін білім беру үрдісін тестілеу бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді сынау бойынша экспериментті іс-әрекеттің тәжірибесі жайлы баяндалған. Жұмыс нәтижелері келесі бағыттар бойынша сипатталған: эксперименттік жұмыстың тиімділігі үшін әдістемелік және басқарушылық шарттардың болуы; педагог-экспериментаторларға әдістемелік қолдау көрсету; «Кешкі топ», «Ана мектебі» мысалында балалар іс-әрекеттік қызметін қамтамасыз ету бойынша оқу-әдістемелік және көркемі-оқу құралдарын енгізу; балалардың қысқамерзімді болу топтарында білім беру үрдісін ұйымдастыру үшін эксперименталды әрекеті нәтижелері мен тиімділігін анықтау. Сондай-ақ жоғарыда айтылған топтар үшін әдістемелік нұсқаулар жазылған. Мектеп алды үлкен және кіші топ балалардың даму деңгейін тексеру нәтижесінде жеке оқшаулау ортада білім беру үрдісінің бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етілуі нәтижесі және оң тиімділігі туралы сөз қозғауға болады. Қоршаған ортаны тануда белсенділіктің арттуына, балалардың шығармашылық әлеуетін дамытуға арналған құралған оқу құралдарындағы материал мазмұнын қолдану жетістіктерге жетуге септігін тигізді. Тиімді жағдайға музыкалық және табиғи, әлеуметтік-рухани және тіл, математикалық және көркем-өнер мазмұнды кіріктіру арқылы қолжеткізілді.

Кілт сөздер: эксперименттік жоба, инноватика, білім салалары кірігуі, бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз ету, қысқамерзімді балалар болу топтары.

L.N. Voronetskaya, S.V. Fedortsova, T.V. Tolkina

The content of the pilot project in the preschool education establishment of the Republic of Belarus

The article presents the experience of experimental activities in approbation of the program and methodological support of the educational process for groups of short-term stay of children in the preschool education establishment. The results of work on such directions as: creation of administrative and methodological conditions for effective experimental work are described; Methodical support of teachers-experimenters; Introduction of educational and methodological and educational-visual aids to ensure the activities of children on the example of the "Mother School", "Evening Group"; Determination of the effectiveness and effectiveness of experimental activities for the organization of the educational process in groups of short stay of children. Methodical recommendations on the use of program and methodological support of the educational process in groups of short-term stay of children in institutions of preschool education are developed. As a result of the diagnosis of the development of children of both early and senior preschool age, one can speak of the positive effectiveness and effectiveness of the program-methodological support of the educational process in integrated environments. It is noted that the use of content in the developed manuals contributed to the development of the creative potential of children, prompted an active participation in the knowledge of the surrounding world. Efficiency was achieved through the integration of musical and nature, social, moral and speech, mathematical and artistic-visual content.

Key words: experimental project, innovation, integration of educational areas, program support, short-term children's groups.

References

- 1 Antsipirovich, O.N., Zyl, O.N. (2013). V mire muzyki (Seriia «Mir detstva») [In the world of music (Series «The World of Childhood»)]. Minsk: RUP «Izdatelstvo «Pachatkovaia shkola» [in Russian].
- 2 Rublevskaya, E.A. (2016). Orhanizatsiia raboty po obrazovatel'nykh oblastiam «rebenok i priroda», «iskusstvo». Muzykalnaia deiatel'nost' v hrupakh kratkovremennogo prebyvaniia vospitannikov ot 1 hoda do 3 let [Organization of work on educational areas «child and nature», «art». Musical activity in groups of short-term stay of pupils from 1 year to 3 years]. (No. 66-68). BarHU [in Russian].
- 3 Pshenitsyna, L.A. (2014). Sovremennyye aspekty khudozhestvenno-tvorcheskogo razvitiia detei doshkol'nogo vozrasta [Modern aspects of the artistic and creative development of preschool children]. Minsk [in Russian].
- 4 Reit, E.M. (2014). Mnogoaspektnaia priroda fenomena «lichnostnoe prostranstvo» [The multidimensional nature of the phenomenon of «personal space»]. Minsk [in Russian].
- 5 Zhitko, I.V. (2015). Matematicheskaiia mozaika. 5-6 let (Seriia «Umnei-ka!») [Mathematical mosaic. 5-6 years. (Series «Clever!»)]. Belarus: Aversev [in Russian].

-
- 6 Dubinina, D.N. (2012). Ihry s kartinkami dlia malyshei (Seriia «Mir detstva») [Games with pictures for kids (Series «World of Childhood»)]. Minsk: Zhasskon [in Russian].
- 7 Voronetskaya, L.N. (2016). Orhanizatsiia obrazovatelnoho protsessa v hruppakh kratkovremennoho prebyvaniia detei [Organization of the educational process in groups of short-term stay of children]. *Praleska – Snowdrop*, 11, 54–56 [in Russian].
- 8 Voronetskaya, L.N. (2017). Moia Rodina – Belarus: intehrirovannye zaniatii po obrazovatelnyim oblastiam «Rebenok i obshchestvo» i «Fizicheskaia kultura» dlia detei 3-5 let v hruppakh kratkovremennoho prebyvaniia [My Motherland - Belarus: integrated classes on educational areas «Child and Society» and «Physical Culture» for children of 3-5 years in groups of short-term stay]. *Praleska – Snowdrop*, 2, 10–20 [in Russian].
- 9 Khodonovich, L.S. (2015). Hruppy kratkovremennoho prebyvaniia detei: osnashchenie obrazovatelnoho protsessa [Groups of short-term stay of children: equipping the educational process]. *Praleska – Snowdrop*, 7, 16–22 [in Russian].

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ TRADITIONS AND INNOVATIONS IN EDUCATION

УДК 81'243:371.3

Б.А. Жетписбаева, А.Е. Кубеева

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова, Казахстан
(E-mail: zhetpisbajeva@mail.ru)*

К вопросу о методическом обеспечении трёхязычного образования

Успешность продвижения трёхязычного образования во многом обусловлена качеством его методического обеспечения. Ключевую позицию при этом занимает выбор оптимального метода обучения, в качестве которого выступает международно признанная технология интегрированного обучения языку и предмету, известная как технология CLIL. Обращено особое внимание на изучение и освоение данной технологии будущими педагогами в процессе их профессиональной подготовки. В статье вкратце изложены сущность казахстанской модели трёхязычного образования и возможности технологии CLIL в продвижении идей трёхязычия в образовательном процессе, а также результаты социологического опроса среди студентов и преподавателей педагогических специальностей вузов, имеющих непосредственное отношение к процессу внедрения трёхязычного образования в Республике Казахстан.

Ключевые слова: подготовка будущих педагогов, трёхязычное образование, технология CLIL, интегрированное обучение предмету и языку.

На сегодня в Республике Казахстан осуществляется модернизация системы образования, одним из направлений которой является переход на трёхязычное обучение. Согласно модели трёхязычного образования определены три целевых языка: казахский и русский как вторые языки, английский как третий язык. Для ясности уточним терминологию:

первый язык (Я1) — это язык обучения в школе. Их в Казахстане пять: казахский (Я1), русский (Я1), таджикский (Я1), узбекский (Я1), уйгурский (Я1);

второй язык (Я2) — это казахский язык (Я2) в школах с неказахским языком обучения и русский язык (Я2) в школах с нерусским языком обучения;

третий язык (Я3) — это иностранный язык. В школах Казахстана к ним относятся английский (Я3), немецкий (Я3) и французский (Я3) языки;

целевой язык — это казахский (Я2), русский (Я2), английский (Я3) языки, т.е. второй (-ые) и третий языки.

Выбор целевых языков в Казахстане основан на идее триединства, выраженной следующей формулой: развиваем государственный язык, поддерживаем русский и изучаем английский. Также в соответствии с моделью трёхязычного образования в основной школе предметы «Казахский язык и литература» и «История Казахстана» планируется изучать на казахском языке, предметы «Русский язык и литература» и «Всемирная история» — на русском языке, а в старших классах изучение предметов «Естествознание», «Информатика», «Физика», «Химия», «Биология» — на английском языке.

Для эффективного изучения целевых языков в мире особо признана так называемая технология CLIL — предметно-языковое интегрированное обучение. CLIL означает Content and Language Integrated Learning — интегрирование преподавания иностранного языка и других учебных дисциплин.

CLIL состоит из четырех C:

- CONTENT (Содержание) — это знания, умения, навыки предметной области, которые прогрессируют;
- COMMUNICATION (Общение) — это умение пользоваться иностранным языком при обучении;
- COGNITION (Познание) — это развитие познавательных и мыслительных способностей, которые формируют общие представления (конкретное или абстрактное);
- CULTURE (Культура) — это представление себя как части культуры, а также принятие альтернативных культур.

CLIL — это своеобразный термин, объединяющий целый ряд подходов, которые применяются в различных образовательных контекстах. Существует ряд терминов, описывающих различные способы внедрения CLIL, например: полное языковое погружение, частичное языковое погружение, «языковой ливень» и т.д.

При определении основных принципов CLIL в разных европейских странах выделяется 4 основных аспекта, охватывающих культурную и языковую среду и направленных на решение предметных и образовательных задач. Каждый из 4-х аспектов реализуется по-разному, в зависимости от возраста обучающихся, социально-лингвистической среды и степени погружения в CLIL.

Идея использования принципа предметно-языкового интегрированного обучения возникла в результате возросших требований к уровню владения иностранным языком при ограниченном времени, отведенном на его изучение. Этот подход позволяет осуществлять обучение по двум предметам одновременно, хотя основное внимание может уделяться либо языку, либо неязыковому предмету.

CLIL рассматривает изучение иностранного языка как инструмент для изучения других предметов. Изучение языка идет через какую-либо предметную область, т.е. урок CLIL — это урок не иностранного языка, а предметный урок на иностранном языке. Одновременно это способствует тому, что у школьников происходит переосмысление потребностей и способностей в коммуникации на родном языке.

Методика интегрированного обучения, как и вся дидактика, в настоящее время переживает сложный период. Изменились цели общего среднего образования, разрабатываются новые учебные планы и новые подходы в изучении дисциплин через интегрированные образовательные системы, а обновление образования требует использования нетрадиционных методов и форм организации обучения.

Сказанное выше обуславливает актуальность проблемы интеграции в обучении, которая предусматривает создание принципиально новой учебной информации с соответствующим содержанием учебного материала, учебно-методическим обеспечением, новыми технологиями.

Среди принципов интегрированного обучения английскому языку и предметам естественно-математического цикла основными являются:

- 1) принцип использования богатого, с познавательной точки зрения, аутентичного учебного материала;
- 2) принцип активной поддержки и помощи учителя в процессе обучения;
- 3) принцип интенсивного и продуктивного владения вторым или иностранным языками;
- 4) принцип поликультурности;
- 5) принцип развития мыслительных навыков высшего порядка;
- 6) принцип устойчивого обучения.

При соблюдении указанных принципов изучение языка становится более целенаправленным, так как язык используется для решения конкретных коммуникативных задач. Кроме того, обучающиеся имеют возможность лучше узнать и понять культуру изучаемого языка, что ведет к формированию социокультурной компетенции учащихся. Обучающийся пропускает через себя достаточно большой объем языкового материала, что представляет собой полноценное погружение в естественную языковую среду.

Необходимо также отметить то, что работа над различными темами позволяет выучить специфические термины, определенные языковые конструкции, что способствует пополнению словарного запаса обучающегося предметной терминологией и подготавливает его к дальнейшему изучению и применению полученных знаний и умений.

Таким образом, изучение иностранного языка и неязыкового предмета одновременно является дополнительным средством для достижения образовательных целей и имеет положительные стороны для изучения как иностранного языка, так и неязыкового предмета.

Безусловно, такое изучение не может полностью заменить изучение соответствующего предмета на родном языке, однако оно может существенно его дополнить. Поэтому учебный материал по предмету должен быть подобран на уровне сложности чуть ниже актуального уровня знаний учащихся на этом предмете на родном языке. Выбор учебных материалов будет зависеть от структуры и специфики предмета. При этом задания по обработке текста должны быть построены с акцентом на предметное содержание, вовлекая учащихся в процесс понимания, обсуждения главной мысли текста и проверки. Задания должны показывать особенности лингвистических форм, отрабатывать умение в их создании, употреблении, использовать различные виды проверки и оценки, стимулировать самостоятельную и творческую деятельность учащихся. Все задания должны иметь, прежде всего, коммуникативную направленность, т.е. развивать навыки устного и письменного общения на иностранном языке.

Технология CLIL для современного языкового образования Казахстана представляется в определенной степени инновационной. Поэтому актуальность ее изучения и применения не подлежит сомнению. Это подтверждается результатами исследования рабочих учебных планов и социологического опроса студентов ряда педагогических специальностей вузов Казахстана.

Были изучены рабочие учебные планы следующих специальностей: 5B011000 — Физика, 5B011100 — Информатика, 5B011200 — Химия, 5B011300 — Биология, 5B011900 — Иностранный язык: два иностранных языка.

Как показал анализ, в рабочих учебных планах для студентов третьего и четвертого курсов бакалавриата не предусмотрены вопросы трёхязычного образования и, в частности, методика обучения школьным предметам ЕНЦ («физика», «химия», «биология», «информатика») на английском языке. Из этого следует, что в ближайшие два года в школы Казахстана придут учителя, не владеющие соответствующей методикой, в том числе и технологией CLIL.

Предполагая, что при изучении методики преподавания эти вопросы освещаются отдельными темами или разделами, а также, что помимо запланированных дисциплин имеются и другие источники, мы изучили информированность студентов о технологии CLIL. В опросе приняли участие 208 студентов, из них 56 студентов обучаются по специальности 6M011000 — Физика, 26 – по специальности 6M011100 — Информатика, 37 – по специальности 6M011200 — Химия, 28 – по специальности 6M011300 — Биология и 61 – по специальности 6M011900 — Иностранный язык: два иностранных языка.

Анкета состояла из 8-ми вопросов:

- 1) Как Вы относитесь к трёхязычному образованию?
- 2) Удовлетворены ли Вы качеством преподавания английского языка?
- 3) Удовлетворены ли Вы качеством преподавания спецдисциплин на английском языке?
- 4) Изучаются ли Вами особенности преподавания спецдисциплин на английском языке в процессе изучения курса методики обучения специальности (к примеру, дисциплина «Методика преподавания химии»)?
- 5) Знакомы ли вы с методикой CLIL?
- 6) Если да, то назовите источник информации.
- 7) Если да, то используется ли данная технология в преподавании?
- 8) Что означает методика CLIL?

Поскольку варианты ответов на них различные, мы их отразили в таблице 1.

Т а б л и ц а 1

Варианты ответов на вопросы анкеты для студентов

№	Варианты ответов				
	a)	b)	c)	d)	e)
1	2	3	4	5	6
1	Поддерживаю	Не поддерживаю	Затрудняюсь ответить		
2	Да	Нет			

1	2	3	4	5	6
3	Да	Нет			
4	Да	Нет			
5	Да	Нет			
6	Преподаватель иностранного языка	Преподаватель своего факультета	Учителя школ	Из интернета	Другой источник (указать)
7	Используется в преподавании спецдисциплин на английском языке	Используется в преподавании английского языка	Используется в преподавании других дисциплин		
8	Интегрированное обучение предмету и языку	Дифференцированное обучение языку			

Примечание. В таблице отражены только номера вопросов.

Результаты опроса отражены на рисунке 1.

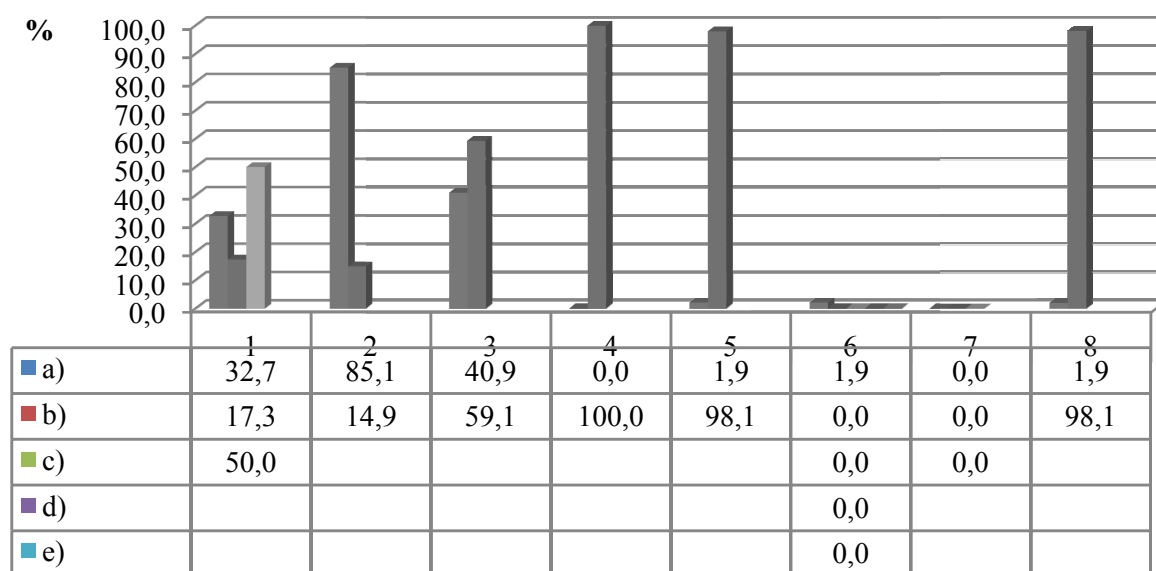

Рисунок 1. Результаты опроса студентов 3-х и 4-х курсов педагогических специальностей вуза

Результаты опроса показали, что отношение к трёхязычному образованию у будущих педагогов еще не сформировалось. На наш взгляд, это следствие того, что в процессе подготовки к профессиональной деятельности вопросы трёхязычного образования оставались без должного внимания со стороны ППС вуза. Это коррелирует с ответами респондентов на 4-й вопрос анкеты «Изучаются ли Вами особенности преподавания спецдисциплин на английском языке в процессе изучения курса методики обучения специальности (к примеру, дисциплина «Методика преподавания химии»)??», когда все респонденты дали отрицательный ответ.

По второму вопросу подавляющее большинство респондентов высказали свою удовлетворенность качеством преподавания английского языка, в отличие от оценки качества преподавания спецдисциплин на английском языке: здесь расхождение оценки респондентов незначительное, что также подтверждается ответами студентов на 4-й и 5-й вопросы. Ответы на последний из них свидетельствуют о том, что подавляющее большинство студентов предвыпускных и выпускных курсов педагогических специальностей не знакомы с методикой CLIL. При этом незначительная доля респондентов (1,9%), указавших, что знакомы с методикой CLIL, отметила, что информацию о данной технологии они получили от преподавателя иностранного языка. Наша убежденность, что эта информация носит абсолютно общий характер, подтверждается ответами респондентов на 7-й вопрос, в соответствии с которыми технология CLIL не используется в преподавании как курса англ-

лийского языка, так и спецдисциплин. Соответственно, респонденты не смогли верно ответить на 8-й вопрос: «Что означает методика CLIL?».

Аналогичное анкетирование мы провели также среди ППС вузов, читающих лекции на этих же специальностях. Ниже приведены результаты данного опроса.

Анкета для преподавателей состояла также из 8-и вопросов:

- 1) Как Вы относитесь к трёхязычному образованию?
- 2) Удовлетворены ли Вы уровнем владения английским языком студентами Вашей специальности?
- 3) Изучаются ли особенности преподавания спецдисциплин на английском языке в курсе методики обучения специальности (к примеру, дисциплина «Методика преподавания химии»)?
- 4) В связи с внедрением трёхязычного обучения внесены ли изменения в курс методики преподавания специальности (к примеру, дисциплина «Методика преподавания химии»)?
- 5) Если да, то какие изменения внесены?
- 6) Владете ли Вы технологией CLIL?
- 7) Если да, то где Вы изучали технологию CLIL?
- 8) Если да, то используется ли Вами данная технология в преподавании спецдисциплин на английском языке?

Поскольку варианты ответов на них различны, мы их отразили в таблице 2.

Т а б л и ц а 2

Варианты ответов на вопросы анкеты для преподавателей

№	Варианты ответов			
	a)	b)	c)	d)
1	Поддерживаю	Не поддерживаю	Затрудняюсь ответить	
2	Да	Не в полной мере	Нет	
3	Да	Нет		
4	Да	Нет		
5	В содержание курса методики обучения специальности включены разделы (темы), посвященные особенностям преподавания спецдисциплин на английском языке	В процессе изучения методики обучения специальности предусмотрено использование технологии CLIL		
6	Да	Нет		
7	На курсах повышения квалификации по линии «Өрлеу»	На курсах повышения квалификации по линии ЦПМ НИИШ	На других курсах повышения квалификации	В рамках самообразования
8	Да	Нет		

Примечание. В таблице отражены только номера вопросов.

Ответы респондентов на 1-й вопрос: «Как Вы относитесь к трёхязычному образованию?» свидетельствуют о том, что чуть больше половины опрошенных безоговорочно поддерживают идеи трёхязычного образования, третья часть выражает сомнения. При устной беседе с преподавателями выяснилось, что сомнения связаны, в основном, со слабыми знаниями студентов казахского языка (отделения с русским языком обучения) и английского языка (рис. 2).

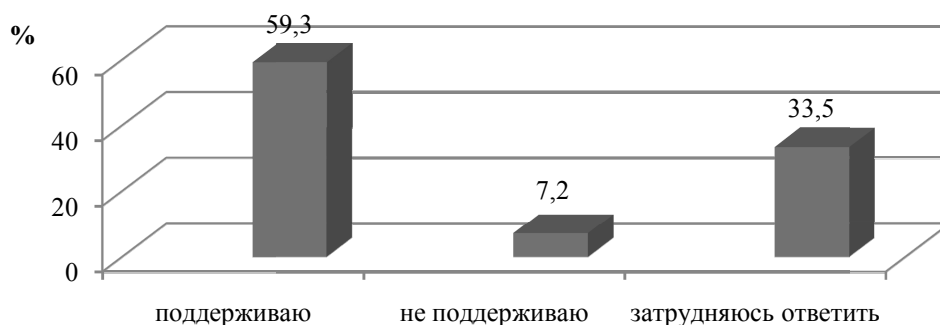

Рисунок 2. Ответы респондентов на 1-й вопрос «Как Вы относитесь к трёхязычному образованию?»

Это коррелирует с ответами респондентов на 2-й вопрос: «Удовлетворены ли Вы уровнем владения английским языком студентами Вашей специальности?», когда подавляющее большинство преподавателей выразили свою неудовлетворенность уровнем владения английским языком студентами вузов (рис. 3).

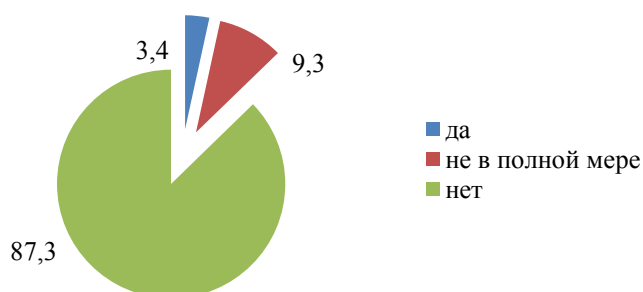

Рисунок 3. Ответы респондентов на 2-й вопрос «Удовлетворены ли Вы уровнем владения английским языком студентами Вашей специальности?»

Особо тревожная ситуация, на наш взгляд, связана с тем, что, по мнению подавляющего большинства респондентов, особенности преподавания спецдисциплин на английском языке в курсе методики обучения специальности не изучаются и в содержание этих курсов не внесены изменения, соответствующие идеям трёхязычного образования (рис. 4).

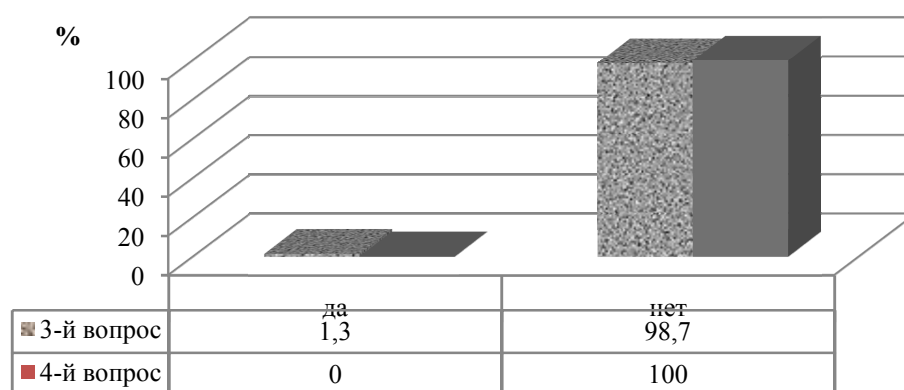

Рисунок 4. Ответы респондентов на 3-й вопрос «Изучаются ли особенности преподавания спецдисциплин на английском языке в курсе методики обучения специальности (к примеру, дисциплина «Методика преподавания химии»)?» и на 4-й вопрос «В связи с внедрением трёхязычного обучения внесены ли изменения в курс методики преподавания специальности (к примеру, дисциплина «Методика преподавания химии»)?»

Соответственно, респонденты не сумели дать ответы на 5-й вопрос, когда их попросили уточнить, какие именно изменения были внесены в курс методики преподавания специальности.

На 6-й вопрос удовлетворительно ответили лишь крайне незначительное число респондентов (рис. 5).

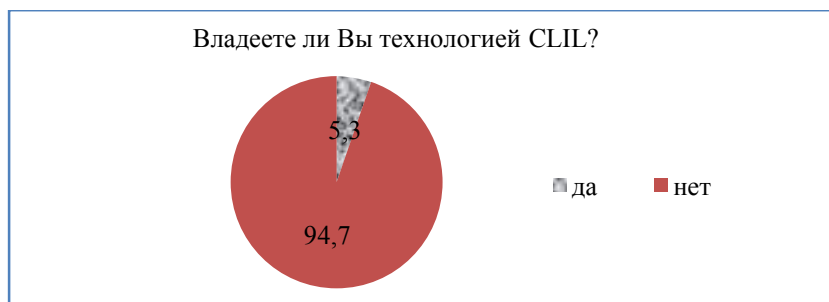

Рисунок 5. Ответы респондентов на 6-й вопрос «Владеете ли Вы технологией CLIL?»

Следующие два вопроса были связаны с ответами респондентов на 6-й вопрос, т.е. полигон ответов на 7, 8 вопросы распределялся в поле доли респондентов, удовлетворительно ответивших на 6-й вопрос, который составил 5,3 %.

Из числа владеющих технологией CLIL подавляющее большинство респондентов (91,3 %) изучали данную технологию в рамках самообразования, и лишь незначительная доля (8,7 %) получила эти сведения на курсах повышения квалификации по линии «Өрлеу» (рис. 6).

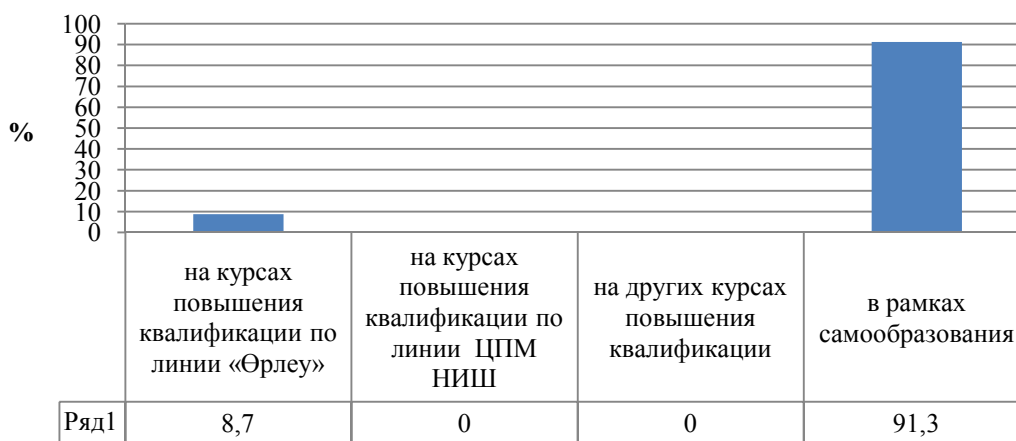

Рисунок 6. Ответы респондентов на 7-й вопрос «Если да, то где Вы изучали технологию CLIL?»

Ответы респондентов на 8-й вопрос «Если да, то используется ли Вами данная технология в преподавании спецдисциплин на английском языке?» свидетельствуют о том, что из числа владеющих технологией CLIL (напомним, их доля составила 5,3 %), лишь 1,1 % используют данную технологию в своей практической деятельности (рис. 7).

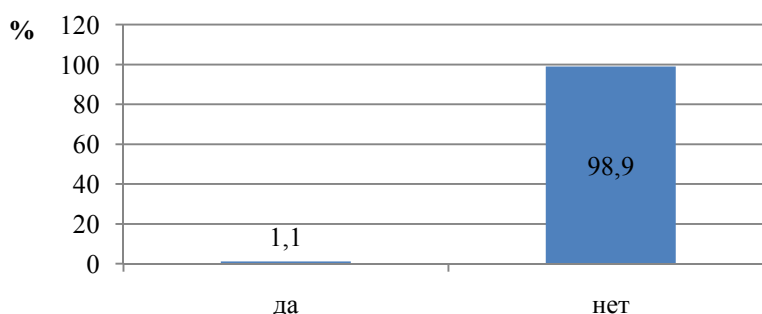

Рисунок 7. Ответы респондентов на 7-й вопрос «Если да, то используется ли Вами данная технология в преподавании спецдисциплин на английском языке?»

Итак, несмотря на значимость применения инновационных технологий, в частности международно признанной методики CLIL, для продвижения трёхязычного образования в Казахстане такая целенаправленная подготовка будущих педагогов в отечественных вузах не осуществляется.

Не вдаваясь в диагноз причин такой ситуации, мы решили ограничиться в данной статье констатацией отсутствия системного методического обеспечения трёхязычного образования в аспекте целевой подготовки педагогов в вузах страны. Следовательно, для выправления сложившейся ситуации необходимо определить не только общую стратегию ресурсного обеспечения трёхязычного образования, но и целенаправленно включить в образовательные программы педагогических специальностей вузов и колледжей изучение инновационных или специальных методик обучения трем языкам, в частности технологии CLIL.

Б.А. Жетписбаева, А.Е. Кубеева

Үштілді білім беруді әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету туралы

Мақала авторлары үштілді білім беруді әрі қарай дамытудың табыстылығы, негізінен, оны әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етумен байланысты екеніне көз жеткізеді. Бұл тұста оқытудың оңтайлы әдісін таңдау, яғни CLIL технологиясы ретінде танымал тіл мен пәнді біріктіріп оқытудың халықаралық танылған технологиясы басты орынға ие. Аталған технологияны қолданудың тиімділігінде сенімді бола отырып, авторлар болашақ педагог мамандардың өздерінің кәсіби дайындығында оны оқуы мен меңгеруіне ерекше назар аударады. Мақалада үштілді білім берудің қазақстандық үлгісінің мәні мен білім беру үдерісінде CLIL технологиясының үштілді білім беру идеяларын әрі қарай дамыту мүмкіндіктері қарастырылады, сонымен қатар Қазақстан Республикасындағы үштілді білім беруді енгізу үдерісіне тікелей қатысы бар жоғары оқу орындарының педагогикалық мамандықтар студенттері мен оқытушылары арасында өткізілген сауалнама нәтижелері де келтірілген.

Кілт сөздер: болашақ педагогтарды дайындау, үштілді білім беру, CLIL технологиясы, пән мен тілді біріктіріп оқыту.

B.A. Zhetpisbayeva, A.E. Kubeyeva

The question of methodical support for trilingual education

The authors of the article assure that successful advancement of trilingual education is considerably proved by the quality of its methodical support. Thus, the choice of an optimum teaching method as the international recognized technology of content and language integrated learning known as the CLIL technology is considered to be a key point. Being sure of efficiency of this technology applying, the authors focus on its studying and development by future teachers in the course of their vocational education. In the article there are stated in brief the essence of Kazakhstan model of trilingual education and opportunities of the CLIL technology for advancement of trilingualism ideas in educational process, as well as the results of sociological poll among the students and teachers of pedagogical specialties of the higher education institutions being directly relevant to the implementation process of trilingual education in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: training of future teachers, trilingual education, CLIL technology, content and language integrated learning.

А.Т. Чакликова, Т.А. Кульгильдинова

*Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
(E-mail: qweras@inbox.ru)*

Аксиологические основы информатизации иноязычного образования

В данной статье рассмотрены основы развития информатизации иноязычного образования в Казахстане. Информатизация гуманитарного профессионального образования становится особенностью нового этапа развития информатизации образования в целом, где приоритетными являются не инструментальные, а содержательные аспекты создания и разработки информационно-коммуникационных технологий. Задача современного иноязычного образования — формирование личности нового типа как активного субъекта межкультурной коммуникации, компетентность которого адекватно обеспечивает востребованный временем высокий уровень взаимопонимания и взаимодействия в условиях международных контактов. Новизна статьи состоит в анализе современного состояния возможностей информатизации иноязычного образования. Авторами дано описание процесса формирования единого информационно-образовательного пространства Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана на базе системы Moodle. Главной целью информатизации на новом этапе развития КазУМОиМЯ им. Абылай хана определено дальнейшее формирование единого информационно-образовательного пространства университета на основе передовой системы управления знаниями, совершенствование и пополнение полномасштабного электронного образовательного и научного контента, являющегося основой «Электронного университета».

Ключевые слова: информатизация иноязычного образования, информационно-коммуникационные технологии, гуманитарное профессиональное образование, система Moodle, КазУМОиМЯ им. Абылай хана.

Сегодня весь мир находится под влиянием интенсивного развития новых информационно-коммуникационных технологий и их активного проникновения во все сферы современного общества. В своем Послании «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. Президент РК Н.А.Назарбаев сделал акцент на актуальность применения цифровых технологий во всех сферах общества: «Мы должны культивировать новые индустрии, которые создаются с применением цифровых технологий. Это важная комплексная задача. Необходимо развивать в стране такие перспективные отрасли, как 3D-принтинг, онлайн-торговля, мобильный банкинг, цифровые сервисы, в том числе в здравоохранении и образовании. Эти индустрии уже поменяли структуру экономик развитых стран и придали новое качество традиционным отраслям. Развитие цифровой индустрии обеспечит импульс всем другим отраслям». Большое внимание Глава государства уделил необходимости изменения роли системы образования, нацеленной на развитие самостоятельности в поиске информации, развитие критического мышления, и формирование по ИТ-грамотности.

Известно, что интенсивно развивающиеся интеграционные процессы, рост профессиональных и академических обменов, углубление международного взаимодействия и сотрудничества стимулировали поступательное развитие образования в последнее десятилетие, произошли значительные позитивные изменения как в содержательном, так и в организационном плане.

Какие же модели образования способны реализовать современные требования к качеству результата обновленной профессиональной подготовки?

Ответ мы видим в информатизации образования. Сегодня очевидно, что процесс информатизации общества способствует росту понимания возможностей дистанционных технологий обучения как экономически выгодного решения проблем, связанных с обучением граждан, особенно взрослых, обеспечивает реальный переход принципа «образования через всю жизнь» — «Life Long Learning», так как последний тезис является социально обусловленной проблемой современности, в силу постоянно изменяющихся требований к качеству и характеристикам профессионального образования. Очевидно, что только информатизация позволяет реагировать и удовлетворять вариативные образовательные потребности различных категорий потребителей. Одной из ключевых и наиболее привлекательных характеристик информационных и телекоммуникационных образовательных технологий является возможность, предоставляемая этими системами каждому обучаемому, выстроить свою образовательную модель или собственную траекторию, которая наиболее полно соответствует его образовательным и профессиональным способностям и идеям. Что же касается образовательного диапа-

зона приложенности технологий дистанционного образования, к сожалению, пока не исследованного по всему спектру его возможностей, то очевидно, что технология дистанционного образования интегрируется во все существующие формы получения образования, прежде всего в заочное, что, как считают современные дидакты, приводит к конвергенции различных форм получения образования.

Процесс информатизации образования, поддерживая интеграционные тенденции познания закономерностей предметных областей и окружающей среды, актуализирует разработку подходов к использованию технических и дидактических потенциалов информационных технологий для развития личности обучаемого, повышения уровня его креативности, развития способностей к альтернативному мышлению, формирования умений разработки стратегий поиска как учебных, так и практических задач.

Основой развития информационного общества являются информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), имеющие стратегическую важность, поскольку они:

- вносят свой вклад в обеспечение качества преподавания и обучения как инновационные и экспериментальные инструменты для обновления образования;
- привносят в образовательный процесс большую гибкость, отвечающую общественным потребностям;
- являются инструментарием, способным содействовать повышению эффективности образовательных услуг [1].

Следовательно, можно рассматривать информатизацию образования как процесс обеспечения сферы образования методологией и практикой разработки и оптимального использования современных ИКТ, ориентированных на реализацию педагогических целей обучения и воспитания. Этот процесс должен инициировать:

- совершенствование механизмов управления системой образования на основе использования автоматизированных банков данных научно-педагогической информации, информационно-методических материалов, а также коммуникационных сетей;
- совершенствование методологии и стратегии отбора содержания, методов и организационных форм обучения, воспитания, соответствующих задачам развития личности обучаемого в современных условиях информатизации общества;
- создание методических систем обучения, ориентированных на развитие интеллектуального потенциала обучаемого, на формирование умений самостоятельно приобретать знания, осуществлять информационно-учебную, экспериментально-исследовательскую деятельность, разнообразные виды самостоятельной деятельности по обработке информации;
- создание и использование компьютерных тестирующих, диагностирующих методик контроля и оценки уровня знаний обучаемых.

Информатизация гуманитарного профессионального образования — это не внешние приметы перехода человечества на рубеже веков к информационному обществу и не дань гуманитарии молодой, но бурно развивающейся области научных знаний и технологий, за этими процессами видится переход к принципиально новому типу знания, когда происходит сближение, а часто и синтез гуманитарной и естественно-научной его составляющих. Следовательно, в новой информационной среде знание предстает как единая динамическая система, которая направлена на отраслевую канву, интегрирует их в систему. Доступ к современным базам данных позволит гуманитариям выстраивать свое индивидуальное гуманитарное пространство, снимать существующие между странами границы, создавать единую межкультурную коммуникационную систему, позволит разрабатывать свои, оригинальные концепции и модели изучаемых явлений и процессов. Таким образом, информационная свобода становится одновременно и условием, и формой творческой и профессиональной свободы и развития. Как видно, налицо взаимопреобразование и взаимовлияние информационных технологий и гуманитарного знания. Если информатизация позволяет создавать, хранить, распространять огромные массивы информации гуманитарных знаний, что ведет к усилению технологической компоненты в структуре гуманитарного знания, то, в свою очередь, применение технологий в гуманитарном образовании ведет к определенной гуманитаризации современных технологий, вводит в содержание новый культурологический код коммуникаций и, соответственно, расширяет область применения информационных технологий. Тезис этот, конечно, спорный и может вызвать определенную полемику.

Признавая тот факт, что особенность нового этапа развития информатизации образования состоит именно в том, что приоритетными становятся не инструментальные, а содержательные аспекты создания и разработки информационно-коммуникационных технологий, гуманитарные вузы Казах-

стана в качестве приоритета в информатизации профессионального образования выделяют следующие направления:

- переход к инновационному профессиональному образованию с применением IT-технологий по линии кардинального переосмысления целей, содержания, форм и методов подготовки специалистов по профилю университета;
- разработка содержательных основ профессионально-образовательных программ по интегрированно-модульной технологии на электронных носителях как базы для дальнейшего развития дистанционного профессионального образования;
- последовательное обеспечение каждой специальности электронными учебниками для возможности предварительного, экспериментального апробирования в электронном варианте авторских концепций на большом массиве пользователей;
- через создание учебно-методических материалов в электронном варианте распространить университетский концептуальный подход и методологию профессионального образования и одновременно закрыть брешь в дефиците учебников по профилю университетов;
- повысить качество профессиональной подготовки специалистов, эффективность управления учебным процессом, развивать формы самоуправляемых интерактивных технологий на базе IT, с выделением значительного объема времени на самостоятельную работу студентов, что особенно актуально в условиях кредитной технологии обучения;
- расширение информационного пространства университета на основе WEB-технологий, дальнейшее совершенствование закрытой корпоративной сети, обеспечивающей удаленный доступ к базам данных университета;
- продолжение работы по поиску партнера для международного сотрудничества на принципах обеспечения совместных дистанционных и виртуальных профессиональных образовательных программ [2].

По каждому из названных выше направлений накоплен определенный опыт и есть существенные наработки: модернизируются и совершенствуются учебно-ресурсные базы вузов благодаря современному информационно-техническому оборудованию, высокоскоростному Интернету, позволяющему обеспечить студентам открытый доступ в режиме *on-line* к необходимым базам данных, для получения оперативной информации по всем видам учебного процесса и прозрачности данных по успеваемости; разрабатываются собственные программные продукты, позволяющие ППС, сотрудникам и студентам автоматизировать ежедневную работу: оперативно взаимодействовать, совместно работать над документами, проектами и задачами, вести планово-организационную деятельность и получать весь необходимый объем информации; усовершенствовать работу офис-регистраторов; создать единую информационную систему контроля, объединяющую учебные структуры университета; вести накопительный учет всей учебной деятельности студента при систематическом контроле (текущем, рубежном, итоговом) посредством автоматизированной системы этой программы; обеспечить зарубежную информационную доступность и достаточность источников для творчески-аналитической деятельности студентов по многовариантной технологии обучения, благодаря введенным в действие электронным библиотекам университетов.

Подобные масштабные преобразования происходят при консультировании АО «Национальный центр информатизации» под научным руководством доктора педагогических наук, профессора Нургалиевой Гуль Кумашевны. Именно синергия научно-педагогической теории ценностного ориентирования личности и педагогической концепции информатизации образования на основе информационно-коммуникационных технологий, предложенных в трудах Г.К. Нургалиевой, позволили вузам Казахстана реализовать дистанционное образование как самостоятельную форму организации учебного процесса для всех категорий пользователей. Существующие работы по разработке концептуально-методологических основ информатизации образования, выполненные под руководством Г.К. Нургалиевой, позволили вскрыть ее комплексную сущность как:

- 1) систему исследовательских процедур, выступающую в проектировании образовательных систем в качестве *методологического регулятора* построения и переноса в содержание образования моделей инфо-коммуникационной парадигмы;
- 2) *теоретическую основу* информатизации содержательного аспекта образования;
- 3) *систему технологий*, обеспечивающих формирование компетенций — ключевых, базовых, специальных, отвечающих требованиям образовательного стандарта;

4) *технологическую базу для оценки* эффективности и управления качеством профессионального образования в условиях информатизации.

Все это создает благоприятные условия для эффективной реализации педагогического потенциала инфо-коммуникационной парадигмы для каждого уровня «вертикальной системы» профессионального образования в Республике Казахстан, а самое главное — представляет новые подходы к получению знаний, удовлетворяющих потребности и интересы личности, развитию актуальных компетенций, формированию новых видов познавательной деятельности в саморазвитии личности.

Иноязычное образование не является исключением: задачей современного иноязычного образования, по мнению его основателей (в РК — д.ф.н., профессор С.С. Кунанбаева) является формирование личности нового типа как активного субъекта межкультурной коммуникации, компетентность которого адекватно обеспечивает востребованный временем высокий уровень взаимопонимания и взаимодействия в условиях международных контактов [3].

Формирование межкультурно-коммуникативной компетенции в условиях информатизации иноязычного образования характеризуется высокой степенью эффективности, поскольку новейшие информационно-коммуникационные технологии, поддерживая интеграционные тенденции познания закономерностей предметной области иноязычного образования и информационно-коммуникационных процессов, обеспечивают эффективную организацию познавательной речемыслительной деятельности, формирование социокультурного фона, организацию процесса раскрытия языка как транслятора культур, что, в конечном счете, направлено на развитие личности обучаемого, повышение уровня его креативности, развитие способностей к альтернативному мышлению.

Именно информационно-коммуникационные технологии — одно из средств, способных перевести образование на более высшую ступень, обеспечивая тем самым его развитие. Широкое внедрение и использование информационно-коммуникационных технологий ведет к усилению возможностей и повышению потенциала иноязычного образования.

Однако распространенное мнение о технологии как о процессе обучения, построенного на основе средств обучения, ставит ряд принципиальных ограничений на его использование. Мнение авторов опирается на ключевое положение о том, что технология предполагает предварительное определение диагностической цели. Авторы считают, что в обучении возможно построение и использование на практике технологий в связи с тем, что диагностической целью обучения может выступать определенный объем учебного материала, способов действий, которые необходимы обучаемому в дальнейшем при подготовке к профессиональной деятельности, и т.д. Качество усвоения конкретного учебного материала легко поддается итоговому контролю. Однако, по мнению исследователей, не представляется возможным определить диагностическую цель для процесса воспитания. Те же аргументы приводятся при отрицании возможности применения технологии в процессах развития. Таким образом, исследователи делают вывод о том, что воспитание и развитие не могут быть организованы на технологическом уровне.

Однако, на наш взгляд, именно технологии, в частности информационно-коммуникационные технологии, не только создают определенные объективные условия для обновления теории и практики воспитания личности, но и напрямую воспитывают творчески мыслящую личность.

Аргумент о невозможности диагностирования цели процесса воспитания является неубедительным в свете одного из трудов д.п.н., профессора Г.К. Нургалиевой, которая в своем фундаментальном труде раскрыла именно проблему педагогической диагностики ценностной ориентации личности. Как считает Г.К.Нургалиева, разнообразие методов электронного обучения как вида технологизации образовательного процесса создает такую образовательную среду, которая несет в себе мощный воспитательный потенциал.

Социо-технологическое развитие иноязычного образования, по сути, является качественно новой системой обучения иностранным языкам. Главной целью информатизации на новом этапе развития Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана является дальнейшее формирование единого информационно-образовательного пространства университета на основе передовой системы управления знаниями, совершенствование и пополнение полномасштабного электронного образовательного и научного контента, являющегося основой «Электронного университета». Информатизация университета проводится в полном соответствии с миссией, приоритетами, целями и стратегией КазУМОиМЯ, отражая и вместе с тем поддерживая его развитие как университета инновационного типа.

В качестве основных выделены следующие составляющие стратегической цели информатизации университета: расширение доступности и открытости образования, существенное повышение качества подготовки выпускников, рост рейтинга университета на рынке образовательных услуг, достижение нового уровня мобильности и конкурентоспособности его студентов и выпускников за счет информатизации всех форм образовательной, научной и инновационной научной деятельности. Инициировано вхождение университета в мировой рейтинг Webometrics Ranking, определяющий места университетов мира по показателю их присутствия в глобальной сети Internet.

Основной задачей **центра трансферта методики и технологии** является создание авторских образовательных электронных ресурсов по иноязычному образованию совместно с ведущими национальными и зарубежными производителями.

По инициативе общественного фонда "WikiBilim" и лично учредителя фонда Рауана Кенжеханұлы был создан масштабный проект по информатизации иноязычного образования. Задачей данного проекта является поэтапное освоение технологии применения *online*-ресурсов в образовательном процессе, для начала — на этапах раннего обучения ИЯ в подготовке будущих учителей. Основным рабочим для данного проекта является ресурс для обучения английскому языку – 24/7 Languages. Автором и правообладателем данного ресурса является компания Young Digital Planet, являющаяся мировым лидером в сфере создания различного образовательного софта, образовательного контента, внося вклад в развитие технологии *eLearning*.

На повестке дня стоит совместное проведение непрерывной педагогической практики в онлайн-режиме.

Для реализации дистанционного обучения в КазУМОиМЯ им. Аблай хана с начала 2010 г. открыт Портал дистанционного образования «Modular Object Oriented Digital Learning Environment (MOODLE)». Moodle – открытый пакет программ, дающий возможность эффективной реализации дистанционного обучения, разработки дистанционных курсов и обеспечения обратной связи между субъектами образования.

Слово Moodle — это аббревиатура от понятия «Модулярная объектно-ориентированная динамическая обучающая среда», является пакетом программного обеспечения для создания курсов дистанционного обучения и web-сайтов. Система Moodle в основном используется преподавателями университета для работы со студентами при выполнении СРО, а также для реализации образовательного процесса в режиме дистанционного обучения. Система может работать на любом компьютере, на котором установлен PHP, и поддерживает практически любую базу данных (MySQL, PostgreSQL, MSSQL, Oracle, Interbase, Foxpro, Access, ADO, Sybase, DB2 и ODBC).

Процесс дистанционного обучения предполагает разнообразные формы организации учебно-познавательной деятельности студентов, а также способы интерактивного взаимодействия с преподавателем. Система Moodle позволяет реализовать совместную работу студентов и преподавателей, разделённых расстоянием.

КазУМОиМЯ с 2016-17 учебного года переходит на новую версию Moodle 3.1. Эта версия кардинально отличается от предыдущей — Moodle 2.1. Главное улучшение — обновленный интерфейс системы. Использование современной платформы Bootstrap позволяет максимально комфортно работать всем пользователям системы (преподавателям, студентам) на любых цифровых устройствах (компьютеры, планшеты, смартфоны). Особенностью версии Moodle 3.1 является наличие возможности определить компетенцию в целом по курсу, а также по различным элементам курса (лекции, семинары, СРО и т.д.). Помимо сказанного выше система Moodle 3.1 дополнена новыми функциями и типами заданий, такими как «Выбор пропущенных слов», «Перетаскивание в текст», «Перетаскивание маркеров», «Перетаскивание на изображение» и др. Кроме того, при системе Moodle 3.1 можно вести электронный журнал, учитывающий посещаемость занятий студентами. Модуль «Посещаемость» позволяет преподавателю вести учет посещаемости занятий, а студентам — видеть информацию об их собственной посещаемости. Данная система Moodle 3.1 очень удобна для организации и проведения дистанционного обучения и дает возможность по окончании учебных курсов автоматически получать электронный сертификат.

Работа в системе Moodle позволяет проводить обработку, хранение, структурирование и наполнение электронного курса учебной информацией. При этом используются модули приобретения и контроля знаний, умений и навыков (*лекция, веб-страница, задание, тест*), организации интерактивности (*форум, чат*), а также модули, содержащие информацию пояснительного характера

(гlossарий). Кроме того, описывается последовательность действий по настройке блоков электронного курса и способы реализации процесса дистанционного обучения.

На сегодняшний момент в университете разработано 89 уникальных *онлайн*-курсов на основе платформы Moodle.

Таким образом, социотехнологическое развитие иноязычного образования — это многофакторный и сложный процесс, который обеспечивает возможность построения открытой системы образования в условиях информатизации с целью формирования субъекта межкультурной коммуникации посредством интегрированного обучения языку и культуре через эффективную организацию познавательной речемыслительной деятельности, формирование социокультурного фона; возможность организации процесса раскрытия языка как транслятора культур, поддерживающегося личностно-ориентированным, деятельностным, аксиологическим, социо-технологическим подходами.

Список литературы

1 Чакликова А.Т. Состояние и тенденции информатизации иноязычного образования / А.Т. Чакликова // Учитель иностранного языка в контексте информатизации иноязычного образования: материалы респ. науч.-практ. конф. — Алматы, 2012. — С. 6–10.

2 Кунанбаева С.С. Создание информационно-обучающей среды в системе университетского образования / С.С. Кунанбаева, Г.К. Нурғалиева, А.Т. Чакликова. — Алматы: РЦИО, 2006. — 119 с.

3 Кунанбаева С.С. Стратегические ориентиры высшего иноязычного образования / С.С. Кунанбаева. — Алматы, 2015. — 208 с.

А.Т. Чакликова, Т.А. Кульгильдинова

Шет тілдік білім беруді ақпараттандырудың аксиологиялық негіздері

Мақалада Қазақстандағы шет тілдік білім берудегі ақпараттандыруды дамыту негіздері қарастырылды. Авторлардың көрсеткеніндей, гуманитарлық кәсіби білім беруді ақпараттандыру тұтас алғанда білім беруді ақпараттандыруды дамытудың жаңа кезеңі ерекшеліктеріне айналды, бұл жерде ақпараттық-қатысымдық технологияны жасауда және әзірлеуде басым бағыт құралдық емес, керісінше, мазмұндық аспектілерге берілді. Мақаланың жаңалығы — шет тілдік білім беруді ақпараттандыру мүмкіндіктерінің қазіргі жай-күйін талдау. Заманауи шет тілдік білім берудің мақсаты мәдениетаралық қатысымның белсенді субъектісі ретіндегі біліктілігі уақыт талабына сәйкес халықаралық қатынас жағдайында өзара түсіністік пен өзара әрекеттесудің жоғары деңгейін барабар қамтамасыз ететін жаңа тұрпаттағы жеке тұлғаны қалыптастыру болып саналады. Мақаланың құндылығы Moodle жүйесі негізінде Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің бірыңғай ақпараттық-білім беру кеңістігінің қалыптасу үдерісін сипаттау болып табылады. Жаңа кезеңде Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетін ақпараттандыруды дамытудың басты мақсаты — білімді басқарудың алдыңғы қатарлы жүйесі негізінде университеттің бірыңғай ақпараттық-білім беру кеңістігін әрі қарай қалыптастыру, «Электронды университет» негізін құрайтын толық көлемді электронды білім беру және ғылыми мазмұнды жетілдіру және толықтыру.

Кілт сөздер: шет тілдік білім беруді ақпараттандыру, ақпараттық-қатысымдық технологиялар, гуманитарлық кәсіби білім беру, Moodle жүйесі, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті.

A.T. Chaklikova, T.A. Kulgildinova

Axiological bases of informatization of foreign language education

This article covers the basics of FL education informatization development in Kazakhstan. The author notes that the computerization of the humanitarian professional education becomes the feature of new stage of education informatization development in general, where the priorities become not the instrumental ones but the content aspects of the information-communication technologies creation and development. The novelty of the article is in the analysis of the current state of foreign language education information opportunities. The objective of the modern foreign language education is to form a new type of individual as an active subject of intercultural communication, competence of whom adequately provides a high level of mutual understanding as well as cooperation in international relations. The value of this article is in the description of the formation

process of a united informational and educational system in Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages on the basis of Moodle. The main purpose of informatization in the new stage of the development of Kazakh Ablai Khan University of international relations and world languages is to further the development of a unified information and education space of the University on the basis of the best knowledge management system, as well as improvement and completion of the full electronic educational and scientific content, which serves as the basis of "e-University".

Keywords: informatization of foreign language education, information and communication technology, humanity professional education, Moodle system, Kazakh Ablakhan University of international relations and world languages.

References

- 1 Chaklikova, A.T. (2012). Sostoianie i tendentsii informatizatsii inoiazыchnoho obrazovaniia [State and trends of informatization of education in foreign languages]. Proceedings from Teacher IYA in the context of informatization of foreign-language education: *Respublikanskaia nauchnaia-prakticheskaia konferentsiia – Republican scientific-practical conference*. (pp. 6–10). Almaty [in Russian].
- 2 Kunanbaeva, S.S., Nurgalieva, G.K., Chaklikova, A.T. (2006). *Sozdanie informatsionno-obuchaiushchei sredy v sisteme universitetskoho obrazovaniia [Creation of information and teaching environment in the system of university education]*. Almaty: RTsIO [in Russian].
- 3 Kunanbaeva, S.S. (2015). *Stratehicheskie orientiry vyssheho inoiazыchnoho obrazovaniia [Strategic guidelines for higher education in foreign languages]*. Almaty [in Russian].

B.A. Zhetpisbayeva¹, N. Stanciu², Zh.A. Eskazinova¹

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*University of Belgrade, Serbia
(E-mail: martbek3@mail.ru)*

Benefits of bilingualism in the sphere of education

The article examines the effective part of the phenomenon of bilingualism in the education system of the Republic of Kazakhstan with an emphasis on the specifics of the parallel learning of English and Kazakh languages. In addition the analysis of scientific pedagogical literature in linguistics, philosophy and pedagogy, psycholinguistics, social linguistics. The study identifies the main trends, types and aspects of multilingual education. In this article emphasizes the role of bilingualism in the field of intercultural communication, as well as in everyday life. The authors made appropriate conclusions regarding native ethnolinguistic in formation of secondary language personality. Researchers indicated the importance of a language of international communication together with knowledge of native language, contributing to the growth of the state's image in the international arena. The authors pointed out that research shows the importance of the development of the main types of speech activity: listening, speaking, reading, writing within the framework of bilingual education.

Keywords: Language, bilingualism, personal, cognitive, academic, societal, situation, learning, culture, education.

In many ways bilingualism refers to speaking more than one language competently. Many people all over the world consider bilinguals to be exceptional. However, nearly half of the world's population speaks more than one language. The Constitution of the country declared the Kazakh language as the state language and the Russian language as the official language, after Kazakhstan gained its independence. The main purpose of the document was to preserve the interethnic integrity and to avoid the dysfunction of the language environment of the society. The status of the language of friendship, peace and interethnic communication was given to Russian language. In the context of globalization, the demand for the knowledge of English is undeniable. Nowadays, the English language is taught in pre-school institutions; knowledge of English is also important in continuing education. The young generation will lead the country to the future. The system of education is the main social institution that influences the formation of a young person as a competitive professional.

There are many different definitions for bilingualism, but the most common definition according to Hamers and Blanc is that the people who can speak two languages as native languages can be defined as bilingual. The word "bilingualism" has several different definitions. Hamers and Blanc define bilingualism as «the state of a linguistic community in which two languages are in contact with the result that two codes can be used in the same interaction and that a number of individuals are bilingual». Webster's dictionary's as cited in Hamers and Blanc definition of bilingualism is "Having or using two languages especially as spoken with the fluency characteristic of a native speaker; a person using two languages especially habitually and with control like that of a native speaker; the constant oral use of two languages". So, according to this definition only the people who can speak two languages perfectly can be defined as bilingual [1]. There is, however, a more flexible interpretation of the term. Scientists believe that anyone who can speak, write, read or understand another language besides his or her native language even to a small extent can be defined as bilingual. Besides these two different views on bilingualism, there are also many others that are somewhere between the two extremes. For instance, the scholar Titone defines bilingualism as «the individual's capacity to speak a second language while following the concepts and structures of that language rather than paraphrasing his or her mother tongue». And Mohanty takes a similar approach by claiming that «bilingual persons and communities are those with an ability to meet the communicative demands of the self and the society in their normal functioning in two or more languages in their interaction with the other speakers of any or all of these languages» [2]. It is very difficult to provide only one correct definition because all the definitions mentioned before raise questions, such as, what is meant by native-like competence or by minimal proficiency in a second language. In the present study we are following the more restrictive approach to bilingualism and focus on the native-like speakers of two languages who can use and switch languages fluently.

The bilingualism is investigated from the different points of view: philosophical – in the works of K.Kh. Khanazarov, M.S. Dzhunusov, D.I. Marinesku; ethno-sociological and socio-lingual – in the works of Yu.D. Desheriyev, I.F. Protchenko, M.N. Guboglo, M.I. Isayev, A.E. Karlinsky, et al. psycho-lingual – in the works of L.V. Shcherba, U. Vinerihe, Yu.A. Zhluktenko, L.S. Vygotsky; philological – in the works of L.V. Shcherba, N. Mikhailenko, B.Kh. Khasanova, et al.

There are different definitions of the bilingualism in the scientific literature, for example, K.Kh. Khanazarov determines bilingualism as «the knowledge of two languages and usage of them»; according to M.S. Dzhunusov bilingualism means «socio-lingual phenomenon which appeared in the result of multilingual nation's communication» [3].

Scientists and researchers in bilingualism agreed that the benefits of bilingualism can be grouped into 4 major categories: personal, cognitive, academic and societal.

The personal benefit of bilingualism is embodied in these two important points:

1. The bilingual person has an access to two different languages and cultures, and hence to more people and resources. This definitely enriches the life experience of the bilingual person simply because he or she will be more able to communicate with different people than the monolingual person.

2. As indicated in the Bilingual Family website, when the bilingual's parents are from two different languages and cultures, knowing the language of each parent will give the bilingual child a sense of identity and belonging toward both parents and members of the extended family.

The cognitive benefit of bilingualism is represented in these two points:

1. As illustrated earlier in Ben-Zeev's study, bilingualism in children fosters metalinguistic awareness; children using two languages understand that one idea can be expressed in different ways. This provides young children with an insight into the construction and function of language. The metalinguistic awareness is an important element in the development of the children's intellectual abilities because when children shift from one language to another, they compare the two languages, which helps them to see how language as a communication system really works. This enhances conceptualization as well as analytical and creative thinking on the part of the young children.

2. Many researchers and educators were suggested, bilinguals are more sensitive to non-verbal communication such as facial expressions, gestures and tone of voice.

The Academic Benefit:

1. As mentioned earlier, young children who received foreign language instruction outperformed their monolingual peers who did not receive any language teaching.

2. As Bialystok concluded from her extensive research on bilingualism, learning a foreign language at a very young age can clearly benefit children's reading abilities.

3. There is no 'critical period' for language acquisition, as had been believed; there is an advantageous period to learn a new language. It is easier and quicker for a three-year old child to reach an age of appropriate command of a new language than it is for a 13-year old teenager [4].

The Societal Benefit:

We live in the age of globalization where the whole world is just like a small village. To make this globalization possible, people should be able to speak languages other than their native ones. Here comes the value of bilingualism because bilingual people in a society are the ones who connect it better to the international market. Thus bilingual knowledge is a strong asset to the society.

We hold to the following classification based on a level of language mastering (especially of the second). According to this position we can determine two types of bilingualism:

1. Subordinated bilingualism (mixed, imperfective). In this case a person can't speak the second language perfectly, that is why we can find mistakes in the speech of the learned language, i.e. practical interference is on hand.

2. Coordinated bilingualism (clear, perfect; autonomous – the term of L.V. Shcherba). In this case a person can speak a foreign language as a native one, and we can't find mistakes in his speech, i.e. interference is absent.

The final aim of the bilingualism formation is an achievement of the coordinated type of bilingualism (clear, perfect, autonomous).

The scientists engaged with learning of the bilingualism in social aspect use terms 'social' and 'socio-lingual' as synonyms. But also we can meet differentiated usage of these terms. For example, Yu.D. Desheriyev and I.F. Protchenko determine bilingualism as «... knowledge of two languages in the known forms of their existence to express ideas in comprehensive form notwithstanding the degree of inter-

ference display; and also the usage of inner language by a bilingual person in the writing process and oral communication in the second language; and the skill to comprehend the foreign speech and messages with a full understanding» [5].

B.N. Golovin thinks that bilingualism «is a functioning of two languages on the one and the same territory, and in the same ethnic sphere. In other words, we can say it is the usage of two languages in the process of communication by the same nation» [6].

Humans need an organized medium of communication in any given social set up. This medium is normally referred to as language. Though it appears difficult to clearly define the term language due to its social complexity, it is generally agreed amongst linguistic intelligentsia that it is a system of symbols designed for the purposes of communication. This system involves a collection of entities organized into a whole and arranged in such a way that they work together to achieve a particular function. Language as a medium of communication amongst humans possesses numerous attributes such as being governed by rules, is a system and performs such functions as giving information, expressing feelings and emotions, establishing rapport, exercising authority and an identity marker. As humans use more than one language then terminologies such as bilingualism, trilingualism and multilingualism arise.

In general, the functional differentiation of languages tend to give rise to other ways of classifying languages as mother tongue (first language of a speaker), vernacular (language spoken in a particular area or specific group of people but not generally an official), national, official and the global or international languages.

The education referred to in this article is not only the formal one but also the informal one. The difference is just the procedure of disseminating knowledge and skills, and the place where teaching and learning are undertaken. The other native languages are just acquired especially at the rural homes where cosmopolitan atmosphere does not tend to interfere with the native language acquisition. The other foreign languages are taught at tertiary colleges and university for proficiency. However, in addition to the two languages namely English, Kazakh as native language, the undeveloped sign language also tends to exist amongst the people in any given speech community in Kazakhstan. These sign languages normally vary from one society to the other. Bilingualism practice is not only particular to Kazakhstan alone but also witnessed in many other countries. Before discussing benefits of bilingualism in education, we have found it necessary to give a glimpse of how many people speak more than one language. However, with the increased population of people in the world the number of bilinguals may be currently twofold. This increased number of speakers is probably attributed to the regionalism and internationalism principles that are now embraced by many countries especially in the field of trade and commerce, innovation and also the technological advancements. These principles call for the speakers to be proficient in the working languages to effectuate communication.

The scholars consider discussing the benefits of practicing multilingualism in the education sector not only in the formal education in learning institutions alone but also informal circumstances probably at homes. Therefore, some major benefits of bilingualism in education whether formal or informal include the following: Knowledge of more than two languages allows us to communicate with many people in both personal and professional contexts. This is owing to the fact that the vast amount of knowledge that people possess is often only effectively accessible through particular languages whether official or unofficial. Therefore multilingualism is a big resource. When one knows the official language and perfectly speaks the indigenous languages then the person will be able to synthesize knowledge and express it accordingly. It is therefore necessary to include indigenous languages in education so as to realize the benefits of synthesizing and clearly expressing knowledge. Speaking one language can also be equated to a holophrastic stage of language development. This means that a monolingual can be regarded as one who is still in the process of language acquisition and development and should learn other languages to effectuate multi-communication. Thus bilingualism opens doors for quicker and easy communication. Bilingualism practices enhance intellectual flexibility and creativity. Recent studies have indicated that children who grow up in a supportive environment speaking more than one language from an early age are more perceptive and intellectually flexible than those who speak one language. By using the 'double first language acquisition' model as indicated by [7], children with parents constantly speaking different languages grow up being equally fluent and comfortable with the two home languages and can even learn a third and fourth language. Though this research focussed on the home contexts, this is also practical in the classroom contexts whereby students who are exposed to many languages will tend to be intellectually flexible.

Enhancement of intellectual flexibility is corroborated by various viable findings. While studying extensively on multilingualism practices, a speech and language therapist Dr. Elsie Naude from Pretoria rea-

lised that when parents encourage children to acquire additional languages then they are also investing in the child intellectually. Thus, many children who are fluent in more than one language are superior lateral thinkers, have a greater social adaptability, their thinking and reasoning skills are better, and their cognitive abilities are also greater. A case in point is explained by that children who speak at least two languages do better in school than those who speak one language. Recent research done by University of London Institute of Education (ULIE) concerning studies on bilingualism proved that when you speak two languages you do better in school [8].

We know that bilingualism provides an insight into the understanding of different cultures and experiences hence a multilingual becomes multicultural in nature. Since languages don't operate in a vacuum, culture and society play a key role in its existence. This is because language is a sociolinguistic, an ethno-linguistic and a psycholinguistic issue. Thus language relies on society, culture and mind. In this regard, bilingualism enhances an automatic understanding and appreciation of cultural values of the societies that are contained in the concerned languages. The experiences gained from learning different languages automatically tend to change the attitudes, skills, beliefs of the people, society and create an expansion of world view. All these attributes are formally taught in classroom and informally in the daily communication outside classroom.

Language skills are productive especially in the individual's role as a consumer and in the role as a producer. Those deficient in language skills find it very costly. It is therefore beneficial to have many languages entrenched in an education system in order to get a solid and an all round human capital.

Bilingualism helps in national unity especially if people learn national languages besides their indigenous languages and lingua franca. Politicians and other leaders can use bilingualism by promoting a national language so as to work as viable roadmap in national unity and development. For this to be fruitful, multilingualism in education calls for the involvement of language education communication skills which is an essential tool for the development of the learner's speaking and writing abilities. Application of communicative language teaching focusing on linguistic, sociolinguistic, discourse, socio-cultural, social and strategic competences and drama can help in the achievement of bilingualism in education. These can be realised by continuous use of these competences in education. Furthermore, grammar translation, direct method (teaching using the target language), reading method, use of audio lingual and audiovisual approaches can also be applied in teaching languages in a bilingual set up.

Encouraging the use of indigenous languages in education besides the national and official languages enhances bilingualism. This fact has been clearly stated in the UNESCO report that education is somewhat most effective through mother tongue instructions. This is happening because speech communities already have the communicative competence and also assigned appropriately various lexemes to the objects in their physical and cultural milieu. Thus, learning a different language may not be difficult but will always be supported by the knowledge gained from the first language.

Making dictionaries and publishing of grammar and story books in any language are the fastest ways of spurring language growth and preservation. For example, in Kazakhstan, we have bilingual dictionaries. This encourage the production of many more bilingual, trilingual and even multilingual dictionaries to ease communication hence enhancing multilingualism. Writing and staging drama and poetry in indigenous languages can help in the enhancement of bilingualism practices in education. In order to enhance bilingualism in education, foreign languages should be introduced as common courses and or medium of instruction for teaching specialised disciplines. The government has realized the importance of involving other foreign languages in its proposed good programmes. The programmes include for example the study of English language for engineers, for business studies and for tourism. This can be replicated as a viable step in enhancing official bilingualism in education in Kazakhstan. Besides, acquiring knowledge and skills in these programmes, learners will be able to gain proficiency in these languages. Developing and training both foreign and indigenous language teachers are very instrumental steps to help in the achievement of bilingualism practices in education. This can be achieved by training more teachers both indigenous and foreign languages in the training institutions. There should also be an establishment of translation bodies with linguistic experts to help in the translation of both indigenous and foreign languages [9].

We should always try to avoid imposing these languages to the people, when foreign and indigenous languages are included in the bilingualism practices in education. A keen measure and clear framework should be taken into account because imposing languages to people is dangerous and may cause tensions amongst different ethnic and or speech communities. In a nut shell, depending on the composition of the so-

ciety, multilingualism practice in education should embrace the native, national, official and foreign languages as equal partners in the language policy development and education.

References

- 1 Hamers J.F. and Blanc M. Bilinguality and Bilingualism / J.F. Hamers, M. Blanc. — Cambridge: Cambridge University Press, 2000. — P. 459.
- 2 Bussmann H. Rout ledge Dictionary of Language and linguistics / H. Bussmann. — London: Rout ledge, 1996. — P. 560.
- 3 Джунусов М.С. Социальный аспект билингвизма в СССР / М.С.Джунусов // Социология и идеология: сб. науч. тр. — М., 1989. — С. 450.
- 4 King A. Speaking in Tongues. In Reader's Digest, Readers Digest Association, Inc., USA / A. King. 2007. — P. 96–101.
- 5 Дешериев Ю.Д., Протченко И.Ф. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия / Ю.Д. Дешериев, И.Ф. Протченко // Проблемы двуязычия и многоязычия. — М.: Наука, 1972. — С. 325.
- 6 Головин Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н. Головин. — М.: Высш. шк., 1980. — С. 256.
- 7 Хасанов Б. Казахско-русское художественно-литературное двуязычие / Б. Хасанов. — АлмаАта: Рауан, 1990. — 192 с.
- 8 Шаймерденова Н.Г. Языковая ситуация в Казахстане и проблемы перевода / Н.Г. Шаймерденова // Языковые проблемы перевода. — Алматы, 1996. — С. 86–87.
- 9 Ныязбекова К.С. Формирование двуязычия и многоязычия в Казахстане / К.С. Ныязбекова // Успехи современного естествознания. — 2015. — № 1-7. — С. 1243–1245.

Б.А.Жетписбаева, Н. Станчу, Ж.А.Есказинова

Білім беру саласындағы қостілділіктің тиімді жақтары

Мақалада Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесінде қостілділіктің тиімді жақтары қарастырылған. Авторлар қазақ және ағылшын тілдерін оқытуда қостілділіктің басты ерекшеліктеріне назар аударған. Сонымен қатар лингвистика, философия, педагогика, психолінгвистика, әлеуметтік лингвистика салалары мамандарының қостілділік жайлы еңбектерін саралап, тілге тиек еткен. Көптілділіктің білім беру саласындағы дамуын зерделеп, оның түрлері мен аспектілерін айқындаған. Аталмыш тақырып аясында қостілділікті мәдени қарым-қатынас саласы мен күнделікті өмірде қолдану мәселелеріне жете назар аударған. Мақалада қостілді және қосмәдениетті тұлғаның шетел тілін меңгеруде ана тілін назардан тыс қалдырмау жайлы тұжырымдар жасалған. Қазіргі жаһандану заманы талап етіп отырған жағдайда ана тілімен қоса халықаралық дәрежесі бар шетел тілдерінің біреуін меңгеру мемлекетіміздің алдыңғы қатарлы елдердің легінде тигізу және бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеуге тікелей әсер ететін факторлардың біріне айналып отыр. Авторлар қазақ және ағылшын тілдерін қатар меңгергенде білім алушылардың қос тілде тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу біліктерін дамытуға мүмкіндіктері болатыны назардан тыс қалдырмаған.

Кілт сөздер: тіл, қостілділік, тұлғалық, танымдық, академиялық, әлеуметтік, жағдаят, оқу, мәдени, білім беру, мәдени қарым-қатынас.

Б.А. Жетписбаева, Н. Станчу, Ж.А. Есказинова

Эффективные стороны двуязычия в системе образования

В статье рассмотрены эффективные стороны явления билингвизма в системе образования Республики Казахстан, сделан акцент на специфике параллельного обучения английскому и казахскому языкам. Помимо этого, произведен анализ научно-педагогической литературы в области лингвистики, философии и педагогики, психолінгвистики, социальной лингвистики. В исследовании определены основные направления, виды и аспекты полиязычного образования. Особо подчеркнута роль двуязычия в сфере межкультурной коммуникации, а также в повседневной жизни. Авторами сделаны соответствующие выводы относительно учета родной этнолингвокультуры в формировании вторичной языковой личности. Обозначена важность знания одного из языков международного общения, наряду с владением родным языком, способствующим росту имиджа государства на международной арене. На основе исследования показана степень важности развития основных видов речевой деятельности: аудирование, говорение, чтение, письмо в рамках билингвального обучения.

Ключевые слова: язык, двуязычие, личные, познавательный, академический, социальный, ситуация, обучение, культура, образование.

References

- 1 Hamers, J.F. & Blanc, M. (2000). *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2 Bussmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, London, Routledge.
- 3 Dzhunusov, M.S. (1989). Sotsialnyi aspekt bilinivizma v SSSR [Social aspects of bilingualism in the USSR]. *Sotsiologhiia i ideologhiia – Sociology and ideology*. Moscow [in Russian].
- 4 King, A. (2007). *Speaking in Tongues*. In *Reader's Digest*, Readers Digest Association, Inc., USA.
- 5 Desheriyev, Yu.D., Protchenko, I.F. (1972). Osnovnye aspekty issledovaniia dvuiazychiia i mnohoiazychiia [Principal aspects of bilingualism investigation]. *Problemy dvuiazychiia i mnohoiazychiia – The problems of bilingualism and multilingualism*. Moscow: Nauka [in Russian].
- 6 Golovin, B.N. (1980). *Osnovy kultury rechi [The basis of speech culture]*. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
- 7 Khasanov, B. (1990). Kazakhsko-russkoe khudozhestvenno-literaturnoe dvuiazychie [Kazakh-Russian artistic and literal bilingualism]. Almaty: Rauan [in Russian].
- 8 Shaimerdenova, N.G. (1996). Iazykovaia situatsiia v Kazakhstane i problemy perevoda [Lingual situation in Kazakhstan and translation problems]. *Iazykovye problemy perevoda – Lingual translation problems*, 86–87. Almaty [in Russian].
- 9 Nyazbekova, K.S. (2015). Formirovanie dvuiazychiia i mnohoiazychiia v Kazakhstane [Formation of bilingualism and multilingualism in Kazakhstan]. *Uspekhi sovremennoho estestvoznaniia – Advances in current natural sciences*, 1-7, 1243–1245 [in Russian].

С.Д. Муканова

Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области, Казахстан
(E-mail: mukanova_s@mail.ru)

Стратегические направления развития системы повышения квалификации педагогов

В статье актуализированы идеи системного подхода к планированию деятельности образовательного учреждения с опорой на принципы системы менеджмента качества. Выделена методологическая основа отбора действий, определяющих развитие филиала АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области. Охарактеризованы основные направления деятельности Института. Представлены количественные и качественные результаты образовательной, методической и научной деятельности ИПК по обеспечению качественной курсовой подготовки педагогов региона и их методической поддержки в посткурсовой период. Определены стратегические цели, задачи по дальнейшему повышению уровня профессиональной компетентности педагогов, прошедших курсы обучения в ИПК «Өрлеу» в условиях обновления парадигмы образования. Сделан вывод о роли Института повышения квалификации в подготовке учителей Карагандинской области к состоянию изменений, обеспечению повышения качества образования в регионе.

Ключевые слова: повышение квалификации, система менеджмента качества, системный подход, планирование, SMART-педагог, профессиональная компетентность.

Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016–2019 гг. определила стратегию модернизации всех уровней образования как основы подготовки человеческого капитала страны. Реализация задач Программы невозможна без качественно иного состава педагогических кадров. В этих условиях значительным ресурсом профессионального развития педагогов рассматривается система повышения квалификации.

Основным направлением деятельности созданного в 2012 г. АО «Национального центра повышения квалификации «Өрлеу» является обеспечение качественной курсовой подготовки педагогов республики — от дошкольного до вузовского уровней, а также их поддержка в посткурсовой период. За период 2012–2016 гг. в 17 филиалах НЦПК «Өрлеу» обучились 304 639 педагогов.

Сохранение традиций и внедрение инноваций характеризуют развитие АО «НЦПК «Өрлеу». Модернизация в сфере повышения квалификации педагогических работников обеспечена, в том числе, переносом центра тяжести в содержании курсов на развитие рефлексизирующего педагога, высокой степенью личной профессиональной свободы учителей в выборе собственной траектории повышения квалификации. Сегодня очевидно, что педагогическое сообщество Казахстана через инновационные процессы в системе «Өрлеу» получает значительный научный и методический ресурс осуществления перемен в группе детского сада, класса школы, учебной аудитории колледжа и вуза.

Г.К. Ахметова отмечает: «Сегодня создаются новые формы управления, для которых свойственна большая институциональная автономия. Часто эти идеи связывают с понятием «новое государственное управление» (new public management), которое в системе повышения квалификации может выражаться в создании внутреннего рынка и формирования управления, отвечающего современным целям повышения квалификации» [1; 16].

Одной из функций управления является планирование, представляющее собой процесс выбора целей организации и путей их достижения и воплощающее в себе организующее начало всего процесса реализации целей организации. Цели — это ключевые результаты, к которым стремится организация в своей деятельности. Именно посредством планирования руководство организации стремится установить основные направления усилий и принятия решений, которые обеспечат единство целей для всех ее членов. Сущность планирования проявляется в конкретизации целей развития всей организации и каждого ее подразделения в отдельности на установленный период времени, определении ресурсов, необходимых для решения поставленных задач.

В период 2014–2016 гг. деятельность Института «Өрлеу» осуществлялась в соответствии со Стратегическим планом развития Карагандинского областного Института повышения квалифика-

ции педагогических работников «Сильный регион — сильный Центр» на 2014–2016 гг. (далее – Стратегия). В Стратегии были определены основные направления и целевые индикаторы развития Института, задачи для достижения заявленных целей деятельности, тем самым были созданы условия для становления Института как эффективной, конкурентоспособной профессиональной организации в Карагандинской области и в Казахстане. Основные количественные и качественные целевые индикаторы Стратегии содержательного характера к моменту ее завершения достигнуты в полном объеме [2].

В период 2013–2016 гг. филиал АО «НЦПК «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области (далее – Институт «Өрлеу») неизменно входит в группу Топ-институтов, являющихся лидерами системы «Өрлеу», стабильно занимая первые места в рейтинге деятельности филиалов по итогам полугодия/года.

Результат системной деятельности коллектива Института в период 2012–2016 гг. нашел подтверждение в получении Сертификата соответствия предоставляемых услуг по повышению квалификации педагогических работников Системе менеджмента качества СТ РК ИСО 9001-2009.

Переход от планирования действий к проектированию устойчивого развития, ориентация на систему менеджмента качества определили формат дальнейшего проектирования стратегии — Программа развития филиала АО «НЦПК «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников Карагандинской области на 2017–2019 гг. (далее – ПР ИПК «Өрлеу»).

ПР ИПК «Өрлеу» разработана на основе проектно-деятельностного подхода, определены следующие направления развития Института на период 2017–2019 гг.: образовательная деятельность, научно-исследовательская деятельность, методическая работа.

Эффективность проектирования ПР ИПК «Өрлеу» определяется опорой на принципы системы менеджмента качества, в том числе ориентация на потребителя, лидерство руководителя, вовлечение персонала, процессный подход, системность менеджмента и другие [3, 4].

В основу отбора действий, определяющих развитие Института «Өрлеу», положена методология ориентации на результат. В качестве целевых результатов деятельности организации по каждому из указанных выше направлений рассматриваются индикаторы и показатели рейтинговой оценки деятельности филиалов АО «НЦПК «Өрлеу».

Основной деятельностью Института является образовательная деятельность. В Институте «Өрлеу» за 2014–2016 гг. 19142 педагога Карагандинской области были охвачены курсами повышения квалификации (76 % всех педагогических работников области), среди которых:

- краткосрочные курсы повышения квалификации педагогических работников;
- курсы повышения квалификации педагогов по внедрению системы электронного обучения;
- курсы повышения квалификации педагогов по уровневым программам АОО «НИШ» (третий (базовый) уровень);
- курсы повышения квалификации 3 (базового) уровня по программе нравственно-духовного образования «Самопознание».

Эффективность организации курсов повышения квалификации в Институте «Өрлеу» обеспечена через:

- регламентацию образовательной деятельности — разработана система фасетов;
- политику постоянного развития профессорско-преподавательского состава: SMART-педагог «Өрлеу»;
- высокий уровень квалификации преподавательского и тренерского состава:
 - 17 – тренеры по уровневым программам ПК;
 - 36 – тренеры по программам реализации обновленного содержания образования;
 - 4 – тренеры по программе PISA;
 - 5 – тренеры по программе «Робототехника»;
 - 33 работника прошли языковые курсы: казахского языка — 9, английского языка — 24;
- учебно-методическое обеспечение образовательного процесса — наличие утвержденных МОН РК образовательных программ, разработанных к ним УМК по курсам повышения квалификации педагогических работников;
- взаимодействие между структурными подразделениями Института;
- постоянный мониторинг качества образовательного процесса;

– диверсификацию образовательных услуг — курсы повышения квалификации педагогических работников по государственному заданию и на платной основе;

– улучшение материально-технического обеспечения образовательного процесса.

На протяжении 2015–2016 гг. сохраняется тенденция роста спроса педагогов Карагандинской области на услуги по повышению квалификации и развитию профессиональной компетентности, в том числе на платной основе, что подтверждает конкурентоспособность Института.

В условиях дальнейшего развития к приоритетным направлениям развития образовательной деятельности мы относим следующие:

– диверсификация образовательных услуг Института «Өрлеу» в соответствии с потребностями профессионального сообщества региона;

– повышение качества участия профессорско-преподавательского состава Института «Өрлеу» в разработке актуальных курсов повышения квалификации;

– повышение качества разработки профессорско-преподавательским составом Института «Өрлеу» учебно-методических комплексов образовательных программ, утвержденных МОН РК;

– повышение уровня применения профессорско-преподавательским составом Института «Өрлеу» информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе;

– развитие межфакультетских коммуникаций в реализации образовательных программ краткосрочных и длительных курсов повышения квалификации;

– увеличение доли профессорско-преподавательского состава и сотрудников Института «Өрлеу», владеющих английским языком;

– обеспечение дальнейшего повышения профессионального уровня профессорско-преподавательского состава и сотрудников Института в контексте модели SMART-педагога «Өрлеу» (уровень «Я – лидер в команде»).

Таким образом, первой стратегической целью деятельности коллектива на предстоящий период является повышение качества курсов повышения квалификации педагогов, предоставляемых Институтом «Өрлеу», в контексте подготовки их к работе в условиях обновления содержания образования.

Для достижения сформулированной выше цели предстоит решить ряд задач, в том числе:

1) обеспечить организацию и проведение курсов повышения квалификации согласно государственному заказу;

2) обеспечить организацию и проведение курсов повышения квалификации на платной основе согласно заявкам отделов образования;

3) обеспечить качество курсовой подготовки слушателей;

4) обеспечить организацию семинаров на платной основе согласно потребностям педагогов;

5) обеспечить разработку образовательных программ краткосрочных курсов повышения квалификации по актуальным вопросам развития отечественного образования;

6) обеспечить разработку учебно-методических комплексов образовательных программ с последующим участием в конкурсах АО «НЦПК «Өрлеу»;

7) обеспечить применение информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе;

8) обеспечить создание электронной библиотеки (мультимедийные учебники, пособия, учебно-методические материалы) на основе автоматизированной библиотечно-информационной системы KAVIS.

Рассмотрим второе направление работы профессорско-преподавательского состава Института — организация методической работы. Методическая работа Института «Өрлеу» заключается в поддержке педагогических работников в посткурсовой период. Кредо коллектива Института «Өрлеу»: «Истинная профессиональная поддержка не заканчивается на курсах».

В 2014 г. посткурсовой работой были охвачены 3254 педагога (город – 2012, село – 1242). В 2015 г. – 6967 педагогов (город – 4290, село – 2677). В 2016 г. – 6749 педагогов (город – 4144, село – 2605).

Посткурсовая работа в 2016 г. представлена различными формами совместной работы Института «Өрлеу» с педагогами Карагандинской области, в том числе: республиканские и областные семинары, международные и республиканские научно-практические конференции, круглые столы, методические десанты, тренинги, профессиональные конкурсы, вебинары, публикации в изданиях ИПК ПР «Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы — Өрлеу. Вести непрерывного образования» и «Өрлеу. Тиімді сабақ — Өрлеу. Эффективный урок».

В осуществлении посткурсовой работы педагогов профессорско-преподавательским составом Института «Өрлеу» активно используются различные формы информационно-коммуникационных, в том числе дистанционных, технологий:

– сетевые сообщества. На сайте Института функционируют два сетевых сообщества: по краткосрочным курсам ПК (<http://2f.ipkro.kz>) и уровневым курсам (<http://3f.ipkro.kz/>);

– сайт Института <http://orleu-krk.kz/>. Обеспечивается оперативное информирование о работе Института;

– банк научно-методических изданий АО «НЦПК «Өрлеу»;

– цифровые образовательные ресурсы;

– электронная газета <http://gazeta.orleu-krk.kz/>. Сетевое издание «Өрлеу. Аймақтағы білім газеті» — Газета Өрлеу;

– электронные версии журналов. Размещены журналы «Өрлеу. Тиімді сабақ — Өрлеу. Эффективный урок», «Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы — Өрлеу. Вести непрерывного образования».

За 2014–2016 гг. разработано и опубликовано 41 методическое издание, в том числе в рамках Тематического плана изданий АО «НЦПК «Өрлеу» — 14 единиц.

К приоритетным направлениям развития методической деятельности Института целесообразно отнести следующие:

– осуществление проектирования посткурсовой работы с учетом методологии ориентации на результат;

– обеспечение системности отбора содержания посткурсовой работы;

– диверсификация форм и методов посткурсовой работы;

– расширение взаимодействия Института «Өрлеу» с Учебно-методическим центром Карагандинской области, методическими кабинетами региона в организации методических мероприятий;

– расширение возможности участия педагогов Карагандинской области в методических мероприятиях филиалов АО «НЦПК «Өрлеу»;

– обеспечение дальнейшего повышения профессионального уровня профессорско-преподавательского состава и сотрудников Института в контексте модели SMART-педагога «Өрлеу» (уровень «Я – методист»).

Для дальнейшего повышения уровня профессиональной компетентности педагогов, прошедших курсы обучения в Институте «Өрлеу», коллективу предстоит решить следующие задачи:

1) обеспечить расширение форм и методов и мобильность в предоставлении методических услуг;

2) обеспечить организацию и проведение мероприятий посткурсовой работы, направленных на удовлетворение потребностей педагогических работников региона;

3) обеспечить широкое информирование профессиональной среды, общественности о трендах в системе повышения квалификации Института «Өрлеу»;

4) обеспечить широкое привлечение педагогов Карагандинской области к публикации материалов в областном методическом журнале «Өрлеу. Тиімді сабақ — Өрлеу. Эффективный урок»;

5) обеспечить развитие электронных ресурсов организации и продвижения методической работы, имиджевую привлекательность Института «Өрлеу»;

6) обеспечить создание базы инновационного опыта педагогов Карагандинской области.

Одним из ключевых направлений деятельности Института «Өрлеу» является научно-исследовательская деятельность, которая рассматривается нами как инструмент повышения эффективности образовательной деятельности и непрерывного профессионального развития профессорско-преподавательского состава. Ученые и академические степени имеют 1 доктор, 8 кандидатов и 19 магистров наук (71,8 %).

В период 2014–2016 гг. работа по данному направлению велась на основе Программы научно-исследовательской деятельности филиала АО «НЦПК «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области на 2015–2016 гг. Тема — «Модернизация системы повышения квалификации педагогических работников в условиях инновационного развития системы образования». Ключевые задачи НИР определили 8 направлений работы.

Результаты НИР за 2014–2016 гг. обобщены в 4 монографиях, 22 статьях в журналах и сборниках конференций, индексируемых в базе данных «Web of Science» и РИНЦ, в 16 статьях в журналах, рекомендованных ККСОН для публикации основных результатов научной деятельности, 130 статьях в других научных журналах. Также опубликован 471 доклад в сборниках материалов

конференций и семинаров разного уровня: международных — 210 докладов, республиканских — 226, региональных — 35. Всего за 2014–2016 гг. опубликовано 643 научных труда.

На плановой основе осуществлялась экспериментальная работа по внедрению современных педагогических технологий в учебно-воспитательный процесс дошкольных и общеобразовательных организаций образования Карагандинской области. Заключены договоры о сотрудничестве в области науки с 6 зарубежными организациями.

К приоритетным направлениям развития научно-исследовательской деятельности относятся следующие:

- повышение научно-исследовательского уровня профессорско-преподавательского состава Института «Өрлеу»;
- обеспечение координации программ научных исследований, организуемых кафедрами и Центром уровневых программ;
- обеспечение методологического единства научных исследований, организуемых в Институте «Өрлеу», с образовательной и методической работой коллектива;
- обеспечение коммерческой отдачи научных исследований и разработок;
- повышение уровня публикации результатов НИР в журналах с ненулевым импакт-фактором, индексируемых в базе данных «Web of Science» (Tomson Reuters) и Scopus;
- обеспечение дальнейшего повышения профессионального уровня профессорско-преподавательского состава и сотрудников Института в контексте модели SMART-педагога «Өрлеу» (уровень «Я — исследователь»).

Для создания исследовательских разработок по повышению квалификации педагогических кадров в условиях модернизации системы образования Республики Казахстан нам необходимо решить ряд задач, в том числе:

- 1) обеспечить организацию и качественное проведение кафедрами, Центром уровневых программ Института «Өрлеу» исследовательских работ согласно заявленным программам НИР;
- 2) обеспечить повышение рейтинговых позиций республиканского научно-методического, информационного журнала Института «Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы — Өрлеу. Вести непрерывного образования»;
- 3) обеспечить расширение международного партнерства в области научных исследований по вопросам повышения квалификации педагогов;
- 4) обеспечить участие в конкурсе МОН РК на грантовое финансирование научных исследований;
- 5) обеспечить широкую апробацию результатов организуемых научных исследований на научных форумах, в рейтинговых научных изданиях;
- 6) обеспечить интеллектуальную защиту авторских разработок.

Государственной программой развития образования и науки Республики Казахстан на 2016–2019 гг. определен переход на модель 12-летнего образования. Ожидается, что 12-летняя школа позволит подойти к возможности организации в Казахстане новых подходов определения результатов обучения, отбора содержания образования, проектирования качественно иной системы оценивания учебных достижений школьников, систематизации эффективных педагогических технологий. Очевидно, что основным ресурсом реализации концепции обновления содержания образования является учитель. «От уровня понимания им основных идей происходящих изменений, от его готовности осуществлять эти изменения зависит эффективность перехода на новую модель казахстанской школы» [5; 5].

Таким образом, в условиях обновления парадигмы образования Программа развития филиала АО «НЦПК «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников Карагандинской области на 2017–2019 гг. рассматривается нами как развернутое поле возможностей коллектива по профессиональной поддержке педагогов Карагандинской области.

Современные вызовы можно и нужно принимать профессионально. В этих условиях работа в рамках Программы развития филиала АО «НЦПК «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников Карагандинской области на 2017–2019 гг. позволит коллективу оставаться действенным инструментом подготовки учителей Карагандинской области к состоянию изменений, обеспечению повышения качества образования в регионе.

Список литературы

- 1 Ахметова Г.К. Система повышения квалификации педагогических кадров в Республике Казахстан: стратегия обновления: монография / Г.К. Ахметова. — Алматы: Қазақ университеті, 2016. — 212 с.
- 2 Муканова С.Д. Повышение качества профессионального развития педагога: колл. монография / С.Д. Муканова, А.А. Мухатаев, Г.Ш. Бектыбаева и др.; под ред. д.п.н. С.Д. Мукановой. — Караганда: Типография «Tengri», 2015. — 232 с.
- 3 Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент: учебник / Р.А. Фатхутдинов. — 7-е изд., испр. и доп. — М.: Дело, 2005. — 448 с.
- 4 Shkutina L.A. Contents of readiness of future teachers to management in the system of education / L.A. Shkutina, A.N. Shankhayeveva // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2015. — № 3(79). — С. 257–263.
- 5 Муканова С.Д. Учитель 12-летней школы / С.Д. Муканова // Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы – Өрлеу. Вести непрерывного образования. — 2013. — № 1. — С. 4–6.

С.Д. Муканова

Педагогтардың біліктілігін арттыру жүйесін дамытудың стратегиялық бағыттары

Мақалада сапа менеджменті жүйесінің ұстанымдарына сүйеніп, білім беру ұйымдарының қызметін жоспарлауда жүйелік тәсілдеме идеялары өзектендірілді. «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының (БАИ) дамуын анықтайтын іс-әрекетті саралаудың әдіснамалық негіздері анықталды. Институт жұмысының негізгі бағыттары сипатталды. Аймақ педагогтарының сапалы курстық даярлықтарын қамтамасыз ету және оларды курстан кейінгі кезеңде әдістемелік қолдау бойынша БАИ білім беру, әдістемелік, ғылыми қызметінің нәтижелері ұсынылды. Білім беру парадигмасының жаңару жағдайында «Өрлеу» біліктілікті арттыру институтының оқыту курстарынан өткен педагогтардың кәсіби құзыреттілік деңгейін әрі қарай арттырудың стратегиялық мақсаттары мен міндеттері анықталды. Өзгермелі жағдайда аймақтағы білім беру сапасын арттыруды қамтамасыз етуде Қарағанды облысы мұғалімдерін дайындауда біліктілікті арттыру институтының рөлі туралы қорытынды жасалды.

Кілт сөздер: біліктілікті арттыру, сапа менеджментінің жүйесі, жүйелі тәсілдеме, жоспарлау, SMART-педагог, кәсіби құзыреттілік.

S.D. Mukanova

Strategic directions of development system of professional development of the teachers

In the article relevant the ideas of the system approach to the planning of the activity of educational institution reliance on principles of quality management system. The methodological basis of the selection of actions determining the development of the branch of JSC «National center for professional development «Orleu» Institute for professional development of Karaganda region. The main directions of the Institute's activities are described. The quantitative and qualitative results of educational, methodical and scientific activities of the IPD to provide quality course training for regional teachers and their methodological support in the post-course period. The strategic goals, tasks for further increasing the level of professional competence of teachers are identified, who completed training courses at the IPD "Orleu" in update conditions of education paradigm. A conclusion was drawn about the role of the Institute for professional development of Karaganda region to the state of change, to ensure the improvement of the quality of education in the region.

Key words: professional development, quality management system, system approach, planning, SMART-teacher, professional competence.

References

- 1 Akhmetova, G.K. (2016). *Sistema povysheniia kvalifikatsii pedahohicheskikh kadrov v Respublike Kazakhstan: stratehiia obnovleniia [System of advanced teachers' qualification in the Republic of Kazakhstan: updating strategy]*. Almaty: Kazakh Universiteti [in Russian].
- 2 Mukanova, S.D., Mukhatayev, A.A., Bektibaeva, G.Sh. et al. (2015). *Povyshenie kachestva professionalnoho razvitiia pedahoha [Improve the quality of teachers' professional development]*. S.D. Mukanova (Ed.). Karaganda: Tipohrafiia «Tenhri» [in Russian].

- 3 Fatkhutdinov, R.A. (2005). *Stratehicheski menedzhment [Strategic Management]*. (7d ed.). Moscow: Delo [in Russian].
- 4 Shkutina, L.A., Shankhayeva, A.N. (2015). Contents of readiness of future teachers to management in the system of education. *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Seriya Pedagogika – Bulletin Karaganda University. Ser. Pedagogy*, 3(79), 257–263.
- 5 Mukanova, S.D. (2013). Uchitel 12-letnei shkoly [Teacher of the 12-year school]. *Orleu. Uzdiksiz bilim zharshysy – Orleu. Vesti nepreryvnogo obrazovaniia – Orleu. News of continuous education*, 1, 4–6 [in Russian].

Б.А. Жетписбаева¹, Ж.Г. Шайхызада¹, Я. Таборек²

¹Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан;

²Университет им. Адама Мицкевича, Познань, Польша

(E-mail: shaikhyzada@yandex.ru)

О состоянии профессионально-ориентированного обучения иностранному языку в Республике Казахстан: анализ иноязычной подготовки студентов технических специальностей

В настоящее время профессионально-ориентированное обучение иностранному языку студентов технических специальностей приобретает особую значимость, так как в сфере профессиональной деятельности является необходимым условием международной профессиональной аккредитации отечественных образовательных программ в области инженерии, техники и технологий, а владение иностранными языками — в присвоении нашим специалистам звания «Евроинженер». В связи с этим актуализируется вопрос повышения эффективности обучения иностранному языку студентов технических вузов с целью формирования комплекса иноязычных умений и навыков в системе профессиональной компетентности студентов технических специальностей. С целью определения текущего состояния иноязычной подготовки на технических специальностях представлен анализ результатов опроса студентов и преподавателей иностранных языков вузов города Караганды. Данный анализ позволил авторам выявить существующие проблемы и представить выводы по возможным путям их решения.

Ключевые слова: профессионально-ориентированный иностранный язык, студенты технических специальностей, иноязычная подготовка в вузе, типовая учебная программа, содержание иноязычного образования, Европейская федерация национальных инженерных ассоциаций.

В настоящее время высшее образование Казахстана переживает значительные изменения, связанные с принятием новых государственных образовательных стандартов, социальными преобразованиями и научно-технической модернизацией. Динамичное развитие технологий, компьютеризация и расширение коммуникаций в сфере экономики, производства, образования и науки сопровождаются таким же динамичным изменением общественных потребностей в уровне и качестве профессионализма современных работников.

Указанные выше тенденции выдвигают новые требования к выпускнику вуза. Это должен быть профессионально и психологически адаптированный специалист, способный постоянно и активно приобретать и использовать знания, умения, опыт для решения возникающих профессиональных задач, обладающий хорошо сформированной иноязычной профессионально-коммуникативной компетенцией и умеющий интегрировать ее в структуру своей профессиональной деятельности. В связи с этим качество профессиональной подготовки характеризуется не только объемом знаний по специальности и предметными (профессиональными) компетенциями, но и способностью будущих выпускников к иноязычному общению со специалистами других стран.

Значительное изменение социального заказа постепенно приводит к перестройке процесса обучения иностранному языку в Казахстане, пересмотру его целей и задач, использованию современных методологических и педагогических технологий. Так, в 2006 г. новым методическим направлением в обучении иностранным языкам выступила Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан, согласно которой в настоящее время иноязычное образование реализуется через систему уровневого обучения в соответствии с общеевропейской шкалой оценки уровня владения иностранным языком [1]. Данный подход был призван обеспечивать преемственность и непрерывность в формировании всего комплекса иноязычных компетенций и получил широкое внедрение на всех ступенях образования (школы, колледжи и вузы).

Тем не менее, хотя согласно государственным нормативным документам, регламентирующим иноязычное образование в Казахстане, обучение иностранным языкам основано на принципах уровневого подхода, реальная образовательная практика показывает, что уровневое обучение иностранным языкам реализуется на некоторых ступенях обучения, в частности в рамках школы и колледжа, не в полной мере.

Действительно, процесс обучения иностранным языкам в школах и колледжах осуществляется в соответствии с типовыми учебными программами по иностранному языку, которые разработаны исходя из принципов указанной выше Концепции и с учетом международных стандартов уровня обучения. На основе данных программ, в свою очередь, были разработаны учебники, отвечающие требованиям коммуникативной направленности учебного материала и соответствующие конкретному уровню в непрерывной многоуровневой системе обучения иностранным языкам.

Таким образом, можно утверждать, что процессуально-содержательная составляющая иноязычного образования в школах и колледжах Казахстана обеспечивает реализацию уровня подхода к обучению иностранным языкам. Причина его неполного воплощения на практике заключается в другом аспекте.

На наш взгляд, основанием такого положения дел может выступать ряд следующих причин:

- недостаточная подготовленность учителей к преподаванию языков в условиях уровня обучения, выражающаяся в недостаточных знаниях в работе с новой учебной литературой, применении новых подходов и методов обучения;

- большая наполняемость классов (более 30 человек), снижающая эффективность процесса обучения, следствием чего выступает низкая мотивация учителей к использованию принципов и методов уровня обучения, а учащихся — к изучению иностранного языка;

- недостаточный уровень обеспечения процесса обучения иностранным языкам соответствующей уровневой учебно-методической литературой и техническим оснащением, оказывающими значительное влияние на качество учебного процесса.

Результатом указанных выше проблем на уровне среднего и среднего профессионального образования является низкий стартовый уровень владения языком выпускниками школ и недостаточная сформированность у них речевых умений и навыков, необходимых для дальнейшего развития иноязычных компетенций обучающихся в университете. В этих условиях перед вузами стоит задача разработки наиболее оптимальных траекторий обучения иностранным языкам, более тщательного отбора методов обучения, проектирования технологий обучения, пересмотра содержания программы обучения и многое другое. Однако даже этих усилий со стороны университетов не всегда бывает достаточно, так как достижение цели иноязычного образования в Казахстане, согласно Концепции, требует комплексного и системного подхода к обучению иностранным языкам на всех ступенях образования: «...основной целью иноязычного образования является формирование вторичной языковой личности, готовой и способной к межкультурному иноязычному общению, которая достигается поступенчато, через реализацию иерархической системы целей и задач отдельных уровней, которые обеспечивают преемственность и непрерывность в формировании всего комплекса иноязычных компетенций, а также достижение конкретных показателей качества обученности в соответствии с международно-стандартными требованиями» [1].

Таким образом, мы видим, что как на уровне школы и колледжа, так и на уровне вуза отмечаются свои трудности, влияющие на конечный результат обучения иностранным языкам в целом.

Реализация в Казахстане в настоящее время программы трехязычного образования направлена на решение проблем языкового образования, в том числе иноязычного. Так, в соответствии с новым стандартом начальной школы внедрено изучение английского языка с 1 класса, параллельно с казахским и русским языками. В Дорожной карте развития трехязычного образования предусмотрено изучение предметов естественнонаучного направления в старших классах на английском языке (физика, химия, биология, информатика).

Если овладение населением страны казахским и русским языками не вызывает больших трудностей по причине исторически сложившегося в стране билингвизма, то уровень владения жителями Казахстана английским языком оставляет желать лучшего. Это подтверждается данными индекса владения английским языком крупнейшей в мире образовательной компании Education First, согласно которой в 2016 г. Казахстан занял 54 место из 70 стран Европы, Азии, Латинской Америки, Ближнего Востока и Африки [2]. Однако благодаря принятой языковой политике в стране идет поступательное развитие иноязычного образования и проводится целенаправленная работа по обеспечению качества обучения иностранным языкам, которая находит свое отражение почти во всех программных документах развития образования.

Таким образом, относительно иноязычного образования в Казахстане можно констатировать, что в государстве наблюдаются следующие тенденции его реформирования:

- реализация уровневого обучения иностранным языкам в соответствии с общеевропейской шкалой оценки уровня владения языками;
- внедрение раннего обучения английскому языку;
- реализация трехязычного образования.

Указанные выше тенденции реформирования иноязычного образования и развитие высшего профессионального образования в Казахстане предполагают не только получение студентами профессиональных знаний и компетенций, но и овладение иностранными языками как одной из значимых составляющих профессиональной компетентности будущих специалистов, так как свободное профессиональное общение на иностранном языке позволяет им быть конкурентоспособными на мировой арене и профессионально мобильными участниками интенсивно развивающихся международных отношений.

В этой связи новое звучание приобретает процесс обучения иностранному языку в вузах. Уровень владения иностранным языком выпускников вузов должен позволять им реализовать такие аспекты своей будущей профессиональной деятельности, как своевременное ознакомление с новейшими технологиями, открытиями и тенденциями в науке и технике, установление профессиональных контактов с зарубежными партнерами, общение с коллегами-иностранцами, а также обеспечивать повышение уровня профессиональной компетентности через чтение иностранной специальной литературы. Другими словами, обучение иностранным языкам в вузе должно иметь явно выраженный профессионально-ориентированный характер, чтобы подготовить студентов к профессиональному и деловому иноязычному общению в условиях дальнейшей глобализации производства, экономики и общества, и быть направлено на формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции.

Каким же образом осуществляется данный подход в обучении иностранным языкам в высшей школе, и каково на сегодняшний день реальное состояние практики преподавания профессионально-ориентированного иностранного языка в вузах?

С целью поиска ответа на данный вопрос было проведено анкетирование преподавателей и студентов. В опросе приняли участие 32 преподавателя иностранного языка и 230 студентов 18 технических специальностей вузов города Караганды, уже завершивших изучение иностранного языка в университете. Выбор студентов технических специальностей для участия в анкетировании связан с нашими научными интересами в области подготовки инженерных кадров, связанных с необходимостью усиления их иноязычной подготовки. Спрос на квалифицированные технические кадры со знанием иностранного языка является требованием современного казахстанского общества. Так, повышение качества профессиональной подготовки инженерно-технических кадров определяется как одна из первостепенных задач в Государственной программе индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015–2019 гг. и необходимое условие для вступления Казахстана в Европейскую федерацию национальных инженерных ассоциаций (*Fédération Européenne d'Associations Nationales d'Ingénieurs, FEANI*), которая официально признана Европейской комиссией в качестве эксперта по инженерному образованию. Членство в данной организации будет способствовать не только созданию в Казахстане системы профессиональной аккредитации образовательных программ в области инженерии, техники и технологий, но и возможности получения нашими специалистами звания «Евроинженер», которое обеспечивает признание и подтверждение их профессионального уровня почти во всех странах Европы.

Согласно основополагающим документам ФЕАНИ требования к компетенциям евроинженеров включают не только наличие соответствующей подготовки, профессиональных знаний и умений (анализ задач, проведение исследований, проектирование, оценка инженерной деятельности и т.д.), личностных навыков (коммуникация, соблюдение кодекса профессиональной этики, понимание ответственности инженера перед обществом), но и свободное знание европейских языков, необходимое для общения и работы с зарубежными коллегами [3].

В этой связи важность и необходимость владения иностранными языками студентами технических специальностей очевидна, что также подтверждается результатами опроса самих студентов.

Как показывают результаты опроса, важность иностранного языка в своей будущей профессиональной деятельности признают 63,5 % респондентов, 35,2 % респондентов знание иностранного языка в их будущей работе считают желательным и лишь 1,3 % опрошенных не видят необходимости в знании иностранного языка (рис. 1).

Распределение доли респондентов

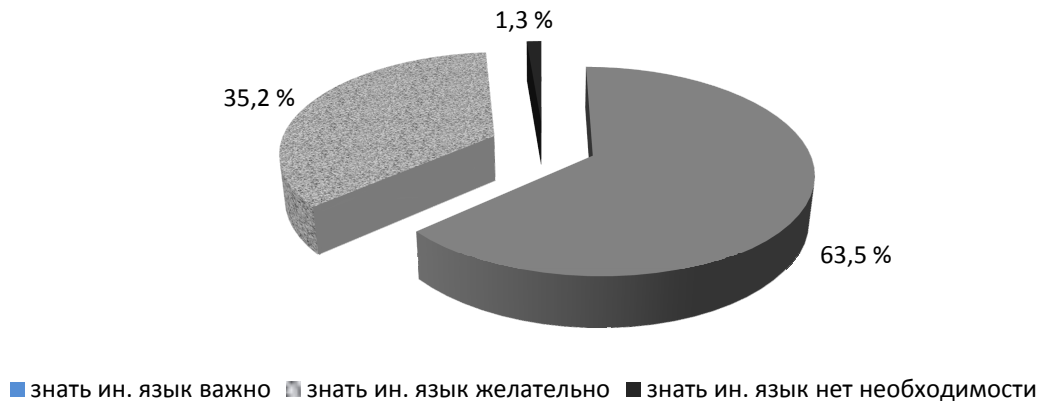

Рисунок 1. Показатели признания важности иностранного языка в профессиональной деятельности студентами инженерных специальностей

В целом 75 % из числа опрошенных студентов выделили знание иностранного языка как одну из основных характеристик квалифицированного специалиста своей отрасли. Необходимость владения иностранным языком объясняется студентами тем, что это расширит их возможности для академической мобильности, устройства на работу в международных компаниях внутри страны или за границей, а также тем, что большая часть профессиональной информации (инструкции к использованию различного оборудования, компьютерные программы, описание устройств и веществ и т.д.) представлена в основном на иностранном языке.

Суммируя сказанное выше, можно констатировать, что студенты осознают и отмечают важность и значимость знания иностранного языка, от уровня владения которого в значительной степени зависит успех их профессиональной деятельности в будущем.

Итак, изучение мировых тенденций в области инженерного образования, анализ результатов социологического опроса среди казахстанских студентов позволяют нам утверждать, что в условиях глобализации всех сфер жизнедеятельности человека, мобильности населения и интеграции образования, науки и экономики знание иностранного языка является крайне важным условием успешности профессиональной деятельности современного инженера. Следовательно, нельзя не признать того, что сегодня обучение иностранным языкам должно явиться одной из необходимых составляющих профессиональной подготовки студентов инженерных специальностей.

Современные тенденции иноязычного образования, ориентированные на подготовку специалистов, способных осуществлять свою профессиональную деятельность в межкультурной среде, обусловлены тем, что свободное профессиональное общение на иностранном языке позволяет им быть более конкурентоспособными на мировом рынке труда и профессионально мобильными участниками интенсивно развивающихся международных отношений.

Данный подход в области иноязычного образования затронул профессиональную подготовку специалистов всех профилей. Однако на современном этапе развития человечества, в эпоху постоянно развивающихся технологий и техники подготовка специалистов технического профиля со знанием иностранных языков, готовых и умеющих работать с представителями различных стран, в любой стране мира, становится одной из первоочередных задач системы образования каждого государства.

Тем не менее обучение иностранному языку будущих специалистов с учетом их профессиональной направленности до сих пор остается неудовлетворительным, а уровень иноязычных компетенций выпускников технических специальностей вузов — невысоким и не соответствующим современным требованиям общества и рынка труда. Об этом свидетельствуют результаты анкетирования 32-х преподавателей иностранного языка и 230-ти студентов инженерных специальностей вузов города Караганды.

Согласно Концепции развития иноязычного образования Республики Казахстан по завершении вузовского курса обучения иностранному языку студенты должны овладеть уровнем B2-C1. Содержательно и структурно это можно представить как уровень B2+LSP (язык для специальных целей), что соответствует международно-стандартному уровню владения иностранным языком.

При указании своего уровня владения иностранным языком 53 студента определили его как элементарный (умеют читать и переводить с помощью словаря), 129 студентов — как средний (умеют читать и переводить тексты, прибегая к помощи словаря, устно и письменно выразить свои мысли и мнения, используя несложные грамматические конструкции и лексику) и 48 человек — как хороший (умеют достаточно свободно и полно выражать свои мысли в устной и письменной форме). Стоит отметить, что из общего числа опрошенных студентов, которые уже закончили вузовский курс обучения иностранному языку, только 52 респондента указали, что владеют основной терминологией по своей специальности на иностранном языке. В то же самое время, согласно ответам в анкетах, общаться на иностранном языке в сфере будущей профессиональной деятельности готовы лишь 38 студентов, 20 студентов — частично готовы, но считают, что необходима дополнительная подготовка, а оставшееся число студентов ответили, что не готовы к такому общению.

Данные об уровне владения иностранным языком, полученные в ходе анкетирования студентов, находят подтверждение в результатах опроса преподавателей. Согласно их мнению, лишь 10-15 % студентов овладевают умениями и навыками, необходимыми для эффективного профессионального общения на иностранном языке по окончании университета.

Полученные данные позволяют утверждать, что уровень владения иностранным языком выпускников высшей школы не соответствует государственным требованиям и современному социальному заказу, когда в условиях интеграционных процессов, роста профессиональных и академических обменов, углубления международного сотрудничества иностранный язык приобретает статус действенного инструмента формирования интеллектуального потенциала общества и становится одним из главных ресурсов развития нового государства.

Причина данной ситуации видится в нарушении принципов преемственности в обучении иностранным языкам, разобщенности понимания его цели, задач и содержания, отсутствии единого подхода к структуре и траектории иноязычной подготовки студентов в вузе, что подтверждается мнением преподавателей. В процессе анкетирования 98 % преподавателей отметили наличие отмеченных выше проблем.

Неоднозначный подход к определению цели, задач и содержания обучения иностранным языкам в вузах, в частности профессионально-ориентированному иностранному языку, обусловлен тем, что Типовые учебные программы по дисциплине «Профессионально-ориентированный иностранный язык» для различных специальностей разрабатываются специализированными органами — Учебно-методическими секциями (РУМС) при различных вузах республики, которые являются базовыми учреждениями по той или иной специальности. В результате этого при разработке учебных программ по данной дисциплине наблюдается отсутствие унифицированных требований к определению целей, задач, тематики речевого общения, к уровню обученности языку.

Неоднозначное понимание цели и задач курса профессионально-ориентированного иностранного языка также наблюдается и в преподавательской среде. Как показал анализ результатов опроса, указанные преподавателями цели связаны с развитием определенных иноязычных умений и навыков в сфере будущей профессиональной деятельности, как, например, обучение навыкам читать и понимать оригинальную литературу по специальности и спецтексты, а не с полноценным формированием иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции. Данная разобщенность мнений преподавателей еще раз свидетельствует о том, что отсутствует единый подход к разработке Типовых учебных программ дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык», поскольку в своем понимании цели и задачи этого курса преподаватели основываются на нормативных документах, регламентирующих иноязычное обучение в вузе.

При анкетировании преподаватели также отметили, что только программы дисциплины отдельных специальностей способствуют полноценной подготовке студентов к профессиональному иноязычному общению. В качестве главных замечаний к содержанию типовых программ дисциплины преподавателями были указаны несоответствие тем профессиональной сфере деятельности студентов, недостаточная освещенность предлагаемыми темами речевого общения предметной области знаний студентов, повторяемость и/или схожесть тем.

По вопросу, насколько содержание типовых учебных программ дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык» для технических специальностей способствует подготовке студентов к иноязычному общению в будущей профессиональной деятельности, мнение преподавателей разделилось следующим образом (рис. 2).

Распределение долей респондентов

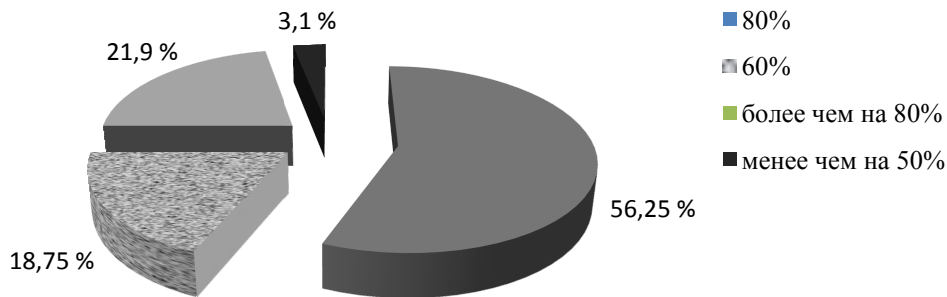

Рисунок 2. Показатели эффективности типовых учебных программ дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык» (мнение преподавателей)

Данной картине оказались созвучны и ответы студентов, когда значительная доля опрошенных признают, что изучение курса «Профессионально-ориентированный иностранный язык» во многом способствовало их подготовке к общению на иностранном языке в сфере будущей профессиональной деятельности. Вместе с тем настораживает ситуация, когда большая часть опрошенных затруднилась ответить на данный вопрос (рис. 3).

Распределение долей респондентов

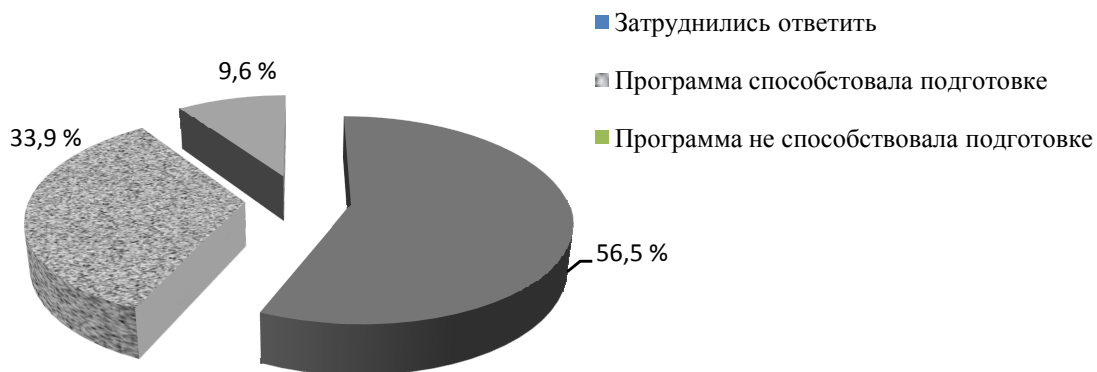

Рисунок 3. Показатели эффективности типовых учебных программ дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык» (мнение студентов)

Основными причинами, определяющими недостаточно высокое качество обучения иностранному языку с учетом специфики неязыковых вузов, являются не только незначительный объем учебного времени, отводимого на изучение иностранного языка, отсутствие специальной подготовки преподавателей иностранного языка для технических факультетов вузов, низкий уровень иноязычной подготовки выпускников средних школ, но и недостаточная разработанность методики обучения иностранному языку в интеграции с профессиональной подготовкой.

Еще одним фактором обеспечения качества обучения является наличие соответствующей учебно-методической базы. Опрос преподавателей показал наличие проблемы с обеспеченностью процесса обучения студентов профессионально-ориентированному иностранному языку учебно-методической литературой. Так, 6 преподавателей (20 % из числа опрошенных) указали на отсутствие какой-либо литературы по профессионально-ориентированному иностранному языку для тех специальностей, где они осуществляют подготовку студентов; 18 преподавателей (60 % респондентов) отметили низкий уровень обеспеченности учебной литературой — от 20 до 50 %; оставшиеся 6 человек (20 %) определили уровень учебно-методического обеспечения как достаточный. Тем не менее, как показывают списки используемой преподавателями учебников и пособий, данная литература в основном представлена электронными вариантами учебной литературы российских и зарубежных авторов (не позже 2004 г.).

Таким образом, сложившаяся на протяжении многих лет практика преподавания иностранного языка на технических специальностях в вузах Казахстана характеризуется тем, что:

- во-первых, не в полной мере обеспечена преемственность и непрерывность обучения иностранным языкам между уровнями образования (школой и колледжем, школой и вузом, колледжем и вузом), что является препятствием для формирования всего комплекса иноязычных компетенций и достижения определенного уровня обученности языку. Согласно государственным нормативным документам в сфере иноязычного образования преемственность и непрерывность обучения иностранным языкам на различных ступенях образования должны достигаться через систему уровневого обучения языкам в соответствии с общеевропейской системой оценки уровня владения иностранным языком. Соответственно, иноязычное образование в школах и колледжах Казахстана предполагает владение иностранным языком на уровне В1, а в рамках высшего профессионального образования — на уровне В2 и С1. Тем не менее наблюдается несоответствие между требуемыми и реальными стартовыми уровнями владения иностранным языком выпускниками школ/колледжей;

- во-вторых, целью обучения иностранным языкам в вузе является подготовка специалистов, владеющих языком как инструментом общения в будущей профессиональной деятельности. Однако достижение данной цели затрудняется из-за объема учебного времени, отведенного на обучение иностранным языкам в неязыковом вузе. В результате этого в вузовской практике часто складываются ситуации, когда по причине низкого стартового уровня владения иностранным языком большинством выпускников школ/колледжей приходится вводить дополнительные языковые дисциплины за счет вариативного компонента учебного плана;

- в-третьих, обучение иностранным языкам в вузе осуществляется в рамках дисциплин «Иностранный язык» и «Профессионально-ориентированный иностранный язык», цели, задачи и содержание которых определяются соответствующими типовыми учебными программами. Однако в настоящее время наблюдается неоднозначный подход к определению цели, задач и содержания дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык», что препятствует полноценному формированию иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов. Данная ситуация обусловлена тем, что Типовые учебные программы по дисциплине «Профессионально-ориентированный иностранный язык» составляются различными вузами республики в зависимости от специальности. В результате этого при разработке учебных программ по данной дисциплине наблюдается отсутствие унифицированных требований к определению целей, задач, тематики речевого общения, требований к уровню обученности языку. Это приводит к различному пониманию цели и задач указанного курса со стороны преподавателей. И, как следствие, вместо преобразования содержания и процесса иноязычной подготовки в вузе в сценарий будущей профессиональной деятельности специалиста с целью полноценного формирования иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов технических специальностей наблюдается лишь развитие у них ряда иноязычных умений и навыков, как, например, обучение навыкам читать и понимать литературу по специальности;

- в-четвертых, проблема с учебно-методической обеспеченностью процесса обучения студентов профессионально-ориентированному иностранному языку литературой вызвана отсутствием системной работы по разработке соответствующих учебников, учебных и учебно-методических пособий. На сегодняшний день разработка учебно-методической литературы по профессионально-ориентированному иностранному языку имеет локальный характер и осуществляется на инициативной основе разными вузами Казахстана, в то время как более целесообразной представляется координация данного направления работы единым специализированным органом. Также видится необходимым, чтобы работа в данном направлении осуществлялась в соответствии с утвержденными унифицированными требованиями к разработке подобной учебно-методической литературы. На наш взгляд, основными требованиями являются коммуникативная и профессионально-ориентированная направленность учебного материала, учет специфики специальности и соответствие конкретному уровню в непрерывной многоуровневой системе обучения иностранным языкам;

- в-пятых, наблюдается отсутствие единого подхода к переводу казахстанской системы оценивания в кредиты Европейской системы перевода зачетных единиц (ECTS), что создает вузам ряд проблем при прохождении процедур международных аккредитаций специальностей, реализации программ двудипломного образования и обеспечения академической мобильности студентов, где наличие системы ECTS выступает одним из главных критериев. На данном этапе каждый вуз страны имеет собственную разработанную систему перевода национальных кредитов в кредиты ECTS. Поэтому

видится более целесообразной разработка новой единой национальной системы оценивания, так как наличие системы зачетных единиц ECTS является важнейшим условием признания казахстанских дипломов на международном уровне.

Перечисленный ряд проблем, безусловно, может быть продолжен и затрагивает не только сферу технического образования, но и все остальные направления подготовки специалистов. Нами были отмечены наиболее значимые из них, требующие первоначального решения, так как следствием перечисленных проблем является ситуация, когда выпускники технических специальностей вуза, даже при наличии достаточно высокого уровня знаний иностранного языка, испытывают затруднения в процессе профессионального общения со специалистами других стран по причине несформированности языка для специальных целей, поликультурного мировоззрения, способности к межкультурной профессиональной коммуникации, личностных поведенческих качеств.

Практика профессионального обучения в высших учебных заведениях Казахстана свидетельствует о том, что подготовка студентов технических специальностей нацелена, в первую очередь, на получение профессиональных знаний, навыков, умений и является формой развития узкоспециализированного сознания и мышления, в то время как собственно профессиональная деятельность, как было отмечено выше, требует не только хороших профессиональных, но и коммуникативных знаний, умений, навыков и сформированных коммуникативных качеств личности.

В результате этого не имеющий соответствующую языковую подготовку и не обладающий сформированными коммуникативными навыками специалист технического профиля испытывает серьезные затруднения в сфере коммуникативного взаимодействия. Это, в свою очередь, приводит к необходимости нового отбора содержания иноязычного образования, определения траектории и принципов обучения иностранным языкам с учетом профессиональной специфики, разработки специальных методик и технологий, разработки соответствующей специализированной учебно-методической литературы и др.

Таким образом, говоря о состоянии преподавания профессионально-ориентированного иностранного языка в вузах Казахстана, мы можем констатировать наличие ряда проблем, которые напрямую влияют на готовность студентов к иноязычному общению в будущей профессиональной деятельности.

Вследствие этого обучение иностранному языку в вузе должно стать единым, целенаправленным и специально организованным, что может быть достигнуто через:

- унификацию целей, задач иноязычной подготовки студентов, основной целью которой должно выступать совершенствование профессионально-коммуникативной компетенции в предметной области специальности, соответствующей уровню B2-C1;

- определение новой траектории обучения иностранному языку в целом, которая будет способствовать достижению поставленной цели. Поскольку достижение данной цели маловероятно в рамках общеобязательных дисциплин «Иностранный язык» и «Профессионально-ориентированный иностранный язык», для достижения поставленной цели на технических специальностях изучение иностранного языка предлагается осуществлять по определенной траектории обучения не только за счет обязательного модуля учебного плана специальности, но и за счет вузовского компонента учебного плана (дополнительные кредиты модуля по выбору или дополнительные виды обучения). Данная траектория должна включать все этапы обучения иностранному языку с соответствующими языковыми дисциплинами и специальными дисциплинами на иностранном языке, а также уровнями овладения иностранным языком согласно общеевропейскому стандарту;

- разработку нового содержания учебной программы по иностранному языку, которое должно быть профессионально-ориентированным на протяжении всего периода обучения студентов иностранному языку, а не только в рамках дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык», и определяется коммуникативными и познавательными потребностями специалистов соответствующего профиля;

- организацию и централизованную координацию системной работы по учебно-методическому обеспечению обучения иностранным языкам в вузе.

Таким образом, только комплексное решение перечисленных выше проблем позволит разработать эффективную технологию обучения профессиональному иностранному языку, достичь положительного результата в разрешении противоречия между высокими требованиями к профессиональной иноязычной компетентности специалиста и низким ее реальным уровнем. Решение данных проблем также будет способствовать эффективному процессу формирования иноязычной профессионально-

коммуникативной компетенции студентов, которая является неотъемлемым компонентом их профессиональной компетентности как будущих специалистов, что в дальнейшем может обеспечить возможность вступления Казахстана в Европейскую федерацию национальных инженерных ассоциаций и получения нашими специалистами инженерного профиля звания «Евроинженер».

Список литературы

- 1 Концепция иноязычного образования. — Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2006. — 20 с.
- 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ef.kz/epi/>.
- 3 EUR-ACE Framework Standards for the Accreditation of Engineering Programmes, 2008. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://accredpoa.ru/admin/download?fileId=1805&dir=documents/organization290>.

Б.А. Жетписбаева, Ж.Г. Шайхызада, Я. Таборек

Қазақстан Республикасында кәсіби бағытталған шет тілін оқыту жағдайы туралы: техникалық мамандықтар студенттерін шет тілінде дайындығын талдау

Қазіргі уақытта техникалық мамандықтар студенттерін кәсіби бағытталған шет тілінде оқыту ерекше мәнге ие болуда, себебі кәсіби қызмет саласында шет тілін оқыту инженерия, техника және технология саласындағы отандық білім беру бағдарламаларын халықаралық кәсіби аккредиттеудің қажетті шарты болып табылады, шет тілдерін білу біздің мамандарға «суроинженер» атағын тағайындауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты техникалық жоо-ның студенттеріне шет тілдерін оқыту тиімділігін арттыру мақсатында техникалық мамандықтар студенттерінің кәсіби құзыреттіліктері жүйесінде шет тілдік білік пен дағдыларын кешенді қалыптастыру мәселесінің өзектілігі артауда. Мақалада техникалық мамандықтарға шет тілін оқытудың ағымдағы жай-күйін анықтау үшін авторлар Қарағанды қаласыдағы жоо-ның шет тілдері оқытушылары мен студенттерінің сауалнама нәтижелерін талдаған. Бұл талдау бойынша шыққан қорытындылар, мәселелерді анықтау және оларды шешу жолдарын ұсынуға мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: кәсіби-арнайы шет тілі, техника мамандарының студенттері, жоғарғы оқу орнындағы шет тіліне дайындық, типтік оқу бағдарламасы, шет тілді білім берудің мазмұны, ұлттық инженерлік ассоциациялардың Еуропалық федерациясы.

B.A. Zhetpisbayeva, Zh.G. Shaikhyzada, J. Taborek

The state of professionally-oriented teaching of a foreign language in the Republic of Kazakhstan: the analysis of foreign language training of technical students.

Currently teaching of a profession-oriented foreign language to students of technical majors is becoming of special significance, since teaching a foreign language for special purposes is a prerequisite for international professional accreditation of domestic educational programs in the field of engineering and technologies whereas foreign languages skills are necessary for Kazakhstan's specialists in obtaining the rank of "Euroengineer". In this regard, the issue of increasing the effectiveness of teaching foreign languages to students of technical majors is being actualized with the aim of forming a complex of foreign skills in the system of professional competence of technical students. In order to determine the current state of foreign language teaching in technical specialties, this article presents an analysis of the results of a survey of students and foreign languages teachers at universities in Karaganda. This analysis allowed the article authors to single out existing problems and present conclusions on possible ways of their solution.

Keywords: professionally-oriented foreign language, students of technical majors, foreign language training in the university, standard curriculum, content of foreign language education, European Federation of National Engineering Associations.

References

- 1 Kontsepsiia inoiazыchnoho obrazovaniia [The Concept of foreign language education]. (2006). Almaty: KazUMOiMla iemi Abylai khana [in Russian].
- 2 Retrieved from <http://www.ef.kz/epi/>.
- 3 EUR-ACE Framework Standards for the Accreditation of Engineering Programmes. (2008). Retrieved from <http://accredpoa.ru/admin/download?fileId=1805&dir=documents/organization290>.

А.Т. Чакликова

*Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
(E-mail: qweras@inbox.ru)*

Научно-методические основы полиязычия в Республике Казахстан

Статья посвящена осмыслению становления языкового образования в Казахстане. Развитие полиязычного образования сегодня является одним из главных приоритетов государственной политики. В этих условиях правомерны пересмотр и разработка методологических основ современного языкового и иноязычного образования, соответствующего уровню образовательных потребностей общества, на основе которого станет возможным создание национальной целостной и преемственной системы иноязычного образования, многовариантной по своим содержательно-функциональным и целевым установкам и задачам, структурно объединяющей в рамках единого иноязычно-образовательного пространства все существующие и прогнозно-возможные формы и уровни обучения иностранному языку. В статье также дается обзор наработок КазУМОиМЯ им. Абылай хана по реализации проекта «Триединство языков». На основе обобщения и укрупнения имеющихся наработок в области теории межкультурной коммуникации профессором С.С. Кунанбаевой был определен современный методологический базис иноязычного образования, состоящего из когнитивно-лингвокультурологической методологии и теории межкультурной коммуникации. Главным результатом университета являются Национально-адаптивные стандартные уровни языковых компетенций ранжирования языковой подготовки и оценки уровневой обученности языкам, которые были разработаны на основе общеизвестной уровневой модели Европейских языковых компетенций, интегрированной с моделью профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам VOLL.

Ключевые слова: полиязычие, иноязычное образование, методология языкового образования, триединство языков, когнитивно-лингвокультурологический комплекс, уровни языковых компетенций.

Понимание необходимости преобразований в системе образования и постановка ее как ключевой социально-экономической проблемы, обеспечивающей конкурентоспособность страны в мировом сообществе, тем не менее находят различные варианты решения в странах-членах СНГ, хотя их объединяют единое историческое прошлое и общая концептуальная платформа образования.

Существующие региональные образовательные сообщества демонстрируют определенные преимущества создания согласованных единых интеграционных моделей образования, объединения возможностей региона в повышении качества интеллектуальных ресурсов, гармонизации стандартов качества, обеспечении трудовой и академической мобильности. Огромный историко-этнический, гуманитарно-культурный богатейший пласт национальных наследий остается еще не полностью реализованным в региональном взаимодействии стран-членов СНГ. Очевидно, что основной движущей силой такого направления в регионализации являются языки народов стран-членов СНГ.

Не случайно в приоритетные направления Сообщества включена поддержка в изучении русского языка и языков государств-членов СНГ. Что касается Казахстана, то триединство языков является одним из главных приоритетов государственной политики. В Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» отмечено: «Наша задача — сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста. Учебные программы необходимо нацелить на развитие способностей критического мышления и навыков самостоятельного поиска информации... Казахский язык сохранит свою доминирующую позицию. Большое внимание будет уделяться его дальнейшему развитию. Вместе с тем сегодня английский язык является языком новых технологий, новых производств, новой экономики... Без овладения английским языком Казахстан не достигнет общенационального прогресса».

Идея триединства языков получила реальный старт и программу её воплощения в жизнь с предложения Лидера нации в его Послании народу Казахстана 2007 г. «Новый Казахстан в новом мире» начать поэтапную реализацию уникального культурного проекта «Триединство языков». Президент отметил, что в целях обеспечения конкурентоспособности страны необходимо развитие трех языков: казахского — как государственного, русского — как языка межнационального общения и английского — как языка успешной интеграции в глобальную экономику. Конкретные направления

по реализации поставленных Президентом задач по внедрению и развитию полиязычия нашли отражение в Госпрограмме развития образования на 2011–2020 гг. и деятельности Министерства образования и системы высшей школы по поиску и разработке наиболее оптимальных моделей языкового образования, национально-стандартизирующих и обеспечивающих концептуальную платформу для реализации культурного проекта «Триединство языков» как программного документа языковой политики республики.

В соответствии с этим движением в 2009 г., по поручению МОН РК, университетом им. Абылай хана под руководством д.ф.н., профессора С.С. Кунанбаевой были разработаны «Концепция языкового образования РК» и Госстандарт образования РК «Языки триединства» как единая универсальная система управления полиязычным образованием в Республике Казахстан.

Указанный Госстандарт образования РК «Языки триединства» был утвержден Приказом МОН РК от 3 ноября 2010 г. за № 514. А в следующем году, в феврале 2011г., на основе ГОСО языков университетом были разработаны и введены в действие типовые программы по языкам триединства, на базе которых обеспечиваются в настоящее время управление и методическая координация процессов обучения языкам триединства в вузах РК. На данный период времени Министерством образования и науки РК утверждена и активно реализуется учебными учреждениями и другими уполномоченными органами «Дорожная карта развития трехязычного образования на 2015–2020 годы».

В указанных выше документах можно выделить два последовательных уровня её реализации.

Первый этап должен обеспечить: разработку методологического базиса языкового образования; разработку нормативно-правовой базы, определение состава требований к содержанию, к объему учебной нагрузки, качественному уровню подготовки бакалавров по каждому из 3-х языков с учетом специфики для языковых и неязыковых специальностей. То есть на этом I-м уровне необходимо было подготовить единую стандартизирующую платформу для внедрения «Системы централизованного управления языковым образованием», скоординированной по единым требованиям ГОСО для каждого из языков триединства.

Второй этап должен был обеспечить модернизацию системы подготовки педагогических кадров по языкам триединства на основе единой методологической «когнитивно-лингвокультурологической» базы, с одной стороны, и с другой — разработать научно обоснованную систему для совершенствования содержательных и организационных основ языкового и иноязычного образования в соответствии с требованием времени.

В этой ситуации культурный проект «Триединство языков в Республике Казахстан», созданный по инициативе Президента Республики, направлен на определение и реализацию государственной стратегии в сфере языкового образования, которая базируется на лингвокультурном плюрализме с ориентацией на обучение и воспитание поликультурной многоязычной личности, способной эффективно самореализоваться, сохраняя свою этническую структуру в условиях полиэтничного и поликультурного мира.

Для создания «оптимального социолингвистического пространства в стране, определяемого достижением необходимого функционального соотношения языков, использующихся на территории Казахстана», была выработана уникальная формула развития культуры и языков всех этносов:

- 1) *развитие казахского языка как государственного;*
- 2) *сохранение за русским языком как языком межнационального общения в полном объеме основных функций, гарантированных ему Конституцией Республики Казахстан;*
- 3) *изучение английского языка как языка успешной интеграции в глобальную экономику.*

Процесс обретения и приобщения к лингвокультурам других этносов в рамках единого государства обуславливает правомерность разделения предметных областей «языкового образования» и «иноязычного образования», объединяющихся только на основе социально-функциональной предназначенности в лингвосоциумах.

В этих условиях правомерны пересмотр и разработка методологических основ современного языкового и иноязычного образования, соответствующего уровню образовательных потребностей общества, на основе которого станет возможным создание национальной целостной и преемственной системы иноязычного образования, многовариантной по своим содержательно-функциональным и целевым установкам и задачам, структурно объединяющей в рамках единого иноязычно-образовательного пространства все существующие и прогнозно-возможные формы и уровни обучения иностранному языку.

На основе обобщения и укрупнения имеющихся наработок в области теории межкультурной коммуникации профессором С.С. Кунанбаевой был определен современный методологический базис иноязычного образования, состоящего из когнитивно-лингвокультурологической методологии и теории межкультурной коммуникации, а именно:

- понимание языка как междисциплинарного конструкта «язык–культура–личность» в отличие от традиционной трактовки языка больше как формально фиксированной системы;
- выбор современной методологии языкового образования как когнитивно-лингвокультурологической;
- определение теории межкультурной коммуникации как образовательной парадигмы языкового и иноязычного образования;
- расширение предметных границ языка до уровня «языкового образования»;
- определение реализационного механизма через систему методологических принципов — когнитивного, концептуального, коммуникативного, лингвокультурного, социокультурного, рефлексивно-развивающего — как базовых основ, формирующих целостную образовательную парадигму и в своей совокупности определяющих требования к образовательному процессу в целом и к отдельным его составляющим (целям, содержанию, методам, технологиям, средствам обучения), определяя, таким образом, стратегию и тактику обучения;
- принятие методологической категории — «лингвокультуры», которая в качестве учебной единицы выступает уже как когнитивно-лингвокультурологический комплекс (КЛК), и целерезультативной ее категорией определить «межкультурную компетенцию», отражающую компетентностную результативную систему языкового и иноязычного образования;
- рассмотрение конечного результата языкового и иноязычного образования в диапазоне от субъекта межкультурной коммуникации до первичной языковой личности, в зависимости от закономерностей становления полиязычной личности в условиях многоязычия.

Выделение и обоснование специфики языкового образования обуславливает и дифференцирование технологий их обучения, и использование имеющихся наработок в международной стандартизации уровней владения языками. За основу ранжирования языковой подготовки и оценки уровневой обученности языкам взята общеизвестная уровневая модель *Общеввропейских языковых компетенций*, интегрированная с моделью профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам *VOLL*. В силу того, что в профессиональной подготовке кадров особо актуальным являются два других варианта языковых программ, а именно LAP, LSP, то нами разработана интегрированная модель из 2-х европейских стандартов, где вторым уровнем стандартом была взята программа профессионального языка *VOLL*, также представляющая 6-уровневую модель.

Беря за основу те же самые уровни, мы добавляем уровень С3, возможного лишь для родных языков. При таком ранжировании мы предлагаем следующую модель:

- для казахского и русского языка как родного свойствен диапазон от уровня А1 до уровня С2;
- для казахского и русского языков как второго языка число уровней сокращается и максимально достижимым результатом в условиях основной средней школы является уровень В1. Высшим достижимым результатом является уровень С2, характерный для послевузовского образования;
- для иностранного языка с учетом отсутствия благоприятных условий обучение начинается со стартового, нулевого уровня программы. В связи с этим продолжительность каждого уровня подлечит пролонгации. Так, в условиях профессионального образования обучение начинается с уровня В2. Максимально достижимым уровнем в условиях специфического языкового образования являются уровни В2, С1, С2 +, добавляются специфические программы LAP (язык для академических целей) и LSP (язык для специально-профессиональных целей), т.е. программа общеввропейских компетенций, рассчитанная на массового потребителя, значительно совершенствуется.

Проведенная верификация уровней с учетом сложностей обучения иностранному языку при наличии или, напротив, отсутствии необходимых условий дает возможность моделирования универсальной шкалы и для других языков — языков народов стран-членов СНГ.

Для согласованной выработки унифицированных подходов, работы на общем концептуальном базисе, взаимопризнания результатов обученности языку в условиях полиязычия необходимо создание межгосударственного языкового стандарта, моделирующего языковое образование с методологическим базисом «язык–культура–личность».

В таком симбиозном междисциплинарном конструкте заложена возможность интегрированного усвоения языков через призму национальных культур этих стран. Это наиболее рациональный способ гуманитарно-культурного образования.

Межгосударственный стандарт по языковому образованию будет способствовать:

- *универсализации языкового образования*, базирующегося на принципах когнитивности, концептуальности, коммуникативности, лингвокультуры, социокультуры и рефлексивно-развивающего принципа;
- *уровневой ранжированности предметного содержания* и конечных показателей владения языками;
- нормативной закреплённости государственно-стандартных требований по уровням владения языками;
- распределению этих уровней — преемственно за каждой стадией школьного, вузовского и послевузовского образования;
- унифицированию квалификационно-качественных требований по владению языками по типовым уровням;
- обеспечению критериально-параметровой шкалой измерения языковой компетенции и единым контрольно-оценочным механизмом владения языками, построенным с учетом международных квалификационных уровней владения языком.

Примером реализации подобной унификации является разработанная коллективом университета универсальная уровневая структура формирования триединства языков в условиях Казахстана, которая на настоящий момент отражает приоритеты языковой политики РК. В разработке своих предложений по этому проекту мы исходили из определения *закономерностей усвоения языков*. Эти закономерности предопределяются онтогенетическими особенностями контактирующих языков, представляющими собой условия, в которых будет осуществляться усвоение нового языка. Ими являются: *социокультурная среда, лингвокультурная основа, форма языкового сознания, объект формирования с выходом на результат образования*.

Если родному языку соответствуют такие условия, как первичная социокультурная среда, первичная лингвокультурная основа, первичная форма языкового сознания, тогда второму языку свойственно наличие вторичной социокультурной среды, вторичной лингвокультурной основы, вторичной формы языкового сознания. Что касается усвоения иностранного языка, то оно осуществляется в условиях отсутствия социокультурной и языковой среды, какой бы то ни было лингвокультурной основы этого языка иной культуры.

В этих условиях меняется и объект формирования: в условиях изучения родного языка. Речь идет о лингво-профессиональной коммуникативной компетенции, в условиях изучения второго языка — о лингво-коммуникативной компетенции, в условиях изучения иностранного языка — о межкультурно-коммуникативной компетенции. Соответственно, речь идет о: первичной языковой личности для родных языков, вторичной языковой личности для вторых языков и субъекта межкультурной коммуникации для иностранных языков. Новым конечным результатом иноязычного образования является формирование межкультурной компетенции как способности к межкультурной коммуникации у личности, определяемой как субъект межкультурной коммуникации.

Проведенная верификация уровней с учетом сложностей обучения иностранному языку при наличии или, напротив, отсутствии необходимых условий дала возможность моделирования универсальной шкалы и для других языков.

Сравнительное рассмотрение состава условий подтверждает правомерность разделения предметных областей на языковое и иноязычное образование. При общности современного теоретико-методологического базиса, впервые разработанного и представленного в виде когнитивно-лингвокультурологической методологии, языковое и иноязычное образование, как разные предметные области в силу принципиальных различий в закономерностях их становления разделены на два полюсных объекта.

Особенность предметных областей языкового и иноязычного образования обуславливают сложность и специфичность объектов их формирования. Так, при отсутствии социолингвокультурологической среды, что характерно для иноязычного образования, необходимо построение специфического образования, обеспечивающего «ресоциализацию» или «вторичную социализацию» личности, а также формирование на этой базе «иной картины мира» у «языковой личности» как субъекта межкультурной коммуникации со сложной когнитивной структурой лингвокультурологических и социальных знаний.

Что же позволяет объединить эти две предметные области (языковое и иноязычное образование) в рамках единой модели образования и централизованной системы управления:

- единая методология — когнитивно-лингвокультурологическая;
- единая организационная основа учебного процесса;
- моделирование общения по коммуникативным сферам в формате КЛК (когнитивно-лингвокультурологических комплексов).

По реализации программы «триединства языков» была выработана и универсализирована для всех языков национального языкового стандарта программа «Система централизованного управления языками триединства», обеспечивающая следующий состав новых принципов и требований ГОСО языков:

- универсализация языкового образования через принципы когнитивности, концептуальности, коммуникативности, лингво- и социокультурологической базированности;
- уровневая ранжированность предметного содержания и конечных показателей владения языками;
- нормативная закреплённость государственно-стандартных требований по уровням владения языками;
- распределение этих уровней преемственно за каждой стадией школьного, вузовского, послевузовского образования;
- унифицирование квалификационно-качественных требований по владению языками по типовым уровням;
- обеспечение критериально-параметровой шкалой измерения языковой компетенции и единым контрольно-оценочным механизмом владения языками, построенным с учетом международных квалификационных уровней владения языком;
- компетентностная базированность языкового и иноязычного образования с качественной оценкой конечных результатов составом сформированных компетенций;
- наличие разработанных учебно-методических и обучающих комплексов для каждого уровня;
- принятие *методологической категории — «лингвокультуры» — в качестве учебной единицы в когнитивно-лингвокультурологическом комплексе (КЛК) и как целерезультативную ее категорию, определяющую «межкультурную компетенцию»;*
- рассмотрение *конечного результата языкового и иноязычного образования в диапазоне от субъекта межкультурной коммуникации до первичной языковой личности, в зависимости от закономерностей становления полиязычной личности в условиях многоязычия.*

В этой связи появляется необходимость выделения задач по развитию полиязычия в условиях, когда два языка в Казахстане являются доминирующим средством коммуникации, языками государственного, межнационального и международного общения. При этом очень важным является корректное обоснование места и статуса языков. Для этого необходимо прежде оговорить условия и закономерности их изучения, влияющие на это определение. Существуют три статусные группы языков: родной язык, второй язык, иностранный язык.

Каковы же задачи по развитию государственного — казахского языка на этом уровне, призванные обеспечить модернизацию и совершенствование технологии и компетентностный уровень владения всеми или большинством функциональных регистров казахского языка? Эти задачи следующие:

- обеспечить *сквозную представленность казахского языка на всех уровнях бакалаврских программ по всем специальностям высшей школы;*
- стандартизировать и ранжировать уровни языковых компетенций для тех профессий, где казахский язык является *обязательным квалификационным требованием*, проводя одновременно уровневую стандартизацию и по другим специальностям, определяя для них более *скромные уровни требований к их компетенциям;*
- выделить в ГОСО «Казахский язык для вузов» два последовательно включаемых варианта казахского языка — *общеакадемический и профессионально-базированный казахский язык;*
- обеспечить по предложенной в ГОСО языков триединства модернизацию системы подготовки и переподготовки кадров по казахскому языку и разработку пакета вариативных *учебных программ* и учебных комплексов для профессионально-отраслевых потребностей по государственному языку, а также подготовку электронных обучающих и самообучающих мультимедийных программ для средней и высшей школы по государственному языку.

Задачами по развитию русского языка как средства межнационального общения являются:

- сохранение общекультурных функций русского языка;
- в ГОСО языкового образования целевой задачей определяется сохранение функций *русского языка как языка науки и культуры*;
- выделить в русском языке также компетентностные стандартные уровни владения, в основном 3, 4, 5 уровни;
- создавать *отечественные рече-коммуникативные учебные комплексы* нового поколения с предметным содержанием, отражающим реалии, историю, культуру Казахстана для казахстанской и зарубежной учебной аудитории.

В развитии английского языка, обеспечивающего интеграцию в глобальную экономику, наряду с выполненными нами задачами, а именно: обновление методологического базиса, модернизация иноязычного образования, разработка концепции иноязычного образования и внедрение через ГОСО языков единой национально-адаптивной шестиурвневой стандартизации иноязычного образования, намечены разработка и внедрение программ системного формирования межкультурной компетенции и моделирования «субъекта межкультурной коммуникации», разработка международно-стандартной квалиметрии оценки качества и многое другое.

Полагаем, что методологические и научно-образовательные основы полиязычия, представленные в «Концепции языкового образования РК», «ГОСО Триединство языков», разработанные КазУМОиМЯ и внедряемые по иноязычному образованию, охватывают все компоненты полиязычия — от концептуальной и методологической платформы универсализации языкового образования, определения методологических принципов, содержательно-технологических основ и уровневого ранжирования предметного содержания до определения универсальной уровневой структуры формирования триединства языков — и представляет собой сплав передового международного и отечественного опыта с учетом современных тенденций развития языкового образования.

Следовательно, эффективное развитие и реализация задач по внедрению ГОСО языков триединства, основной из которых является подготовка педагогических и профессионально-отраслевых кадров, владеющих языками триединства, зависят от качественной и ускоренной доработки положений ГОСО языков с их адекватной проекцией на *конкретный язык триединства* или его отраслевые профессиональные варианты, а также от разработки необходимого состава обучающих материалов и учебных комплексов. Эти задачи и являются постановочными на следующем этапе развития полиязычия.

В заключение отметим, что научно-методические основы полиязычия, разработанные в университете, охватывают все компоненты полиязычия — от концептуальной универсализации языкового образования, определения методологических принципов, содержательно-технологических основ и уровневого ранжирования предметного содержания до определения универсальной уровневой структуры формирования триединства языков и являют собой сплав передового международного и отечественного опыта и учета современных тенденций развития языкового образования.

Список литературы

- 1 Кунанбаева С.С. Концепция языкового образования Республики Казахстан / С.С. Кунанбаева, А.Т. Чакликова, К.К. Дуйсекова, А.М. Иванова. — Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2010. — С. 21.
- 2 Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории / С.С. Кунанбаева. — Алматы: Дом печати «Эдельвейс», 2005. — 264 с.
- 3 Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования / С.С. Кунанбаева. — Алматы: Дом печати «Эдельвейс», 2010. — 344 с.
- 4 Chaklikova A., Kassymbekova M. A Communicative-Cognitive Tasks in Assessment and Diagnostics of Intercultural Communicative Competence / A. Chaklikova, M. Kassymbekova // AEON International Multidisciplinary Conference on Social Sciences and Arts. — 2016. — P. 118–126.

А.Т. Чакликова

Қазақстан Республикасындағы көптілділіктің ғылыми-әдістемелік негіздері

Мақала Қазақстандағы тілдік білім берудің қалыптасуының мәнін түсінуге арналған. Көптілді білім беруді дамыту қазіргі таңдағы мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Осындай жағдайда шетел тілдерін оқытудың барлық қолданыстағы бар және болжамдық-мүмкін болатын түрлері мен деңгейлерін біртұтас шет тілдік білім беру кеңістігі шеңберінде құрылымдық түрде біріктіре алатын, өзінің мазмұнды әрі мақсатты тапсырмалары мен міндеттері тұрғысынан көп нұсқалы, шет тілдік білім берудің ұлттық біртұтас және сабақтас жүйесін жасау негізінде мүмкін болатын, қоғамның білім беру қажеттіліктеріне сай келетін қазіргі таңдағы тілдік және шет тілдік білім берудің әдістемелік негіздерін қайта қарастырған және әзірлеген жөн. Мақалада сонымен қатар «Үштұғырлы тіл» жобасын жүзеге асыру нәтижелері бойынша Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӨТУ-де жасалған жұмыстарға шолу жасалды. Профессор С.С.Құнанбаева мәдениетаралық қатысым теориясы саласындағы жасалған жұмыстарды қорытындылау және ұлғайту негізінде когнитивті-лингвомәдениеттанымдық әдіснама мен мәдениетаралық қатысым теориясын құрайтын шет тілдік білім берудің заманауи әдіснамалық негізін әзірледі. Университет жұмысының ең басты нәтижесі — VOLL шетел тілдерін оқытудың кәсіби-бағдарлы үлгісіне біріктірілген Жалпыеуропалық тілдік құзыреттіліктерінің жалпыға белгілі деңгейлік үлгілері негізінде әзірленген тілдік дайындықты саралау және тілдерді оқыту деңгейін бағалаудың тілдік құзыреттіліктерінің ұлттық-бейімдік стандартты деңгейлері болып табылады.

Кілт сөздер: көптілділік, шет тілдік білім беру, тілдік білім берудің әдістемесі, үштұғырлы тіл, когнитивті-мәдениеттанымдық кешен, тілдің құзыреттілік деңгейлері.

А.Т. Chalikova

Scientific-methodical bases of multilingualism in the Republic of Kazakhstan

This article is devoted to the conceptualization of the Kazakhstani language education formation. The development of multilingual education today is one of the main priorities of the state policy. In these circumstances it is justified to revise and develop the methodological foundations of modern language and foreign language education, on the basis of which it will be possible to create integrated national and continuing system of foreign language education appropriate to the level of the educational needs of society, multi-variant in its content-functional and target settings and tasks, uniting the structures of all existing and forecasted possible forms and levels of foreign language learning in a single-foreign-language education space. The article also provides an overview of the works created in KazUIR&WL named after Abylaikhan in order to implement the project «Trinity of languages». A modern methodological basis of foreign language education, which consist of cognitive linguo-cultural methodology and theory of intercultural communication was defined by a Professor S.S. Kunanbayeva on the basis of generalization and consolidation of existing best practices in the field of intercultural communication theory. The main result of the University is the creation of National adaptive standard levels of language competences which aims at ranking as well as evaluation of language teaching developed on the basis of a well-known multi-leveled model of pan-European language competence and integrated with the professionally-oriented foreign language teaching VOLL model.

Keywords: multilingualism, foreign language education, methodology of language education, Trinity of languages, cognitive linguo-cultural methodological complex, levels of language proficiency.

References

- 1 Kunanbaeva, S.S., Chalikova, A.T., Duisekova, K.K., Ivanova, A.M. (2010). *Kontseptsiiia iazykovoho obrazovaniia Respubliki Kazakhstan [The concept of language education of the Republic of Kazakhstan]*. Almaty: KazUMOIimIA imeni Abylai khana [in Russian].
- 2 Kunanbaeva, S.S. (2005). *Sovremennoe inoiazychnoe obrazovanie [Modern foreign language education]*. Almaty: Dom pechati «Edelveis» [in Russian].
- 3 Kunanbaeva, S.S. (2010). *Teoriia i praktika sovremennoho inoiazychnoho obrazovaniia [Theory and practice of modern foreign language education]*. Almaty: Dom pechati «Edelveis» [in Russian].
- 4 Chalikova, A., Kassymbekova, M. (2016). A Communicative-Cognitive Tasks in Assessment and Diagnostics of Intercultural Communicative Competence. AEON International Multidisciplinary Conference on Social Sciences and Arts, 118–126.

G.B. Beisenbekova, Zh.Z. Kadina, G.N. Manashova, S.M. Nurgalieva

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: gulmira.beysenbekova@mail.ru)*

Value-sense orientation as the personal determinative in choosing profession

The definition of the concept «value» is given in the article on the basis of analysis of scientific literature. System of personal value-sense orientation is considered in the article. The authors made analysis overall on the concepts «value», «value-sense orientation» on the basis of opinions of definite scientists. Value-sense orientation is studied as a permanent feature of identity. It generalizes and discloses the factors affecting the change in the value system. So, it describes the identity in adolescents determined in professional way. Also it specifies the characteristics of self-determination concepts. This article deals with the analysis to dynamics of change of professional determining motivation of adolescents. Psychological basis of personal value-sense orientation is characterized. Also, the article discloses the meaning of personal value-sense orientation defining that it is formed and developed in the process of socialization process. Personal value-sense orientation and professional activities are determined. However, middle professional labor ratio is based on the sense system of the person, people who practice this system in detail, value orientation and values in the form of professional activity affects the value orientation of the system. Factors are mentioned that influence the change of values system. Choosing a profession is the most important decisions in the life of a person and being aware of feeling values in life is a reflection of nature of society.

Keywords: value, personal value-sense orientation, semantic-valuable orientation, self-determination, professional self-determination, professional orientation, choosing a profession, self-improvement, to feel the value-orientation.

Industrial-innovational development of Kazakhstan economy and infrastructure, improving the quality of new models of technological modernization of the labor force is definitely connected with straight percentage of qualified specialists, leading means of labor recourse in social relations is the specialist, his intellectual insight, creative abilities, personal qualities and professional skills are directed to improving certain properties. In this regard, it is necessary to train business professionals that work in qualitative way, that are hard-working, professionally competent, responsible, being able to solve problems in company's infrastructure.

Choosing a profession is psychological phenomenon that comprises two aspects: on the one hand - the one who selects (the subject of choosing), on the other hand, what to choose (the object of choosing).

Possessing many of the characteristics both the object and the subject of choosing define that choosing a profession has various semantics. Choosing a profession is not one moment attempt, it consists of a number of stages, duration of which is connected with the external events and individual peculiarities of profession choosing subject.

Teenage years when youth professional development dynamics determine the motivation of the person it shows that there would be interest in the chosen specialty, to determine his choice of profession, every teenager should be able to answer the following questions:

- what one wants to do in one's service;
- what one must do in order to achieve high levels in one's service to achieve success;
- what he can do to form good qualities with own interests?

That is to say, with the help of improving teenager's interest to the specialty it's necessary to develop professional values.

«Value» was presented at Kazakhstan National Encyclopedia and it is considered as the philosophical and sociological concept representing positive or negative aspects of the object [1]. It was R. Lotce and G. Kogen that gave philosophical definition to the concept «value». In ancient philosophical views there were used concepts that are in different manifestations of value and also concepts that assess natural and social phenomena and the behavior of the person.

In psychological dictionary: «value» is the phenomena that has social and historical importance for society, that determines the concept of «individual». On the other hand, in psychology, value is considered as moral relationship in society.

In more specific «value» means collection of valuable things that arise in the process of human life caused by personal interests and the need, that is to say the collection of valuable things that puts them up (personal and social interests).

If we take as a basis the theory offered by psychologist S.L. Rubenstein about socio-psychological basis of value orientation then one can see the opinion that it is a person's relationship to the world around him, this person's separate opinion to the necessary objects and phenomena, and also values. He highlighted the activities of the values that regulate behavior considering the problems of human behavior.

According to the opinion of S.L. Rubenstein as the result of internal changes definite values turn to actual, basic necessities. «An important element of the person's life that has been got from inner world, political, philosophical, moral conviction and passion, the rules of moral behavior» was his definition to value [2].

Also there are given various definitions in scientific literatures to the concept «value orientation». A group of scientists considers value orientation as common social orientation, another group of scientists considers it as the subjective relation to social values of the individual, and the third group gives psychological explanations to the concept «value-orientation».

In considering the psychological basis of personal value one can see value orientation as the structure of different motives, interests, ideals, goals, beliefs that access the social reality of the person.

According to the majority of scientists' opinion meaningful and valuable orientation and content of the social activity affecting the environment and his behavior and conduct himself in relation to his actions, determining the direction, the value is determined by the position of person. To find the value of human desire if it does not work, it feels frustration [3].

Value-sense orientation of individual is developed on the process of socialization of the person. At different stages of socialization of human factors their development, family, family, education, professional training activities, social and historical conditions and face a variety of abnormalities in the development of these factors in the case of psychotherapeutic work (purposeful psychological impact).

Formation of psychological mechanism of value-sense orientation of individual consider passing expense of psychological processes, first of all- thinking, memory, emotions and feelings, in the form of interiorization, identity and internalization of social values [3].

Value-sense orientation can be a dynamic character. If people don't support their presence then they will not be formed, won't be created, won't be activated and will disappear. To accept and master values is a lengthy process. To understand values is formed on the basis of acceptance about value-sense orientation, and that in its turn is seen as part of an explanation of the system of personal values.

The main components as general and specialized abilities, life views of youth age 15-18 years old are formed. This is an important, complex components of individual, that is to say, psychological prerequisites for entry into adult life, are formed. In researches adolescence is marked as the structure of a permanent life view of individual and this age is considered sensitive rapid period of value-sense formation. A special exception at this age, a sudden increase is carried out through possibilities of skills assessment and self possibilities.

According to V. Frankl: more frequent and specific questions about the meaning of life, but it is not a symptom of the disease. To be able to define the purpose of his own, to find a place in life is an important indicator of individual's adolescence. Only definite percentage of teenagers can reach above mentioned level of development.

Life plan at teenage is the plan of potential actions. They are different in the content of plan, also vary according to the degree of time perspective, their maturity, social realism. As the psychologist I.S. Kon mentioned, there are several contradictions in the content of their plan. Also teenager think about the problem of sense of life, and at the same time about the social development orientations in common sense, about the definite purpose of his own life. He doesn't only define social, objective meaning of possible directions of actions, but also wants to understand to find its individual importance, and what this action gives him and how far it corresponds to his individual: questions like what is the definite place of my own in this world, in what function my individual abilities are clarified on higher degree? [4].

At this age the majority of people are in the process of labour action. According to psychologists P Massen, George Konger, George Kagan and George Givits, at this age people face to choosing a career, a couple, and other situations and define life purposes and master them.

Also various aspects of the value-orientation problem are researched by Kazakhstan scientists: some theoretical-practical basis of individual's value orientation (G.K. Nurgalieva, I.D. Bagayeva, Z.I. Vasileva);

to form value-orientation to the future professional action of pedagogical grade pupils (N.I. Kikina); to form students' value orientation to pedagogical press (A. Tlenbayeva) and other scientists mentioned in their work.

Value-sense orientation is formed and developed in the process of labour action as the permanent peculiarity of an individual. According to B.G. Ananeva, as the result of beginning social-labour action on one's own person's social status is formed [5]. This status is applied to the self-assessment status in the family of the person. This comprises also values of self-determination in professional way. If we focus on this issue of such research linking the sense and value-orientation and choice of profession is described as an established professional and social status of the family background. However, due to the effects of historical conditions and living conditions the value orientation meaningful imaginations will be moved away from former status and gain more valuable traditions with the help of life fund that were acquired long ago.

Value-sense orientation of the individual is noticed in professional activities, is validated and corrected. Value-sense orientation and professional activities of the person are determined.

On the one hand, the relation of person in professional labour environment is formed on the basis of meaning system of the person, in the past experience of person gained part of the system is seen as the type of value-orientation and values, professional activities influence the value-orientation system.

In the process of professional activities the person socially interacts with other people. Professional activities activate person's development and influence the way of being directed to new organization through their value orientations. Individual values do not only interact, but as the result of interacting influence the main organization.

In the process of individual professional activities on the basis of person's favourite motivation education with formed professional suitability that influence person's psychometrics gives possibility to speak and to think, to be directed and to gain values.

E.A. Klimov writings there are characteristics that are specific to certain groups for their own actions. If chosen profession and the meaning of its accomplishment is the value-sense professional activities for subject that is characterized meaningful lifelong property. However, the value of the potential life of subject - is a tool for the implementation of these values, that is to say, values out of profession [6].

Values and senses: According to time and as the result of people's actions change as people themselves.

the common values are directly on the accumulated experience of person's life, sometimes these values may vary in their field and change indirectly. Factors affecting the change in the system of values is the basis for the development of the social and historical conditions of individual. Social, economic, political, ideological changes in the society influence value changes of individuals and social groups.

The volatility of subjective values and changes in senses are connected with the objective related to real life that appear as the result of individual's interaction with values of society.

Reassessment of values, values reorientation is the legal process of individual's development, individual's new role of the social life influence the way how the person contributes to a lot of new things. Here according to Berg V. the basic stage in individual's development starts at teenage and will continue in adolescence [7].

In this regard, the value and the meaning of life is the meaning of life activity regulating restorative approaches to achieve the objectives of forming a functional system.

On the one hand, value-sense orientation comes to person through the social environment, and on the other hand, person accepts the values offered by social environment or changes them, or denies and confirms and forms them in an active way.

At different stages of person's life except social values and other biological needs there must be other life goals and a person should have a feel for their implementation, as well as to understand their value.

The only way to achieve the objective is to develop comprehensive efforts to carry out its power. Not to think about goals and ideas interfere with system of values, it «automates» person's behavior and justifies to the environment or pushes to being unable to be directed to purpose, and sometimes pushes to contradictions and deviant.

The lack of clarity of the personal value influence negative impact on the people to find their place in the social system and, in its turn, leads to the inability to organize itself and being disorganized. In this regard, there will be development of value-sense anomalies in person's life, person will face to subjective discomfort on definite degree, According to Frankl it was called "existential frustration" in response to feeling that denies person's protection [8].

For implementation of the value-orientation it is necessary to study the peculiarities of value-orientation's formation at the period of person's self-determination. Despite the social researches there is a need to study a number of issues about mentioned problems. Among them is the issue of self-determination. Self-determination attaches great importance to being determined, determination gives opportunity to reach future life goals, plans and adheres to the position of the key routes. Taking the issue of study in this context gives possibility to consider the most important issues of professional self-study. «Self-determination» synonymous with the concept of self-activation, self-realization, self-survival, self-consciousness, then value-oriented content and system are characterized by interaction of components of the leading success as life goals and plans.

Change to his attitude, a sense of exclusiveness combined with the desire to know what I can do, what I am and being self-interested, self-imposed. Here one can see self-reflection, behavior, arising from the manifestations of the properties, also the nature of the wishes and aspirations.

The central psychological process of self-consciousness is the formation of personal identity, individual self-balance, a sense of unity and continuity. A self-analysis will become element of social and moral self-determination. This kind of analysis is often blurry but it is known that the most vague life plans of teenagers are blurry. There are two ways to self-recognition: first, the comparison of one's demand with the achievements. The second way of self-assessment is social comparison, the comparison of opinions of his/her surrounding about him/her.

Dutch psychologist and psychotherapist B. Livehud to act and to live in society it is especially important to start training prepared to creative social sphere in order to help himself/herself to form self-opinion in new life of a young person. In various spheres of life, including the formation of professional life, in the decision-making process there is a particular concern given to the formation of contradictions, differences which are factors impact on the development of value-routes.

However, scientist N.V. Tutubalina gives such a justification to professional orientation: At this point, the efficient use of resources is not an issue, on the contrary, production, trade, service industries, and factors in the development of other economic activities are important [9]. There are many ineffective reasons of professional action, as one part of them are physiological, psychological and social features (80 % and higher).

Each specific environment of the the period of professional identification is determined by the atmosphere. The process of formation of a professional person is divided into four main stages:

- the formation of professional desires;
- Professional training;
- professional adaptation;
- the implementation of professional work in whole or in part

The key stage of this long process is the choice of profession, but it determines the abstract possibility of self-realization as well as prospects of real growth of professional activities are limited. Here one can say that «self-identification – one period and self-limited».

In conclusion, the choice of profession is one of the main decisions in human's life. Awareness of this life values position is essential (necessary) for the formation of public consciousness which is the reflection of public phenomenon.

Awareness of the value orientation: trying to reach values personally in secret way, personal desire, only the value that is systematized one way, which is taken through the idea of consciousness causes a force to study the value of the person.

Hence the value of the contents of the route structure will lead to success in life, such as life goals and plans are closely interrelated components. In various spheres of life, including professional life, a particular concern is the decision-making process in the formation of contradictions, disagreements which are the factors that influence the development value orientation.

Teens should define their professional interest, aptitudes and flexibility, capacity and health status, the skills and knowledge and skills. The work of professional orientation is necessary to the solution of this problem. This is a special form of care of society, to lead the professional formation of people, support them and develop their natural talent.

The overall objective of the system of professional orientation is to prepare youth ready to choose a based profession that satisfy the needs of the person and society.

References

- 1 Әліпбек А.З. Жеткіншектердің салауатты өмір салтын эстетикалық құндылықтар негізінде қалыптастыру: автореф. дис. ... пед. ғыл. канд. [Электрондық ресурс] / Әліпбек Ардақ Зәуірбекқызы. — Алматы, 2010. — Қолжетімділік тәртібі: <http://kk.convdocs.org/docs/index-94022.html>.
- 2 Головей Л.А. Психология становления субъекта деятельности в периоды юности и взрослости: автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Головей Лариса Арсеньевна. — СПб.: СПбГУ, 1996. — 37 с.
- 3 Бодалев А.А. О феномене акме и некоторых закономерностях его формирования и развития / А.А. Бодалев // Мир психологии. — 2005. — № 3. — С. 113.
- 4 Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. — М.: Просвещение, 1989. — 255 с.
- 5 Ананьев А.Г. Человек как предмет познания / А.Г. Ананьев. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
- 6 Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. — М.: Академия, 2007. — 301 с.
- 7 Бердяев Н.А. Самопознание / Н.А. Бердяев. — М.: Междунар. отношения, 1990. — 246 с.
- 8 Жұбаназарова Н.С. Жас ерекшелік психологиясы: оқулық / Н.С. Жұбаназарова. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2014. — 188–194-б.
- 9 Байдалиев К.А. Оқушылардың кәсіби бағдарда өзін-өзі анықтауы — қоғамдық және тұлғалық қажеттілік пен құндылық [Электрондық ресурс] / К.А. Байдалиев. — Қолжетімділік тәртібі: <http://zkoipk.kz/kz/2015confpisa1/1726-1.html>.

Г.Б. Бейсенбекова, Ж.З. Кадина, Г.Н. Манашова, С.М. Нұрғалиева

Құндылық-мағыналық бағдар кәсіп тандаудың тұлғалық детерминаты ретінде

Мақалада «құндылық» ұғымының анықтамасы ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде берілді. Тұлғаның құндылық-мағыналық бағдарының құрылымы қарастырылды. Авторлар «құндылық», «құндылық-мағыналық бағдар» ұғымдарға белгілі бір ғалымдардың көзқарастарымен жан-жақты талдаулар жүргізді. Құндылық-мағыналық бағдар тұлғаның тұрақты қасиеті ретінде зерделенді. Құндылықтар жүйесінің өзгеруіне әсер ететін факторларды жалпылап және де ашып көрсетті. Сонымен қатар жасөспірім шақтағы тұлғаның кәсіби айқындалуын сипаттайды. Өзін-өзі анықтау түсініктерінің ерекшеліктерін айқындап көрсетті. Жасөспірім шақтағы тұлғаның кәсіби айқындалу мотивациясының өзгеру динамикасына талданды. Тұлғалық құндылық-мағыналық бағдардың психологиялық негіздері сипатталды. Сонымен бірге тұлғаның құндылық-мағыналық бағдары әлеуметтену үдерісінде қалыптасып дамитынын нақтылай отырып, оның мәнін ашып көрсетті. Тұлғаның құндылық-мағыналық бағдары және кәсіби іс-әрекеті өзара детерминацияланады. Алайда кәсіби-енбек ортасындағы қатынасы тұлғаның мәндер жүйесінің негізінде қалыптасады, адамның өткен тәжірибесінде осы жүйенің меңгерген бөлшегі құндылық бағдар және құндылықтар түрінде кездеседі, кәсіби іс-әрекет тұлғаның құндылық бағдар жүйесіне әсер етеді. Құндылықтар жүйесінің өзгеруіне әсер ететін факторлар қарастырылған. Кәсіп тандаудың адам өміріндегі ең басты шешімдері ретінде дәріптеліп, оның өмірлік ұстанымындағы құндылықтарын сезінуі қоғамдық болмыстың айнасы болып табылады.

Кілт сөздер: құндылық, тұлғалық құндылық-мағыналық бағдар, мағыналы-құндылық бағдар, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі кәсіби анықтау, өзін-өзі кәсіби бағалау, кәсіби бағдар, кәсіп тандау, өзін-өзі жүзеге асыру, құндылық бағдарды сезіну.

Г.Б. Бейсенбекова, Ж.З.Кадина, Г.Н. Манашова, С.М. Нұрғалиева

Ценностно-смысловые ориентации выбора профессии как личностные детерминаты

В статье проанализировано понятие «ценность» в научной литературе. Рассмотрены ценностно-смысловые ориентации личности. Авторами исследованы труды известных ученых, раскрыты такие понятия, как «ценность», «ценностно-смысловая ориентация». Ценностно-смысловая ориентация личности изучена как постоянное качество. Показано, как влияют факторы на изменение системы ценностей. Охарактеризованы ориентации в выборе профессии в подростковом возрасте. Выделены особенности понятия самоопределения. Дана динамика изменения мотивации профессиональной ориентации в подростковом возрасте. Описаны основы психологической ценностно-смысловой направленности личности. В связи с этим раскрыт смысл ценностно-смысловой направленности, развивающейся в процессе социализации. Это обусловлено взаимодействием профессионально-смысловой направленности личности и профессиональной деятельности. Отмечено, что при включенности в отношения в трудовой среде формируются основы системы сущности личности, профессиональная дея-

тельность влияет на систему ценностной ориентации личности. Рассмотрены факторы изменения ценностной ориентации личности. Подчеркнуто, что выбор профессии является главным решением в жизни человека и обусловлен ценностно-смысловой ориентацией личности.

Ключевые слова: ценность, ценностно-смысловая ориентация личности, самоопределение, профессиональное самоопределение, профессиональная самооценка, профессиональная ориентация, профессиональный выбор, саморазвитие, профессиональная ориентация.

References

- 1 Alipbek, A.Z. (2010). Zhetkinshekterdin salauatty omir saltyn estetikalyk kundylyktar nehizinde kalypastyru [To form teenagers' healthy lifestyle on the basis of aesthetic values]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Almaty. Retrieved from <http://kk.convdocs.org/docs/index-94022.html> [in Kazakh].
- 2 Golovei, L.A. (1996). Psikhologhiia stanovleniia subieekta deiatelnosti v periody iunosti i vzroslosti [Psychology of formation of the subject's activities during periods of adolescence and adulthood]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Saint Petersburg: SPbHU [in Russian].
- 3 Bodalev, A.A. (2005). O fenomene akme i nekotorykh zakonomernostiakh eho formirovaniia i razvitiia [About the Phenomenon of Acme and some regularities of its formation and development]. *Mir psikhologii – World of psychology*, 3, 113 [in Russian].
- 4 Kon, I.S. (1989). *Psikhologhiia rannei iunosti [Psychology of early adolescence]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 5 Anan'ev, A.G. (2001). *Chelovek kak predmet poznaniia [Man as an object of knowledge]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 6 Klimov, E.A. (2007). *Psikhologhiia professionalnogo samoopredeleniia [Psychology of professional self-determination]*. Moscow: Academia [in Russian].
- 7 Berdiyev, N.A. (1990). *Samopoznanie [Self-knowledge]*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].
- 8 Zhumanazarova, N.S. (2014). *Zhas erekshelik psikhologhiiasy [Developmental Psychology]*. Almaty: Kazakh Universit baspasy [in Kazakh].
- 9 Baidaliev, K.A. Okushylardyn kasibi bahdarda ozin ozi anyktauy — kohamydyk zhane tulhalyk kazhettilik pen kundylyk [Students professional self-determination is the social and personal needs and values]. *zkoipk.kz* Retrieved from <http://zkoipk.kz/kz/2015confpisa1/1726-1.html> [in Kazakh].

В.Х. Адилова

*Павлодарский государственный педагогический институт, Казахстан
(E-mail: adilova.v@list.ru)*

Понятие и сущность интеллектуального труда

В статье с позиций и взглядов ученых на специфичность роли знания в развивающемся обществе рассмотрены понятие и сущность интеллектуального труда на основе системно-деятельностного подхода и ряда исследований, характеризующихся локальной направленностью на отдельные аспекты интеллектуального труда. В связи с этим поднят вопрос об актуализации интеллектуального труда и знаний в высшем профессиональном образовании. Выделены основные проблемы и противоречия для раскрытия и категориальной систематизации понятия интеллектуального труда, совокупность составляющих его элементов. Проанализированы специфика и место, сущность интеллектуального труда, факторы и условия повышения его эффективности. Показаны роль результатов интеллектуального труда в системе продуктов творческого труда и трансформация понимания института интеллектуальной собственности. Рассмотрены современные тенденции и особенности создания благоприятных условий для увеличения доли интеллектуального труда в деятельности, что должно привести к рефлексивному «онаучиванию» интеллектуального труда и выразиться в укоренении компонентов культуры труда, требующих определенного уровня интеллекта, высокой степени проявления профессиональных и общеобразовательных знаний.

Ключевые слова: высокотехнологичное производство, интеллектуальный труд, умственный труд, физический труд, экономика знаний, интеллектуальный ресурс, интеллектуальный капитал.

Общемировой процесс интеллектуализации труда предполагает укрепление ее позиций в высшем профессиональном образовании, что обуславливает необходимость соответствующей технологии формирования культуры интеллектуального труда. Для ее внедрения существуют благоприятные факторы:

- расширение международного сотрудничества;
- стабилизация модели образования;
- сохранение значительного научно-технического потенциала;
- увеличение масштабов подготовки высококвалифицированных специалистов.

С учетом роли знания в обществе и функций интеллектуального труда:

- подвергнуты критическому рассмотрению современные взгляды на его сущность в разных науках;
- предлагается определение интеллектуального труда на основе системно-деятельностного подхода.

В современном обществе во многих сферах деятельности значительно увеличился объем интеллектуального труда. Его преобладание и доминирование предполагают раскрытие интеллектуальной природы человека. Любой человек имеет определенный потенциал личности, который можно рассматривать через эмоциональную, биологическую, правовую, интеллектуальную и социальную составляющие, причем каждая последующая составляющая поглощает по содержанию предыдущие.

Интеллектуальный труд в качестве феномена современного общества стал уже объектом изучения психолого-педагогических наук. В рамках проведенных исследований выявлен узкопрагматический подход отношения в обществе к интеллектуальному труду, к механизму и регулированию правового использования результатов такого труда и возникающих при этом отношений в социуме.

Основой обеспечения конкурентоспособности и развития инновационных знаний является интенсивная интеллектуальная деятельность в области науки и техники. В зависимости от вида творческой интеллектуальной деятельности и особенности содержания результатов деятельности идет формирование объектов интеллектуальной собственности. Но ограниченность правового подхода к оценке индивидуального вклада конкретной личности, взаимоотношений в коллективе и социуме определяет необходимость комплексного исследования проблем деятельности человека с последующим установлением критериев для отдельных ее видов, выработки методологических способов оценки сложности интеллектуального труда, его количества и полученных результатов [1; 8].

Современные исследователи рассматривают с разных позиций понятие «труд». Это:

- интеллектуальный труд как мыслительный процесс, который осуществляется посредством усилий или способностей человека и направлен на воспроизводство знаний, продуктов и образовательных услуг. К результатам интеллектуального труда относят нематериальные объекты;

- научно-техническая деятельность, лежащая в основе инновационной деятельности [2: 60, 61];
- научно-техническая деятельность как разновидность интеллектуального труда, которая осуществляет интеллектуальные функции на научной основе;
- основная форма жизнедеятельности индивида и общества в целом является средством самовыражения личности и весьма способствует утверждению достоинства человека [3; 55];
- сложный, творческий вид деятельности.

Если рассматривать понятие «интеллектуальный труд» как процесс, то его можно охарактеризовать такими признаками, как цель, содержание и мотив. Основная цель интеллектуального труда — воспроизводство новых знаний и интеллектуальных ресурсов. Интеллектуальные ресурсы обогащают человека опытом, необходимым для решения проблем, исполнения дел и достижения целей. Их развитие начинается с обучения: в детском саду, в школе, в различных учреждениях профессионального и высшего образования. Разработка интеллектуальных ресурсов необходима для того, чтобы не отставать от движущегося прогресса, заниматься творческой деятельностью и личностным развитием, а также для определения и реализации своего предназначения. К интеллектуальным ресурсам относят воображение человека. Оно дает возможность моделировать новые предметы и ситуации, что необходимо для творческой деятельности, создания и последующего улучшения новых продуктов. Тренировка воображения способствует представлению собственной цели, определению плана ее достижения, т. е. всему тому, что повышает успешность человека.

Содержанием интеллектуального труда является целесообразное преобразование природных ресурсов и, соответственно, обусловленные этим затраты энергии и времени человека. Мотивы, как причины, побуждают человека трудиться [4; 92–103]. При этом те или иные аспекты деятельности связаны с причинами, побуждающими тратить энергию и время на производство ресурсов и благ. В труде можно выделить:

- регламентированный компонент, связанный с выполнением работы по заданной инструкции, технологии, регламенту. Исполнителем не вносятся в труд элементы новизны. Творческий потенциал не задействован и используется на примитивном уровне;
- творческий компонент труда связан с созданием новых духовных или материальных благ, методов производства. Творческий компонент труда нацелен на поиск принципиально новых технологических, научных и организационных решений и часто сопряжен с необходимостью преодолевать устоявшиеся представления и стереотипы в коллективе, социуме, обществе;
- шаблонный труд характерен для простых по квалификационному уровню ячеек в системе общественного труда;
- креативный и эвристический компонент труда предназначен для создания нового продукта, обладающего полезностью;
- информационную, «знаниевую» компоненту, как составляющую интеллектуального труда, когда его результаты многократно превышают затраты, но такой труд не оценивается по затратам [5; 96].

С социологических позиций понятийная система «интеллектуального труда» связана с качественными преобразованиями, комплексностью различных видов труда, деятельности, в системобразующем аспекте целеполагающих, творческих, инновационных функций деятельности.

В условиях стоимостной формы труда экономическая эффективность научного труда или ценность интеллектуального продукта имеют косвенное выражение стоимости [5; 96]. Подходы к проблеме стоимостного измерения информации сводятся к примирению реальности интеллектуального производства со стоимостной формой осуществления производства. Теория стоимости, поднимая вопрос о производстве научной информации и их включенности в систему общественных отношений, рассматривает информацию и знания как продукт абстрактного труда.

В качестве целесообразной деятельности человека интеллектуальный труд направлен на создание материальных и культурных ценностей. Воздействуя на окружающую среду, меняя и приспособляя ее к потребностям, люди обеспечивают существование, формируют условия для развития и прогресса общества. Творческий характер труда выражается в появлении новых идей, высокопроизводительных орудий труда, прогрессивных технологий, энергии, материалов, новых видов продукции, которые ведут к развитию потребностей [6; 9].

Интеллектуальный труд как сфера деятельности человека направлен на превращение природных, материальных и интеллектуальных ресурсов в необходимый продукт. Физический труд отличается качественным однообразием выполняемых действий, количественной равномерностью

и ритмичностью, постоянным местом действия. Многие профессии с преобладанием физического труда имеют тенденцию к увеличению доли умственного компонента. На сегодняшний день большинство профессий характеризуются ускоренным темпом, резким увеличением объема информации, дефицитом времени для принятия решений, возрастанием социальной значимости решений и личной ответственности.

В таких условиях умственный труд связан с мыслительными операциями и работой, требующей аналитического, визуального и творческого мышления. По мере возрастания сложности существуют следующие виды умственного труда: исполнительский, операторский, управленческий, творческий труд. Таким образом, умственный труд представляет собой труд с преобладанием затрат умственной энергии. Рабочим органом такого умственного труда по созданию конечного продукта является мозг, т.е. интеллект, а его противоположностью — традиционный, физический труд. Умственный труд, связанный с приемом и переработкой информации, требует напряженного функционирования процессов памяти и внимания, эмоциональной сферы и мышления.

Понятие «умственный труд» можно рассматривать в качестве родового по отношению к понятию «интеллектуальный труд». Умственный труд — это исполнительский труд, в котором присутствует творческая составляющая. В условиях совершенствования процессов интеллектуализации производства, развития новых технологий отождествлять умственный и интеллектуальный труд невозможно. Интеллектуальный труд по содержанию и характеру в контексте интеллектуальной собственности и интеллектуального производства не может рассматриваться как свойство умственного труда.

Интеллектуальный труд основывается на синтезе труда индустриальной эпохи и труда эпохи информационных технологий с новыми содержательными качествами. Понятие интеллектуального труда разнится с понятием умственного труда по целому ряду содержательных моментов. По характеру и содержанию интеллектуальный труд представляет собой:

- персонифицированный труд как труд высокого качества и социальной эффективности;
- монополизированный труд как право и способность к интеллектуальной деятельности определенной группы людей;
- информационно-емкий и производительный труд, средством которого являются коммуникационные и интеллектуальные возможности человека и общества;
- новый труд как синтез социальных и природных возможностей человека.

Таким образом, интеллектуальный труд — это качественно новый вид деятельности, генетической основой которого является духовное производство. Это труд, переоценивающий традиционные элементы и преобразующий в новые конфигурации.

В узком понимании интеллектуальный труд, как совокупность творческих видов умственной деятельности, обладает творческим характером, расходует энергию, связан с преобразованием информации и воспроизводством нового знания, с высокоэффективным и высокотехнологичным производством.

Интеллектуальный труд используется в науке и научном обслуживании, в образовании, управлении, культуре и искусстве, в высокотехнологичных отраслях промышленности. Интеллектуальный труд как особая социально-экономическая форма труда предполагает формирование определенных отношений. Анализ особенностей и способностей субъекта интеллектуального труда предполагает осмысление категории «интеллектуальный капитал» и его роли в создании стоимости интеллектуального ресурса. При этом исследователи отмечают, что в процессе создания интеллектуального продукта необходим учет:

- численности и искусности сотрудников;
- физических сил и способностей к труду;
- высокоразвитых способностей, творческой силы;
- мастерства, навыков, способностей;
- обученного индивидуума;
- персонального капитала.

Применение категории «интеллектуальный капитал» связан с явлением замещения труда знаниями — знания вовлекаются в практическую переработку ресурсов. Интеллектуальный капитал включает определенную интеллектуальную деятельность и более чем «чистый интеллект» человека. Поэтому знания, а не труд выступают в качестве источника стоимости. Теория стоимости замещается теорией стоимости, создаваемой знаниями.

В постиндустриальных условиях знание является интеллектуальным ресурсом новой общественной формации. Интеллектуальный капитал составляют знания сотрудников, накопленные при разработке интеллектуальных продуктов, оказании образовательных услуг, а также ее организационная структура и интеллектуальная стоимость. Организационная структура представляет собой искусственно созданную форму управления знаниями. Интеллектуальный капитал определяется как ресурс, влияющий на эффективность достижения цели, обладающий признаками нематериального содержания. Формы интеллектуальных активов могут быть материальными, но их сущность и ценность находятся в нематериальной сфере.

Список литературы

- 1 Бромберг Г.В. Интеллектуальная собственность / Г.В. Бромберг. — М.: Приор, 2009. — 336 с.
- 2 Кирсанов К.А. Теория труда / К.А. Кирсанов. — М.: Экзамен, 2003. — 416 с.
- 3 Генкин Б.М. Эффективность труда и качество жизни / Б.М. Генкин. — СПб.: СПбГИЭА, 2007. — 112 с.
- 4 Лебединцева Л.А. Инновационная сущность интеллектуального труда и интеллектуальная собственность / Л.А. Лебединцева // Вестн. Санкт-Петербургского гос. ун-та. Сер. Психология. Педагогика. — 2011. — Вып. 3. — Ч. 1. — С. 92–103.
- 5 Мухопад В.И. Интеллектуальная собственность в мировой экономике знаний / В.И. Мухопад. — М.: РГИИС, 2009. — 256 с.
- 6 Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. — М.: Аукционер, 2002. — 196 с.

В.Х. Адилова

Зияткерлік еңбек ұғымы мен мәні

Мақалада дамушы қоғамда ғалымдардың білім рөлінің ерекшелігіне көзқарасынан жүйелік-әрекеттік тәсіл негізінде зияткерлік еңбектің жеке аспектілерінің жергілікті бағыттылығын сипаттайтын зияткерлік еңбектің ұғымы мен маңызы қарастырылған. Осыған байланысты жоғары кәсіптік білім беру мекемесінде зияткерлік еңбек пен білімді өзектендіру мәселесі туындайды. «Зияткерлік» ұғымы элементтерін құрайтын жиынтықты санаттылық жүйелеу мен ашу үшін оның негізгі мәселелері мен қарама-қайшылықтары анықталған. Зияткерлік еңбектің ерекшелігі мен орны, маңызы, факторлары мен оның тиімділігін арттырудың шарттары жан-жақты талданған. Шығармашылық еңбек өнімдері жүйесіндегі зияткерлік еңбек нәтижелерінің рөлі мен зияткерлік меншік институты ұғымының ауысуы көрсетілген. Қызметтегі зияткерлік еңбек үлесін арттыру үшін жағымды жағдайлар құру ерекшеліктері мен заманауи беталыстар (тенденция) қарастырылған. Ол өз кезегінде зияткерлік еңбекті рефлективтік «ғылымиландыруға» әкеліп соғып, еңбек мәдениеті компоненттеріне енгізуде көрінуі тиіс. Бұл зияткерліктің белгілі деңгейін, кәсіби және жалпы білімдерді көрсетудің жоғары деңгейін талап етеді.

Кілт сөздер: жоғары технологиялық өндіріс, зияткерлік еңбек, ақыл-ой еңбегі, дене еңбегі, білім экономикасы, зияткерлік ресурсы, зияткерлік капитал.

V.H. Adilova

Concept and essence of intellectual work

In this article, from the positions and views of scientists on the specificity of the role of knowledge in a developing society, discusses the concept and functions of intellectual labour on the basis of system-activity approach and of several studies, characterized by a local focus on some aspects of intellectual work. In this regard, raised the question of the actualization of intellectual labour and knowledge in higher professional education. The main problems and contradictions for disclosure and categorical systematization of the concept of intellectual labor, the totality of its components. It analyses the specifics and the place, role and essence of intellectual work, factors and conditions of efficiency. The specifics of intellectual property rights in the products of creative labor and the transformation of the understanding of the intellectual property Institute. Considers modern trends and the peculiarities of the creation of favorable conditions for increasing the share of intellectual labor in activities, which should lead to a reflexive "oneocean" intellectual labor and expressed in

the perpetuation of the components of work culture. This requires a certain level of intelligence, a high degree of manifestation of professional and General knowledge.

Keywords: hi-tech production, intellectual labour, mental work, manual labour, economy of knowledge, intellectual resource, intellectual capital.

References

- 1 Bromberg, G.V. (2009). *Intellektualnaia sobstvennost [Intellectual property]*. Moscow: Prior [in Russian].
- 2 Kirsanov, K.A. (2003). *Teoriia truda [The Theory of labor]*. Moscow: Ekzamen [in Russian].
- 3 Genkin B.M. (2007). *Effektivnost truda i kachestvo zhizni [The Efficiency of work and quality of life]*. Saint Petersburg: SPbGIEA [in Russian].
- 4 Lebedintseva, L.A. (2011). Innovatsionnaia sushchnost intellektualnogo truda i intellektualnaia sobstvennost [Innovative nature of intellectual labor and intellectual property]. *Vestnik Sankt-Peterburhskogo gos. universiteta. Ser. Psikhologhiia. Pedagogika. – Bulletin of Saint Petersburg State University. Series Psychology. Pedagogy*, Vol. 3, 1, 92–103 [in Russian].
- 5 Mukhopad, V.I. (2009). *Intellektualnaia sobstvennost v mirovoi ekonomike znaniu [Intellectual property in the global knowledge economy]*. Moscow: RHIIS [in Russian].
- 6 Leontiev, B.B. (2002). *Tsena intellekta. Intellektualnyi kapital v rossiiskom biznese [Price of intelligence. Intellectual capital in russian business]*. Moscow: Auctioner [in Russian].

Г.Р. Бахтиярова¹, С.В. Рябова², Ж.С. Сәндіғали¹

¹Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Қазақстан;
²М.Ақмолла атындағы Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университеті, Уфа, Ресей
 (E-mail: aibol04@mail.ru)

Шәкәрім Құдайбердіұлы мұраларындағы рухани-имандылық тәрбие идеялары

Мақалада адам өміріндегі діннің тәрбиелік мәні, тұлғалық сапалар мен қасиеттердің қалыптасуындағы маңызы жөнінде мәселелер жан-жақты талданды. Осы орайда бүгінгі жастардың рухани-адамгершілік, имандылық көзқарастарының қалыптасу дәрежесі мен жан-жақты білім деңгейінің қоғам дамуындағы рөлі көрсетілді. Әсіресе тәрбие ісінде жастардың ұлттық сана-сезімін, дүниеге деген тұрақты көзқарасын қалыптастыруда қазақ халқының болмысына тән дәстүрлі тарихи-мәдени, рухани мұралардың танымдық-тәрбиелік маңызы мен мәнін ұғыну қажеттілігі сөз болды. Этникалық дүниетанымдағы ұлттық тәрбиенің басты құралы – діннің рөлі анықталды. Мұсылмандық қазақтардың дәстүрлі мәдениетін, біртұтастығын сақтап қалудың шарты болуымен бірге, бүгінгі халық болмысын жасаудың басты құралы, әрі рухани өмірінің негізі ретінде қарастырылды. Сонымен қатар дін туралы түрлі ғылым салаларынан пайымдаулар мен көзқарастар берілді. Авторлар бүгінгі жастар тұлғасын рухани-имандылық тұрғыдан қалыптастырудағы Шәкәрім Құдайбердіұлының имандылық, дін тақырыбы тереңнен қозғалған танымдық-тәрбиелік мәні зор туындылары туралы баяндады. Мақалада дін тақырыбына қатысты ақынның идеялары «Үш анық», «Мұсылмандық шарты» деп аталатын философиялық шығармалары негізінде жан-жақты тұжырымдалды. Жастарға рухани-имандылық тәрбие беру бағытындағы хадистер мен аяттардың маңызы көрсетілді. Ислам дінінің құндылықтарын жастар бойына сіңіруде Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармаларының этнопедагогикалық маңызы мен мүмкіндіктері сараланды.

Кілт сөздер: дін, ислам діні, тәрбие, адамгершілік, иман, рухани-имандылық тәрбие, халықтық педагогика.

Қазақстан Республикасы Егемендікке қол жеткізген 25 жыл уақыт аралығында еліміздегі ішкі, сыртқы саясат, ғылым, мәдениет саласында атқарылып жатқан игі шаралардың дені бүгінгі жас ұрпаққа жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде терең тәлім-тәрбие беру ісін барынша жетілдіру болып отыр. Себебі тәуелсіз еліміздің тұғырының биік болуы, бүгінгі Қазақстан халықтарының, ең алдымен, жастардың рухани-адамгершілік, имандылық көзқарастарының қалыптасу дәрежесімен, жан-жақты білім деңгейімен анықталатыны сөзсіз. Бұл орайда тәрбие ісінде өз халқымыздың болмысына тән дәстүрлі тарихи-мәдени, рухани мұраларымыздың танымдық-тәрбиелік маңызы мен мәнін ұғынып, жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімін, дүниеге деген тұрақты көзқарасын қалыптастыруда олардың психологиялық-педагогикалық мүмкіндігін ұтымды пайдалану қажет.

Бүгінгі «Мәңгілік Ел» идеясы аясында қоғамдағы жастар саясатын жүргізуде жас ұрпақ бойында қазақ халқына тән ұлттық дүниетанымды қалыптастыра отырып, дәстүрлі мұсылмандық дін мен мәдениетті таныту, адамгершілік пен имандылыққа бет бұрғызып, түрлі жат ағымдардың жетегінде кетіп, адасудан сақтаудың бірден бір жолы – тарихи-мәдени, рухани жазба мұраларымызды меңгертіп, этномәдени құндылықтарымызға деген саналы азаматтық көзқарасты тәрбиелеу.

Бұл туралы Елбасы Н.Ә.Назарбаев қоғамның қазіргі нарықтық қарым-қатынасқа көшуі барысында туындаған «экономикалық, саяси, ұлттық, экологиялық, имандылық дағдарыстары» болашақ ұрпақтың жан-жақты жетілуіне көптеген қолайсыздықтар туғызып отыр. Бұл дағдарыстар арқылы адам бойында имандылық тәрізді адамгершілік қасиеттер әбден кемуі мүмкін деп қатаң ескерту жасады [1].

Соңғы жылдары қоғамдағы рухани-адамгершілік, имандылық тәрбие міндеттері қазақстандық педагогика, психология, әлеуметтану, мәдениеттану сынды ғылымдардың басты назарына алынып отыр, өйткені олар еліміздегі саяси-қоғамдық тұрақтылықты, ұлттық экономиканы дамытуға және мемлекет қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған күрделі мәселелердің өзегі болып табылады. Осындай маңызды міндеттердің оң шешім табуында баға жетпес тәрбие құралы – қасиетті Құран мен хадистердегі өнеге-насихат сөздермен астарласып, сабақтастық тауып жатқан түрлі кезеңдердегі тарихи тұлғалардың (ойшылдардың, қазақ ағартушылары мен ақын-жазушыларының және т.б.) адамгершілікке, моральдік қағидаларға толы рухани-имандылық туралы тағылымдары болып табылады.

Осы орайда қазақ болмысына тән имандылық идеясының бастау алар көздерінің бірі ХІХ ғасырдың соңы — ХХ ғасырдың бас кезеңіндегі ұлттық мәдени-тарихи мұраларымыздың қорынан үлкен өзіндік орын алатын Шәкәрім Құдайбердіұлының рухани әдеби мұралары екендігі даусыз.

Қазақ әдебиеті саласында Шәкәрім поэтикасын жан-жақты зерттеуші-ғалым С.Д. Ізтілеуова «өткен ғасырдың күрделі кезеңінде өмір сүрсе де, ғаламдық ой таным дәрежесіне көтерілген Шәкәрім Құдайбердіұлының әдеби мұрасының түпқазығы – «ақ жүрек», «таза ақыл», «адал еңбек» иесі түзу адамды қалыптастыру, сол арқылы қоғамды түзеу» екендігін баса айтып, ар ілімін адамдық сапаның алдына шығарып, бүкіл поэзиялық туындыларына өзек еткен Шәкәрім тағылымын саралай келіп, бүгінгі күннің басты мәселесінің бірі – дін тақырыбына қатысты ақынның тұжырым, түйіндерін танып-білудің маңызды екендігін нақты атап көрсетті [2; 3].

«Қазақ даласында исламның орнығуымен мұсылман діні халқымыздың рухани өмірінің негізіне айналды. Мұсылмандық — қазақтардың дәстүрлі мәдениетін, біртұтастығын сақтап қалудың шарты болуымен бірге, бүгінгі өзіндік болмысын жасаудың да басты құралы.

Халық өмірінің рухани даму тарихын зерттеп, талдау адамзат қоғамы үшін діннің қаншалықты үлкен маңызға ие екендігін аңғартады. Дін – ұлттық рухтың сарқылмас көзі, оның сақтаушысы. Дін қашанда халық дүниетанымының, дүниені қабылдауының, халықтың рухани даму деңгейінің басты көрсеткіші» болып қала бермек [3; 28].

Ұлттық әдебиетіміздегі Абайдан кейінгі танымал тұлға Шәкәрім Құдайбердіұлының мазмұны бай шығармалары, оның терең рухани-имандылық тәрбие жөніндегі идеялары туралы сөз етпес бұрын, біз, ең алдымен, бүгінгі түрлі ғылым салаларындағы діннің адам өміріндегі қоғамдық мәні, тұлғалық түрлі сапалар мен қасиеттердің қалыптасуындағы маңызы жөніндегі теориялық пайымдауларға тоқталып өткенді жөн деп білеміз.

Бұл туралы: «...халық тіршілігіне рухани қуат берген, қоғамдағы адамдық қатынастарды реттеп отыруда тәрбиенің жетекші құралы болған *дін* туралы сөз етпей кетсек, дәстүрлі мәдениет те, дүниетаным да толымсыз болар еді. Ең алдымен, діннің негізі – дүниетаным екендігі еш талас тудырмайды», — деп жазады қазақ халқының дәстүрлі педагогикалық мәдениетін зерттеуші педагог-ғалым Г.Р. Бахтиярова [3; 67].

Ғылымда «дін адам жан-дүниесінің талап-талпыныстары мен арман-мақсаттарының тоғысу нүктесі бейнесінде адам өмірінің толыққандылығын танытатын категория ретінде де қарастырылады» [4; 58]. Ал діннің бүгінгі қоғамдағы жеке тұлға қалыптасуындағы ықпалы туралы мәдениеттану ғылымы: «Дін елдің бәріне, көпшілікке түсінікті түрде адамзат тарихының мәні мен ерекшелігі туралы сұрақ қояды, адамшылық идеясын алға тартады, адамгершілікті тұлға, ар-ождан, ұят туралы көзқарастарды қалыптастырады. Ол тек адамның сыртқы қылығы мен іс-әрекетін ғана реттеп, бағыттап қана қоймайды, сонымен қатар ішкі дүниесін жасайды, адамның Мейірімділік, Махаббат және Шындыққа деген сенімі мен үмітін қалыптастырады», — деп адамның жан және тән тәрбиесіндегі рөлінің үйлесімді сабақтастығын нақты атап көрсетеді [4; 60, 61].

Олай болса, адам табиғатына кешенді ықпалы бар қазақ халқының барша бітім-болмысымен, мұрат-мақсаттарымен үндестік тауып жатқан қазақ топырағында қалыптасқан исламдық дін мен өркениеттің құндылықтарын педагогикалық тұрғыдан зерттеп, зерделеуде Шәкәрім Құдайбердіұлының оқырманына қалдырған тағылымға толы шығармаларының өз дінімізге қайта бет бұрған қазіргі заманда, әсіресе этнопедагогикалық мәніне үңіліп, қайта терең тану парыз.

Шәкәрім Құдайбердіұлы (1858–1931) — ақын, жазушы, философ, тарихшы. Абайдың замандас інісі, әрі ол негізін салған реалистік әдебиет дәстүрлерін алға апарушы ізбасары. Әкеден ерте айрылған Шәкәрім Абайдың тәрбиесінде өскен. Шәкәрімнің азамат ретінде қалыптасуына ғана емес, ақын ретінде қалыптасу жолына да ерекше әсер еткендігі туралы филолог-ғалым М.Мағауиннің құрастыруымен «Жалын» баспасынан 1988 ж. жарық көрген «Жолсыз жаза» атты ақынның өлеңдері мен поэмалары жинағының алғы сөзінде кеңінен айтылады [5; 6, 7].

Арнайы оқу орындарын бітірмегенімен, Абайдың басшылығымен және өз бетінше іздену нәтижесінде Шәкәрім сол замандағы қазақ арасындағы ең бір ғұлама адамдардың бірі болып табылады. Түрік, араб, парсы тілдерін ғана емес, орыс тілін де жетік біліп, философия мен дін тарихына қатысты еңбектерді де қадағалап отырды. Шәкәрім сәждадан бас көтермеген мұсылман болмаса да, орта жастан асқан шағында ел, жер көру мақсатымен екі рет қажыға барып қайтқан. Бұл сапарлар оның ой-өрісін кеңейтіп, дін қуған мұсылманшылықтың жолын түсінуге көп көмегін тигізген [6; 233].

Біздің пайымдауымызша, ол өз еңбектерінде имандылық, дін тақырыбын ерекше қозғаған. Соның ішінде оның исламиятқа қатынасы бар идеялары «Үш анық», «Мұсылмандық шарты» деп аталатын философиялық шығармалар жинағында кеңінен көрініс тапқан.

Ш.Құдайбердіұлының «Мұсылмандық шарты» атты еңбегі 1911 ж. Орынборда басылып шықты. Ақынның репрессияға ұшырауына байланысты оның басқа шығармаларымен бірге бұл кітабы да ұзақ уақыт оқырман қауым назарынан тыс қалып келді. Осы орайда ойшыл ақын қаламынан туған қазақтың рухани әлемін тәрбиелеудің баға жетпес құралы «Мұсылмандық шарты» атты еңбегінің мазмұнын адамгершілік-имандылық тәрбие идеялары тұрғысынан талдап, өзіндік тұжырымдар жасауда «Тұлғалар» топтамасы бойынша қазақтың ұлы ағартушысы, тұңғыш ұстазы атанған Ы.Алтынсариннің шығармашылығымен бірлестікте жинақталып жарық көрген «Ыбырай Алтынсарин, Шәкәрім Құдайбердіұлы» атты еңбек негізге алынды [7].

Шәкәрімнің «Мұсылмандық шарты» атты еңбегін қара сөзбен жазып шыққаны белгілі. Ол бұл кітабын үлкен мұсылмандық әдеппен не себептен бастағандығы туралы ниетін алғы сөзінде былайша түсіндіреді: «Бұл кітап әрбір қазаққа оқуға оңай болып әрі оларға пайда, әрі өзіме сауап болама екен деп Алла тағаланың рахметінен үміт еттім, Әмин» [7; 550]. Осы сөздерінен-ақ, ақынның түпкі ниеті туған халқына, келешек ұрпаққа пайда тигізу екендігін аңғаруға болады.

Бұл шығармада Шәкәрім өзі өмір сүрген заман мен қазіргі адамзат бойынан артта қалып бара жатқан бүкіл жаман, жақсы қасиеттер тереңнен қозғалған. Солардың ішінде Алла тағаланың барына сену, намаз, зекет, ораза, қажылық, парыз, сүннет, харам, құрбандық шалу туралы насихат сөздері көптеп келтірілген. Атап өтетін болсақ, иманның мағынасын Шәкәрім Құдайбердіұлы өз пайымдауында: «Иман деген Алла Тағаланың барлығына, бірлігіне, онан басқа Алла жоқтығына, Құран сөзінің бәрі шындығына анық ықыласпен нанбақ», — деп түсіндіреді.

Осылайша ақын бізге бүгінгі сөз етіліп жүрген имандылық тәрбиесінің негізгі мәні – ең алдымен Аллаға деген кіршіксіз таза сенім екендігін айқын дәлелдеп көрсетеді. Ол: «Егер де иман дұрыс болмаса, қанша құлшылық ғибадат қылынса да, ол қабыл болмайды», — деп ескертеді. Алла Тағаланың барын ақылмен ойлап білмек керек деп, Шәкәрім бұл дүниеде Алла Тағаланың жалғыз екендігін айта келіп, қасиетті Құран аятынан: «Егер де дүниеде екі құдай болса, дүние бұзылар еді», «Алла Тағаланың баласы жоқ және бір Алладан басқа Алла жоқ», — деп өз тұжырымына нақты дәлел келтіреді [7; 550–552].

Бабамыз бұл дүниедегі жақсылық пен жамандық Алла Тағаланың қалауымен болатындығын да ескертеді. Бұған аят сөздерін негіз етіп былайша баяндайды: «Не нәрсе саған жақсылық әкелсе, оны Алла Тағаладан деп біл, не нәрсе саған жамандық әкелсе, оны өз нәпсіңнен деп біл», «Не қайғы келсе де саған Алла Тағаланың рұқсатымен келеді», «Алла Тағала қайсы бір пендесін құрметті қылды, қайсы бір пендесін қор, кем де қылды» және бір аятта: «Егер жақсылық қылсаңыз өзіңіз үшін, егер жамандық қылсаңыз және өзіңіз үшін», — деген тұжырымдар айтады. Осындай нақты аят сөздерімен өз ойын сабақтастыра отырып, оқырманына адам өмірінде жақсылық пен жамандықтың болуы, бір жағынан, Алланың тарапынан, екінші жағынан — әр пенденің өз тарапынан болатындығын айтып түсіндіреді [7; 556].

Енді бірде Шәкәрім адамзат бойындағы ең жаман қасиеттер өтірік ант беру мен өтірік сөйлеу екендігін айта келіп, олардан үнемі сақтанып жүруді қатаң ескертеді. Бұл орайда ол: «Уа, достар, біздің халықта өтірік ант пенен өтірік туралы қалып сақталынбайды. Құдай сақтасын, бұлардың жолы бек қиын», — деп өз ойын Аятта айтылған тұжырымдармен: «Алла Тағаланың атын орынсыз қолжаулық қылмаңыз антыңызбен. ...Алла Тағала антын бұзғандарды жек көреді», — деу арқылы сабақтастықтыра отырып жеткізеді. Және бір аятта: «Ол өтірікшілерге қияметте қатты ғазап бар. Айтқан өтіріктері үшін. ...Жиіркеніп қашыңыздар өтіріктен», — делінген. «Енді Құранда өтірік ант пенен өтірік туралы қандай жаман екендігін ұқтыңыз, мұнан соң ақылмен ойлайтын дәлел айтайын: өзіңізді біреу өтірік антпен алдаса жақсы көресіз бе? ... Шарифатта өтірік айтуға бір аз жерде ғана рұқсат бар. О да ешбір мүмкін болмағанда екі кісіні жақындастырып араздығын қалдыруға бірінің қатты сөзін біріне айтпай, жақындық сөзбен оңдап айтқан сықылды жерде және кішкене баланы оқуға көңілдендірген сықылды жерде және жанға, яки дінге қас бола тұғын жерде кәпірлерді алдап құтылған сықылды», — деген ақын пікірі тіршілікте әр пендеге өтірік айтуға рұқсат етілетін нақты жағдайлардың шарттарын ашып көрсетеді [7; 562].

Ұлы ақын бұдан бөлек, осы еңбегінде ата-ана хақы, адам бойындағы жақсы және жаман қасиеттер, сауап алу, тәубеге келу, өтірік ант пен өтірік сөйлеу, түрлі залымдықтан, жаман мінезден сақтану, жақсы мінезді болу туралы кеңінен баяндайды.

Ақын әрбір адам жақсы мінезді болуға тырысуы керек дей келіп, өз ойын аят, хадис сөздері арқылы былайша өрбітеді: «Уа, достар, адам жақсы мінезді болуға тырысуы керек. Әуелі ынсапты болу керек. Аятта: «Алла Тағала әділдік қылғандарды сүйеді», «Қашан да болса рас әділ сөйлеңіз, егер жақының үшін болса да, яғни жақындыққа да қарамай». Рахымды болмақ туралы аятта: «Кешірімді болыңыз, жақсы жолға бұйырыңыз, надан бұзықтардан аулақ болыңыз», «Кімде кім құдай үшін деп мұқтаждарға қарыз берсе, Алла Тағала ондай екі есе беріп, ол үшін бек зор сауап берер», және хадисте: «Өзің нені жақсы көрсең, өзгеге соны қыл», «Кешірімді болыңыз, сізге де кешірімді болар Алла Тағала». «Адал уәдесін бұзбаған иманның белгісі», — деп көркем мінезді, әділ, кешірімді болу, өз уәдесінде тұру сынды адамдық асыл қасиеттерді дәріптеп, мұқтаждарға қарыз берудің игі амал екендігін ескертіп, осыларды әр адамның өз бойына сіңіріп өсуіне уағыз айтады [7; 563, 564].

Бұдан Шәкәрімнің өмірлік басты ұстанымының «Атаның баласы болма, адамның баласы бол» деген дана халықтық қағидамен үндестік тауып жатқандығы анық аңғарылады. Сонымен қатар ақынның исламдағы адам тәрбиесіне аса мән беріп, жан-жақты жетілген ұрпақ тәрбиелеудегі басты міндеті мұсылман үмбеті деген атқа лайық, иманды перзент тәрбиелеу екендігін көрсетуге деген талпынысы да байқалады. Ақын қаламынан туған осынау ой иірімдерінен әділдік, өзгелерге де жақсылық ойлау, садақа беру мен айтқан уәдеде тұру, әрдайым кеңпейілді, кешірімді болу сынды жоғары адамгершілік қасиеттердің нағыз имандылыққа тән белгілер екендігін айқын көре аламыз.

Сол секілді ақын адамның тәубеге келуі, сол арқылы күнәдан тыйылатындығы туралы өз шығармасында анықтап жазып кеткен: «Менің байқауымша, адамда үш түрлі тәуба бар. Оның бірі – шын тәуба. Ол мынау: бір адам нәпсісіне еріп бір күнәні қылды да, артынан шын ықыласыменен қатты кейіп, өкініп, енді қайтып ондайды қылмаспын деп біржола тәуба қылады. ...Екінші бір тәуба бір адам нәпсісіне еріп бір күнәні қылады да ішінен қатты кейиді, неге қылдым деп, әй, ендігәрі қылмаспын-ау десе де, анық уәде қыла алмайды, нәпсісіне сене алмайды. ...Енді мен білген үшінші тәуба бар. Ол мынау: біреу бір күнәні қылады да, артынан тәуба қыла салып және тәуба қылдым ғой керегі не бірталай жандар осылай қылып жүр ғой деп көпті мысал қылып салақтау жүреді» [7; 566, 567]. Осылайша, Шәкәрім әр адамның тәубеге келуі оның болмысына, танымына қарай әр алуан болатындығын айта келіп, олардың бір-бірінен айырмашылығын дәлелді түрде сипаттап, түрлі қырынан ажыратып көрсетуге талпынады.

Сонымен қатар мұсылман парыздарының бірі – *намаз* туралы айта келіп, ақын: «Уа, достар, көбіңізге мағлұм иманнан соңғы мұсылман мен кәпірдің бір айырыла тұғын белгісі – *намаз оқымақ* деп түсіндіріп, өз ойын қасиетті құрандағы аят сөздерімен сабақтастыра отырып, аятта: «Әлбетте, намаз адамды жаман бұзықтықтан тияды. Және Алла Тағалаға қылған құлшылық зікірдің ең үлкені – намаз», «...Олай болса, намазға не себептен салақ боламыз. Парыз емес деп ойға алмаймыз», — дей келе, оқырманына өзіндік ой тастаумен қатар, бұл бағыттағы кейбір теріс көзқарастарға өз қынжылысын да білдірді [7; 569].

Кеменгер ойшыл намаздың түрлерін: *қаза намазы, жұма намазы, екі айт намазы, жаназа намазы, құрбан шалғанда әркім өзі ойында оқитұғын намаз* деп бөліп, олардың оқылу жолдарын, ерекшелігін айтып, ара-жігін ажыратып көрсетуге талпынады.

Ал *ораза, зекет, қажылық* туралы ойын былайша тұжырымдайды: «Уа, достар, оразаға қалайша салақпыз. Оны да парыз емес демейміз. Қарнымыз ашты десек, дүние ісі үшін неше күндер аштыққа, қиыншылыққа шыдайтуғынымыз қайда», — деп қынжылыс білдірсе, ал келесі бір ойында: «Уа, достар, зекетті неге ескеріп түгелдеп бермейміз? Оны да парыз емес демейміз. Намазға ерінеміз. Оразаға қарнымыз ашады. Бұл зекетте не деп айла табамыз. Мал аяймыз дегеннен басқа дауымыз бар ма? ...Малымыз жеткеніміз қажыға неге бармаймыз», — деу арқылы өз тыңдарманы мен оқырманын нәпсіні тыюға, сабырлыққа, қайырымдылыққа, шыдамды болуға үндейді [7; 569].

Шәкәрім осылайша өз еңбегі арқылы барынша намаз оқу, ораза ұстау, қажылыққа бару, зекет беру барша мұсылманның басты парызы екендігін түсіндіреді.

Ш. Құдайбердіұлы адам өміріндегі үлкен байлық болып саналатын ата-ана, оның хақы туралы пайымдауларға да бұл еңбегінен үлкен орын берген. Ақын тіршілікте туған ата-ананы ренжіткен кісіге Алла Тағала разы болмайтындығын айта келіп, бұған аят пен пайғамбар сөздерінен нақты дәлелдер келтіреді: «Ата-анаңызға жақсылық қылыңыз. Егер біреуі яки екеуі де сіздің қасыңызда қартайса, оларға «аф» дегендей зиян қылмаңыз, Һәм ақырмаңыз. Не сөйлесеңіз жақсы, майда сөйлеңіз», — деп жазса, пайғамбардың: «Сенің өзің де, малың да әкең үшін», — деген ойын нақты

дәлел ретінде келтіріп, ата-ананы ренжітпей, үнемі оларға қамқорлық, жақсылық жасап жүру керек, ол әр перзенттің басты парызы екенін қатаң ескертеді [7; 587, 588].

Шәкәрім адамгершілік, имандылық құндылықтарды оқырманына жеткізуде өзінің ақындық өнерін ерекше пайдаланған. Оның дәлелі бізге жеткен өлеңдерінің мазмұнында имандылық, дін тақырыптары ерекше аталып өтілген. Ақын «Дін» деп аталатын өлеңінде құдай туралы әр халықтың ой-пікірі әр түрлі екенін:

*Жер жүзіне қарасам,
Неше түрлі халық бар
Дін, иманын санасам
Мыңнан артық анық бар.
Бірі: «Құдай бір десе»,
Бірі айтады: «көп Құдай».
Бірі: «тәңірі – Күн» десе,
Бірі дейді: «жоқ Құдай», —*

дей келіп, дүниедегі жалғыз имандылық жолы бір Құдай деп өлең шумағын әрі қарай жалғастырады:

*Тәңірі жолы – ақ жүрек,
Сайтан деген – қиянат.
Ақ жүректі ертерек,
Ескер-дағы, қыл әдет... [8; 381, 382].*

Ал, «Арақ, мастық, жар, жан, шатақ, иманның шешуі» деп аталатын өлеңінде:

*Ақылыңа сынат да дәлел айтқан,
Құраннан табылады талай аят, —*

десе, енді бір өлең жолында дінді ұстанбай, мойындамай жүретін адамдарды былайша сипаттайды:

*Дін десе тұра қашты есті азамат,
Бар обалы олардың тәпсіршіде,
Адасып нұрлы аятқа жағышты тат.
...Қиянатың бар болса – иманың жоқ,
Маған десе, мың жылдай қыл гибадат [8; 380].*

Шәкәрім шығармаларының мазмұнындағы рухани-имандылық тәрбие идеяларын жан-жақты талдай келе, біз ақынның өз шығармалары арқылы адам бойындағы имандылық қасиетті рухани байлықтың көзі ретінде мақсатты, жан-жақты тұжырымдап, барынша дәріптегендігін көреміз.

Ол өз қаламынан туған әр туындысы арқылы рухани иман байлығы мол адамды жоғары бағалап, өзгелерге үлгі-өнеге еткен. Бұдан біз, біріншіден, ақын өз шығармаларына адамгершіліктің бастауы – руханилықты, имандылық сынды қасиетті өзек етіп, дәріптегендігін; екіншіден, ислам дінінің қазақ қоғамындағы жеке тұлға тәрбиесі мен оның қалыптасуындағы үлкен танымдық-тәрбиелік рөл атқаратындығын барынша дәлелдеп көрсеткенін; үшіншіден, ислам дініндегі имандылыққа шақыратын хадистер мен аяттардың маңызын жан-жақты түсіндіріп, оның қазақ халық педагогикасымен үндескен тәрбиелік мәнін тұжырымдап беруге деген педагогикалық талпынысын аңғарамыз.

Сонымен, біз XIX ғ. соңы — XX ғ. бас кезеңіндегі қазақ әдебиетінде эпика, лирика және аударма саласын дамытуға зор үлес қосқан ақын – Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармаларына арқау болған рухани-имандылық тәрбие идеяларына талдау жасай отырып, имандылық дегеніміз, біздің пайымдауымызша, дәстүрлі ислам дінінің қағидаларына негізделген ұлттық көзқарасымыз, ең алдымен, Аллаға деген сенім мен наным, парызбен ұштасып жатқан әр пенденің дүниеге деген көзқарасы, шыншылдық, адамгершілік, кішіпейілділік, мейірімділік, инабаттылық, сабырлық, батылдық, қайырымдылық тәрізді адам жүрегінде ұялаған ізгі қасиеттердің бастауы деп білеміз. Ол, ең алдымен, қазақ болмысына тән қайталанбас дүниетаным, өз ата-бабаларымыздан тарихи-мәдени тұрғыдан жалғасын тауып келе жатқан шынайы өмірдің ұлттық салт-сана, әдет-ғұрыптарымызбен сабақтаса өріліп жатқан көрінісі деп білеміз. Осындай Абай, Шәкәрім сынды дана бабаларымыз айқындап берген мәдени-рухани қазыналарымызды ұрпақ тәрбиесінің игілігіне айналдыру — баршамыздың ортақ міндетіміз.

Себебі ағымдағы жылы жасалған «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында көрсетілген бесінші басымдық – институционалдық өзгерістерге, қауіпсіздікке және сыбайлас жемқорлықпен күреске қатысты бірқатар нақты міндеттердің аясында айтылған өскелең ұрпақты

рухани-адамгершілік рухында тәрбиелеу үшін қосымша қадамдар жасау керектігі туралы тұжырымы бүгінгі қоғамдағы жастардың рухани-имандылық тәрбиесіне айрықша көңіл бөлу қажеттілігін тағы да айқындап берумен қатар, бұл бағытта педагогика ғылымының алдына жаңа міндеттер жүктейді [9].

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. — 2012. — 15 желт. — № 828-831 (27902).
- 2 Ізтілеуова С.Д. Шәкәрім поэтикасы: филол. ғыл. д-ры ... дис. автореф. / С.Д. Ізтілеуова. — Алматы, 2007. — 44 б.
- 3 Бахтиярова Г.Р. Қазақ халқының дәстүрлі педагогикалық мәдениеті: тарихы, теория және практика: моногр. / Г.Р. Бахтиярова. — Ақтөбе, 2012. — 372 б.
- 4 Ғабитов Т.Х. Мәдениеттану / Т.Х. Ғабитов, Ж.М. Мүтәліпов, А.Т. Құлсариева. — Алматы: Қаржы-қаражат, 2003. — 408 б.
- 5 Құдайбердіұлы Шәкәрім. Жолсыз жаза: Өлеңдер мен поэмалар / Құраст. М.Мағауин. — Алматы: Жалын, 1988. — 256 б.
- 6 Ай, заман-ай, заман-ай... (Бес ғасыр жырлайды): 2 т. / Құраст. М. Мағауин, М. Байділдаев. — Алматы: Қазақ ССР Баспасөз жөніндегі мемлекеттік комитеті Бас ред. — РББ, 1991. — 2-т. — 496 б.
- 7 Ыбырай Алтынсарин, Шәкәрім Құдайбердіұлы; бас ред. Б.Аяған. — Алматы: Қазақ ЭБР, 2007. — 632 б.
- 8 Шәкәрім Құдайбердіұлы. Жол табалық ақылмен: шығармаларының бір томдық жинағы / Баспаға дайынд. көркем. Р.Сейсенбаев. Халықаралық Абай клубы, Жидебай. — Алматы: Дәуір, 2006. — 720 б.
- 9 Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. — 2017. — 31 қаңт. — № 20 (29001).

Г.Р. Бахтиярова, С.В. Рябова, Ж.С. Сандигали

Нравственно-духовно-воспитательные идеи в произведениях Шакарима Кудайбердиұлы

В статье всесторонне проанализированы и подчеркнуты важность воспитательного значения религии, ее место в формировании личностных качеств и свойств в жизни человека. Исходя из этого показана роль степени сформированности духовно-нравственных взглядов и уровня знаний современной молодежи в развитии общества. Выделена важность осознания сущности и познавательно-воспитательной роли традиционных историко-культурных, духовных ценностей казахского народа в процессе воспитания у молодежи национального самосознания и формирования устойчивого взгляда на мир. Определена и проанализирована роль религии в этническом мировоззрении народа как важного средства воспитания. Мусульманство рассмотрено как основное условие сохранения целостности и традиционной культуры, а также как основное средство формирования современного быта народа и как содержательная основа духовной жизни казахов. На примере произведений Шакарима Кудайбердиұлы раскрыто познавательно-воспитательное значение религии в формировании духовно-нравственного воспитания молодежи. Проанализированы и научно обоснованы религиозные идеи поэта на основе его философских сочинений, таких как «Три истины» и «Условие мусульманства». Отмечено этнопедагогическое значение хадисов и аятов для формирования нравственных качеств в воспитании молодежи в духовно-религиозном направлении на примере трудов Шакарима Кудайбердиұлы.

Ключевые слова: религия, ислам, воспитание, нравственность, вера, духовно-нравственное воспитание, народная педагогика.

G.R. Bakhtiyarova, S.V. Ryabova, Zh.S. Sandigali

Moral and spiritual educational ideas in the works of Shakarima Kudayberdiuly

In the article comprehensively analyzed and emphasized the importance of the educational values of religion and its place in the formation of personal qualities and properties of the human life. Proceeding from this, the role of the degree of formation of spiritual and moral views and the level of knowledge of modern youth in development and society. Particularly emphasized the importance of awareness of the essence and cognitive-educational role of the traditional historical and cultural, spiritual values of the Kazakh people in the process of educating the youth of national self-consciousness and forming a stable view for the world. Identified and analyzed the role of religion in the ethnic outlook of the people as an important means of upbringing. Mus-

lims are considered as the basic condition of preservation of integrity and traditional culture, and also as the main means of forming the modern life of the people and as a content basis of the spiritual life of the Kazakhs. Also considered the various scientific opinions and opinions about concept of religion. The authors reveal the cognitive and educational significance of religion in the formation of the spiritual and moral education of the personality of youth using Shakarim Kudaiberdyuly's works on the example. The article thoroughly analyzes and scientifically justified the religious ideas of the poet on the basis of his philosophical writings, such as "Three Truths" and "The Condition of Islam". By the authors noted the ethno pedagogical importance of the hadith and ayah for the formation of moral qualities in the education of youth in the spiritual and religious direction, using the works of Shakarim Kudaiberdiuly on the example.

Keywords: religion, the religion of Islam, education, morality, faith, spiritual and moral education, folk Pedagogy.

References

- 1 Kazakstan zholy – 2050: Bir maksat, bir mudde, bir bolashak. KR Prezidenti N.A. Nazarbaevtyn Kazakstan khalkyna Zholdauy [The path of Kazakhstan – 2050: One goal, common interests, common future. President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev's Message to the people of Kazakhstan]. (2012, 15 December). *Egemen Kazakhstan*, 828-831 (27902) [in Kazakh].
- 2 Iztleuova, S.D. (2007). Shakarim poetikasy [Poetics of Shakarim]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Almaty [in Kazakh].
- 3 Bakhtiyarova, G.R. (2012). *Kazak khalkynyn dasurli pedahohikalyk madeniety: tarikhy, teoriia zhane praktika [Traditional pedagogical culture of the Kazakh people: history, theory and practice]*. Aktobe [in Kazakh].
- 4 Gabitov, T.H., Mutalipov, Zh.M., Kulsarieva, A.T. (2003). *Madeniettanu [Culturology]*. Almaty: Karzhy-karazhat [in Kazakh].
- 5 *Kudaiberdyuly Shakarim. Zholsyz zhaza: Olender men poemalar [Punishment without anything: Songs and poems]*. (1988). Compiled by: M. Magauin, Almaty: Zhalyn [in Kazakh].
- 6 Ai, zaman-ai, zaman-ai... (Five centuries sings): in 2 vol. (1991). (Compiled by: M. Magauin, M. Baidildayev), Almaty: Kazak SSR Baspasoz zhonindegi memlekettik komiteti Bas red. — RBB, Vol. 2, p. 496 [in Kazakh].
- 7 Ayagan, B. (Eds.). (2007). *Y. Altynsarin, Sh. Kudaiberdiuly*. Almaty: Kazakh ÉBR [in Kazakh].
- 8 *Shakarim Kudaiberdiuly. Zhol tabalyk akylmen. Shyharmalarynyn bir tomdyk zhinahy [Shakarim Kudaiberdiuly. Let's decide consciously. One set of works]*. (2006). Decorated publishing: R. Seisenbayev. Abai International Club, Zhidebay. Almaty: Dair [in Kazakh].
- 9 Kazakstannyn ushinshi zhanhyruy: zhahandyk basekehe kabilettilik. KR Prezidenti N.A.Nazarbaevtyn Kazakstan khalkyna Zholdauy [Kazakhstan's third revival of global competitiveness: President's message to the people of Kazakhstan]. (2017, 31 January). *Egemen Kazakhstan*, 20 (29001) [in Kazakh].

D.K. Kurmanayeva, G.Z. Tazhitova, N.S. Kassymbekova

*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
(E-mail: kaf_inyaz@enu.kz)*

Effectiveness of Academic Writing teaching in Master's program

This article provides the system of work directed to forming of skills and development of abilities of the academic writing of non-linguistic specialties master students of higher educational institutions. These skills are demanded in the documents of the international organizations and the state educational standards of higher education of the Republic of Kazakhstan on the basis of the analysis of requirements to competences of teaching engineer master's program. The article considers: 1) the system of exercises focused on consecutive development of abilities of master students' writing since elementary level of mastering a foreign language; 2) abilities of writing sentences and paragraphs in English; 3) the correct essay writing which covers a) writing of introduction with inclusion of the hook, connecting information and thesis statement; b) conclusion writing with use of the sentence, opinion, or prediction. This system was approved in professional English classes of master students at L.N. Gumilyov Eurasian National University and showed the outstanding efficiency.

Keywords: professional English, academic writing, master students, English for Academic Purposes, non – linguistic specialties, essays, introduction, conclusion.

With Kazakhstan's participation in the Bologna process L. N. Gumilyov Eurasian National University develops three-level programs for bachelor, master and doctoral students. The modern education is targeted to develop key competencies of future professionals. Future bachelor and master students of L.N. Gumilyov Eurasian National University are prepared to the following types of professional activity: industrial, technological, organizational, managerial, scientific, academic, and project-based. To be successful in these activities, students must have the following cultural and professional competences:

- To have command of a foreign language for the purposes of business and professional communication;
- To be able to use language in speech and writing;
- To be able to make up and edit texts for the professional use;
- To be able to learn and analyze the necessary information, technical data, and the results, classify and summarize them;
- To be able to prepare scientific and technical reports, and research publications;
- To be able to describe the action principles, devices, developed products and accessories from the innovative point of view [1; 95].

The University faculty aims to achieve educational standard goals. With the account of the above documents and requirements of the main educational programs, we believe it is necessary to develop a system of exercises designed to develop academic writing skills of non-linguistic master students.

The ability to make up written texts for students who study English as a foreign language has appeared to be one of the most difficult tasks. There are a number of reasons:

- The focus is made on speaking, listening, and reading;
- Lecturers may feel confused about their writing skills and try to avoid such type of speaking activity.

However, we cannot exclude from our work such component of foreign language teaching since writing teaching at all levels enables to:

- Develop all types of speaking;
- Develop own style of teaching;
- Master the art of literate writing;
- Be professionally and scientifically active in the world arena;

Exercises used in foreign language teaching vary subject to students' proficiency. Let us take non-linguistic students as an example. In order for them to properly express their thoughts in writing, we have to teach them:

- Writing and using in professional context lexical items like nouns denoting phenomena and objects of professional field, verbs denoting process, adjectives denoting characteristics of professional objects;
- Construct sentences, from compound to complex ones;

- Follow paragraph and text rules;
- Letter-writing (personal and official letters, addressing envelopes and cards) subject to socio-cultural norms of letter-writing (style, form, phrases, clichés, and structure);
- Essay-writing. The shift to the three-level educational system necessitated teaching this difficult piece of writing.

In addition, let us start with our student audience. We work with non-linguistic specialties students for whom English is not a core subject. Therefore, English class hours are very limited. Moreover, students - future professionals have used not to pay enough attention to the study of a foreign language at the stage of schooling, and 90 % technical high schools enrollees have elementary level of language skills and feel a lack of motivation to study it. We take it into account when we select methods and techniques for writing teaching. Since the language proficiency level of our students is very low, in our work we use a system of sequential writing skills development, starting from the word level up to complex texts such as essays [2].

In this paper, we describe a system of exercises aimed at the gradual development of master students' writing skills. Let us start with teaching the correct construction of sentences for elementary level students:

Our students, Kazakh and Russian-speaking people, translate their thoughts first in Kazakh / Russian sentences and only then find an English equivalent to the Kazakh/ Russian sentence by starting with the grammatical structure and ending with the lexical and phonetic syntagma content. An English sentence differs by a fixed word order. With a view to improving sentence construction skills of students, we use the following exercises:

1) Translation from Kazakh/Russian to English.

Students often make mistakes when translating Kazakh/Russian sentences in English; very often, they construct sentences according to their native language grammar rules by forgetting English fixed words order. At this stage, it is important to be attentive to both writing the words and constructing sentences in accordance with the English grammar rules.

2) Put the word in a sentence in the correct order. It can be exclamatory, declarative and interrogative sentences.

Example: *you / work / to / when / independently / out / carrying / need / to / research - When carrying out research, you need to work independently.*

3) Divide a sentence in parts:

Example: *Define the subject and predicate in the following sentences:*

Let us now pass a plane xy through point A normal to the axis z .

4) Mistake correction. There can be different mistakes:

a) Punctuation and title mistakes:

Example: *What are the first two steps in research? - What are the first two steps in research?*

b) Subject and predicate coordination mistakes:

Example: *The student create a working title. - The student creates a working title.*

Once students have mastered the sentence construction in accordance with English sentence rules, we proceed to paragraph writing. First we'll find out what we mean by this piece of writing. There are many definitions of a paragraph.

In our work, we consider a paragraph as a series of sentences that are organized and coherent.

A paragraph composes of three main parts: the topic sentence, the body, and the concluding sentence. [3; 39]

A topic sentence is a sentence, which states the main idea of a paragraph. It usually comes at the beginning of a paragraph.

A body paragraph is a group of related sentences about the main topic or idea. Each of the body sentences should be related to the topic sentence. The body sentence may contain details of the information or examples provided in the topic sentence to support the idea of the topic sentence.

A concluding sentence usually comes at the end of a paragraph. This is brief information set out in paragraph. Some paragraphs, particularly short ones, do not have a concluding sentence. In our work at paragraph structure and writing, we use the following exercises:

1) Paragraph review

Read the paragraph and answer the questions:

Today, science and technology are closely related. Many modern technologies such as nuclear power and space flights depend on science and the application of scientific knowledge and principles. Each advance in pure science creates new opportunities for the development of new ways of making things to be used

in daily life. In turn, technology provides science with new and more accurate instruments for its investigation and research.

1. *How many sentences are in this paragraph?* - 4.

2. *What is the main topic of this paragraph?* - *Many modern technologies such as nuclear power and space flights depend on science and the application of scientific knowledge and principles.*

3. *What is the topic sentence?* - *Today, science and technology are closely related.*

Remember that the topic sentence tells the main idea of the whole paragraph.

4. *What is the concluding sentence?* - *In turn, technology provides science with new and more accurate instruments for its investigation and research.*

2) The work on the topic sentence

Example:

1. *Read each paragraph and three topic sentences below it. Then choose the best topic sentence and write it on the line. Read the paragraph again. Make sure that the topic sentence gives the main idea for the whole paragraph.*

3) The work on the body paragraph

Here it is crucial for each sentence to be connected to the topic sentence, **support an idea, add details or give examples of the topic sentence ideas.**

Example:

1. *Read each paragraph carefully. Underline the topic sentence. In each paragraph, one supporting sentence does not belong because it is not directly connected to the topic sentence. It does not fit the ideas in the paragraph. Put parentheses () around the one sentence that does not belong.*

4) The work on the concluding sentence

The concluding sentence usually briefly summarizes the paragraph. In many cases, the topic sentence information is in some way repeated in the concluding sentence. However, it may be a sentence, an opinion, or a prediction.

Example:

1. *Read each paragraph. Then read the concluding sentences below it. Circle the letter of the best concluding sentence.*

5) Writing own paragraph on the given theme

Once students have mastered the technique of constructing sentences and paragraphs in English, we proceed to making up topical texts.

Furthermore, we want to share a system of exercises that we use in teaching essay writing. First, let us start with what we mean under this piece of writing.

We adhere to definition of the essay in our paper like — «a short written composition, collection of paragraphs which represents the facts, author's opinion and the ideas on one subject or another. Subjects can be various — from the description of walk on the beach to discussion for (or against) increases in taxes». «The majority of the academic essays differ on length from 5 to 10 and more than 10 pages». [4; 21] The essay «essai» in translation from French «attempt», «test», «sketch», from Latin exagium «weighing» — the genre of criticism, literary criticism which is characterized by a free interpretation of any problem. There are many ways of writing the essay. The method which is chosen for writing is mostly often based on an essay subject. It is necessary to take into account what type of the essay will transfer the ideas of the author in the clearest way. Keytfol (Keith S. False) allocates several standard types of the essay [5; 11]:

- Narrative essay
- Comparative essay
- Cause/effect essay
- Argumentative essay
- Process- analysis essay

But, despite variety of types of the essay, they all possess the general structure. Each essay, irrespective of type it belongs, includes in the structure:

- Introduction
- Main part
- Conclusion

Each of the listed above parts includes from one to three paragraphs in the structure. Usually, introduction and conclusion consist of one paragraph while the main part includes three paragraphs. In turn, there is a set of ways of training to write each part of the essay, irrespective of its type. Here are some examples of ex-

ercises of working on each part of the essay. Introduction represents only one paragraph for many types of the essay and this paragraph consists of three parts:

1. Hook
2. Connecting information
3. Thesis statement

It is not simple to write a good hook, it demands a training and extraordinary approach. One can use following exercises:

1. Ask a question. If the reader wants to learn the answer to a question which he "has hooked" then he will read the whole essay.

For example, it is possible to begin the essay about need of introduction of more strict policy of the state regulation in the sphere of medicines sale with this question:

How many people take medicine — even simple aspirin — every day?

2. Use an interesting observation. For example: Asian economists aren't sleeping well these days. This observation forces readers to learn why economists sleep badly. This catch leads to the main idea of the essay which will distinguish three basic reasons of economic downturn in Asia.

3. It is possible to use unique scenario to capture attention of the reader. For example: Travelling at more than one hundred miles an hour, he feels as though he isn't moving. He is engulfed in complete silence. For a moment, it is as if he has entered another dimension. — This essay is about an exciting sport — skydiving.

4. Begin with the well-known quote. Study this example: «I have a dream»

Many readers can think that this quote leads to a further reasoning on Martin Luther King's life and his fight. Actually, this catch begins the essay on a subject of structure of a dream.

5. Use the surprising or shocking statistics. For example, Over 20,000 people in the United States are killed in alcohol-related traffic accidents every year. If world temperature continues to rise, Singapore and New York may be under water by the year 2050.

The next stage of the essay is teaching to write connecting information from the hook to the main\thesis statement. Connecting information includes three to five sentences which help to direct the reader on the essay topic. These sentences can be background information on the subject or examples.

It must be noted that one shouldn't pass on to a subject at once. First, it is necessary to present that the reader already knows about a subject, then, to fill gaps, what the reader already knows and what he needs to know on this subject. It is very important to know your reading audience when you write the essay.

Further, we pass on to the main statement\to the thesis statement (thesis statement). The main statement or thesis situation formulates the main idea of the essay and reports how information will be organized. The thesis statement defines the main idea you want to present and conveys what moments will be explained and confirmed in the main part of the essay. The thesis statement is a project of the essay. Many thesis statements include the idea about an essay topic, then the general basis, in support of the idea or a view point. Below, the example from the essay «Against E-Voting» is provided and its thesis statement accurately formulates the author's instance: «In particular, I believe that we shouldn't vote with computers or other electronic media». The author finishes the thesis statement, explaining the reason in support of the opinion:

«because democracy is too important to cede to the unreliability of cyberspace».

The following stage is work on the confirming statement (supporting statements) or the main part of the essay (body).

The confirming statements in the essay are the main part of the essay (body). The confirming sentences always belong to the key sentence (topic sentence) of the paragraph. In the main part of the essay, the author explains and confirms the ideas or viewpoints he has formulated in the thesis statement. In the good essay, the main part has to develop the thesis statement, so, that the reader can understand the author's point of view completely. Generally confirming statements represent the examples, the reasons or the bases, the facts or more characteristic or peculiar information on an essay subject. Without these sentences the essay turns into the general description or the review.

One of the ways of making the confirming information in the main part of the essay clear is to use suitable transitional words, or linking words. They help the reader to follow the ideas of the essay. They can be separate words, such as but, this and although; or phrases like in addition, as a result, for these reasons.

The main part of the essay consists of three or four paragraphs between the introduction and the conclusion. The main part of the essay usually follows the plan of the organization determined by the author before he begins to write. This organization differs depending on a type of the essay.

The next stage is work on the conclusion. It is important for the essay to have a good conclusion. Introduction and conclusion often contain the identical ideas and words. For some students writing conclusion is the most difficult part of the essay, for others, on the contrary, it is the simplest thing. When writing the conclusion it is important to follow the following principles:

1. Demonstrate your reader that this is a conclusion. You can highlight the conclusion with some transitions or connectors in order to make it clear for the reader that it is the last part of the essay. For example: In conclusion; from the information given; to summarize. Sometimes the first sentence of the conclusion formulates the main idea or thesis statement again: As previously noted, there are numerous problems that new parents face today.

2. Don't include any new information in the conclusion. The conclusion has to help the reader to comprehend the main ideas you have presented in the essay. Therefore, any new information in the conclusion will sound as continuation of the main part of the essay.

3. For many authors it is difficult to write the conclusion. It demands huge work, creative approach and concentration as well as writing of a good hook and main statement. The type of the essay defines the way of ending the essay; however the ideas given below can be helpful in writing the essay conclusion:

A. The last sentences represent the offer of any idea, opinion or a prediction on an essay subject [6; 21]:

Sentence: In order for young people to successfully learn a language, parents need to encourage them at an early age.

Opinion: Learning a second language at an early age is, in effect a smart choice.

Prediction: If more young people were bilingual, perhaps they would better understand the complex world around them.

B. Sometimes the last sentence suggests that the question discussed in the essay with a large number of supporting facts that the answer is absolutely clear.

Once aware of this information, any reader would agree that bilingual education is an excellent educational opportunity.

It is better to change content and style of the conclusion; however the conclusion usually comes to an end with the sentence expressing the offer (suggestion), opinion, or a prediction. The author assumes what has to be done now, or the author offers final opinion on a subject, or forecasts what happens further. Without the conclusion the essay looks incomplete.

In this article we described the system of work in academic writing teaching of master students. This system of systematic development of skills has been effective in teaching master students. If necessary, it is possible to use only elements of this system, for example, only the exercises applied in teaching to writing sentences, paragraphs or essay.

References

- 1 Типовые учебные программы дисциплин по базовым дисциплинам магистратуры. Иностранный язык. — Алматы, 2014. — 53 с.
- 2 Hinkel Eli. Teaching Academic ESL Writing: Practical Techniques in Vocabulary [Электронный ресурс] / Hinkel Eli. — 2004. — 105 p. — Режим доступа: http://www.academia.edu/31734067/_Eli_Hinkel_Teaching_academic_ESL_writing._Practi_BookFi.org_.pdf.
- 3 Folse Keith S. «Great sentences for great paragraphs 1» Heinle Cengage Learning [Электронный ресурс] / Folse Keith S., Muchmore-Vokoun April, Vestry Solomon Elena. — 2010. — 68 p. — Режим доступа: <http://ru.bookzz.org/book/1110371/c0b447>.
- 4 Folse Keith S. «Great Essays 4», 3-d edition, Heinle Cengage Learning [Электронный ресурс] / Folse Keith S., Muchmore-Vokoun April, Vestry Solomon Elena. — 2010. — 55 p. — Режим доступа: <http://ru.bookzz.org>.
- 5 Folse Keith S. «Great Essays 5», 2-d edition, Heinle Cengage Learning [Электронный ресурс] / Folse Keith S., Pugh Tison. — 2010. — 75 p. — Режим доступа: <http://www.fishpond.co.id/Books/Great-Writing-5-Keith-S-Folse-Tison-Pugh/9781424071159>.
- 6 Adorno Theodor. The Essay as Form / Th. Adorno // New German Critique. — 1984. — No. 32. — P. 154–171.

Д.Қ. Құрманбаева, Г.З. Тажитова, Н.С. Қасымбекова

Магистранттар бағдарламасында академиялық жазуға оқытудың тиімділігі

Мақалада халықаралық ұйымдардың және Қазақстан Республикасы жоғарғы кәсіби білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттарында қамтылған жоо кәсіби мамандықтарының магистратура бағдарламасына қойылатын талаптарына сәйкес тілдік емес мамандықтардың магистранттарының академиялық жазу іскерліктерін қалыптастыруға бағытталған жұмыс жүйесі қарастырылған. Мақала төмендегі мәселелерді қарастырады: 1) магистранттардың шет тілін меңгеруінің бастапқы деңгейінен бастап жазу дағдыларын дамытуға бағытталған жаттығулар жүйесі; 2) ағылшын тілінде сөйлемдер мен азат жол жазу техникасын меңгеру; 3) дұрыс эссе жазу, оның ішінде: а) оқырманның ынтасын аударып отырып, байланыстырушы ақпаратты және негізгі тезистік ойды пайдаланып, кіріспе жазу; ә) ұсынысты, негізгі ойды және болжамды қолдана отырып, қорытынды жазу. Ұсынылып отырған жүйе Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің магистратура бөлімінің кәсіби шетел тілі сабақтарында қолданылып, жоғары тиімділік деңгейін көрсетті.

Кілт сөздер: кәсіби ағылшын тілі, академиялық жазу, магистранттар, академиялық мақсаттарға арналған ағылшын тілі, тілдік емес мамандықтар, эссе, кіріспе, қорытынды.

Д.К. Курманбаева, Г.З. Тажитова, Н.С. Қасымбекова

Эффективность академического письма в учебной программе для магистрантов

На основе анализа требований к компетенциям профессиональных инженеров и выпускников инженерных программ вузов, содержащихся в документах международных организаций и государственных образовательных стандартах высшего профессионального образования Республики Казахстан по подготовке магистров, авторами представлена система работы, направленная на формирование навыков и развитие умений академического письма магистрантов неязыкового вуза. В данной статье описаны: 1) система упражнений, ориентированная на последовательное развитие умений письма магистрантов начиная с элементарного уровня владения иностранным языком; 2) овладение техникой построения предложений и абзацев на английском языке; 3) правильное написание эссе, в котором затронуты: а) написание введения с включением зацепки, соединительной информации и основного/тезисного высказывания; б) написание заключения с использованием предложения, мнения или предсказания. Предложенная система была апробирована на практических занятиях по профессиональному английскому языку с магистрантами Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева и показала свою высокую эффективность.

Ключевые слова: профессиональный английский язык, академическое письмо, магистранты, английский язык для академических целей, неязыковые специальности, эссе, введение, заключение.

References

- 1 Tipovye uchebnye prohammy distsiplin po bazovym distsiplinam mahistratury. Inostranniy iazyk [Standard teaching programs master's program disciplines. Foreign Language]. (2014). Almaty [in Russian].
- 2 Hinkel, Eli. (2004). Teaching Academic ESL Writing: Practical Techniques in Vocabulary. *academia.edu* Retrieved from http://www.academia.edu/31734067/_Eli_Hinkel_Teaching_academic_ESL_writing_Practi_BookFi.org_pdf.
- 3 Folse Keith, S., Muchmore-Vokoun, April, Vestry Solomon, Elena. (2010). «Great sentences for great paragraphs 1» Heinle Cengage Learning. *ru.bookzz.org* Retrieved from <http://ru.bookzz.org/book/1110371/c0b447>.
- 1 Folse Keith, S., Muchmore-Vokoun, April, Vestry Solomon, Elena. (2010). «Great Essays 4», 3-d edition, Heinle Cengage Learning. Retrieved from <http://ru.bookzz.org>.
- 2 Folse Keith, S., Pugh, Tison. (2010). «Great Essays 5». 2-d edition, Heinle Cengage Learning. *www.fishpond.co.id* Retrieved from <http://www.fishpond.co.id/Books/Great-Writing-5-Keith-S-Folse-Tison-Pugh/9781424071159>.
- 3 Adorno, Theodor. (1984). «The Essay as Form». *New German Critique*, 32, 154–171.

Д.Б. Абыкенова

*Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, Казахстан
(E-mail: abykenova_db@mail.ru)*

Электронное обучение и виртуально-образовательная среда высших учебных заведений Ирландии

В статье описаны результаты прохождения научно-исследовательской стажировки в Дублинском институте технологий (г. Дублин, Ирландия). Данные были собраны в качестве элемента докторского исследования автора статьи. Были проведены интервью с преподавателями и сотрудниками института. Исследование проводилось на основе специально разработанных вопросов для сотрудников, участвующих в процессе разработки политики, управления, внедрения, обучения и поддержки виртуально-образовательной среды и электронного обучения в целом. На основе проведенных интервью проанализирован опыт внедрения электронного обучения в Дублинском институте технологий. Рассмотрены основные моменты внедрения виртуально-образовательной среды, повышения информационно-коммуникационной компетентности преподавательского состава, сотрудников и обучающихся ирландской системы высшего образования. Приведен обзор некоторых характерных особенностей виртуально-образовательной среды. Показаны преимущества перед традиционными средами, педагогические и технологические возможности, оптимальные варианты использования в образовательном процессе. Анализ данных показал некоторое различие между ирландской и казахстанской системами электронного обучения. Проведенный анализ позволил определить основные моменты, которые можно было бы принять в качестве возможных уроков для системы высшего образования Казахстана.

Ключевые слова: электронное обучение, информационно-коммуникационные технологии, виртуально-образовательная среда, ИКТ-компетентность.

В настоящее время одной из приоритетных по своей сущности технологий реализации непрерывного образования является технология электронного обучения с использованием виртуально-образовательной среды (ВОС). Электронное обучение — одно из приоритетных направлений информатизации вузов стран всего мира. По мнению Г.В. Можяевой, электронное обучение становится неотъемлемой составляющей образовательного процесса и используется во всех формах обучения. Применение электронного обучения позволяет повысить качество образования за счет использования быстро пополняющихся мировых образовательных ресурсов [1].

Прежде всего, приведем несколько полезных определений, используемых в статье:

– электронное обучение (e-learning) — организация образовательного процесса с применением содержащейся в базах данных и используемой при реализации образовательных программ информации и обеспечивающих ее обработку информационных технологий, технических средств, а также информационно-телекоммуникационных сетей, обеспечивающих взаимодействие участников образовательного процесса [2];

– виртуально-образовательная среда — информационное содержание и коммуникационные возможности локальных, корпоративных и глобальных компьютерных сетей, формируемые и используемые для образовательных целей всеми участниками образовательного процесса [3];

– информационно-коммуникационная компетентность (ИКТ-компетентность) — практическое использование информационных и коммуникационных технологий в профессиональной деятельности [4].

Виртуально-образовательная среда как неотъемлемый компонент электронного обучения играет важную роль в организации учебной деятельности субъектов образовательного процесса.

А. Соловов в своей статье отмечает впечатляющий прогресс в развитии аппаратных и программных средств ИКТ и утверждает, что это предоставляет хорошие технические возможности для реализации различных дидактических идей. Но, как показали длительная эволюция электронного обучения и внедрение, качество многих электронных образовательных и информационных ресурсов трудно назвать удовлетворительным [5]. Внедрение электронного обучения, виртуально-образовательных сред в высшие учебные заведения, формирование и развитие ИКТ-компетентности педагогов и обучающихся в изменяющихся информационных и технических условиях имеют свои преимущества и недостатки.

В данной статье представлен анализ опыта внедрения электронного обучения в ирландской системе высшего образования. Приведен обзор некоторых характерных особенностей ВОС и преимущества перед традиционными средами, педагогические и технологические возможности, оптимальные варианты использования в образовательном процессе.

Данные были собраны в качестве элемента докторского исследования автора. В рамках докторского исследования автором была пройдена научно-исследовательская стажировка в Дублинском институте технологий (DIT) в 2015–2016 учебном году. За время прохождения стажировки были проведены интервью с преподавателями и сотрудниками института, имеющими непосредственное отношение к электронному обучению. В интервью приняли участие восемь человек, из них пять сотрудников отдела электронного обучения, три преподавателя, обучающих веб-курсам.

Исследование проводилось на основе специально разработанных вопросов для сотрудников, участвующих в процессе разработки политики, управления, внедрения, обучения и поддержки ВОС и электронного обучения в целом. Целью опроса было изучение особенностей использования ВОС в учебном процессе. Вопросы были поделены на тематические блоки.

1. *Политика.* Блок вопросов, направленный на изучение политики внедрения электронного обучения в вузы. Включены вопросы о контексте институциональной политики, о развитии и реализации стратегии ВОС и электронного обучения, о финансировании этой деятельности, об инфраструктурных и технических ресурсах, об этапах разработки и реализации, о необходимости использовать ВОС преподавательским составом, о наиболее успешных и неуспешных аспектах политики.

2. *Обучение.* Блок вопросов, направленный на изучение особенностей использования ВОС в обучении. Сюда вошли вопросы о подготовке преподавателей к использованию ВОС и электронного обучения, о результатах использования ВОС в обучении и доказательствах того, что ВОС улучшает обучение студента, о стимулировании преподавателей использовать ВОС и электронное обучение, о новой роли преподавателя в обучении, о наиболее и наименее популярных инструментах платформы и электронного обучения среди преподавательского состава.

3. *Технологии.* Блок вопросов, направленный на изучение особенностей использования ИКТ в педагогической деятельности преподавателя. Рассматриваются вопросы о технологиях ВОС, о технической поддержке, о минимальных технологиях, необходимых студентам, об эффективности использования ВОС и электронного обучения.

4. *Теория и философия.* Блок вопросов, направленный на изучение недостатков и преимуществ использования ВОС и электронного обучения. Сюда вошли вопросы о подготовке в психологии ВОС и электронного обучения, о выгоде от использования ВОС и электронного обучения, об ИКТ-компетентности обучающихся, об организации подготовки магистров в области электронного обучения.

В результате данного эксперимента нам необходимо было выявить опыт внедрения электронного обучения и ВОС в Дублинском институте технологий и провести анализ.

Основным документом, регламентирующим все направления высшего образования в Ирландии, является Национальная стратегия высшего образования до 2030 г. Она была запущена в 2011 г. и направлена на изменение сектора высшего образования в Ирландии в течение следующих двух десятилетий [6].

В Ирландии семь университетов, и большинство из них построено по классической модели, т.е. предлагают обучение на степени бакалавра, магистра и доктора наук по широкому спектру дисциплин.

На базе университетов активно ведутся научные исследования. В рамках «Программы передовых технологий» финансируются научные проекты в области биотехнологий, оптоэлектроники, информационных технологий и телекоммуникаций. Правительство страны всячески поощряет активное использование и развитие ВОС и электронного обучения. Развитию электронного обучения в высших учебных заведениях Ирландии уделяется большое внимание. Государство осуществляет финансирование развития электронного обучения в вузах страны.

Наиболее распространенными платформами для реализации электронного обучения в вузах Ирландии являются WebCT, Blackboard, Moodle и Electronic Grade Book. В Ирландии около половины из 27 высших учебных заведений (университеты и институты) используют информационно-образовательную среду Moodle и около половины — платформу Blackboard. В Дублинском институте технологий изначально использовали платформу WebCT. На данный момент в институте функцио-

нируют две системы. Blackboard предназначена для организации веб-курсов. В ней осуществляется образовательный процесс, т.е. процесс обучения. Вторая система предназначена для управленческого администрирования (ведение журнала, расписания занятий, календаря и т.д.). Эта система называется Electronic Grade Book и не имеет ничего общего с веб-курсами.

В настоящее время реализуется проект по внедрению единой образовательной системы во все образовательные учреждения Ирландии. Делаются попытки объединения всех систем в одну. Проводится сбор данных опроса об использовании платформы через личный кабинет студента. Данные учитываются при разработке единой образовательной системы, отвечающей за административно-управленческие и образовательные решения. Политика информатизации образования Ирландии движется по направлению внедрения облачных технологий в систему образования, на увеличение онлайн-материалов и активное внедрение ИКТ в обучение. Несмотря на это преподаватели ДИТ имеют академическую свободу в выборе методов обучения.

Благодаря ВОС у преподавателей есть доступ ко всей информации о студентах. Техническая оснащенность института позволяет получать доступ ко всем электронным ресурсам в любом корпусе. Услуги по предоставлению серверного оборудования и хоста предоставляет Амстердам, и администрирование происходит удаленно. За счет этого персонал сотрудников института по техническому обеспечению сравнительно небольшой.

Необходимо отметить, что позиция преподавателей в принятии ВОС была неоднозначной. Изначально они были обеспокоены тем, что технологии заменят их рабочие места, что все будет происходить в Интернете и что роль преподавателя в обучении сведется к минимуму. Однако сейчас уже видно, что технологии — это инструмент, который они используют сами. Преподавателям дается полная академическая свобода в выборе методов и технологий обучения.

Для развития электронного обучения важное значение имеет уровень ИКТ-компетентности преподавателей. С целью формирования и развития ИКТ-компетентности преподавателей в вузах периодически проводятся семинары. Большое внимание уделяется развитию методов электронного обучения и подходов к обучению. Активно используются электронные образовательные ресурсы (ЭОР) и мобильные приложения в обучении, разрабатываются собственные ЭОР. Осуществляются государственная поддержка внедрения ИКТ в образовательную деятельность и финансирование проектов университетов по ИКТ.

К преподавателям в Дублинском институте технологий предъявляется требование иметь не менее пяти лет опыта в той сфере, в которой он обучает. Для эффективного обучения вносятся изменения в программу дисциплины по ИКТ в зависимости от уровня грамотности студентов. Студенты активно используют социальные сети в образовательных целях. Преподаватель имеет право на выбор формы контроля знаний студентов. Отличительной особенностью подготовки бакалавров является организация практики в компаниях и на предприятиях (от шести до девяти месяцев), а также происходит обновление образовательной программы каждые пять лет с участием работодателей.

Периодически в институте проводят анализ активности преподавателей и студентов по использованию инструментов действующей платформы. Определяется успешность использования платформы по количеству модулей, созданных преподавателями, и использованию их студентами. Наиболее популярными инструментами среди преподавателей платформы являются загрузка конспектов, оценка знаний, викторина, обнаружение плагиата. Программа Антиплагиат используется в двух режимах: программный инструмент платформы и онлайн-сервис. Инструменты платформы, которыми преподаватели и студенты пользуются реже, — вебинары, онлайн-обучение, вики, блоги. Каждые три года институт оценивает возможности и функции платформы и принимает решение о том, какой продукт использовать далее.

Важное значение для исследования автора имеет анализ подготовки магистров в области ИКТ. В частности, подготовка магистров «Электронное обучение» ведется через модули. Экзамены уступили место проектам в своей области исследования. Контроль и оценивание знаний ведутся путем непрерывной оценки в течение двух лет. Каждый модуль имеет свой собственный специфический тип оценки (статья, презентация, небольшой проект).

Магистерская программа дает магистрантам возможность испытать широкий спектр инструментов обучения, не только ВОС. Необходимо отметить, что магистранты специальности «Электронное обучение» — это действующие преподаватели либо сотрудники Дублинского института технологий. Одной из особенностей организации обучения данной специальности является следующее. Прежде чем приступить к модулю «Поддержка виртуального сообщества», проводится онлайн-опрос, выяв-

ляющий уровень ИКТ-компетентности каждого магистранта. В группы включают магистрантов с разным уровнем ИКТ-компетентности.

Проведенный анализ позволил определить основные моменты, которые можно было бы принять в качестве возможных уроков для системы высшего образования Казахстана:

- анализ активности использования инструментов ВОС и обновление платформы с учетом потребностей студентов и преподавателей;
- внедрение облачных технологий на республиканском уровне;
- публикация электронных образовательных ресурсов (ЭОР) и видеолекций преподавателей в открытом доступе, создание единой базы ЭОР и видеолекций для всех вузов страны;
- академическая свобода преподавателей в выборе методов и технологий обучения;
- корректировка курса дисциплин по ИКТ в зависимости от уровня ИКТ-компетентности обучающихся.

Проведенное исследование ирландского опыта внедрения электронного обучения не является исчерпывающим. В статье была предпринята попытка освещения основных моментов, необходимых для докторского исследования. Все новшества, связанные с электронным обучением, естественно, требуют высокой ИКТ-компетентности преподавателей. В связи с этим возникает множество проблем, связанных, во-первых, с недостаточным уровнем ИКТ-компетентности преподавателей, во-вторых, с недостаточно развитой материально-технической базой, в-третьих, с нехваткой и неразработанностью учебно-методических материалов. Данные вопросы необходимо рассмотреть более подробно и изложить в отдельной статье.

Список литературы

- 1 Можаява Г.В. Электронное обучение в вузе: современные тенденции развития / Г.В. Можаява // Гуманитарная информатика. — 2013. — № 7. — С. 126–138.
- 2 Морозкова Н.А. Подготовка студентов профессиональных образовательных организаций к самостоятельной проектной деятельности с применением e-learning технологий / Н.А. Морозкова // Проблемы современной науки и образования. — 2014. — № 4(22). — С. 89–93.
- 3 Вайндорф-Сысоева М.Е. Организация виртуальной образовательной среды: теория и практика: монография / М.Е. Вайндорф-Сысоева. — Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2011. — 368 с.
- 4 Лапчик М. ИКТ-компетентность педагогических кадров / М. Лапчик. — Омск: Изд-во ОмГПУ, 2007. — 144 с.
- 5 Соловов А. Электронное обучение — новая технология или новая парадигма? / А. Соловов // Высш. образование в России. — 2006. — № 11. — С. 104–112.
- 6 National Strategy for Higher Education to 2030 — Report of the Strategy Group. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.education.ie/en/Publications/Policy-Reports/National-Strategy-for-Higher-Education-2030>.

Д.Б. Әбікенова

Ирландия жоғарғы оқу мекемелерінде виртуалды-білім ортасы мен электрондық оқыту

Мақала авторы Дублин технология институтында (Ирландия) өткен өзінің ғылыми-зерттеу тағылымдаманың қорытындыларын сипаттады. Мәліметтер институт оқытушылары мен қызметкерлерінен бірнеше сұхбат ретінде алынды. Зерттеулер саясат үдерісін жобалау, басқару, енгізу, оқыту мен виртуалды-білім беру ортасын қолдау және жалпы электрондық оқытуға қатысатын қызметкерлерге арнайы дайындалған сұрақтар негізінде жүргізілді. Өткізілген сұхбаттарда Дублин технология институтында электронды оқыту тәжірибесі талданды. Ирландия жоғары білім беру жүйесінің оқытушылар құрамы, қызметкерлер мен студенттердің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құзыреттілігін арттыру, виртуалды-білім беру ортасын енгізу туралы негізгі сәттері қарастырылды. Виртуалды-білім беру ортасына тән кейбір ерекшеліктерге, дәстүрлі ортадан пайдалы болуына, педагогикалық және технологиялық мүмкіндіктерге, оқу үдерісіне үздік нұсқаларын пайдалану жайында шолу жасалды. Мәліметтерді талдау Қазақстан мен Ирландия электронды оқыту жүйелерінің кейбір айырмашылықтарын көрсетті. Жүргізілген талдау Қазақстанның жоғарғы оқу жүйесіне негізгі сәттерді сабақ ретінде алу мүмкіндігін анықтады. Негізгі нәтижелер ұсынылып, талқыланды.

Кілт сөздер: электронды оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, виртуалды-білім беру ортасы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, құзыреттілік.

D.B. Abykenova

E-learning and virtual-educational environment Higher education institutions in Ireland

The article describes the results of a PhD research internship at The Dublin Institute of Technology (DIT). The data were gathered as an element of the author's doctoral research. A series of interviews was carried out with the university's academic and learning support staff. The research was conducted on the basis of specially designed questions for employees involved in the VLE and e-learning policy-making, management, implementation, teaching and support. The aim of the study was to study the use of a VLE in the learning process. Based on the interviews the experience of e-learning in the DIT is analyzed here. The highlights of implementing a virtual learning environment and improving the ICT competencies of academic staff, employee⁷ and students in the Irish higher education are examined in the article. The research was carried out to identify the characteristic features of the VLEs used and their advantages over traditional systems, the education and technologic resources required, and the best options for their use in the learning process. The data analysis suggests certain differences between the Irish and Kazakhstan e-learning systems and possibilities for mutual learning. The analysis between the Irish and Kazakhstan cases enabled the author to identify the main points that could be used as possible enhancements for the Kazakhstan system of higher education. The main findings are presented and discussed.

Keywords: e-learning, information and communications technology, virtual learning environment, ICT competency.

References

- 1 Mozhayeva, G.V. (2013). Elektronnoe obuchenie v vuze: sovremennye tendentsii razvitiia [E-learning in higher education: the modern development trends]. *Humanitarnaia informatika – Humanitarian Informatics*, 7, 126–138 [in Russian].
- 2 Morozkova, N.A. (2014). Podgotovka studentov professionalnykh obrazovatelnykh orhanizatsii k samostoitelnoi proektirovochnoi deiatelnosti s primeneniem e-learninh tekhnolohii [Preparation of students of professional educational organizations for independent design activities using e-learning technologies]. *Problemy sovremennoi nauki i obrazovaniia – Problems of modern science and education*, 4 (22), 89–93 [in Russian].
- 3 Vaindorf-Sysoyeva, M.E. (2011). *Orhanizatsiia virtualnoi obrazovatelnoi sredy [Organization of a virtual educational environment: theory and practice]*. Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG [in Russian].
- 4 Lapchik, M. (2007). *IKT-kompetentnost pedahohicheskikh kadrov [The ICT Competency of Teaching Staff]*. Omsk: Izdatelstvo OmHPU Publishing [in Russian].
- 5 Solovov, A. (2006). Elektronnoe obuchenie — novaia tekhnolohiia ili novaia paradihma? [Is E-learning a new technology or a new paradigm?]. *Vysshee obrazovanie v Rossii – Higher education in Russia*, 11, 104–112 [in Russian].
- 6 National Strategy for Higher Education to 2030 — Report of the Strategy Group. www.education.ie Retrieved from <http://www.education.ie/en/Publications/Policy-Reports/National-Strategy-for-Higher-Education-2030>.

N.V. Denivarova¹, Ye.A. Kostina², A.Ye. Seilkhanova¹

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*Novosibirsk State Pedagogical University, Russia
(E-mail: romashkababy1@mail.ru)*

Peculiarities of teaching pronunciation in lifelong learning framework

In this article the author reveals some pressing issues of teaching English pronunciation in the history of national and foreign methodology of teaching foreign languages. Kazakh and Western educational materials were studied, which gives a competent opportunity to analyze available methods, approaches and techniques in teaching English pronunciation in order to develop more effective ones. The article deals with the problem of mechanisms of comprehensive approach in teaching the English pronunciation. It contains much useful information about reason for misrepresent the meaning of English phrases, words, different kinds of stresses and about basic tones of English intonation. Pronunciation training is of great importance, as its performance is largely determined by the success in learning spoken language. It minimizes the risk of stabilization of pronunciation habits that are difficult for native speakers to understand. Teaching any foreign language, including English, begins with a clear statement of a question about the correct pronunciation. Without correct pronunciation cannot be delivered by the manifestation of the communicative language function. Especially important is the initial phase of training, because in this period, learners quickly perceive new material, they are characterized by imitation, that helps to a subconscious level, to postpone the newly acquired knowledge. If the issue is not paid enough attention to the beginning of training, then it would be much harder to correct errors and improve pronunciation. The article deals with an unconventional approach in explaining the articulation of English sounds, based on a comparison of the articulation of the English and Russian sounds.

Keywords: pronunciation, phonetics, word stress, foreign language, articulation, sound, speech, intonation.

Pronunciation is undoubtedly an irreplaceable element of language learning and teaching, but is it necessarily an important element? Indeed, pronunciation is often what is being perceived as redundant and is therefore often neglected and avoided by many teachers of second language [1].

General observation suggests that it is those who start to learn English after their school years are most likely to have serious difficulties in acquiring intelligible pronunciation, with the degree of difficulty increasing markedly with age. This difficulty has nothing to do with intelligence or level of education, or even with knowledge of English grammar and vocabulary. Of course there is no simple answer to why pronunciation is so difficult to learn - indeed there is a whole range of theoretical perspectives on the question. What is generally accepted among psycholinguists and phonologists who specialized in this area, is that the difficulty of learning to pronounce a foreign language is cognitive rather than physical, and that it has something to do with the way 'raw sound' is categorized or conceptualized in using speech. Many learners of English as a second language have «major difficulties» with English pronunciation even after years of learning the language. This often results in them facing difficulties in areas such as finding employment. Hinofotis and Baily notes that «up to a certain proficiency standard, the fault which most severely impairs the communication process in EFL/ESL learners is pronunciation», not vocabulary or grammar. This is true despite the fact that research by the likes of Davis, for example, reveals that an area of concern and indeed one of the top priorities of ESL students after completing elementary English courses is pronunciation [1]. It is important at this point in time to make a distinction between speaking and pronunciation as it is sometimes wrongly applied interchangeably. Pronunciation is viewed as a sub-skill of speaking. Generally, if we want to change the way a learner pronounces words, we have to change the way they think about the component sounds of those words. This goes not just for individual sounds, but for bigger elements of speech, such as syllables, stress patterns and rhythm. Despite this, the teaching of pronunciation remains largely neglected in the field of English language teaching. In this study, the researchers discuss common misconceptions about pronunciation, factors affecting the learning of pronunciation. Then, they review the needs of learners, suggestions for teaching pronunciation.

Learners need to be taught pronunciation, as all other aspects of language, in a communicative method. Though communicative methods for teaching vocabulary, grammar and pragmatics have been around for decades, there has been little development of a communicative method for pronunciation teaching. One considers here some aspects of what is involved in a communicative approach to pronunciation. One thing learners need is teachers with confidence to assure them that the communicative methods do fulfill their needs.

Some learners believe that what they need is instruction in the articulation of specific English sounds. Some teachers justify a focus on articulation with reference to the learners' desire for this information.

Adult English language learners approach the learning of English pronunciation from a wide variety of native language backgrounds. They may speak languages with sound systems that vary a great deal from that of English. Individuals with a Russian language background constitute the largest foreignborn population in Kazakhstan. The pronunciation goals and needs of adult English language learners are diverse. These goals and needs depend on a variety of factors, which may include the learners' uses of English (in what settings and for what purposes), their motivation to identify with specific English-speaking groups, the degree to which they want to sound like native speakers, and the frequency with which they speak English. Although pronunciation is part of the curriculum in many adult education programs, it is often not included in state language proficiency standards or addressed systematically in instruction. In addition, some teachers working with adult learners do not have training in teaching pronunciation. As a result, teachers may not be able to identify the patterns of or reasons for learners' pronunciation problems or have a systematic way to teach the sound, stress, intonation, and rhythm patterns of English. This brief reviews features of languages (particularly English) that can have an impact on the teaching and learning of English pronunciation, discusses the research on learner acquisition of pronunciation, and describes how teachers can teach pronunciation in their classes.

Recent discussion of and research on the teaching and learning of pronunciation have focused on the following issues: the importance of accent, stress, intonation, and rhythm in the comprehensibility of the speech of nonnative speakers; the effects of motivation and exposure on the development of native-like pronunciation; and the intelligibility of speech among speakers of different English varieties. Many adult learners of English have foreign accents that identify them as nonnative speakers. Some linguists support the idea, known as the Critical Period 2 Hypothesis, that a learner needs to begin learning the language before age 7 in order to develop native-like pronunciation. However, more recent research suggests that environment and motivation may be more important factors in the development of native-like pronunciation than is age at acquisition. An understanding of the features of learner accents and their impact on intelligibility can help teachers identify and address characteristics of learner pronunciation. The primary aim is that students be understood. Good pronunciation is needed for this, but a «perfect accent» is not [2].

Languages have traditionally been classified as either stress-timed or syllable-timed. In stress-timed languages (e.g., British and American English, German, Dutch, Thai), «stressed syllables fall at regular intervals throughout an utterance», and rhythm is organized according to regularity in the timing of the stressed syllables. That is, the time between stressed syllables is equal because unstressed syllables are spoken more quickly and vowel reduction occurs. For example, the sentence «Tom runs fast» is made up of three stressed syllables, as indicated by the letters in boldface. The sentence «Meredith can run fast» is made up of six syllables, but only three of them are stressed. The unstressed syllables -e-, -dith, and can are spoken quickly and vowel reduction occurs, so the time between the stressed syllables tends to be equal, and both sentences take approximately the same amount of time to say. In syllable-timed languages (e.g., some nonnative varieties of English, such as Singapore and Malaysian English, and languages such as Tamil, Spanish, and French), syllables are said to be equal in timing. All syllables are nearly equally stressed, vowel reduction does not occur, and all syllables appear to take the same amount of time to utter. Recent phonetic research has shown that languages cannot be strictly classified as syllable-timed or stress-timed. A more accurate description is that they are stress-based or syllable-based; that is, they are not completely in one category or the other, but tend to have more stress-timed or syllable-timed features. Stress-based rhythm is achieved through the presence of reduced vowels for unstressed syllables in a sentence. Function words (e.g., articles, helping verbs, prepositions) typically have reduced vowels instead of full ones, and the reduced vowel version is known as a weak form. For example, in the sentence «Bob can swim» the words Bob and swim have the major stress, and can, which is unstressed, is pronounced [kin] — its weak form. The distinction between stress- and syllable-based languages is important, especially if an adult English language learner speaks a first language that is different rhythmically from stress-based British or American English. An understanding of whether a learner's first language is stress-based or syllable-based will help a teacher plan appropriate pronunciation exercises. In examining the role of stress — «the degree of force used in producing a syllable» — in intelligibility, asked trained listeners to transcribe recorded material when the variables of word stress and vowel quality were manipulated. He determined that when word stress is erroneously shifted to an unstressed syllable, without a change in vowel quality, utterances are significantly less intelligible than when only vowel quality is manipulated. Native and nonnative English speakers responded similarly when judging the intelligibility of words with misplaced word stress [3].

Along with age at acquisition of a language, the learner's motivation for learning the language and the cultural group that the learner identifies and spends time with help determine whether the learner will develop nativelike pronunciation. Research has found that having a personal or professional goal for learning English can influence the need and desire for native-like pronunciation. The review by Marinova Todd of research on adult acquisition of English concluded that adults can become highly proficient, even native-like, speakers of second languages, especially if motivated to do so [3]. Moyer found that experience with and positive orientation to the language appear to be important factors in developing native-like pronunciation. In a study of learners of Kazakh, one found that accuracy in the production of Kazakh is significantly related to age at first exposure to the language, amount of formal instruction in Kazakh, residence in a Kazakh speaking country, amount of out-of-class contact with Kazakh, and focus on pronunciation in class. Therefore, in addition to focusing on pronunciation and accent in class, teachers will want to encourage learners to speak English outside the classroom and provide them with assignments that structure those interactions.

Because English has become an international language, teachers need to keep in mind that their adult students will speak with both native and nonnative English speakers outside of the classroom. Jenkins' seminal work on the phonology of English as an international language, in which she studied which phonological features caused a breakdown in communication when two nonnative English speakers were communicating with each other, has popularized the notion that specific features of pronunciation must be mastered in order for a speaker to be understood. Jenkins calls these minimal features of pronunciation a *lingua franca* core. Teachers of adults learning English should be aware that the goal of improving pronunciation for many adult learners is mutual intelligibility, not perfection [4].

Based on the discussion above, there are a number of instructional strategies for teaching pronunciation that can help students meet their personal and professional needs. For example, teachers can do the following:

- Cultivate positive attitudes toward accuracy
- Identify specific pronunciation features that pose problems for learners
- Make learners aware of the prosodic features of language (stress, intonation, rhythm)
- Focus on developing learners' communicative competence

Teachers should create a classroom atmosphere in which affiliation with the native language group is respected at the same time that learners work on their English pronunciation in order to be understood. To do this, teachers might first give a background lesson on varieties of English in the United States and around the world and how these varieties have developed. They can then help students work on specific pronunciation features.

Linguists have tried to identify potential pronunciation difficulties of nonnative speakers of a language by using contrastive analysis, which was popular in the 1950s and 1960s [5]. The Contrastive Analysis Hypothesis posits that by contrasting the features of two languages, the difficulties that a language learner might encounter can be anticipated. Features of many languages were catalogued by linguists, but it was not possible to systematically predict which areas of English would be difficult for speakers of particular native languages. A less predictive version of the hypothesis was eventually put forth that focused on cross-linguistic influence, which claims that prior language experiences have an impact on the way a language is learned, but these experiences do not consistently have predictive value. From this work, linguists have been able to develop lists of sounds that native speakers of particular languages may find problematic in learning English. For example, speakers of Asian languages may have difficulty producing /l/ and /r/ sounds; speakers of Spanish may have difficulty distinguishing between and producing /sh/ and /ch/ sounds. These lists for specific language backgrounds are now featured in pronunciation texts, such as *Sounds Right*, and pronunciation software programs, such as *American Speech Sounds* [6].

English learners in their classes as they communicate with each other. By noting the places where communication breaks down and determining the pronunciation features that caused miscommunication to occur, teachers can identify pronunciation features that they should focus on in class. When students are giving presentations or working together in pairs or groups, the teacher might use a checklist or in *Well Said* to note when a student is not understood or when several students make the same pronunciation mistake. This information can become material for subsequent pronunciation lessons. The checklist can also be used to make learners aware of particular features of speech that have the potential to cause problems for intelligibility and to help them develop their own pronunciation goals. Teachers and learners can work together to complete a learner pronunciation profile that includes (a) an inventory of the sounds and stress intonation patterns that the learner does well and those the learner wants to change and (b) a questionnaire about when

and how the learner uses English. This profile can help learners develop pronunciation goals and check their progress toward achieving those goals.

There are a number of activities teachers can do to help learners use word stress correctly. Lead perception exercises on duration of stress, loudness of stress, and pitch. These exercises will help learners recognize the difference between stressed and unstressed syllables. For example, learners can be taught to recognize where stress falls in words with two or more syllables by learning the rules of parts of speech and word stress (e.g., the primary stress is on the first syllable in compound nouns such as *airport*, *laptop*). Learners can also use a pronunciation computer program, such as *American Speechsounds*, to learn the duration and loudness of stress. Do exercises on recognizing and producing weak, unstressed syllables. For example, one exercise helps learners identify computer voice recognition mistakes that have occurred because of mispronunciation of weak vowel forms (e.g., «Alaska»).

If she wants to come with us» instead of «I'll ask if she wants to come with us». Present pronunciation rules for stress [7]. For example, teach learners that in reflexive pronouns, the stress is always on the syllable -self (e.g., *myself*, *ourselves*). Teach word stress when teaching vocabulary. For example, any time that new words are introduced, point out to learners where the major stress falls. Use analogy exercises. Words sharing similar stress patterns are easier for listeners to remember. For example, give learners a list of words with similar stress and ask them to state the rule (e.g., in compound adverbs of location, such as *inside*, *downstairs*, and *outdoors*, the stress is on the final syllable). At higher levels, teach learners how to break words into syllables and predict where word stress lies. For example, the number of syllables in a word can be taught to the class with examples from the teacher. The *Making Tracks* board game, played in pairs, gives learners practice breaking up words into syllables. Focus on unstressed syllables. There are many exercises that a teacher can use to focus on unstressed syllables, or weak vowel forms, in connected speech. Liang discusses three strategies to teach weak vowel forms. Use function words. Introduce weak forms through the grammatical category of function words, such as articles, pronouns, auxiliary verbs, and prepositions. Present sentence drills where both strong and weak forms appear. For example, the teacher can read a passage while learners underline the weak forms in the passage. Allow learners to practice using weak forms in conversations in order to simulate real-life speech encounters. For example, the teacher might focus the lesson on the ability to do things. Student A can play the role of an interviewer, and student B can be the interviewee. Student A poses a list of questions regarding student B's ability to do things. For example, student A asks, «Can you dance?» Student B uses both the strong and weak form of the vowel in *can* and *can't* in an answer such as this, «I can't dance very well, but I can try».

The goal of pronunciation teaching and learning is communicative competence, not the complete absence of an accent. Savignon stressed the need for meaningful communicative tasks in the language classroom, including those that focus on pronunciation [7]. Pronunciation exercises that relate to daily use of English include, for example, role-plays of requests that learners have to make (e.g., to ask a boss for a day off or to ask a bank teller to cash a check). Learners can become careful listeners in their own conversations. Pitt shows that learners need exposure to conversations so they can hear variation in pronunciation. By using audiotapes and videotapes, especially of speakers of different varieties of English, teachers can give learners meaningful exposure to variation in pronunciation and increase their communicative competence.

Although there are challenges to teaching and learning English pronunciation, it is an area vital to adult English language learners' communicative competence. Recent research has shed light on pronunciation features to be taught and on learners' goals and motivations for improving their pronunciation. By incorporating current research and its implications into their teaching practice, teachers can help learners gain the skills they need for effective communication in English.

Pronunciation can be one of the most difficult parts for a language learner to master and one of the least favorite topics for teachers to address in the classroom. There are many reasons why the teaching of ESL pronunciation is currently less than optimally effective, and certainly it is wrong to blame anyone group, whether teachers, pronunciation specialists, or academics. Second language pronunciation is a topic of great theoretical interest and practical relevance which unfortunately has been out of fashion for some decades. It seems that a few well-publicized interesting developments would help to swing this topic back into fashion among a range of people with relevant skills and interests and put EFL learners in a position to contribute impressively to worldwide developments in this area. EFL/ESL teachers should focus on the students' needs, level and ability, incorporate pronunciation into their oral skills and other classes and focus on both segmental and supra-segmental features whenever there is opportunity and time [8]. Pronunciation must be viewed as more than correct production of individual sounds or isolated words. Instead, it must be viewed as a cru-

cial and integral part of communication that should be incorporated into classroom activities. Teachers can help students by highlighting elements such as sounds, syllables, stress and intonation. Once the students understand the functions of these elements, they will know what to focus on and can build upon this basic awareness. Teachers can actively encourage the students' actual production, build pronunciation awareness and practice through classes gradually building skills in listening and speaking in both formal and informal situations. It can be concluded that with careful preparation and integration, pronunciation can play an important role in supporting the learners' overall communicative power.

References

- 1 Collins, B., Mees, I. (2009). The hundredth anniversary of the first modern English pronunciation dictionary. Proc. PTLC London.
- 2 Levis, J.M. (2005). Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching. *TESOL Quarterly*, 39(3), 369–377.
- 3 Munro, M.J., Derwing, T. M. (2007). Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language Learning*, 49 (Suppl. 1), 285–310. Retrieved from http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic553602.files/March%209/Munro_Derwing_1995_foreignaccent.pdf.
- 4 Pitt, M. (2007). How are pronunciation variants of spoken words recognized? A test of generalization to newly learned words. *Journal of Memory and Language*, 61(1), 19–36. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2706522/>.
- 5 Flege, J.E., Frieda, E. M., & Nozawa, T. (2010). Amount of native-language (L1) use affects the pronunciation of an L2. *Journal of Phonetics*, 25(2), 169–186. Retrieved from http://jimflege.com/files/Flege_Frieda_amount_L1_JP_1997.pdf.
- 6 Crystal, D. (2003). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford: Blackwell.
- 7 Derwing, T.M., Munro, M.J. (2005). Second language accent and pronunciation teaching: A research-based approach. *TESOL Quarterly*, 39(3), 379–397.
- 8 Jenkins, J. (2002). A sociolinguistically based, empirically researched pronunciation syllabus for English as an international language. *Applied Linguistics*, 23(1), 87–103.

Н.В. Дениварова, Е.А. Костина, А.Е. Сейлханова

Үздіксіз білім беру аясында дыбыстап-айтуды оқытудың ерекшеліктері

Мақалада отандық және шетелдік шетел тілдерін оқыту әдістемесінің тарихындағы фонетиканы оқытудың өзекті мәселелері қарастырылған. Шетелдік оқу материалдарына зерттеу жүргізудің арақасында ағылшын тілінде дыбыстап айтуды оқытудың әдіс-тәсілдері анықталып, бағдарламаны жақсартудың тиімді жолдары айқындалды. Авторлар ағылшын тілінің дыбыстап айтуды оқытудың кешенді тетік мәселелерін ұсынды. Мақалада сөздерді, сөйлемдерді және дыбыстарды бұрмалау себептері, екпіннің түрлі нысандары мен ағылшын интонациясы негізгі ережелері туралы пайдалы ақпарат берілген. Дыбыстап айту оқытудың маңыздылығы ретінде ауызекі тілде сөйлеудің көрсеткіші болмақ. Дыбыстап айтудың нормаларынан ауытқу тыңдаушылар арасындағы түсінбеушілікке алып келеді. Мақалада шеттілдік дыбыстап айтуды оқытудың кейбір тәсілдері ұсынылған. Кез келген шетел тіліне оқыту, оның ішінде ағылшын тіліне, бастапқыда дұрыс дыбыстап айтудан басталады. Тілдің коммуникативті функциясының белгісі дұрыс бағытталған дыбыстап айтудан анықталады. Оқытудың бастапқы кезеңі өте маңызды. Себебі осы кезеңде тілүйренуші жаңа материалды жылдам ұғады, оған тән имитация, бейсаналық деңгейде, жаңа ақпарат толықтай бастайды. Осы мәселеге бастапқы кезеңде көңіл бөлінбесе, кейін қатені түзету және дыбыстап айтуды жақсарту, ересек жастағы тілүйренушілердің дұрыс ағылшын тілі білігін дамыту қиын болмақ.

Кілт сөздер: дыбыстап-айту, фонетика, екпін, шетел тілі, артикуляция, дыбыс, сөйлеу, дауыс ырғағы, нормалардан ауытқу.

Н.В. Дениварова, Е.А. Костина, А.Е. Сейлханова

Особенности обучения произношению в рамках непрерывного обучения

В статье подняты актуальные проблемы обучения произношению в истории отечественной и зарубежной методики обучения иностранным языкам. Было проведено исследование западных учебных материалов, что позволяет компетентно проанализировать методы, подходы и приемы обучения английскому произношению с целью извлечения эффективных приемов для дальнейшего усовершенствования программ. Представлена проблема механизмов комплексного подхода в обучении произношению. Приведена полезная информация о причинах искажения слов, фраз и звуков, об уда-

рени в его различных видах, а также об особенностях английской интонации. Обучение произношению имеет большое значение, так как его эффективностью в значительной мере определяется успех в овладении устной речью — большие отклонения от норм произношения ведут к непониманию речи собеседника. Описаны некоторые приемы обучения иноязычному произношению. Подчеркнуто, что обучение любому иностранному языку, в том числе английскому, начинается с четкой постановки вопроса о правильном произношении, без правильной постановки которого невозможно проявление коммуникативной функции языка. Особенно важен начальный этап обучения, ибо в этот период обучаемые быстро усваивают новый материал, им свойственна имитация, что помогает на подсознательном уровне откладывать вновь полученные знания. Если данному вопросу не уделять должного внимания в начале обучения, то потом исправить ошибки и улучшить произношение, добиться правильной английской речи у студентов будет намного сложнее. Рассмотрен нетрадиционный подход в объяснении артикуляции звуков английского языка, основанный на сравнении артикуляции английских и русских звуков.

Ключевые слова: произношение, фонетика, словесное ударение, иностранный язык, артикуляция, звук, речь, интонация.

А. Ысқақнаби¹, З. Батырбекова¹, Е. Оспанұлы²

¹Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан;

²Манас ауданы Тасырқай орта мектебі, ҚХР
(E-mail: adal1972@mail)

Қытай тілін оқытудың кейбір ерекшеліктері

Мақалада қытай иероглифтарында қолданылатын таяқшалардың типологиясы мен оларды жазудың негізгі ережелері көрсетілген. Қазіргі заманғы қытай иероглифтары бірнеше топ таяқшалардан тұрады және олардың құрамына көп бөлігі жеке таңбалар ретінде де қолданыла беретін белгілер кіреді. Қазіргі заманғы қытай иероглифтарының құрамы туралы ақпарат беріледі. Қытай иероглифтарының маңызды таяқшалары иероглифты жалпы күрделі мағыналы тұтастық ретінде қарастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар авторлар иероглифтардың қытай мәдениетін қалыптастырудағы рөлін қарастырған. Грамматика мен лексика құбылыстары көрініс табатын заттық, сандық сөздердің қытай тілі мен қазақ тілінде салыстырмалы түрде қолданыс аясы тілге тиек етілген. Қытай тіліне оқытудың қажеттілігі көрсетіліп, негізделген. Оқудың фонетикалық тәсіліне тән ерекшеліктер және осындай оқу барысында лингвистикалық талдаудың түрлі тәсілдерін қолдану жолдары көрсетілген.

Кілт сөздер: қытай тілі, қытай иероглифтары, құрылым, таяқшалар, каллиграфия, мағыналық компоненттер, пиньин, білім алушы, әуен ырғағы, иероглифтарды жазу ережелері, таяқшаларды жазу реті.

Әлем дамуының индустрияландыру сатысынан кейінгі кезең жаһандану сипатындағы әдерістермен тығыз байланысты. Қоғам дамуының барлық саласындағы геосаяси, коммуникациялық және ақпараттық жаңару мен өзгерістер олардың жанданып орын алуына бірден бір себеп болды. Әлемдік нарық аясының кеңеюі бұқаралық мәдениет қалыптарының қанат жаюына ерекше әсерін тигізді. Мемлекеттер арасындағы күшейе түскен интеграция үдерістері гуманистік құндылықтар арасында дәнекер болатын, шетел тілдері мен мәдениеттерін айқындайтын мәдениетаралық білім беру жүйесін де қамтиды. Сондай жаһандық тілдердің бірі және бірегейі қытай тілі болып саналады. Қытай елі болса, халық саны жағынан әлемдегі ірі елдердің көшбасында. Сонымен қатар қытай елінің экономикасының дамуы, ғылым мен техника жетістігінің әлемге таралуы, күнделікті өндіріс пен тұрмыста қолданылатын құрал-жабдықтар, қондырғылар, киім-кешек, азық-түлік басқа да толып жатқан заттар Қытайдан шығарылып, біздің елге келіп жатқаны баршаға мәлім. Сол себепті көрші Қытай Халық Республикасының тілін мен мәдениетін үйрену біз және әлем елдері үшін маңызды болып тұр.

Қытай тілі әлемде кең таралған сино-тибеттік тіл тумасының маңызды бір өкілі болып келеді. Қазіргі заманда бұл тілде тек қана Қытай Халық Республикасының тұрғындары сөйлеп қоймай (шамамен 1,3 млрд адам), оның сыртында Оңтүстік-Шығыс Азия елдері, соның ішінде Таиланд, Индонезия, Лаос, Сингапур мемлекеттерінің азаматтары қолданып отыр. Қытай Халық Республикасының аумағынан тыс жерлерде кем дегенде 450 млн этникалық қытайлар осы тілді сақтап қалған. Бұл дегеніміз — Жер шарында тұратын әрбір 5 адамның біреуі осы тілде қарым-қатынас жасайды. Бүгінгі күні қытай тілі Біріккен Ұлттар Ұйымының ресми алты тілінің біреуі болып саналады.

Қытай тілін үйренудің бүкіл барысы жөнінде айтқанда, қытай тілінің фонетикасын үйрену өте маңызды. Қытай тілінің фонетикасы дұрыс оқытылған жағдайда сөйлеген сөздерімізді, айтылған ойымызды жаңсақ түсіну орын алуымен қатар, қытай тілінде қарым-қатынас жасау үдерісі қиындап кетуі әбден мүмкін. Сондықтан қытай тілінің дыбыстау жүйесін үйрену осы тілді оқудың бастамасы мақсатты тілді талап деңгейіне сай меңгерудің алғышарты болып табылады. Оны төмендегі кестеден көре аламыз (1-кесте).

Қытай тілі дыбыс құрау жобасының әліпбилік кестесі

Әріп	Aa	Bb	Cc	Dd	Ee	Ff	Gg	Hh	Ii
Аталуы	А	Бы	Цы	Ды	Ы	Еф	Гы	Хы	И
Әріп	Jj	Kk	Ll	Mm	Nn	Oo	Pp	Qq	Rr
Аталуы	Жи	Кы	Лы	Мы	Ны	О	Пы	Чи	Ыр
Әріп	Ss	Tt	Uu	Vv	Ww	Xx	Yy	Zz	
Аталуы	Сы	Ты	у	Вы	Уу	Ші	Й	Зы	

Ескерту. V әріпі тек шетел тіліндегі, Қытайдағы аз санды ұлттардың тілі және диалектілерінде қабылданған сөздерді жазуда қолданылады [1].

Қалыпты дыбыстау жүйесін меңгеру білім алушылардың коммуникативтік іс-әрекеттік табысты болуының бірден бір кепілі болып табылады. Сондықтан ресей және отандық әдістеме саласында дыбыстар мен әуен ырғағы интонация жүйесін оқытуда қалыптасқан «аппроксимация» қағидатының қолдану аясын неғұрлым тарылту қажет деп есептейміз.

Қытай тілінің дыбыс жүйесін сөздікпен жұмыс істеп үйренудің нәтижесі елеулі болмақ. Әр түрлі сөздіктерді түрліше жолдармен қарап дыбыстарды үйренуге болады. Әсіресе үнемі қолданып жүрген «Қытайша - қазақша үлкен сөздік» және «Сөз теңізі», «Түсіндірме сөздік» сияқты басылымдардан қарап қытай әріптерінің дыбыстық оқылуын білу үшін, алдымен, «Қытай тілі дыбыстық әріптерінің буындық көрсеткішіне» көңіл аударып, одан соң сөздіктегі көрсетілген бет саны бойынша сөздіктің бет нөмірінен оның оқылуы мен мағынасын табу керек. Енді бір әдіс, қытай әріпінің дыбыстық оқылуын білмеген жағдайда, алдымен, сол әріптің басты бөлігін, қытай әріпінің басты бөліктер мазмұнынан тауып алып, одан соң әріп іздеу кестесінен көріп, сонда көрсетілген бет нөмірі бойынша әріптің оқылуы мен мағынасын айқындау қажет. Қытай әріпінің басты жан бөлігін табуда мыналарды ескергеніміз жөн. Ең әуелі пішін мен дыбыстан құралған әріптерді дыбысталуынан емес, пішінінен қарау керек. Кейбір әріптердің пішіні сол жақта, дыбысталуы оң жақта болып келеді. Мысалы: 钢 gang «болат», 姐 jié «әпке», мұндағы әріптерді іздегенде 钅, 女 басты жан бөліктеріне көңіл аударған абзал. Ал кейбір әріптердің пішіні оң жақта, дыбысталуы сол жақта болып келеді. Мысалы: 预 yu «алдымен», 飘 piao «желбіреу», 政 zheng «саяси» деген әріптерді 页, 风, 攵 сияқты басты жан бөліктері маңызды болады. Енді кейбір әріптердің пішіні үстінде, дыбысталуы астында болып келеді. Мысалы: 花 hua «гіл», 空 kong «бос», 箱 xiang «кебеже (әбдіре)» деген әріптерді 艹, 穴, 竹 секілді бас бөліктеріне қарап ажыратқан дұрыс. Ал, керісінше, пішіні астында, дыбысталуы үстінде болып келетін әріптер бар. Мысалы: 堡 bao «қамал», 资 zi «капитал», 忠 zhong «адал» деген әріптерді 土, 贝, 心 басты бөліктерінен қарап табу керек. Пішіні сыртында, дыбысталуы ішінде болып келетін әріптер бар. Мысалы: 园 yuan «бақша», 阁 ge «сарай» деген әріптерді 冂, 冂 сияқты сыртқы бөлігінен қарау керек. Бұлардан басқа да көптеген әріптерді зерделегенде қарау, тану, айыру белгілеріне назар аударғанымыз жөн. Айталық, әріптің алғашқы сызығынан, нүктесінен асты-үсті бөлігі және оң, сол жан бөліктеріне бірдей қарау керек. Ал, кейбір әріптер өздері жеке әріп болып, әрі басқа әріптердің жан бөліктері де болып келеді. Бұнда қай жағынан қараса да, асты-үсті, жан бөліктерді есте сақтап үйренген жөн. Басқаша сөзбен ойымызды жалғастырсақ, қытай әріптерін тез іздеп тану үшін ең әуелі әріптердің басты бөліктеріне қанық болуымыз немесе есте мықты ұстауымыз керек. Қытай әріптерін үйренгенде (1) солдан оңға, (2) жоғарыдан төменге, (3) ішінен сыртына, (4) сыртынан ішіне қарай жазу тәртіптері бойынша сол әріптердің басты бөліктерін табуымыз керек. Қытай тілі дыбыстарын көп дыбыстаумен қатар, көп тыңдау, сондай-ақ қытай әріптерін көп жазу, әсіресе, ауада көп жазып жаттау мақсаты тілді меңгеруде тиімді әдіс-амал болып табылады [2]. Нақтылап айтсақ, қытай тіліндегі 27 дауысты дыбыстарды айтуды қалыптастыруды мынадай тәртіппен іске асыру қажет: a, i, u; ai, ei, au, ou; an, ang, en, eng, ong. Ал, дауыссыз дыбыстарды мынадай тәртіппен үйрету қажет: b, d, g, z, zh, sh, q, содан кейін ғана барып 15 дауыссыз дыбыстарды үйрету керек. Тағы, бір жағынан, қытай тілінде ағылшын тілімен өте ұқсас оннан астам дыбыстар бар. Сондықтан ағылшын тілін білетін білім алушыларға ағылшын тілімен ұқсастығы жоқ дыбыстарды үйретуге көбірек көңіл бөлу қажет. Дауысты дыбыстарды үйреткенде монофтонгофтан бастап, содан кейін дифтонгтарға көшіп, күрделі дыбыстармен аяқтаған абзал. Тағы бір айта кететін жайт — қытай тілін оқығанда осы тілдегі

4 тонды үйренуге де көңіл бөлу қажет. Себебі олар әріпті сөйлемдердің мағынасын ажырату қызметін атқарады. Соның ішінде жоғары көтерілетін және төмен түсетін тондар ерекше қиыншылық туғызады.

Қытай жазуы иероглифтік жазудың бүгінгі күндегі ең дамыған түрі болып саналады. Бір иероглиф белгілі бір мағынаны білдіріп, бір фонетикалық заңдылықтар бойынша бір фонема болып есептеледі. Сондай-ақ қытай иероглифтері жеке дыбысты немесе фонеманы білдіре алмайтындықтан, тілдегі бүкіл сөздік қорға жеке-жеке таңба жасап шығуға тура келеді. Осылайша, қытай тілі сөздерінің мағынасы бейнелейтін таңбалар бірнеше мыңдаған түрден асып жығылады. Мысалы, қазіргі кейбір сөздіктерде 50 мыңнан астам иероглиф қамтылып отыр.

Иероглиф (гр. *hieros* – қасиетті, гр. *glyphe* – қиылып алынған) – идеографиялық жазудың таңбасы [3]. «Иероглиф» деген терминді бірінші рет Климент Александрийский 200 ж. Мысыр жазуына қатысты қолданған. Ең көне Мысыр иероглифі б.з.б. 4 — мыңжылдықта пайда болған. Иероглиф тек көне Мысыр жазуы деген мәнде ғана емес, басқа жазулар жүйесіне (қытай, крит т.б.) қатысты да қолданылады. Иероглиф деп лотографиялық (бір сөз) мәндегі, аз да болса сурет сипатын сақтаған жазу таңбалары аталады. Ол пиктографияға (сурет жазуына) да, дыбыстық жазуға да жатпайды, бірақ ол нағыз сурет бейнесін сақтамағанымен, алғашқы суретке ұқсастығы аңғарылады. Иероглиф жазуының әр таңбасы жеке тұрады, таңбалар бір-бірімен қосылмайды. Жазудың бағытын таңбадағы адамның, жануардың беті мен аяғы көрсетілетін болған. Адамның, жануардың беті қарап тұрған жақтан бастап оқу керек екені байқатылған. Иероглиф жазуының екі түрі болған: иератик (гиератик) жазу – папирусқа жазудан пайда болған жазу үлгісі. Бұл кейін тек діни жазуға айналған: демотик жазу – иератиктен дамыған тез жазу, мұнымен іс қағаздары, көркем шығармалар жазылған, ертеде шыққан кітаптар көшірілген, сондықтан да ол халықтық жазу деп аталған.

Әрбір иероглифтік белгі бірнеше таяқшалық элементтерден тұратын графикалық құрылым болып табылады. Жалпы таяқшалардың саны сегізді құрайды. Олар нүкте (·), көлденең таяқша (—), тік таяқша (|), оң жаққа бағытталған таяқша (↘), сол жаққа бағытталған таяқша (↙), көтеріліп келе жатқан таяқша (↗), сынық таяқша (↖), ілгек таяқша (J). Бұрын адамдар каллиграфияны жасау барысында 永 иероглифін («мәңгілік» мағынасында) мысал ретінде алатын болған. Берілген иероглиф сегіз таяқшаның барлығын қамтиды деп есептеген.

Кейбір таяқшалық элементтердің басқа да нұсқалары бар. Нәтижесінде жалпы жиырмаға жуық негізгі таяқшалық элементтер бар екендігі анықталды. Канси сөздігінде 50-ден астам таяқшалардан құралатын иероглифтар да бар. Заманауи сөздіктерде 20 немесе одан да көп таяқшалардан тұратын иероглифтар да жиі кездеседі. Г.П.Сердюченконың айтуынша, жалпы орта есеппен алғанда жиі пайдаланылатын 2000 иероглифтың әрбір екіншісі 11 таяқшадан құралады [4].

Қытай иероглифтарының құрамына кіретін негізгі таяқшалар айтарлықтай оңай, ал олардың иероглифтағы бір-бірімен сәйкес келуі қиын мәселе болып табылады. Бұл жерде жазылу реті графикалық элементтерді арнайы ереже бойынша реттейді. Жазу барысындағы негізгі ережелер:

- 1) иероглиф жоғарыдан төмен қарай жазылады: 方, 云;
- 2) иероглиф солдан оңға қарай жазылады: 游, 旅;
- 3) алдымен көлденең сызықтар, содан кейін тік сызықтар жазылады: 十, 千;
- 4) алдымен көлденең таяқша, содан кейін сол жаққа бағытталған таяқшалар жазылады: 厂, 大;
- 5) алдымен сол жаққа бағытталған, содан кейін оң жаққа бағытталған таяқша жазылады: 人, 八;
- 6) бірінші сол жаққа бағытталған таяқша, одан кейін көлденең сызық жазылады: 生 (бұл ереже, 4-ережемен салыстырғанда, сол жаққа бағытталған сызық тік сызықтан ұзын болған жағдайда қолданылады);
- 7) алдымен иероглифтың сыртқы бөлігін құрайтын сызықтар, одан кейін оның ішінде орналасқан сызықтар жазылады: 月; сөздің төменгі бөлігінде орналасқан таяқша соңғы болып жазылады: 国, 日;

8) ортасында орналасқан және иероглифтың соңына дейін баратын тік таяқша соңғы болып жазылады: 中; егер де тік таяқша оның соңына дейін жетпейтін болса, ол бірінші жазылады, содан кейін шеткі бөлігіндегі таяқшалар жазылады: 小, 水;

9) алдымен шетіндегі, содан кейін орта бөлгіндегі таяқшалар жазылады: 火, 坐;

10) оң жақтағы немесе әріптің ішіндегі нүкте соңғы жазылады: 心, 玉; жоғары жақтағы және сол жақтағы нүкте бірінші жазылады: 义. Жазудың негізгі ережелерін 2-кестеден көруге болады.

2 - к е с т е

Қытай иероглифтарын жазудың негізгі ережелері

笔画	名 称	例 字	笔画	名 称	例 字
丶	点	广	フ	横 钩	写
一	横	王	𠃍	横折钩	月
丨	竖	巾	𠃊	横折弯钩	九
丿	撇	白	𠃋	横撇弯钩	那
㇇	捺	八	㇇	横折折折钩	奶
㇇	提	打	㇇	竖折折钩	与
丶	撇 点	巡	㇇	竖 弯	四
㇇	竖 提	农	𠃊	横折弯	沿
𠃍	横折提	论	㇇	横 折	口
㇇	弯 钩	承	㇇	竖 折	山
㇇	竖 钩	小	㇇	撇 折	云
㇇	竖弯钩	屯	フ	横 撇	水
㇇	斜 钩	浅	𠃋	横折折撇	建
㇇	卧 钩	心	㇇	竖折撇	专

Жоғарыда иероглифты жазудың тек негізгі ережелері аталғандығын ескеру қажет. Жазу ережелерін меңгеру иероглифтарды қатесіз дұрыс жазу үшін қажет. Иероглифтың таяқшалық белгісі екі түрге бөлінеді: жай таяқша және күрделі таяқша. Әдетте, жай таяқша оңай таяқшалардың нақты құрылымынан тұрады, мысалы: 下, 人, 口. Ал, күрделі таяқша одан бөлек әрбір бөлігі бір мағынаға ие қиындатылған таяқшалардан құралады. Иероглифтардың мұндай маңызды бөліктері графемалар деп аталады. Графемалардың көп бөлігі жеке иероглифтар ретінде (мысалы: 日, 月) және күрделі иероглифтың құраушы бөлігі ретінде де қолданылуы мүмкін. Иероглифтардың маңыздылығын айта отырып, иероглиф кілттерін ескермей кету мүмкін емес. Қытай тілінде 300-ге жуық графема бар. 214 кілттен тұратын тізімге жалпы 300 графемадан барлығы кірген жоқ. Кілттер иероглифтардың тақырыптық жіктеушісі не топтастырушысы ретінде көрінуі мүмкін және сөздіктен немесе анықтағыштан иероглифті іздеуде қажет болады.

Фоноидеографикалық таяқшалар қытай жазбасындағы бір топ белгілерді құрайды. Бұл топтың иероглифтары әрқашан да екі бөліктен құралады. Семантикалық кілт деп аталатын бөлігі иероглифтың семантикасы жағынан туыс, заттар мен құбылыстардың кластарын білдіретін белгілер тобына кіретіндігін көрсетеді. Мысалы, «жүрек» кілті адамдардың сезімдері мен уайым-қайғыларын білдереді. Олардың қатарына келесі иероглифтар кіреді: *si* 思 «ойлау», *xiang* 想 «сағыну», *fen* 忿 «ашулану», *kong* 恐 «қорқу», *bei* 悲 «қайғылы», *chou* 愁 «көңілсіз» және т.б.

Екінші бөлігі фонетикалық көрсеткіш, немесе фонетика деген атауға ие. Ол фоноидеограмманың оқылуын көрсетеді. Қытай тілінде графема *pian pang* (әріп. қисық+шеткі), кілт *-bu shou* (әріп. бөлік+бас) деп айтылады. Кілттер қытай тілінің сөздіктері мен анықтамалықтарының иероглифтік іздеу жүйесінің әмбебап каталогтары ретінде қолданылады.

Кілттердің пайда болу тарихы иероглиф сөздіктерінің пайда болуымен байланысты. Шыңғыс хан дәуірінде Сюй Шен жасап шығарған «Шовэн цзенцзы» деген қытай иероглифтарының ең алғашқы сөздігі 9353 иероглиф пен 540 кілттен тұратын болған. Мин дәуірінде Мэй Ин деген ғалым 214 иероглифтан тұратын «Цзыхуэй» деген сөздікті жасап шығарды. «Шовэн цзенцзы» сөздігі пайда болғаннан кейін екі мың жыл бойы иероглифтарды жіктеу иероглифтар сөздіктерінде тек қана кілттер бойынша жүргізіледі. 1958 ж. латын тілі негізіндегі әліпби бекітілді. Сонымен, кілттер және әліпби қытай тілінің сөздіктері мен анықтамалықтарында иероглифтарды іздеу жүйесінің каталогы ретінде қолданылады. Осы жерде кілттердің маңыздылығы және қажеттілігі көрінеді. Қытай жазбасын өзгерту комитеті 1983 ж. 201 белгіден тұратын иероглифтық кілттердің жалпы нормативті тізімін қабылдады. Қытай тілінің сөздіктерінде кілттердің реті кілттегі таяқшалардың санына байланысты анықталады [5]. Неше сызықтан тұратынына қарамастан, иероглифтар шаршының ішіне сыю қажет. Иероглифтарды әр белгіге кішкентай төрт шаршыдан құралған бір үлкен шаршыға, тор көз дәптерге жазған дұрыс. Сонымен қатар иероглифтарды жазу ережелерін де сақтаған жөн. Әрбір иероглифтың кілттерін, таяқшаларын салмас бұрын барлығын жақсылап жоспарлап алу қажет. Осылайша, қазіргі қытай иероглифтары бір немесе одан да көп арнайы таяқшалардан тұратын құрылым болып табылады. Графемалардың көп бөлігі жеке иероглиф, күрделі иероглифтың құраушысы ретінде де қолданылады.

Б.з.д. XVI–XI ғғ., яғни Шан-ин дәуірінде, *ja gu wen* (әріп. тері+сүйек+жазу) пайда болды. Ол кезде таяқшалар үшкір заттармен бассүйектерге және жануарлардың терісіне жазылатын болған. Кейінірек Чжоу дәуірінде (б.з.д. II ғ.–III ғ. аяғы) хат, жазба құралдарына көптеген өзгерістер енгізілді. Патшаның жарлығы сияқты маңызды құжаттар қымбат жібек матаға жазылатын. Б.з.д. I мыңжылдықтың аяғында матадан, ағаш діндерінен және бамбуктан қағаз жасауды әлемде алғаш болып қытайлықтар үйренді.

Бұрынғы уақытта *fang si bao* (әріп. бөлме+төрт+қазына) Қытайдағы сауатты адамның белгісі болған: хат жазуға арналған қылқалам, қатты сия, қағаз және сияны өшіруге арналған өшіргіш. Иероглифты жазу үшін қылқаламды сияға батыратын. Қытай сиясы күйе мен желімнен жасалатын болған. Сия ыдысының пайда болуы өте ерте кездермен байланысты [6]. Хучжоудан алынатын материалдардан жасалған «*hu bi*» қылқаламы, Хучжоуда өндірілетін «*hui mo*» сиясы, Сюанчэн қаласында жасалатын «*xuan zhi*» қағаздары және Дуанчжоу қаласының «*duan yan*» тастан жасалған сия ыдыстары Қытайдағы ең сапалы заттар болып саналады.

Қытай жазба иероглифтарының әлемдік дамуда үлкен тарихи рөл ойнағандығы анық. Ол тек қытай мәдениетінің ғана емес, сонымен қоса Азияның басқа мемлекеттерінің – Вьетнам, Корея, Жапония халықтарының мәдениетінің дамуына өз есерін тигізді. Ол әлемдік мәдениеттің қазынасына көп үлесін қосты.

Қытай тіліндегі қытай жазбасы пайда болғалы әлемдік мәдениеттің үздік туындыларының қатарына кірген көптеген әдебиет туындылары жарық көрді. Олардың қатарына *Shi jing* — «Кітаптар әні», *Shi ji* — «Тарихи жазбалар», *Xi you ji* — «Батысқа саяхат», *San guo yan yi* — «Үш патшалық», *Hong long meng* — «Қызыл сарайдағы түс» және т.б. туындылар кіреді.

Қытай иероглификасы тек қытай әдебиетіне ғана емес, сонымен қатар қытай өнеріне, оның ішінде қытай каллиграфиясы мен көркем өнеріне де өз ықпалын тигізеді. Каллиграфия өнері ерте заманда-ақ қатарына әдеп, музыка, садақпен ату, атпен жүру және есептеу өнері сияқты «алты өнердің» қатарына кіретін болған.

Қытайдың ұлттық сурет өнері сурет, каллиграфия мен поэзияның бірлігінен тұрады. Қытай суретшілері бір уақытта каллиграфтар, ғалымдар болған. Сонымен қатар олардың әдебиеттен, поэзия

мен философиядан хабары бар болатын. Осы ретте Сун әулетіндегі Суши, Цин әулетіндегі Чжэн Банцзяо сияқты ғалымдарды атап өткен жөн.

Қытайдың ресми жазбасына айналған қытай иероглифтарын Шығыс Азияда – Корея, Жапония мен Вьетнамда қолдана бастады. Шығыс Азия мемлекеттеріне иероглифтармен бірге қытай мәдениеті де (конфуцишілдік, қытай буддизмі, қытай ғылымы мен техникасы және т.б.) тарала бастады. Соның нәтижесінде «қытайлық мәдени орта» құрылды. Қазіргі уақытта Шығыс Азия мемлекеттерінде өздерінің жазбалары бар. Дегенмен, олардың иероглификаның көмегімен құрылғанын ескеру қажет. XIX ғ. ортасында батыс өркениеті шығысқа көшпестен бұрын қытай иероглифтары Шығыс Азияда кең таралған жазба түрі болып табылды. Шығыс Азияның кейбір мемлекеттерінде әлі күнге дейін қытай иероглифтарын қолданады (жапон тілінде 1945 қытай иероглифтары пайдаланылады). Қытай иероглифтары жазбаның ең танымал түрлерінің бірі болып табылады. Жапонияда қытай каллиграфиясының туындыларын ерекше бағалайды.

Қорыта айтқанда, қытай тілінің фонетикасын қытай пиньин әріпімен, қытай тілі лексикасы ретінде қытай иероглифтері (汉字 hanzi) құрайтын таяқшаларынан, одан соң басты бөліктері арқылы қытай иероглифтеріне (汉字 hanzi) қол жеткізсек, сөз қорын дамытсақ, ары қарай грамматикалық білім тұрғысынан қытай сандық сөздерінің қытай тілін үйренуде өзіндік мақсаты мен ерекшеліктері бар екені анықталды. Қытай тілін үйренуге оқытушының көмегіне сүйене отырып, білім алушының алдына мақсат қойып, табандылық және жауапкершілік көрсетсе, аталмыш тілді белгілі деңгейге толық меңгеруге болады деген ойдамыз. Тіл үйрену, соның ішінде қытай тілін үйрену көрші ел болған Қазақстан үшін өте маңызды. Тіл үйрену үшін, біріншіден, орта; екіншіден, тіл үйренуге қызығушылық, әуестік керек; үшіншіден, тіл үйренудің әдіс-тәсілдерін меңгеру қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мәсімхан Д. Қытай тілі фонетикасының негіздері / Д. Мәсімхан, Қ. Мамытан. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2001. — 67 б.
- 2 Найман С. Қытайша-қазақша үлкен сөздік — Nan-Ha da sidian / С. Найман. — Үрімжі: Шыңжаң Халық баспасы, 2006. — 147 б.
- 3 Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі / М. Садырова. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 78 б.
- 4 Кондрашевский А.Ф. Практический курс китайского языка: пособие по иероглифике / А.Ф. Кондрашевский. — Ч. I. — М.: Муравей, 1999. — 152 б.
- 5 Сердюченко Г.П. Китайская письменность и ее реформа / Г.П. Сердюченко. — М.: Изд-во вост. лит., 1959. — 55 б.
- 6 Ян Годун. Обзор китайской культуры / Ян Годун. — Тяньцзинь: Изд-во Нанкайского ун-та, 2001. — 303 с.

А.Искакнаби, З.Батырбекова, Е.Оспанұлы

Некоторые особенности изучения китайского языка

В статье представлена типология формальных черт китайских иероглифов и обобщены основные правила их написания. Отмечено, что современные китайские иероглифы состоят из нескольких групп штрихов и включают семантически значимые компоненты, большинство из которых могут использоваться и как самостоятельно функционирующие знаки. Значимые элементы китайских иероглифов способствуют выявлению семантики иероглифа как сложного смыслового целого. Подчеркнута роль иероглифа в общем контексте формирования китайской культуры. Описано использование числительных в словосочетаниях, в которых находят отражение явления лексики и грамматики. Выявлена и обоснована необходимость обучения китайскому языку. Проанализированы характерные особенности фонетического способа обучения, использование в процессе такого обучения различных методов лингвистического анализа.

Ключевые слова: китайский язык, китайские иероглифы, структура, палочки, каллиграфия, смысловые компоненты, пиньинь, учащийся, интонация, правописание иероглифов, последовательность написания черт.

A.Iskaknaby, Z.Batyrbekova, E.Ospanuly

Some specialties of learning Chinese

The article presents a typology of formal features of Chinese characters and summarizes the basic rules of writing. Modern Chinese characters are made up of several groups of strokes and include semantically meaningful components, most of which can be used both independently and operating signs. Significant elements of Chinese characters help to identify the semantics of the character as a complex semantic whole. The article also highlights the role of the character in the overall context of the formation of Chinese culture. Special attention is given to the study of word combinations with numerals in which the phenomena of vocabulary and grammar have been manifested. Describes the use of numerals in phrases, in which is reflected the phenomenon of vocabulary and grammar. Revealed the need for substantiation of learning the Chinese language. Analyzed the characteristics of the phonetic method of teaching, the use of such learning different methods of linguistic analysis.

Keywords: chinese, chinese characters, structure, calligraphy, semantic components, pinyin, student, intonation, chinese writing sequence.

References

- 1 Masimkhan, D., Mamytan, K. (2001). *Kytai tili fonetikasynyn nehizderi [Basis of Chinese Phonetics]*. Almaty: Kazakh Universteti baspasy [in Kazakh].
- 2 Naiman, C. (2006). *Kytaisha-kazaksha ulken sozdik — Han-Ha da cidian [New Chinese – Kazakh dictionary (Han-Ha da cidian)]*. Urumchi: Shynzhan Khalyk baspasy [in Kazakh].
- 3 Sadyrova, M. (2007). *Aleumettanudyn tusindirme sozdih [Dictionary of sociology]*. Almaty: Sozdik-Slovar [in Kazakh].
- 4 Kondrashevski, A.F. (1999). *Prakticheskii kurs kitaiskoho iazyka [Practical Course of Chinese]*. (Part. I). Moscow: Muravey [in Russian].
- 5 Serdyuchenko, G.P. (1959). *Kitaiskaia pismennost i ee reforma [The Chinese writing system and its reform]*. Moscow: Izdatelstvo vostochnoi literatury [in Russian].
- 6 Yang, Guodong. (2001). *Obzor kitaiskoi kultury [Overview of the Chinese culture]*. Tyanztsin: Izdatelstvo Nankaisloho universiteta [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Abykenova, D.B.** — Master of computer science, PhD student, Department of Psychology and Pedagogy, S. Toraigyrov Pavlodar State University, Kazakhstan.
- Abylaikhan, S.M.** — Master pedagogical sciences, Senior lecturer, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Adilova, V.H.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of the Pavlodar State teacher training college, RGP for PHV «PGPI», Pavlodar, Kazakhstan.
- Alshynbekova, G.K.** — Candidate biological sciences, Associate Professor of the Department of defectology, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Arbabaeva, A.T.** — Master of pedagogics, Department of defectology, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Ashimkhanova, S.Z.** — Master of humanitarian sciences, Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Baideldinova, G.M.** — Master of Arts, Teacher of the Department of «Russian and Foreign Languages», Karaganda State Technical University, Kazakhstan.
- Baizak, U.A.** — Candidate of physical and mathematical sciences, Doctor of pedagogical sciences, Professor of the department General Surgery, Kh.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.
- Baizakova, B.** — Candidate of biology sciences, Senior teacher of the department general surgery, Kh.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.
- Bakhtiyarova, G.R.** — Candidate (PhD) pedagogical sciences, Associate professor, Associate professor at the department of Pedagogy and Psychology of Education, K. Zhubanov Aktobe regional State University, Kazakhstan.
- Batyrbekova, Z.** — 4-year student of the Faculty of Foreign Languages, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Beisenbaeva, B.A.** — Master of education, Senior teacher of foreign languages chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Beisenbekova, G.B.** — Candidate of pedagogical sciences, Docent, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Belgibayeva, G.K.** — Candidate of pedagogical sciences, Docent, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Chaklikova, A.T.** — PhD in Education, Professor, Vice-rector of Kazakh Ablaihan University of International Relations and Foreign Languages, Almaty, Kazakhstan.
- Denivarova, N.V.** — Senior teacher of the department of English language and Linguadidactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Dopira, R.I.** — Master of technical science, Senior perpodavatel of chair «Applied mathematics and informatics», Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Eskazinova, Zh.A.** — PhD student of EEL chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.

- Fedortsova, S.V.** — Manager, State Educational Establishment «Pre-school Child Development Center No. 98 in Grodno», Belarus.
- Garkusha, K.G.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of the department of social work and social pedagogy, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Imanbekov, M.M.** — Candidate philological sciences, Dean faculty of Education, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Iskaknaby, A.** — University teacher of European and oriental languages chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kadina, Zh.Z.** — Candidate of philological sciences, Docent, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kairbekova, B.D.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor of the department pedagogics and sport Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan.
- Kamalov, M.Yu.** — PhD student, M.O.Auezov South-Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.
- Kamalov, Yu.N.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, M.O.Auezov South-Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.
- Kamalova, G.B.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.
- Kassymbekova, N.S.** — Candidate of pedagogical sciences, Acting Associate professor, Foreign languages department, Faculty of Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Kopzhassarova, U.I.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of the department of English language and Linguodidactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kornilov, V.S.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Moscow State Pedagogical University, Russia.
- Kostina, Ye.A.** — Associate Professor, Department of English language, Novosibirsk State Pedagogical University, Russia.
- Kubeyeva, A.E.** — Doctoral, Master of science, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kulgildinova, T.A.** — Doctor of pedagogical sciences, Vice-rector of Kazakh Ablaihan University of International Relations and Foreign Languages, Almaty, Kazakhstan.
- Kultanova, Zh.M.** — Senior teacher of English, Department of English Language and Lingua Didactics, Master of Pedagogics, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kurmanayeva, D.K.** — Candidate of pedagogical sciences, Senior lecturer Foreign languages department, Faculty of Philology L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Kuttykozhaeva, S.N.** — Doctor of physical and mathematical sciences, Professor, Sh. Ualikhanov Kokshtau State University, Kazakhstan.
- Makazhanova, T.Kh.** — Candidate of physico-mathematical sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Manashova, G.N.** — Master of pedagogical sciences, Senior lecturer, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Mazhenova, R.B.** — Candidate of pedagogical sciences, Assistant professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Mintasova, A.** — Master of physics the department general surgery, Kh.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.
- Mukanova, S.D.** — Doctor of pedagogical sciences, Associate professor, Director of the branch of JSC «National Center for Advanced Training» Arrow «Institute for Advanced Training of Teachers of the Karaganda Region, Kazakhstan.
- Nurgalieva, S.M.** — Master of social sciences, Senior lecturer, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Nurzhitova, G.** — Bachelor of Humanities, Teacher, Language center 'Otlichnyi rezultat', Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.

-
- Odintsova, S.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of the department of pedagogy and methodology of primary education of Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Ospanuly, E.** — Teacher, Tasyrkay secondary school, Manas district, China.
- Polupan, K.L.** — Candidate (PhD) of pedagogical sciences, Associate professor, Immanuel Kant Baltic Federal University, Kaliningrad, Russia.
- Popova, N.V.** — Master of technical science, Senior perpodavatel of chair «Applied mathematics and informatics», Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Ryabova, S.V.** — Candidate (PhD) of pedagogical sciences, Associate professor, Head of the Graduate School, M. Akmully Bashkiriya Pedagogical State University, Ufa, Russia.
- Sadanova, B.M.** — Master of technical science, Senior perpodavatel of chair «Computer Facilities and Software», Karaganda State Technical University, Kazakhstan.
- Sadvakasova, N.A.** — Master of pedagogics, the Department of defectology, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Sandigali, Zh.S.** — 2 year undergraduate student of specialty Pedagogycs and Psychology, K. Zhubanov Aktobe regional State University, Kazakhstan.
- Satbergenova, B.Zh.** — Master of pedagogical sciences, Teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Seidahmatov, M.D.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor of History and Legal Education, I.Arabaev Kyrgyzstan State University, Bishkek.
- Seilkhanova, A.Ye.** — Senior teacher of the department of English language and Linguadidactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Shaikhyzada, Zh.G.** — Graduate student, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Shakenova, A.E.** — Master student of foreign languages department, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Shaushekova, B.K.** — Assistant professor of pedagogy and methodology of primary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Stanciu, N.** — PhD, Professor, Department of Romanian language, University of Belgrade, Serbia.
- Sultanova, G.S.** — Graduate student, Altai State University, Barnaul, Russia.
- Taborek, J.** — PhD, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland.
- Tazhitova, G.Z.** — Master, Senior lecturer Foreign languages department, Faculty of Philology L.N. Gumiloyv Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Tebenova, K.S.** — Doctor of medical sciences, Professor of defectology, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Tolkina, T.V.** — Deputy Head, State Educational Establishment «Pre-school Child Development Center No. 98 in Grodno», Belarus.
- Turganbekova, N.N.** — Second-year graduate student of the department of pedagogy and methodology of primary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Ualikhanova, B.** — PhD students, Kh.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.
- Uvaliyeva, S.K.** — PhD students, Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, Kazakhstan.
- Voronetskaya, L.N.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, Supervisor of the pilot project, Maxim Tanka Belarusian State Pedagogical University, Grodno, Belarus.
- Yessenbayeva, G.A.** — Candidate of physico-mathematical sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Zhekibaeva, B.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Assistant professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Zhetpisbayeva, B.A.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Faculty of foreign languages, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.

Zhilbayev, Zh.O. — Candidate of pedagogical sciences, Acting associate professor, Y. Altynsarin National Academy of Education, Astana, Kazakhstan.

Zhumagulova, S.K. — Master of technical science, Senior perpodavatel of chair «Applied mathematics and informatics», Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.

Zhumkina, D.B. — 2 year undergraduate student of specialty Preschool training and education, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.